

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL X

2

IULIE—DECEMBRIE

1965

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

Acad. EMIL PETROVICI

Redactor responsabil adjunct:

DIMITRIE MACREA, membru corespondent
al Academiei Republicii Socialiste România

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
KELEMEN BELA
PETRU NEIESCU
ION PĂTRUȚ
ROMULUS TODORAN

Secretar științific de redacție:

AURELIA STAN

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv. pe anul 1966.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile de abonamente din străinătate se primesc la CARTIMEX, București, Căsuța poștală 134—135 sau la reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE 2 ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI
Cluj, str. Emil Racoviță, 21
telefon 1 20 49

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul X, nr. 2

1965

iulie—decembrie

S U M A R

VALORIFICAREA MOȘTENIRII LINGVISTICE

Pag.

- D. MACREA, Un mare umanist român: V. Bogrea 249
 PETRU KOVÁCS, Frédéric Damé. Activitatea sa culturală și lexicografică 261

FONETICĂ ȘI DIALECTOLOGIE

- MIRCEA BORCILĂ, Un fenomen fonetic dialectal: rostirea lui *ș* ca *s* și a lui *j* ca *z* în graiurile dacoromâne. I. Răspindirea și situația actuală a fenomenului 269
 VICTOR IANCU, Despre „natura” iotacizării verbelor românești 281

GRAMATICĂ ȘI LEXIC

- ȘTEFAN HAZY, Predicate verbale compuse? 289
 RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Încercare asupra grupării verbelor din punct de vedere semantic 299
 TITIANA SUCIU, Cu privire la exprimarea *posibilității* în limba română și în limba maghiară 311
 LILIANA MACARIE, Observații în legătură cu stabilitatea vocabularului latin 315

LINGVISTICĂ GENERALĂ

- I. PĂTRUȚ, „Împrumuturi prin *filieră*” 327

ONOMASTICĂ

- N. ORGHIDAN, G. GIUGLEA și M. HOMORODEAN, Probleme de toponimie 337
 M. ZDRENGHEA, Toponimice din Valea Sebeșului 345
 AURELIA STAN, Forme hipocoristice scurte ale unor prenume din ALR 349

NOTE

- E. PETROVICI, Note etimologice. II 357
 I. MĂRII, Studiind elementul sîrbesc în lexicul graiului din Toager. Note (I) 363

RECENZII

	Pag.
<i>Istoria limbii române</i> , vol. I. <i>Limba latină</i> . Editura Academiei R.P.R., București, 1965, 437 p. (Gr. Rusu)	371
HANS KRAHE, <i>Die Sprache der Illyrier</i> . Zweiter Teil: CARLO DE SIMONE, <i>Die messapischen Inschriften</i> . JÜRGEN UNTERMANN, <i>Die messapischen Personennamen</i> . Wiesbaden. Otto Harrassowitz, 1964, 361 p. In 8° (p. 233—259, planșă foto, p. 360—361 două hărți), 1 planșă 57 × 33 cm cu alfabetul messapic (I. I. Russu)	376
INDICE	383

UN MARE UMANIST ROMÂN :

VASILE BOGREA

DE

D. MACREA

La 8 septembrie 1966 se împlinesc 40 de ani de la moartea lui Vasile Bogrea, unul dintre cei mai înzestrați lingviști români ai generației sale.

Despre Vasile Bogrea s-a scris mult cu prilejul tulburător al morții lui, întâmplată când împlinea doar 45 de ani, dar numai cuvinte de omagiu și de regret. Abia la unsprezece ani de la moarte, în 1937, a apărut o bibliografie, conștiincios întocmită, a scrierilor lui, însoțită de un cuvânt comemorativ al profesorului Teodor A. Naum, succesorul lui la catedra de latină a Facultății de litere de la Universitatea din Cluj¹.

Vasile Bogrea a fost un spirit scînteietor, de tip socratic, care a impresionat pe contemporani, în primul rînd prin vastul său orizont științific și prin darul său minunat de a vorbi, opera lui scrisă fiind constituită din fragmente erudite, dar răzlețe, pe care moartea prea timpurie l-a împiedicat să le unească într-o lucrare de sinteză. Atît de puternică a fost simțită prezența lui în cadrul Muzeului limbii române, care a format centrul școlii lingvistice clujene, încît Sextil Pușcariu, întemeietorul și conducătorul Muzeului, cerea, cu prilejul morții lui Vasile Bogrea, ca cel care va scrie istoricul acestei școli „să-l fi apucat în viață pe Vasile Bogrea, pentru ca să poată prețui cu adevărat contribuția mare personală, pe care a adus-o el la înțelegerea instituției noastre”².

În cele ce urmează ne propunem să înfățișăm viața și activitatea lui Vasile Bogrea, pentru ca personalitatea lui să poată fi just încadrată în școala lingvistică clujeană și în lingvistica românească în general.

---

¹ Vezi *Biobibliografia lui Vasile Bogrea, 1881—1926. Cu ocazia a zece ani de la moartea sa* de Iosif E. Naghiu. *Cu o cuvîntare comemorativă* de Teodor A. Naum, Cluj, 1937, 34 p.

² Vezi „Dacoromania”, IV, partea a doua, 1924—1926, p. 1531.

Începem expunerea noastră cu reconstituirea biografiei lui, care n-a fost făcută de nimeni.

Vasile Bogrea s-a născut la 24 septembrie 1881, în comuna Tîrnovea din Dorohoi. A studiat la liceul din Pomirla, întemeiat, în 1879, prin testația lui Anastasie Bașotă, a cărui personalitate a fost evocată cu căldură de Vasile Bogrea³. Conducător, peste un sfert de veac, de junimistul Samson Bodnărescu, acest liceu a avut ca profesori personalități care s-au impus în istoria învățămîntului nostru, ca Boniface-Hétrat la franceză, Romulus Ionașcu la română, Petre Mihăileanu la latină. Scurtă vreme, a fost profesor la Pomirla și slavistul Ioan Bogdan.

După absolvirea, în 1902, a acestui liceu, Vasile Bogrea a urmat cursurile Facultății de litere din Iași, secția de limbi clasice, avînd ca profesori pe Xenofon Gheorghiu la latină și pe Ioan Caragiani la greacă. În *Anuarul Universității din Iași* pe anii 1903–1905, Vasile Bogrea figurează ca bursier al statului, primind o sută de lei lunar, dovadă a rezultatelor bune pe care le obținea la învățătură. În același timp cu Facultatea de litere, a urmat și cursurile Facultății de drept.

După 1906, și-a continuat studiile, cu intermitențe, mai mulți ani, la Berlin, unde a audiat cursurile celebrului clasicist Wilamowitz-Moellendorff și ale romanistului H. Morf, succesorul lui Adolf Tobler, și unde și-a format bazele temeinice ale vastei lui culturi, pe care, înzestrat cu o memorie și o imaginație excepționale, și-o va îmbogăți neîncetat și pe care a valorificat-o cu strălucire mai târziu în studiile, cursurile și conferințele sale publice.

Întors în țară, a funcționat, între 1909 și 1919, ca profesor de latină, română și franceză la liceul din Piatra-Neamț, apoi la liceele Național și Internat din Iași, fiind cîva timp subdirectorul acestuia din urmă.

În anii 1917–1918, Vasile Bogrea a fost colaborator apropiat, la Iași, al lui N. Iorga la ziarul „Neamul românesc”, publicînd articole de informație culturală și de încredere în victoria României împotriva invadatorilor.

Pînă la sfîrșitul primului război mondial, Vasile Bogrea a publicat puțin ca întindere, dar știința și erudiția lui erau atît de cunoscute și admirate în cercurile noastre științifice cele mai competente, încît, în 1919, cînd s-a înființat Universitatea românească din Cluj, comisia de organizare l-a propus profesor de latină la Facultatea de litere, iar în 1920, Academia Română l-a ales membru corespondent la secția istorică. Expresia prețuirii de care se bucura atunci Vasile Bogrea în ochii contemporanilor este oglindită în raportul pe care marele arheolog și clasicist Vasile Pârvan l-a făcut Academiei Române, recomandîndu-l ca membru corespondent. „*Profesorul Vasile Bogrea de la Universitatea din Cluj, scria Vasile Pârvan, este unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbilor clasice, pe care-i avem în țară. Studii serioase la Berlin i-au dat o pregătire filologică de mîină întîi, iar însușirile excepționale ale spiritului său de cercetător, deopotrivă de curios și talentat în domeniul clasic, romanic*

³ Vezi Vasile Bogrea, *În amintirea lui Anastasie Bașotă. Cu prilejul dezvelirii bustului de la Pomirla*, Vălenii de Munte, 1916, 12 p.

și românesc, fac din el un izvor viu de informație bogată și solidă pentru învățații tuturor celor trei domenii de studii lingvistice și literar-istorice. Bogrea este unul dintre rarii polihistori umaniști ai noștri. Înzestrat cu o memorie minunată, cu o inteligență subtilă și iute, cu un talent de expunere elegantă și spirituală, scrisă și vorbită deopotrivă de efectiv în limba patriei, în cea latină, ca și în mai multe limbi moderne, Bogrea e un excelent critic și istoric comparativ al literaturilor clasice și romanice.

„Lipsa de orice interes la noi pentru studiile clasice l-a făcut pe Bogrea să-și țină în saltare lucrările sale de filologie antică, publicând mai mult studii de filologie românească. Când a fost recomandat profesor la Cluj, raportorul a fost silit să-i scoată cu de-a sila unul câte unul manuserisele sale, în limba latină sau limba română: «*Emendationes Propertianae*», «*Satira romană*» și altele, spre a putea da și dovezi materiale despre activitatea unui om pe care, în conștiința personală, învățase a-l prețui, pe de o parte ca pe un excepțional cunoscător al limbilor clasice, iar pe de alta, ca pe un suflet retras și modest.

„Elenist și latinist de seamă, Bogrea era însă așa de bine pregătit și în domeniul limbilor romanice, încât raportorul pentru catedra de filologie romanică la Universitatea din Cluj se gândise a-i oferi chiar această catedră în locul celei de latină pe care o ceruse Bogrea.

„Academia, chemînd în sînul ei pe profesorul Bogrea, cîștigă pentru secția ei istorică un clasicist și istoric literar de frunte. Îl recomandăm deci voturilor d-voastră cu toată căldura”⁴.

În biografia lui Vasile Bogrea, timpul scurt petrecut la Cluj, abia 6 ani neîncheiați, a fost cel mai hotărîtor și mai fecund. Din cele 291 de titluri din bibliografia scrierilor lui⁵, 265 datează din perioada clujeană și abia 26 din cea anterioară. Aceste scrieri, în majoritatea lor de proporții reduse, au apărut în 29 de publicații, avînd un conținut dintre cele mai variate: analize lingvistice erudite, etimologii, recenzii, cronici culturale și literare, portrete de personalități culturale, poezii lirice și filozofice, epigrame. Partea cea mai esențială a scrierilor lui o formează însă cele lingvistice, asupra cărora vom stărui îndeosebi în prezentarea noastră.

Înzestrat cu o memorie și o cultură care-l apropiu de N. Iorga, îndrumătorul lui venerat, Vasile Bogrea a avut pentru cercetările lingvistice, ca și B. P. Hasdeu, o largă bază științifică, datorită cunoașterii aprofundate a limbilor clasice, a celor romanice și germanice, a principalelor limbi slave și a maghiarei.

Disponînd cu o siguranță impresionantă de toate subtilitățile de construcție ale acestor numeroase limbi, Vasile Bogrea aducea, în discuțiile științifice, faptele și argumentele cele mai ingenioase și mai neașteptate,

⁴ Vezi *Analele Academiei Române*, Secția III, vol. 40, p. 139–140. Ședința din 10 iunie 1920.

⁵ Vezi *Biobibliografia lui Vasile Bogrea 1881–1826*. Cu ocazia comemorării a zece ani de la moartea sa de Iosif E. Naghiu. Cu o cuvîntare comemorativă, de Teodor A. Naum, Cluj, 1937, p. 34.

rezultate din comparațiile între cuvinte și expresii din limbile pe care le cunoștea și din folclorul celor mai diverse popoare. El a fost, după Hasdeu, cel mai pregătit dintre lingviștii români pentru lingvistica comparativă, disciplină pretențioasă și grea, cu rezultate pozitive, dar expusă totodată multor riscuri și ipoteze arbitrare.

Vasile Bogrea a fost, la noi, unul dintre cei mai activi militanți pentru cultura clasică greco-latină, dar nu de pe pozițiile înguste ale unui profesor de specialitate, ci de pe pedestalul unui om de cultură universală, al unui lingvist, istoric și cărturar român. El a evidențiat rolul culturii clasice în formarea culturii europene moderne și marea ei importanță, în special pentru noi românii, lărgind pozițiile teoretice pe care se situase anterior Al. Odobescu și Titu Maiorescu, acesta din urmă mai ales în cunoscuta dizertație din 1863: *De ce limba latină este chiar în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?*⁶

Deoarece acțiunea lui Vasile Bogrea pentru clasicism se încadrează în tradiția noastră culturală și prezintă deci o actualitate permanentă, vom expune, pe scurt, argumentele lui principale în acest domeniu. Răspunzând mai întâi celor care, în numele realismului modern, consideră clasicismul mort, el arată că „*ce a fost muritor în antichitate nu e clasic, iar ce e în adevăr clasic nu e mort, ci supraviețuiește, acum și pururea*”. „*Ciudat lucru, adaugă cu ironie Bogrea, de ce-or fi ținând morțiș «realiștii» noștri să ne americanizeze, când America însăși se europenizează?*”⁷.

Vasile Bogrea a dus o acțiune susținută pentru menținerea limbilor clasice în învățământul mediu, cu prilejul reformei învățământului din 1925, când locul acestor limbi a fost redus în numele „*realismului*” modern. Într-un memoriu adresat Ministerului Învățământului, el arată că, în favoarea menținerii limbilor clasice, pledează puternice argumente de ordin cultural general și de ordin național. Stăruind asupra faptului că la baza culturii moderne se găsește cultura antică, Vasile Bogrea scrie: „*Când în sufletul omenirii civilizate de azi circulă vii atâtea din elementele civilizației antice, când cultura noastră contemporană nu e decât o nouă formă, o fază evolutivă a aceluia uriaș proces cultural care-și are izvoarele în lumea greco-romană, când viața prezentului e plină de acel trecut, se poate oare concepe și susține serios că tot ce precedă actualitatea noastră e indiferent pentru cunoașterea și pătrunderea ei? Dar cea mai elementară logică ne spune că, transportată în domeniul învățământului, o astfel de concepție ar însemna un dezastru, pentru că ea ar osîndi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate, sacrificînd aparențelor și contingentelor sensul permanent și profund al evoluției istorice*”⁸.

În ceea ce ne privește pe noi românii, ca popor romanic, clasicismul nu este numai o chestiune de pietate față de strămoșii noștri, ci o formă de manifestare a specificului național și cultural. „*În simfonia culturii*

⁶ Vezi D. Macrea, *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 27–30.

⁷ Vezi Vasile Bogrea, *Reflexii asupra antielasicismului*, în „Societatea de mline”, III, 1926, nr. 19, p. 253.

⁸ Vezi Vasile Bogrea, *Pentru învățământul clasic*, în „Revista generală a învățământului”, XIII, 1925, nr. 3, p. 530–531.

universale, preciza Vasile Bogrea, *nota contribuției noastre trebuie să aibă timbrul latin; direcția firească în care ne vom putea dezvolta cândva cu maximum de răsunet nu poate fi alta decât aceasta*⁹. Când popoarele mari de cultură, romanice și neromanice, cultivă clasicismul pentru rezultatele lui incontestabile morale și intelectuale, noi, arăta Vasile Bogrea, nu-l putem considera ca pe un maur care și-a făcut datoria și care poate să plece. Un popor ca al nostru, „care reprezintă aici 20 de secole de latinitate, care continuă la gurile Dunării istoria și civilizația romană și care s-a păstrat grație ideii latine, poate el să-și ignoreze părinții, să-și taie și să-și sece rădăcinile milenare din care ființa lui și-a tras toată vloga, spre a le înlocui cu alte rădăcini la modă?”¹⁰.

Arătînd rolul ideii latine în renașterea noastră culturală, Vasile Bogrea citează celebrele cuvinte ale lui Anatole France, care, cu prilejul discuției din Franța asupra clasicismului, a adus în favoarea acestuia un argument tot atît de valabil și pentru noi: „*Latina nu este pentru noi o limbă străină, ea este o limbă maternă; noi sîntem latini*”. „*Ființa noastră etnică, adaugă Vasile Bogrea, își are originea în viața romană, iar civilizația Romei, transmițătoare, cînd nu e chiar creatoare, a civilizației antice, e terenul comun pe care se întîlnesc popoarele de cultură ale lumii și ale vremii noastre*”¹¹.

Profesor de limba latină la facultatea de litere a Universității din Cluj, Vasile Bogrea n-a fost numai un îndrumător al studenților în înțelegerea textelor latine, ci mai ales un deschizător de drumuri în introducerea în cultura latină. Această tendință de generalizare, de sinteză, pe linia problemelor mari ale culturii latine, s-a reflectat, în permanență, în cursurile ținute de el în cei cinci ani cît a funcționat ca profesor la Universitatea din Cluj: *Introducere în filologia clasică; Figuri reprezentative din cultura latină; Cultura greco-romană; Din literatura științifică greco-romană; Elemente de gramatică comparată a limbilor clasice; Literatura latină sub Republică; Civilizațiile italiice; Latina populară, izvoare, istoric, structură; Onomastica grecolatină*¹².

Aceleași perspective largi sînt deschise de două studii mai ample ale lui Vasile Bogrea: *Originalitatea poeziei romane*, apărut postum¹³, și *Două metode în predarea gramaticii comparate a limbilor clasice, o experiență didactică*, expus la Întîiul Congres al filologilor români din aprilie 1925¹⁴. În acest din urmă studiu, el demonstrează, împotriva punctului de vedere al lui A. Meillet și J. Vendryes, că gramatica comparată a limbilor greacă și latină este justificată nu numai de originea lor comună și de dezvoltarea lor istorică, ci și de predarea lor temeinică în învățămîntul superior.

⁹ Ibid., p. 532.

¹⁰ Ibid., p. 539.

¹¹ Vezi Vasile Bogrea *Reflexii asupra anticlassicismului* în „Societatea de mline”, 1925, p. 255.

¹² Vezi *Anuarul Universității din Cluj* pe anii 1921 – 1926.

¹³ Vezi *Anuarul Institutului de studii clasice*, Cluj, I, 1928.

¹⁴ Vezi *Întîiul congres al filologilor români*, 13, 14 și 15 aprilie 1925, București, 1925, p. 38 – 53.

În afară de aceste două studii mai întinse, Vasile Bogrea a publicat numai fragmente referitoare la cultura clasică : *Din lirica antică* (cîteva traduceri din poezia latină și greacă)¹⁵, *O audiență la împăratul Traian, după un document grecesc*¹⁶ și *Pagini actuale din literatura antică : Un discurs antigvernamental sub Nero*¹⁷.

Cele mai numeroase contribuții științifice ale lui Vasile Bogrea sînt în domeniul istoriei limbii române. Fără ca timpul scurt cît a trăit să-i fi permis să realizeze o lucrare de mai mari proporții, pentru care avea incontestabile calități, studiile lui, în general scurte, se referă la probleme dintre cele mai diverse ale istoriei limbii noastre.

Ca orientare teoretică generală, Vasile Bogrea a fost, ca toți contemporanii lui din școala clujeană, un adept al concepției neogramatice și al metodei comparatiste, dominante în epoca în care s-a format el ca lingvist. Strînsa legătură dintre limbă și istorie a fost principiul fundamental în cercetările lui. El arată, în unul din primele studii pe care le-a publicat la Cluj, că „*viața cuvintelor e așa de strîns legată de cea a poporului care le întrebuințează, încît vicisitudinile lor biografice, genealogia, evoluția, emigrația, crearea lor luminează adesea colțuri întunecate ale istoriei naționale. Studiul lor poate însemna, în același timp, un apreciabil aport la istoria culturii în general*”¹⁸. Faptele de limbă sînt văzute, în permanență, de Vasile Bogrea ca fenomene de cultură, care pot fi explicate numai în ansamblul legăturilor complexe de interdependență istorică, socială și culturală. De aceea, toate studiile lui lingvistice se bazează larg pe istorie, folclor, literatură, filozofie, el considerînd, ca și B. P. Hasdeu, că în limbă se oglindește întreaga viață a poporului.

Problemele de lingvistică română asupra cărora a stăruit Vasile Bogrea în mod deosebit sînt, cele mai multe, de amănunt, dar dintre cele mai dificile. Pasaje obscure din cronici și texte vechi religioase, greșeli de grafie din aceste scrieri, arhaisme rare, cuvinte neînțelese din literatura noastră populară, regionalisme rare au fost lămurite de el cu o mare ingeniozitate, sprijinită totdeauna pe o vastă erudiție.

În seria explicărilor de pasaje obscure din scrierile noastre vechi și de cuvinte greu de înțeles se încadrează îndeosebi *Pasagii obscure din Miron Costin*¹⁹ și *Sfinții medici în graiul și folclorul românesc*. În studiul din urmă, unul dintre cele mai dezvoltate de acest fel ale lui Vasile Bogrea, el identifică, în poezia noastră populară, numele, deformat transmise, ale medicilor de la începuturile creștinismului, Cosma și Damian, care

¹⁵ „Transilvania”, LI, 1920, p. 417—421.

¹⁶ *Ibid.*, p. 484—486.

¹⁷ *Ibid.*, LII, 1921, p. 83—84.

¹⁸ Vezi Vasile Bogrea, *Între filozofie și istorie*, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, I, 1921.

¹⁹ Vezi *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, I, 1921—1922, p. 310—317 și 407—408.

vindecau „fără arginți”, relevind existența și a altor asemenea medici în folclorul românesc²⁰.

Deosebit de ingenioasă este explicarea cuvîntului *avgar*, considerat de Hasdeu ca de origine turcească și glosat de Tiktin cu înțelesul de „tidvâ”. Vasile Bogrea arată că acest cuvînt are, de fapt, două înțelesuri : 1. „carte de tămăduire” și 2. „talisman” și că el provine de la numele regelui antic, vindecat de o boală grea, Abgar al V-lea din Edessa, menționat și de Tacitus sub forma Acharius. El atestă cuvîntul, în tradițiile noastre populare, ca denumire pentru „carte de tămăduire”, din care s-a dezvoltat sensul de „talisman”, semnăind că o asemenea carte, cu titlul „Abgar”, scrisă de episcopul bulgar Stanislavof, a fost publicată, în Italia, la 1644.

Vasile Bogrea a stabilit, în total, etimologia unui număr de aproape 500 de cuvinte de origine latină, medio- și neogreacă, slavă, maghiară și orientală, cele mai multe aparținînd vechiului vocabular cronicăresc, bisericesc și al literaturii populare.

Dintre etimologiile dificile stabilite de el sînt de relevat îndeosebi cea a lui *astrucan*²¹, în care identifică numele *Asturiei*, cuvîntul însemnînd, la origine, „cal de Asturia”, a lui *mişchie*²², în care identifică numele *Damascului*, cuvîntul întrebuintîndu-se, în trecut, cu sensul de „oțel de Damasc”, a lui *șarlă*,²³ de la numele speței canine *King Charles*. Vasile Bogrea a stabilit, în mod definitiv, etimologia lui *sat*²⁴, din latinul *fossatum*, de unde derivă și albanezul *fshat*. El a adus numeroase completări etimologice lucrării lui Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române* (1900)²⁵. A adus de asemenea prețioase lămuriri privitoare la vechea noastră nomenclatură numismatică, la vechea noastră terminologie juridică²⁶, la terminologia calului, care a constituit, în acea vreme, o preocupare a Muzeului limbii române din Cluj²⁷.

Problemele de onomastică l-au preocupat în mod intens pe Vasile Bogrea, stabilind originea unui mare număr de nume de persoane : *Bațaria*, *Bogrea*, *Catargi*, *Comșa*, *Vâlsan* ș. a.²⁸, a unor nume proprii din folclor : *Drumul Tabanului*, *Podul de la Tingrele*, *Munții Crinului*, *Muntele Hiriului*²⁹, nume proprii din „Alexandria” și din romanul Troiei³⁰. O mare grupă de nume proprii de care s-a ocupat Vasile Bogrea sînt cele derivate din cuvinte comune. „Nu există, în adevăr, scrie el, nume propriu care să nu aibă la bază un nume comun oarecare : substantiv, adjectiv, ba de atîtea ori, cum e cazul poreclelor, o întreagă propoziție. Atîtea din ele păstrează

²⁰ Vezi „Dacoromania”, IV, 1924–1926, partea I, p. 169–182 și partea a II-a, p. 909–913.

²¹ Vezi „Dacoromania”, II, 1921–1922, p. 650–651.

²² Vezi *ibid.*, I, 1920, p. 290.

²³ Vezi *ibid.*, p. 293.

²⁴ Vezi *ibid.*, p. 253.

²⁵ Vezi *ibid.*, p. 272.

²⁶ Vezi *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, II, 1923, p. 345.

²⁷ Vezi *ibid.*, p. 350.

²⁸ Vezi „Dacoromania”, IV, 1924–1926, partea a II-a, p. 857–873.

²⁹ Vezi *ibid.*, p. 873–874.

³⁰ Vezi „Grai și suflet”, III, 1927, p. 1–12.

astfel, în forma lor, firește conservativă, arhaică, adevărate fosile de limbă. Se înțelege, prin urmare, de ce onomastica poate fi exploatată ca un izvor de limbă³¹. El a întreprins, în acest domeniu, un amplu studiu intitulat *Glose românești în patronimicele armenesti din Ardeal*³², în care explică un mare număr de nume de persoană armenesti de origine română: *Dai-bucat* (dă-i bucata), *Dzokebin* (joacă bine), *Fridzeborz* (frige borș), *Katero* (cată rău), *Kapdebo* (cap de bou) ș. a., precum și nume românești de origine armenescă: *Gorovei*, din armeanul *gorovi* „viteaz”, *Misir* (numele armenesc al Egiptului), *Papinian*, *Papilian* (de la numele armenesc al Paștilor) ș. a.

O categorie întinsă de cercetări a fost consacrată de Vasile Bogrea toponimiei. În unul dintre cele dintâi studii pe care le-a publicat la Cluj³³, el arată că baza pentru studiul originii toponimicelor trebuie să fie documentele istorice. „Numai cu *Dicționarul geografic într-o mină și cu colecțiile de documente în cealaltă*, scrie Vasile Bogrea, *se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu*”³⁴. Un element important în studiile de toponimie, îl constituie, pentru Vasile Bogrea, cercetarea paralelelor toponimice din diferitele regiuni ale țării și din țări diferite, care pot ajuta cercetările istorice. El a adus contribuții prețioase la lămurirea originii a numeroase toponimice din Transilvania, Banat, Muntenia, Moldova³⁵ și Dobrogea³⁶.

Semantica și sinonimia au constituit domenii în care întinderea cunoștințelor lui Vasile Bogrea și bogăția asociațiilor lui de idei l-au atras totdeauna. Printre studiile lui de acest fel se remarcă, în primul rând, cel asupra semanticii cuvântului *limbă*³⁷ și *Observații semantice asupra Irodot-ului de la Cosula*³⁸, traducere din secolul al XVII-lea, găsită de N. Iorga la mănăstirea cu același nume și publicată de acesta, care îi dă prilejul lui Bogrea să analizeze, cu marea lui erudiție, semantica câtorva zeci de termeni.

Într-un studiu mai amplu asupra terminologiei românești, romanice și balcanice relative la răsăritul și apusul soarelui³⁹, Vasile Bogrea face unele precizări teoretice asupra problemelor semanticii, arătând că acestea „sînt printre cele mai delicate din problemele lingvistice”, deoarece „filiția înțelesurilor unui cuvînt se înfățișează cercetătorului ca un lanț desfăcut, ale cărui verigi trebuie adunate și rînduite după criterii de geneză și diferențiere treptată, în care cronologia și logica joacă, neapărat, rolul de căpetenie, dar pot adesea da greș, dacă sînt lăsate singure”⁴⁰.

³¹ Vezi *Întîiul Congres al filologilor români 13–15 aprilie 1925*, p. 62.

³² Vezi *ibid.*, p. 54–88.

³³ Vezi Vasile Bogrea, *Cîteva considerații asupra toponimiei românești*, în „Dacoromania”, I, 1920, p. 210–219.

³⁴ Vezi *idem, ibid.*

³⁵ Vezi „Dacoromania”, II, 1921–1922, p. 666–667.

³⁶ Vezi *Analele Dobrogei*, I, 1920, p. 33–38.

³⁷ Vezi „Revista istorică”, 1916, p. 186–191.

³⁸ Vezi „Dacoromania”, II, 1921–1922, p. 406–440.

³⁹ Vezi Vasile Bogrea, *Semantism păstoresc și semantism balcanic*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 51–69.

⁴⁰ Vezi *ibid.*, p. 59.

Sinonimia i-a oferit de asemenea lui Vasile Bogrea prilejul unor erudite incursiuni în limba veche și în graiul popular. Prin *Studii de sinonimică românească*⁴¹ sau *Sinonimica dracului*⁴², el scoate în evidență marea bogăție și varietatea sinonimică a limbii noastre, care este încă și astăzi puțin studiată din acest punct de vedere. În legătură cu sinonimia, Vasile Bogrea ridică și problema traducerilor, a căror complexitate constă, arată el, în găsirea celor mai potrivite echivalente în limba în care se traduce. „*Dificultăți obiective, rezidind în însăși firea limbii în care traduci în raport cu aceea a limbii din care traduci și dificultăți subiective, derivând din însăși insuficiențele de gust și știință ale traducătorului se îngrămădesc*, scrie Vasile Bogrea, *fără număr în calea traducerii, împiedicând, în măsură mai mare sau mai mică, după nivelul relativ al limbilor și după talentul cui le mînuiește, găsirea echivalentului*”⁴³.

În domeniul gramaticii limbii române, intervenția lui Vasile Bogrea se limitează la citeva precizări de detalii din limba veche în legătură cu gerundivul în-ure (îmblîndure, neputîndure), cu citeva sufixe (-astru, -ar, -ul) și cu postpunerea articolului, susținînd în această din urmă privință părerea, care s-a impus astăzi, a originii latine a acestei particularități a limbii noastre⁴⁴.

Studiile de lingvistică ale lui Vasile Bogrea sînt fragmentare și disperate. Risipirea efortului lui în atîtea domenii a adus lumină în toate problemele abordate, dar dacă și-ar fi concentrat interesul într-un cadru mai redus de cercetări, contribuția lui ar fi fost, desigur, mult mai substanțială. El nu s-a ridicat la sinteze, așa cum a făcut N. Iorga, care îl prețuia pe Bogrea în modul cel mai deosebit, socotindu-l un egal al său. Totuși, pentru istoria vocabularului românesc, îndeosebi a celui vechi și popular, pentru antroponimia și toponimia românească, explicațiile date de Vasile Bogrea sînt în mare parte valabile și astăzi prin documentarea lor vastă și sigură.

Activitatea științifică a lui Vasile Bogrea a avut și un caracter patriotic militant. El a relevat cu mîndrie mențiunile care se refereau la rolul istoric și cultural al poporului nostru în sud-estul Europei. Din această preocupare au rezultat: *Mențiuni umaniste despre noi*⁴⁵, *Mărturii despre latinitatea noastră la umanistii italieni*⁴⁶, *Două poezii fracezen în legătură cu noi*⁴⁷, *Știri străine despre noi*⁴⁸, iar cînd slavistul german A. Brückner a contestat originea românească a cuvîntului *crăciun* în limbile slave, afirmînd imprudent că, pînă în secolul al XVII-lea, noi am fi fost un popor „lipsit de cultură”, el a primit din partea lui Vasile Bogrea un răspuns, nu numai larg documentat, ci și de o înaltă ținută morală⁴⁹.

⁴¹ Vezi „Dacoromania”, II, 1921–1922, p. 441–480.

⁴² Vezi *ibid.*, IV, p. 874–876.

⁴³ Vezi *ibid.*, III, p. 442.

⁴⁴ Vezi *ibid.*, III, p. 803–807.

⁴⁵ Vezi *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, I, p. 33.

⁴⁶ Vezi „Cugetul românesc”, II, 1913, p. 369–370.

⁴⁷ Vezi *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, III, p. 611–615.

⁴⁸ Vezi *ibid.*, p. 500–504.

⁴⁹ Vezi „Dacoromania”, III, p. 493–499.

Citînd numeroase cuvinte vechi românești din limbile popoarelor vecine referitoare la industria casnică, la motive ornamentale în arhitectură, la agricultură, păstorit, cărăușie, viață militară, Vasile Bogrea încheie : „Ciobani, cărăuși, ostași, meșteșugari, pe lângă ocupația lor de căpetenie, plugăria, vechii români s-au manifestat și afirmat cu nota lor proprie, în care excelau, în mijlocul și în folosul popoarelor vecine, creînd sau transmițînd atîtea elemente de cultură. O mărturisește însăși limba celor ce o tăgăduiesc, arătînd la tot pasul urmele rolului lor ca factori de civilizație. A-i trata de paraziți culturali, după toate acestea, mi se pare că nu e numai o nedreptate, ci și o ingratură”⁵⁰.

Savant, în sensul cel mai autentic al cuvîntului, Vasile Bogrea n-a fost un izolat, un olimpian indiferent la frămîntarea epocii în care a trăit. Dimpotrivă, el a luat parte activă la problemele contemporane lui, de pe pozițiile unui intelectual onest, încrezător în forța educativă a culturii, în puterea creatoare a muncii și a patriotismului luminat.

Alături de profesorii Virgil Bărbat și Florian Ștefănescu-Goangă de la Facultatea de litere din Cluj, Vasile Bogrea a fost unul dintre inițiatorii și susținătorii „*Extensiunii universitare*”, instituție unanim prețuită între cele două războaie mondiale, care, prin conferințe publice, a răspîndit cuvîntul științei românești în toate orașele Transilvaniei.

Între anii 1923 și 1925 a fost cronicar cultural la revista „*Ramuri*” din Craiova, publicînd numeroase însemnări, caracteristice pentru spiritul lui vioi și incisiv, totdeauna curajos în combaterea mediocrității, a lipsei de autenticitate și de gust literar.

Relevăm numai cîteva aprecieri ale lui Bogrea, valabile și astăzi.

Vorbînd despre literatură, el arată, în mod just, că aceasta „*nu e numai un fenomen estetic, de resortul exclusiv al talentului, ci și un act de conștiință, cu misterioase aderențe și incalculabile repercusiuni în mediul cultural, național și social al timpului. Preferințele noastre merg, în chip firesc, spre cristalul frumos, transparent și solid, strălucind de luminile sufletului închis în el, mai mult decît spre cea mai fină dantelă, care nu e decît virtuozitate tehnică*”⁵¹.

Poeților proliși și declamatori ai vremii, care sub o verbozitate formală și declamatorie ascundeau lipsa de conținut, Bogrea li se adresează sub forma ironică a epigramei :

*Poți spune o idee nouă
În patru versuri ori în două
Mai bine ca în kilometri
De impecabili hexametri !*

⁵⁰ Vezi „*Dacoromania*, III, p. 499. Vezi și Vasile Bogrea, *Glorii bănăfene*, în „*Conștiința românească*”, Cluj, 1923, nr. 5, p. 1.

⁵¹ Vezi „*Ramuri*”, 1923 nr. 20, p. 437.

Autorii pretențioși, dar mediocrii, sînt caracterizați de Bogrea cu același imparabil sarcasm :

*Am cartea lor frumos legată,
Dar cînd citesc, de multe ori,
Mă-nțreb de nu era mai bine
Să-i fi legat pe autori.*

Aceeași sentință caustică o adresează unui nuvelist fără talent :

*Ca să nu moră de ridicol,
Eroul tău s-a sinucis.
Expus aceluiași pericol,
Tu ești cu mult mai indecis.*

Conferențiar cuceritor prin bogăția culturii și seducția exprimării, Vasile Bogrea deplîngea, tot sub forma epigramei, mediocritatea conferențiarilor nepregătiți și netaleantați :

*Mergea alita lume-n grabă
Că m-am simțit și eu atras.
Și-am ascultat un belfer gras
Cîtînd o conferință slabă.*

Vasile Bogrea a fost și un subtil poet liric. Versurile lui sînt străbătute de melancolia inexorabilului său sfîrșit prematur. Sugestiv intitulate : *Mors*, *Aripi frînte*, sau *Debemur terrae*, poeziile lui exprimă, pe lîngă tragicul morții, orgoliul stoic al omului care știe că din el nu va pieri demnitatea spiritului și realizările lui, ci numai ce este, prin sine, efemer.

Cu prilejul morții lui Vasile Bogrea, N. Iorga i-a caracterizat astfel personalitatea : „*A murit un om cum, poate, niciodată nu vom mai avea altul. Nația noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învățat dintre români. Era un neîntrecut vorbitor și un profesor fără pereche*”⁵².

În cadrul școlii lingvistice clujene, Vasile Bogrea a fost un meteor strălucitor, care a contribuit, în mod substanțial, la închegarea acestei școli, de la începuturile ei. Despre Vasile Bogrea au păstrat o amintire vie toți cei care, astăzi tot mai rari, l-au cunoscut sau au colaborat cu el. Dar pentru ca prezența acestui mare savant să dăinuiască, în prezent și în viitor, în mijlocul nostru, ar fi indicat, după părerea noastră, să se publice o culegere din lucrările lui, intitulată *Scrieri lingvistice și literare*. O socotim o datorie a școlii clujene și un meritat omagiu adus unuia dintre întemeietorii ei.

⁵² N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. III, p. 325.

FRÉDÉRIC DAMÉ

ACTIVITATEA SA CULTURALĂ ȘI LEXICOGRAFICĂ

DE

PETRU KOVÁCS

1. Atît de cunoscut într-o vreme, dar învăluit de ceața uitării mai aproape de timpul nostru, Frédéric Damé se cuvine să primească locul bine meritat în istoria culturii românești.

După datele *Enciclopediei române* a lui C. Diaconovici, apărută la Sibiu în 1900 (Tom. II, p. 967), Frédéric Damé s-a născut în Franța, la Tonnerre, în anul 1849. După terminarea facultății de drept de la Paris, el devine un remarcabil publicist, colaborînd la ziarele „Gaulois”, „La Cloche”, „Le corsaire”, pînă în anul 1872, cînd se refugiază în România. Cauzele acestui refugiu nu pot fi pe deplin stabilite; sursele bibliografice existente nu cuprind date suficiente pentru clarificarea acestor cauze. E foarte posibil ca exilul voit în România să fie determinat de o prealabilă activitate revoluționară a publicistului francez. Se știe că în anul 1870 Fr. Damé tipărise un volum de poeme intitulate, foarte sugestiv, *Invasion*, iar cu un an mai tîrziu, cînd a avut loc Comuna din Paris (1871), el a publicat un alt volum similar, intitulat *La Résistance*. Această coincidență a preocupărilor literare ale lui Damé cu ideile revoluționare, care se agitau frecvent în perioada respectivă, ne-ar îndreptăți să presupunem existența unor neplăceri pricinuite de conținutul celor două volume publicate, dacă autorul lor ar fi rămas în Franța. Venirea lui în România ar mai putea fi și rodul anumitor legături de prietenie stabilite cu unii participanți români la luptele comunarilor, cum a fost, de pildă, Bonifaciu Florescu.

Activitatea pe care o desfășoară Frédéric Damé în România este foarte variată și ea demonstrează identificarea neobositului publicist cu modul de viață și cu aspirațiile poporului român. De altfel Frédéric Damé a și primit cetățenia română prin naturalizare și a fost căsătorit

cu Eugenia Zanne, sora lui Iuliu Zanne, autorul culegerii *Proverbele românilor*¹.

Spirit efervescent, era firesc ca Frédéric Damé să se consacre, în mare parte, activității ziaristice. Chiar de la venirea sa în țară a fost redactor la „Journal de Bukarest”, iar apoi fondează (împreună cu Polysu) ziarele „La Roumanie” și L'Europe orientale”. În august 1872 scoate publicația „Națiunea română”, la care a avut ca harnic colaborator și pe I. L. Caragiale. În același an îl găsim printre colaboratorii ziarului „Românul”. În perioada 1882—1887 este prim redactor al gazetei „L'indépendance roumaine”, iar între 1887 și 1890 al ziarului „La liberté roumaine”. Tot lui i se datorește apariția ziarului „Cimpoiul” (1880—1882).

Fără a părăsi cu totul ziaristica, din 1890 Fr. Damé funcționează numai în învățământ, ca profesor de limbă și literatură franceză la liceul „Gheorghe Lazăr” din București. De altfel, cariera didactică și-a început-o în 1876². Ocupă apoi succesiv diferite funcții cu caracter mai mult administrativ. Astfel, în 1892 este șeful biroului statistic din cadrul Ministerului Culturii și Instrucțiunilor Publice, apoi este subdirector al Învățământului primar și inspector școlar pînă în 1895. Mai ales datorită ultimelor funcții administrative ocupate, Frédéric Damé a publicat diverse statistici și anuare. Totodată a elaborat și unele lucrări cu caracter istoric și de literatură artistică. Activitatea sa esențială și care constituie o realizare meritorie în cultura noastră națională este concretizată în lucrări cu un pronunțat aspect didactic: Moartea, survenită în 1907³, a curmat prea de timpuriu o activitate bogată, desfășurată pe planuri diverse și cu rezultate adeseori frumoase.

2. Activitatea ziaristică a lui Frédéric Damé a fost deosebit de prodigioasă. Chiar în necrologul publicat de „Arhiva” se menționa că „îndeletnicirea obișnuită a vieții lui a fost ziaristica, în care era meșter neîntrecut”⁴. Dacă ținem seama de gradul de intensitate în care se afla atunci influența franceză în România, publicarea de către Frédéric Damé a unor periodice în limba franceză este pe deplin explicabilă. De altfel și revista „Familia”, care apărea la Budapesta, ne informează că în anul 1873 în România s-au publicat 47 de periodice, dintre care patru ziare în limba franceză: „Jurnalul Bucureștilui”, „România”, „Alianța latino-rusă” și „Albina României”⁵. Dintre acestea se pare că „Journal de Bukarest”, la care fusese redactor și Frédéric Damé, s-a bucurat de cel mai mare prestigiu. El avea caracter politic, științific, literar și comercial. Un caracter similar l-a avut și ziarul „La Roumanie”, scos de către Fr. Damé și C. I. Polysu în 1873, care a apărut pînă la jumătatea anului 1874⁶.

¹ Informația în legătură cu căsătoria sa ne-a oferit-o Biblioteca Academiei prin adresa cu nr. 7893 din 16.XII.1964.

² Cf. I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat* București, 1931, p. 1508.

³ Cf. necrologul din „Arhiva”, Organul societății științifice și literare, Iași, anul XVIII, 1907, p. 240.

⁴ Idem, *ibid.*

⁵ Cf. „Familia”, Budapesta, nr. 15, 15/27 aprilie, 1873, p. 179.

⁶ Începînd cu 13 iunie 1874, nu mai avem date despre apariția ziarului.

iar apoi, după o întrerupere de câteva luni, reapare în ianuarie 1877. În același an, publicistul a înființat alt periodic, „L'Europe orientale”. Scopul acestor publicații era acela de a face cunoscute străinătății realitățile din țara noastră. Același scop caracterizează și revista lunară „La Roumanie contemporaine et les peuples de L'Europe orientale”, care apărea concomitent la Paris și București de la 1 octombrie 1874, iar din decembrie 1875 numai la București. Revista aceasta era totodată un organ al popoarelor din Europa orientală și avea conținut polierom : istoric, literar, științific, economic și industrial. Meritul lui Frédéric Damé ca director al revistei constă în priceputa alegere a colaboratorilor de redacție. Printre aceștia întâlnim numele unor remarcabile personalități ale timpului, ca de ex. : E. Littré, membru al Academiei franceze, Edouard Labouly, membru al Institutului Franței, Jules Simon, de asemenea membru al Institutului Franței, fost ministru al instrucțiunii publice, Louis Ulbach, redactorul ziarului „Bien public”, A. Ubircini, publicist, Vasile Alecsandri, C. Aricescu, P. S. Aurelianu, C. Bolliac, Pantazi Ghica, C. Nanu, B. P. Hasdeu, N. Steriade, C. Marianu și alții. Dacă „La Roumanie” avea mai mult un caracter conservator, din punct de vedere politic, „L'indépendance roumaine” era o gazetă liberală. O orientare liberală este caracteristică și ziarului „La liberté roumaine”, apărut în 1887 și continuat din 1891 ca organ al partidului național-liberal, „La liberté”. Chiar din menționarea periodicelor conduse de Frédéric Damé se poate degaja părerea că publicistul era în primul rând un profesionist, servind interesele ambelor partide mari ale României burgheze de atunci. O asemenea atitudine politico-ideologică neconturată distinct, precum și numărul mare de ziare în limba franceză, a stîrnit o legitimă nemulțumire din partea anumitor personalități din viața culturală și politică a României. De pildă, N. Iorga, apreciind buna redacție a ziarului „L'indépendance roumaine”, făcea totuși, în legătură cu acest ziar și cu gazeta, „La Roumanie”, următoarea remarcă : „ele au un scop îndoit : pe de o parte să facă a se cunoaște în străinătate vederile partidului ce reprezintă iar, pe de alta, să dea cetirea politică din fiecare zi tuturor locuitorilor României care, români sau ba, nu știu românește, sau căror nu le place să citească românește” [sublinierea noastră⁷].

Pentru nevoi practice, Fr. Damé conduce și publicații în limba română, ca „Națiunea română” și săptămînalul ilustrat „Cimpoiul”. Chiar în articolul redacțional se subliniază faptul că ziarul „Națiunea română” intenționează să aibă caracter general, venind să suplinească o lacună de mult simțită : „ni s-a părut că lipsește Bucureștiului un adevărat ziar de informații, accesibil pentru toate pungile, care să poată interesa toate clasele sociale”⁸. „Națiunea română” dorea să fie o gazetă cu un conținut variat, bogat, ceca ce rezultă din hotărîrea ca ziarul să apară de două ori pe zi, ediția de dimineața purtînd un alt titlu („Drapelul român”). După cum reiese din relatările lui C. Bacalbașa, ziarul acesta, n-a avut o viață lungă, deoarece mînat de efecte publicitare ieftine și senzaționale

⁷ N. Iorga, *Ziarele străine din România*, „Semănătorul”, anul IV, nr. 4, 1905, p. 49—51.

⁸ Cf. „Familia”, anul XIII, 1877, Budapesta, nr. 38, p. 456.

a publicat o știre inexactă în legătură cu căderea Plevnei, ceea ce a produs nemulțumirea opiniei publice, care a impus guvernului încetarea apariției acestui cotidian⁹.

Nemulțumiri sau rezerve s-au înregistrat și în legătură cu activitatea istorică a lui Fr. Damé, care se leagă strins de cea ziaristică. Limitele ideologice ale activității sale istorice nu se pot contesta. Totuși, în lucrările de acest gen ale lui Fr. Damé se pot întâlni date fructificabile și interesant material documentar. În 1874 a apărut *Anuarul general oficial al României* (cu notițe istorice după B. P. Hasdeu, cu o hartă a României și cu planul Bucureștilor), un volum ilustrat de vreo 300 pagini, la care nu e de loc exclusă colaborarea lui Fr. Damé. Presupunerea pe care o facem aici se confirmă într-o oarecare măsură de un anunț semnat de Fr. Damé și publicat în „Trompeta Carpaților” (anul XII, București, nr. 1106, 27 iunie 1874). În anunțul menționat, Fr. Damé, directorul ziarului „La Roumanie”, face o prezentare a anuarului, menționând că el cuprinde date etnografice, istorice, statistice, lingvistice și de altă natură, iar din tonul acestui anunț se desprinde o atitudine pe deplin favorabilă pentru lucrarea amintită.

Împreună cu Nicolae Densușianu, Fr. Damé a publicat în 1877 broșura *Les Roumains de Sud, Macedonie, Epire, Thessalie, Thrace Albanie, avec une carte ethnographique*, prin care se aduce o importantă contribuție la prezentarea cât mai amănunțită a elementului latin în orientul Europei¹⁰.

Lucrarea care a stîrnit discuții și nemulțumiri este *Histoire de la Roumanie contemporaine, depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours* (Paris, 1900). Fr. Damé se consideră imparțial, totuși lucrarea aceasta este mai degrabă o istorie a luptelor politice ale timpului privite dintr-un punct de vedere întrucîtva conservator. De asemenea, lucrarea nu are o documentare științifică cuprinzătoare și neglijează aspectele vieții economice, sociale și culturale. Lipsurile ei au fost sesizate și combătute argumentat de St. Orășanu¹¹. Spre deosebire de acest critic al lucrării, care utilizează un limbaj lipsit de invective, N. Iorga este mult mai categoric și mai sever în aprecieri¹².

Tot ca istoric, Fr. Damé a tradus în limba franceză *Istoria toleranței religioase în România* și *Istoria critică a României* a lui B. P. Hasdeu, pornind de la convingerea că aceste lucrări trebuia să fie cunoscute străinătății¹³.

4. Activitatea literară a lui Fr. Damé este concretizată în opere poetice (amintite la începutul articolului nostru), în lucrări dramatice

⁹ Cf. C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, 1877—1884, București, 1927, p. 212—213.

¹⁰ Cf. articolul *Elementul latin în Orient*, în „Familia”, 1877, anul XIII, nr. 51, p. 612.

¹¹ Cf. Recenzia lui St. Orășanu, publicată în „Convorbiri literare”, 1900 (34), p. 794—816; 929—944; 1097—1124.

¹² Cf. Nicolae Iorga, *Frédéric Damé și Istoria României contemporane*, București, 1900, 61 p. Recenzie, în care autorul afirmă: „Afară de anume cercuri și anume persoane pe care nu le impresionează de loc adevărul și care țin, din deosebite motive la părerile lor false, după ce dovedește că ele sînt false, nimeni nu se folosi la noi de grăbitul și tendențiosul *Machwerk* al lui Frédéric Damé”.

¹³ I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, 1931, p. 1508.

și în alte scrieri în proză. În 1877 a scris poemul dramatic *Le rêve de Dochia* (Visul Dochiei) care a fost tradus în versuri de către D. C. Ollănescu și T. T. Șerbănescu. La 8 noiembrie 1877, Teatrul Național prezenta pentru prima oară piesa națională *Oștenii noștri*, scrisă de Fr. Damé în colaborare cu D. C. Ollănescu. Și această piesă, care constituie un episod din războiul pentru independență, este în fond un poem dramatic în versuri¹⁴. În colaborare cu I. Malla a mai scris o dramă istorică, *Hatmanul Drăgan*, care a fost prezentată pe scena Naționalului în 1881¹⁵. Scriitorul francez a încercat și unele lucrări în proză ca de exemplu povestirea *Ștefan cel Mare din L'état roumain et la paix de l'Orient*, reprodusă în „Albina Carpaților” din Sibiu [15. III. 1879, nr. 11, p. 172–174], romanul *Crima din strada Polonă* sau poezia *Le réveil de la Roumanie* [1877]. Activitatea sa literară, ca și cea istorică de altfel, nu se remarcă prin calități deosebite. Preocupările sale pentru teatru, prin lucrări dramatice pe teme naționale, sînt o mărturie a afirmării dramaturgiei originale, ceea ce constituie un moment de cotitură în activitatea teatrului național.

5. Ceea ce l-a consacrat definitiv pe Fr. Damé în cultura românească este activitatea sa didactică și cea de lexicograf.

Ca profesor de limba franceză a publicat unele lucrări de gramatică și poetică menite să faciliteze însușirea limbii franceze de către români¹⁶.

Pornind, probabil, tot de la considerente didactice, el a elaborat *Noul dicționar român-francez*, care constituie opera sa de căpetenie. Pasiunea pentru activitatea lexicografică poate fi pusă în legătură și cu unele preocupări pur lingvistice care i se desprind din bogata activitate desfășurată. În „Buciumul român” din Iași, începînd cu anul 1876, Fr. Damé a început să publice un *Studiu comparativ între limba română și cea provençală*, pe care l-a întrerupt aproape cinci ani, continuîndu-l în 1881, studiu care însă a rămas neterminat¹⁷. În acest studiu, care este printre primele cercetări de filologie romanică la noi, se face un paralelism între cele două limbi. Autorul ajunge la concluzia că dintre toate limbile neolatine, limba română are cele mai multe asemănări cu limba provençală și cu cea catalană. Asemănările vizează sensul unor cuvinte, aspecte ale pronunțării și ale ortografiei. Pentru demonstrarea afirmațiilor sale, Fr. Damé recurge la tablouri comparative între aceste trei limbi, dînd exemple de elemente morfologice și lexicale.

Însușindu-și la perfecție limba română, Fr. Damé era decis să dea la iveală importante lucrări cu caracter lexicografic.

Începînd cu 1893 apare *Nouveau dictionnaire roumain-français*. Dicționarul acesta, capodoperă a lexicografiei noastre bilingve din secolul

¹⁴ Informația în legătură cu prezentarea spectacolului este din C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, 1871–1874, București, 1927, p. 212.

¹⁵ Cf. Idem, *ibid.*, p. 255.

¹⁶ Cf. *Elemente de gramatică franceză*, partea I, București, 1877; *Exerciții franceze după Elementele de gramatică franceză*, partea I, București, 1878; *Gramatica franceză cu exerciții după cele mai bune metode adoptate în Franța, partea etimologică și sintactică*, București, 1877; *Manual de versificațiune franceză*, București, 1879; *Texturi clasice, extrase din autorii francezi mari* (842–1850) cu notițe biografice și bibliografice, București, 1879.

¹⁷ „Buciumul Român”, Iași, anul II, 1876, p. 207–214; 262–268; 410–416 și anul III, 1881, p. 180–183.

trecut, a apărut propriu-zis în patru volume. Publicarea lui a luat sfârșit în 1895. Această operă are meritul de a fi încercat să înregistreze cât mai multe cuvinte ale limbii române, în special din domeniul terminologiei tehnice și populare. Autorul intenționase să cuprindă în dicționarul său toate cuvintele înregistrate de vechile dicționare și în plus să gloseze toți termenii uzuali din domeniul științelor, meseriilor și al vieții practice. La sfârșitul volumului al IV-lea este dat un vocabular conținând 600 de prenume dintre cele mai frecvente în literatura noastră. Călăuzit de o metodă științifică de lucru, Fr. Damé a încercat să ilustreze definițiile cuvintelor cu numeroase exemple extrase din principalii scriitori români, să dea toate indicațiile necesare de natură gramaticală sau ortoepică a cuvintelor înregistrate. De asemenea, pentru etimologia cuvintelor, dorea să facă și un fel de cercetare comparativă cu celelalte limbi romanice. Aceste intenții nu și-au găsit însă o deplină realizare. Ținând seamă că lucrarea a fost elaborată fără nici un ajutor din partea statului, iar planul pe care și-l propusese era prea vast, e firesc ca multe dintre intențiile autorului să nu fi putut depăși stadiul unui simplu deziderat. *Noul dicționar român-francez* s-a bucurat de o bună primire, fapt ilustrat de recenziile și prezentările făcute în diferitele publicații ale timpului¹⁸.

Remarcându-se faptul că acest dicționar umplea o lacună viu simțită, critica de specialitate a vremii a apreciat superioritatea științifică și tehnică a acestei lucrări în comparație cu dicționarele bilingve anterioare, ca cele ale lui I.A. Vaillant, I. C. Costinescu, Raoul de Pontbriant, D. Pisone sau G. M. Antonescu. De altfel Fr. Damé, pe lângă aceste dicționare, a mai putut folosi și alte opere lexicografice, ca acelea ale lui A. de Cihac, A.T. Laurian și I. C. Massim sau B.P. Hasdeu, precum și numeroase alte dicționare bilingve. Cu toate meritele, criticii au atras atenția și asupra părților slabe ale acestei lucrări. Astfel, în mod greșit și contrar scopului urmărit de un dicționar bilingv, Fr. Damé a inclus numeroase regionalisme, sensuri învechite și neologisme față de volumul relativ mic al cuvintelor cuprinse în dicționar. *Dicționarul român-francez* conține de pildă, 3277 de regionalisme și 1901 de sensuri arhaice, fapt care ilustrează convingător compoziția sa eterogenă. De asemenea, autorul nu e întotdeauna atent cu considerațiile etimologice, iar informația sa din scriitorii vechi are adeseori un caracter unilateral, în plus unele indicații gramaticale sînt eronate și traducerea anumitor cuvinte este improprie. După cum semnala și un critic din acel timp, traducerea este cea mai slabă parte a acestui dicționar, la care se asociază apoi și numeroase greșeli de tipar necorectate. Criticul respectiv, în urma unei cercetări minuțioase ajungea la următorul rezultat statistic : cuvinte schimonosite 1800, accepțiuni greșite 550, greșeli de gra-

¹⁸ Cf. S. G. Virgolici, *Trei dicționare*, în „Convorbiri literare”, 1893, nr. 27, p. 643—651 ; Lici, *Lexicografia la noi* în „Convorbiri literare”, nr. 27 p. 800—809 ; D. G. Djuvara, *Frédéric Damé : Nouveau dictionnaire roumain-français* în „Ateneul Român”, 1894, p. 333—334 ; „Trompeta Carpaților”, București, 18.X.1875 ; *Asupra limbii românești* în „Buciumul Român”, Iași, 1876, p. 137—145 ; „Vatra”, București, 1894, anul I, nr. 5, p. 154 ; „Viața” București, anul 5, nr. 14, 27.II.1894, p. 7 ; L. Șăineanu, *În jurul unui dicționar*, în „Noua revistă română”, București, 1901, vol. III, p. 160—171.

matică 450 și greșeli de tipar 1400, conchizînd că „4 200 greșeli pentru 1328 pagini nu e numai cît *bien des erreurs*, ci „*beaucoup trop d'erreurs*”¹⁹! Trecînd peste aceste erori pe care o cercetare la fel de minuțioasă ar putea să le găsească aproape tuturor dicționarilor bilingve din acel timp, trebuie să admitem că dicționarul lui Fr. Damé, precum și schița foarte concentrată a gramaticii limbii romîne (17 p.) care se găsește la începutul volumului I, au fost elemente importante prin care limba romînă era pusă la îndemîna străinilor.

Bun cunoscător al multiplelor stiluri ale limbii naționale, Fr. Damé avea intenția să elaboreze și o lucrare lexicografică privitoare la terminologia tehnică și științifică. În colaborare cu dr. A. A. Chabudianu intenționa să scoată *Dicționarul limbii medicale române*²⁰, lucrare despre a cărei soartă nu știm nimic. Se știe însă că în 1898 a publicat importantul studiu *Încercare de terminologie populară română*, lucrare unică de acest gen în lingvistica română de pînă la el și a cărei valoare științifică se menține pînă în zilele noastre. În ea este cuprinsă, cu un mare lux de amănunte, terminologia vieții rurale concretizată în diferitele aspecte ale acesteia ca : unelte ale muncii agricole, gospodăria țăranului, industria casnică, variatele ocupații ale sătenilor etc. Totodată sînt date 560 de nume de plante și animale întrebuintate în vorbirea țăranilor. Lucrarea conține și 300 de gravuri (ilustrații), facilitînd astfel înțelegerea exactă a termenilor, ceea ce îi conferă lucrării o certă valoare etnografică. Modul compartimentării materialului lexical este nou și anticipă, într-o oarecare măsură, metoda de clasare a termenilor utilizată în *Atlasul lingvistic român*²¹.

Preocupările intense ale lui Fr. Damé pentru cercetarea terminologiei tehnice de aspect popular sînt ilustrate și de volumul al cincilea al *Dicționarului* său în care se prezintă „terminologia țărănească” și „lexicul economiei domestice”. Acest volum are un caracter deosebit față de celelalte, deoarece glosarea termenilor se face din două puncte de vedere : român-francez și francez-român. Între cele două variante există o mică neconcordanță numerică, în sensul că partea întii (român-francez) conține 3394 de termeni, iar cealaltă 2747.

Fiînd în relații cu intelectualii francezi din timpul său, Fr. Damé a fost împuternicit de vestita librărie pariziană „Collin” să facă pe cheltuiala ei o mare lucrare enciclopedică asupra României. În această lucrare toate ramurile de activitate aveau să-și găsească monografia competentă²². Probabil și studiul în legătură cu terminologia populară era să fie inclus în această enciclopedie, despre a cărei elaborare nu mai avem nici o indicație precisă.

6. Așa cum s-a putut desprinde de la începutul acestei prezentări, activitatea ziaristică, literară, istorică și filologică a lui Fr. Damé îl situează

¹⁹ Cf. Gh. Gheorghiu, *Dicționarul d-lui Damé*, „Studiu critic”, Iași, 1897 și recenzia critică a aceluiași autor din „Albina”, anul I, București, 1898, nr. 18, p. 573—574.

²⁰ Cf. „Familia”, Budapesta , 1875, nr. 41, p. 487.

²¹ C. Manca, *Terminologia științifică și tehnică în Dicționarul general al limbii române*, I.R., anul VIII, 1959, nr. 1, p. 33—35.

²² Cf. Articolul *Enciclopedia română în limba franceză*, în „Familia”, Oradea-Mare, 1904, nr. 41, 10/22 octombrie, p. 490.

printre reprezentanții culturii românești din acea perioadă. Totodată ea este o mărturie concludentă a relațiilor culturale româno-franceze care au început să se intensifice încă în prima jumătate a secolului trecut. Se știe, de pildă, că „Le Journal de Bukarest” (la care Fr. Damé a fost un timp redactor) a început să apară din 1849, îndată după revoluție, iar apariția lui a durat pînă în 1900. E adevărat că literatura beletristică publicată în acest periodic nu este prea bogată și nici de valoare artistică superioară. Totuși această publicație, cu caracter mixt și de orientare conservatoare, a avut un rol important în popularizarea în străinătate a țării noastre, a poporului român și culturii sale. Intensa activitate culturală desfășurată de Fr. Damé reiese și din corespondența lui cu intelectualii români sau cu oamenii politici ai timpului. Astfel într-o scrisoare din 1874 adresată lui Iacob Negruzzi, publicistul francez îi cere acestuia concursul scriitorilor moldoveni pentru fondarea unei reviste la Paris. În 1888 solicită lui M. Kogălniceanu și George Bibescu fonduri pentru ziare, iar în 1893 și 1894 îl anunță pe Titu Maiorescu de trimiterea unor fascicule din dicționarul său român-francez care era în curs de apariție ²³.

Activitatea bogată din domenii culturale atît de diverse ni-l prezintă pe Fr. Damé ca pe un neobosit militant al relațiilor culturale româno-franceze. El este un continuator al intelectualilor francezi, ca I. A. Vaillant, Raoul de Pontbriant, Theodore Théot, Antonin Raques, Francis Robin, Ange, Pechméja, Ulysse de Marsillac etc. care s-au identificat cu aspirațiile de cultură ale poporului român și au luptat pentru progresul social și cultural al țării noastre ²⁴.

iunie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai,” Cluj Facultatea de filologie,
str. Horea, 31.

²³ Informațiile le deținem din scrisoarea primită din partea Bibliotecii Academiei nr. 1893 din 16 decembrie 1964.

²⁴ Cf. D. Popovici, *Studii franco-române*, în „Studii literare”, vol. I, Sibiu, 1942, p. 1—59.

UN FENOMEN FONETIC DIALECTAL: ROSTIREA LUI $\text{\text{Ț}}$ CA s ȘI A LUI j CA z ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

I. RĂSPÎNDIREA ȘI SITUAȚIA ACTUALĂ A FENOMENULUI

DE

MIRCEA BORCILĂ

În 1892, folcloristul Enea Hodoș remarcă pentru prima oară că, în câteva comune din Banat (Țerova, Ilova, Zlagna, Prisian, Poiana, Visag), „în locul sunetului $\text{\text{Ț}}$ se pronunță pretutindenea s ”¹.

Peste patru ani Gustav Weigand, atestind această rostire numai în 4 sate (Țerova, Ilova, Poiana și Cuptoare), relevă și existența unei rostiri paralele (z pentru j) precum și pronunțarea inversă pentru primul caz ($\text{\text{Ț}}$ în loc de s : $\text{\text{Ț}}are$ etc.). În privința originii acestui fenomen fonetic, Weigand crede că rostirea cu s și z s-ar datora unor colonii de greci din Macedonia de sud². Afirmările lui Weigand cu privire la extinderea fenomenului sînt contestate de către Virgiliu Popescu și E. Hodoș, care obiectează împotriva excluderii Visagului din numărul „comunelor cu s ”; cel din urmă aduce și o listă cu „pronunții greșite” din Visag³. Pentru a elucida problema, Weigand trimite pe A. Byhan să facă o anchetă în acest sat. Rezultatul: localitatea nu aparține „comunelor cu s ”, dar $\text{\text{Ț}}$ și j din rostirea visăganilor „nu au acea pronunțare largă, germană, ci una asemănătoare cu pronunțarea $\text{\text{Ț}}$, fără să se confunde cu ea”⁴.

¹ E. Hodoș, *Poezii populare din Banat*, ed. II, Caransebeș, 1895, p. 5. Autorul menționează că varianta muiată a lui $\text{\text{Ț}}$ ($\text{\text{Ț}}$) e prezentă în satele respective.

Fenomenul care ne preocupă este consemnat și de Hasdeu, în *Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial*, Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. Lit., XVIII, 1896, p. 21, prin referire la Hodoș.

² G. Weigand, *Der Banater Dialekt*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, III, 1896, p. 198—332 (Capitolul *Die s-Gemeinden*, p. 229—231). În privința originii fenomenului, Weigand nu se pronunță decisiv: „ar trebui cercetate aceste comune mai îndeaproape decît mi-a fost mie posibil s-o fac” (*loc. cit.*, p. 231).

³ V. Popescu, *Al treilea Anuar al d-lui Gustav Weigand*, în „Convorbiri literare”, XXXI, 1897, p. 289—290; E. Hodoș, *Cîtece bănățene. Cu un răspuns d-lui Dr. G. Weigand*, Caransebeș, 1898, p. 10—11.

⁴ „Jahresbericht”, VII, 1900, p. 49.

În același an, Weigand descoperă în Oltenia vestică o serie de localități în care se rostește cu *s* („Siroca, Baltă, Malarișca, Gornești, Presna, Costești, Gornovița, Cernavirf, Nadanova, Izverna, Seliște, Obîrșie, Merișești, Oriești, Sohodol, Cloșani”) și afirmă că aici trebuie căutată „patria comunelor cu *s* din Banat”. În privința originii fenomenului, autorul își menține opinia că vorbitorii cu *s* ar fi neogreci românizați ⁵.

După ce înregistrează rostirea și la ceangăii românizați din Moldova ⁶, Weigand renunță însă la această ipoteză în favoarea alteia pe care o argumentează pe larg și o formulează definitiv: „Sie sind nämlich rumänisierte Tschango”. El cercetează personal șase sate de ceangăi, deosebite după gradul în care au adoptat limba română, și dă o descriere a obiceiurilor, limbii, „tipului” și religiei ceangăilor; concludă apoi că „nu poate fi vorba ca acest ciudat fenomen de limbă să fi luat naștere separat în Moldova, Oltenia și Banat. Trebuie să-i stea la bază un element etnic comun” ⁷. Reprezentarea fenomenului în *Lingvistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* ⁸ întărește convingerea autorului că bufenii din Mehedinți și Gorj trebuie să fi fost imigrați și că cele 4 sate cu *s* bănățene provin din satele cu *s* din Mehedinți; se dă și o schiță teoretică a presupusului proces de asimilare a ceangăilor ⁹.

Remarcînd prezența acestei rostiri și la istroromâni, S. Pușcariu concludă că „avem de a face cu un fenomen, care s-a petrecut și la aromânii olimpotoși și la dacoromâni, în așa-zisele „s-Gemeinden” (Weigand), în cîteștrele regiunile în mod independent și ca rezultat al unor cauze deosebite” ¹⁰.

În 1938, Mihail C. Gregorian ¹¹ face o primă diferențiere în grupul satelor oltenestii cu *s*, după gradul de generalitate a pronunției. El consideră că trecerea lui *ș, j* la *s, z* a avut loc într-o arie care cuprindea inițial comunele mehedintene: Gorneni, Costești, Prejna, Gornovița și Obîrșia-Cloșani, după care rostirea „s-a întins în comunele învecinate, pînă la o linie care trece prin Podeni, Balta, Băluța, Gărdăneasa și Ponoare”. Prezența acestei particularități în Banat (unde e înregistrată numai în două localități — comuna Poiana și satul Prisăcina, comuna Bogiltin

⁵ „Jahresbericht”, VII, 1900, p. 51. Aci se remarcă și faptul că în comunele oltenestii nu apare *z* niciodată.

⁶ Asupra rostirii cu *s* în Moldova, Weigand este informat „prin dl. Șapcaliu și Tiktin, precum și prin notițe din *Marele dicționar geografic*” („Jahresbericht”, IX, 1902, p. 131).

Rostirea cu *s* la ceangăii care au adoptat limba română este înregistrată, în cursul unor anchete din 1904, de către Radu Rosetti, *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova*, Anal. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., s. II, tom. XXVII, 1905, p. 247–248. Remarcînd că „această particularitate (...) este pe cale de a se pierde”, autorul observă stratificarea rostirii pe sexe și generații și regresia fenomenului sub influența serviciului militar și a școlii.

⁷ „Jahresbericht”, IX, 1902, p. 131–137.

⁸ G. Weigand, *Lingvistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1898–1909 (v. harta nr. 15, sud-vest: „cămașă”, pentru localitățile Cuptoare, Terova, Ilova, Poiana, Cloșani, Sohodol și Balta).

⁹ „Jahresbericht”, XV, 1909, p. 140–141; 143–144.

¹⁰ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, Buc., 1926, p. 333; cf. și p. 119–121. Al. Philippide, urmărind evoluția lui *s* în limba română (*Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 214–215), consemnează și el fenomenul, citîndu-l pe Weigand.

¹¹ Mihail C. Gregorian, *Graiul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Bănatul răsăritean*, în „Arhivele Olteniei”, XVII, 1938, nr. 97–100, p. 210, 240, 261–262.

— şi aici cu caracter negeneral) s-ar explica printr-o influenţă din Oltenia. Se remarcă apoi vitalitatea fenomenului şi prezenţa falselor regresii¹².

Recent fenomenul în discuţie a fost înregistrat de Pia Gradea cu ocazia publicării unui vechi glosar dialectal bănăţean. Autoarea aminteşte câteva din opiniile formulate pînă acum despre această rostire şi atestă existenţa rostirii *j : z* în satul Cuptoare, nemenţionată de Weigand şi considerată pe bună dreptate de Pia Gradea ca fiind o falsă regresie. Fără să se pronunţe în privinţa originii fenomenului, Pia Gradea susţine părerea lui Hodoş că „aria de răspindire a acestei particularităţi fonetice a fost mult mai întinsă”¹³.

Parcursarea succintă a contribuţiilor de pînă acum impune constatarea că fenomenul care ne preocupă este încă prea puţin cunoscut. Pînă astăzi nu dispunem de un studiu sistematic care să cuprindă o prezentare complexă a acestui fenomen fonetic, cu situarea lui în cadrul mai larg al faptelor de dialectologie şi de fonetică istorică a limbii noastre, şi nici de o explicaţie genetică acceptabilă. În cele ce urmează ne propunem ca, pe baza anchetelor întreprinse pe teren în anii 1960 — 1963, să prezentăm răspindirea şi situaţia actuală a fenomenului. În partea a doua a studiului nostru vom urmări reflexele acestei particularităţi în sistemul fonetic, fonologic, morfologic şi lexical al graiului respectiv. Problema vechimii şi a originii fenomenului constituie obiectul unui studiu aparte care se află sub tipar în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai” Series Philologia, fasciculus 2, 1965.

Modalitatea principală de cercetare ne-a fost impusă de principiul conform căruia de importanţă esenţială pentru determinarea naturii şi particularităţilor anumitor fenomene fonetice este studierea proceselor fonetice vii, care se produc acum în limbă¹⁴, ca şi de inexistenţa unui material dialectal adunat care să reflecte fenomenul nostru. Întrucît, contrar părerilor lui G. Weigand, am ajuns la concluzia că nu există nici o legătură între fenomenul fonetic din Banat şi Oltenia şi cel analog din Moldova¹⁵, anchetele noastre s-au restrîns la aria Banat-Mehedinţi.

¹² În *Atlasul lingvistic român*, I, 1, 1938, rostirea cu *s* este consemnată în punctul 840 (Costeşti): *sîra spinării, cocuśă, pozări, skjopaćăză, ȝău tuşăsc, limburăş, -ruśă, prośc. scîrb, scîrbî, guśc, însănătoşat* etc. E curios că se înregistrează şi pentru alte puncte forme ca *scîrb, scîrbî* (40 -Checia; 45-Bucovăţ); *n-arîe corăzîţe şi nu sa s'ruţe* (18 — Cornereva). ALR II nu înregistrează fenomenul.

¹³ Pia Gradea, *O culegere de cuvinte bănăţene*, în „Materiale şi cercetări dialectale”, I, 1960, p. 131 — 134. Autorul manuscrisului publicat de Pia Gradea este, după cîte ştim, cel dintîi care menţionează existenţa acestui fenomen fonetic în limba română. Notăm că, datorită probabil unei erori de tipar, în textul Piei Gradea apare „rostirea *z* pentru *j*” ca fiind falsa regresie nemregistrată de Weigand. Autoarea combate apoi, pe baza exemplurilor oferite de manuscris, „afirmaţia lui Weigand că în satul Cuptoare nu s-ar putea rosti de loc *ş*”; de fapt, Weigand afirmase doar: „von Kuptoare brachte ein etwa zwanzigjähriger Bursche trotz der ihm von mir gegeben Anleitung ein *ş* überhaupt nicht zu stande” („Jahresbericht”, III, p. 230).

¹⁴ Cf. Stoiko Stoikov, *Cu privire la schimbările fonetice spontane în limbă*, în SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 493 — 498.

¹⁵ Vezi articolul nostru din „Studia Universitatis Babeş-Bolyai”, Series Philologia, fasciculus 2, 1965, p. 109 — 110.

Data fiind influența puternică astăzi a limbii literare asupra tuturor graiurilor românești, în culegerea materialului am întâmpinat numeroase dificultăți. Cei mai mulți dintre vorbitorii care mai păstrează rostirea *s* : *ș* ; *z* : *j*, atunci când se simt chestionați, pronunță controlat și evită sistematic asemenea situații. În localitățile și la informatorii la care fenomenul se găsește în dispariție accentuată, ancheta printr-un chestionar, oricât de deghizat, devine practic inutilizabilă datorită susceptibilității deosebite a vorbitorilor, care se cred mereu ridiculizați. În aceste condiții a trebuit să recurgem la înregistrarea unor forme prin *observare directă*, prin participarea la numeroase conversații ale sătenilor și prin culegeri de texte (majoritatea de conținut folcloric).

Cu ajutorul acestor metode, care pretind o prealabilă familiarizare cu graiul și cercetări anevoioase și îndelungate¹⁶, am încercat, mai întâi, să delimităm extinderea geografică a fenomenului, anchetând în toate localitățile în care rostirea a fost atestată pînă acum, precum și în altele în care ne-a fost sesizată pe teren. (Am cercetat și unele sate din imediata vecinătate a ariei fenomenului pentru a vedea dacă pronunțarea nu cunoaște iradiieri recente.) Am urmărit, în această anchetă preliminară, înregistrarea rostirii *s* : *ș* și *z* : *j* în cuvinte de vechime și proveniență diferită, atestarea prezenței variantelor muiate ale lui *ș* și *j* (*ś* și *ź*) și consemnarea falselor regresii.

Dificultățile de ordin metodologic au sporit atunci când, în interiorul ariei delimitate, am procedat la o explorare verticală în graiul cîtorva localități pe care le-am considerat reprezentative pentru anumite etape din evoluția fenomenului. Nici una din metodele preconizate anterior nu s-a mai dovedit aplicabilă. Pentru a nu denatura realitatea lingvistică și, pe de altă parte, pentru a obține și material comparabil, am încercat o îmbinare a anchetei prin chestionar cu conversația curentă și convorbirile tematice. Întrebările chestionarului — reduse la număr și selecționate în funcție de structura fonetică, structura și valoarea morfologică, originea, vechimea și circulația formelor lexicale vizate — le-am integrat aproape întotdeauna în conversații aparent libere, căutînd să disimulăm astfel fenomenul urmărit. Am avut în vedere, în acest caz, un număr mult mai mare de informatori (15), delimitați după criteriile obișnuite (vîrstă, sex, ocupație, grad de cultură, experiență socială); la aceștia am urmărit să stabilim, în parte, condițiile fonetice ale fenomenului, gradul lui de viabilitate și nivelul de extindere a pronunțării în sfera vocabularului lor. Pentru încadrarea fenomenului în sistemul fonologic al graiului și pentru studierea reacției vorbitorilor față de această particularitate, am inclus și unele întrebări speciale privind conștiința lingvistică a subiectului anchetat.

În unele localități (Cuptoare, Țerova), cercetările ne-au fost facilitate de cunoașterea temeinică a satelor și de conviețuirea un timp mai îndelungat în comunitățile respective.

¹⁶ Pentru sprijinul acordat în strîngerea materialului datorăm recunoștință tovarășilor : Aurel Beutură, Nicolae Muică, Aurelia Vucea, Haralambie Tudor, Petre Dinulescu.

În prelucrarea materialului adunat, am utilizat pe scară largă statistica fonetică și fonologică. Cu ajutorul acestei metode am urmărit să stabilim gradul de frecvență a fonemelor *s* și *z* caracteristic diferitelor grupuri de vorbitori și localități și să delimităm ariile active („de origine”) de ariile de propagare mai recentă a fenomenului¹⁷.

În anchetele întreprinse în anii 1960 — 1963 am înregistrat rostirile *s* : *ș* și *z* : *j* în următoarele localități :

a) în *Banat* : satul *Cuptoare* (1), comuna Cuptoare-Secu, raionul Reșița ; *Țerova* (2), cartier al Reșiței ; comuna-sat *Poiana* (4), raionul Caransebeș ; satul *Ilova* (5), comuna Slatina-Timiș, raionul Caransebeș ; localitatea *Prisăcina* (6), comuna Bogliti, raionul Orșova ;

b) în *Oltenia* : trei sate din raionul Turnu-Severin : *Malarișca* (10), *Gornenți* (11) cu cătunul *Camîna* (12) și *Podeni* (13) cu cătunul *Bolovanu* (14) (ultimele două sate aparținând comunei Podeni) ; o masă compactă de localități cuprinzând jumătatea de vest a raionului Baia de Aramă : comuna-sat *Balta* (9), cu cătunul *Coadă Cornetului* ; satele *Costești* (16), *Prejna* (15), *Gornovița* (17) (comuna Prejna) ; *Nadanova* (18), *Cernavîrf* (19), *Busești* (20) (comuna Nadanovă) ; *Izverna* (21), *Canicea* (22), *Giurgiani* (23), *Drăghești* (24), *Turtaba* (25), *Seliște* (26), *Vintilani* (27) (comuna Izverna) ; *Obîrșie* (29), *Godeanu de Munte* (28) (comuna Obîrșia-Cloșani) ; *Șipotul* (32), *Proitești* (33), *Valea Ursului* (34) și *Gheorghești* (35)¹⁸ (comuna Ponoare).

După proporția vorbitorilor la care se atestă particularitatea și după frecvența rostirilor *s* : *ș* și *z* : *j* în raport cu rostirile comune, distingem câteva grupuri mari :

A. Rostirea este cel mai bine conservată în satele mehedintene *Gornenți*, *Malarișca*, *Prejna*, *Gornovița*, *Costești*, *Godeanu de Munte* și foarte viabilă, de asemenea, în *Seliște*, *Drăghești*, *Turtaba*, unde cuprinde între 60 % și 70 % din locuitori. O statistică a formelor înregistrate în *Gornenți* arată astfel :

a) în condițiile fonetice cele mai frecvente și în cuvinte de origine, vechime și circulație diferite pronunțările *s* : *ș* și *z* : *j* se întâlnesc în proporție de 75,65 % și, respectiv, 77,70 % : *sârpe* (*sârpe*, *sărp¹e* etc.) „șarpe” — 80 % ;

¹⁷ Metoda analizei statistice nu a fost aplicată la noi, în cercetări de genul celei de față, decât sporadic. Amintim : B. Capesius, *Întrebuințarea metodei statistice în vederea caracterizării graiurilor landlerilor din Transilvania*, în CL, V, 1960, nr. 1—2, p. 131—137 ; acad. E. Petrovici, *Rezistența sistemului fonologic la o puternică influență externă. În legătură cu sonantele silabice istroromâne r, g, n*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 35—40. Pentru teoretizarea problemei vezi, mai recent : J. Fourquel, *Phonologie et dialectologie, Colloque de dialectologie romane tenu à la Faculté des Lettres de Strasbourg*, în „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg”, an. 35, 1957, nr. 5, p. 300 și urm., precum și darea de seamă a lui M. Sala din SCL, IX, 1958, nr. 2, p. 283.

¹⁸ Cifrele din paranteză reprezintă puncte anchetate și indică localitățile respective pe harta de la p. 278. Notăm aici și celelalte localități anchetate : *Visag* (3), *Șiroca* (7), *Sfodea* (8), *Gărdăneasa* (27), *Mărășești* (30), *Ponoare* (31), *Orzești* (36), *Cloșani* (37), *Sohodol* (38).

sanț „*sanț*” — 73,33 %; *sadință* (*sădință* etc.) „*ședință*” — 58,33 %; *sandilă* (*sîndilă*, *sîndrîlă* etc.) „*șindrilă*” — 75 %; *socițe* (*socițe* etc.) — 80 %; *se^udlă* (*sic^udlă* etc.) „*școală*” — 78,57 %; *porșor* „*porșor*” — 98,30 %; *mașină* (*mășină*, *mașină* etc.) „*mașină*” — 64,28 %; *presadințe* (*presedînțe*, *presădinte* etc.) „*președinte*” — 80 %; *zăle* (*zăle*) „*jale*” — 90,90 %; *zîriădă* „*jireadă*” — 85,71 %; *cozóc* „*cojoc*” — 76,92 %, *mizl^uóc* (*mizloc*) „*mijloc*” — 80 %; *izăcțiie* (*izecțiie* etc.) „*injecție*” — 27,50 %; *coráz* (*curáz* etc.) „*curaj*” — 63,63 %; *zuăgăr* „*joagăr*” — 80 %; *grazd* (*grazd* etc.) „*grajd*” — 76,92 %; *zos* (*z^uos*) „*jos*” — 80 %; *zudecătă* (*zudecătă* etc.) „*judecată*” — 76,92 %; *ază^uțe* „*ajunge*” — 78,57 %;

b) înaintea unei dentale palatalizate pronunțarea lui *ș* ca *s* se atestă în proporție de 60,52 % (*s^uclhác* „*știulhac*” : 55,55 %; *s^uci^u* „*știu*” : 64,28 %; *șic^ușe* „*citește*” : 60 %), iar în 21,05 % din formele înregistrate am notat *ș*;

c) în cuvinte care cuprind cele două foneme opuse (cu posibilitatea unor accidente fonetice : asimilări, disimilări), rostirea *s* : *ș* am consemnat-o în 78,57 % din formele înregistrate (*susă* „*șosea*” : 76,92 %; *săsă* „*șase*” : 80 %), iar rostirea *ș* : *s* în 13,15 % din cazuri.

Majoritatea celor anchetați au rostit exclusiv cu *s* și *z*, iar la cîțiva sunetele noi (*ș* și *j*) apar cu totul izolat. (Mulți dintre aceștia au urmat la școală, au efectuat serviciul militar și au avut deplasări numeroase în afara regiunii.) Vorbitorii la care se atestă frecvent ambele pronunțări, cu cazuri de false regresii, sînt puțini și se recrutează dintre cei ce au muncit sau muncesc în afara ariei cu *s* sau dintre tinerii care au absolvit școala de curînd.

Conservarea fenomenului în acest stadiu se explică atît prin condiții de ordin social, cultural și economic, cît și prin faptul că influența graiurilor vecine este aici — din cauza masei compacte de sate cu *s* — mult mai slabă¹⁹.

B. Într-un alt grup de sate din Mehedinți (*Nadanova*, *Cernavîrf*, *Obîrșie*, *Izverna*, *Canicea*) și în satele bănățene *Poiana* și *Ilova*, fenomenul se mai atestă la cîrca 40 — 50 % din vorbitori²⁰. Și aici, cei mai mulți rostesc pretutindeni cu *s*, rostirea fiind caracteristică generațiilor vîrstnice, în special femeilor. Cazurile de coexistență a ambelor rostiri sînt relativ rare.

C. Un stadiu mult mai avansat în regresia fenomenului întîlnim în *Cuploare*²¹. Schematic, am reprezentat o parte din rostirile *s* : *ș* și *z* : *j*

¹⁹ Sate de munte, răspîndite pe pîrînișurile de sub Mehedinți, majoritatea izolate — și între ele și de cele din afara ariei cu *s* și depărtate de centre culturale mai mari. Locuitorii lor sînt agricultori (culturi sporadice de cartofi, fasole, porumb) și crescători de vite.

²⁰ Sînt așezări compacte, situate în apropierea unor centre mai populate (Baia de Aramă, Caransebeș). Majoritatea locuitorilor sînt tot agricultori și crescători de vite; unii poienari și iloveni lucrează la Caransebeș (CFR) și Reșița.

²¹ Localitate situată foarte aproape de Reșița, „unul din cele mai vechi sate din Banat” (I. Lotreanu, *Monografia Banatului*, vol. I, 1935, f. p.). Locuitorii, români în exclusivitate, pe lîngă ocupațiile agricole de mică însemnătate, sînt angajați ca muncitori la mina din Secul sau la Reșița. Graiul acestei localități îl cunosc din copilărie.

înregistrate în acest sat prin tabelele 1 și 2. (Am notat cu + rostirea cu *ș*, *j* și cu – rostirea cu *s*, *z*).

Tabel nr. 1

Cuvinte	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	s : %
șarpe	—	—	—	+	—	—	+	—	—	—	—	+	+	—	+	66,66
șanț	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	—	—	+	66,66
ședință	—	—	—	+	—	+	+	+	+	—	—	+	+	—	+	38,46
șindrilă	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	+	33,33
șofei	—	—	—	—	—	—	—	+	+	—	—	+	—	—	—	75
școală	—	—	—	+	—	—	+	+	—	—	—	+	+	+	+	53,33
șpoiort	—	—	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	+	+	75
mașină	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	+	57,14
președinte	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	—	50
s : %	100	100	100	0	100	50	0	62,50	75	100	100	0	25	77,72	12,50	58,26

Menționăm și alte forme înregistrate :

a) înaintea unei dentale palatalizate în grai, am notat, ca și în Gornenți, forme cu *s* (*scêrže* „șterge” — 40 %; *sciū* „știu” — 83,33 %; *șicê-sce* „citește” — 26,66 %) și cu *ș* (30,55 %);

b) în cuvintele în care unui *j* din limba literară îi corespunde în graiul bănățean varianta sa muiată *ž*, am notat, la informatorii din Cuptoare, în 80 % din cazuri *ž* (*ž^uoc* „joc” — 86,66 %; *ž^uor*, *ž^ur* „jur” — 73,33 %; *a ž^uže* „ajunge” — 86,66 %), iar în rest *j* și *j^u*.

Tabel nr. 2

Cuvinte	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	z : j %
jale	—	—	—	—	—	—	+	+	—	—	—	—	+	—	—	72,71
jireadă	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	77,77
cojoc	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	—	—	+	66,66
mijloc	—	—	—	+	—	—	+	—	—	—	—	+	+	+	—	66,66
păianjen	—	—	—	+	—	+	+	—	—	—	—	+	+	—	+	60
curaj	—	—	—	+	—	—	+	—	—	—	—	+	+	—	—	71,42
z : j %	100	100	100	0	100	60	0	80	100	100	100	0	20	80	40	72

După frecvența caracteristică a unei anumite rostiri, vorbitorii din Cuptoare la care se mai atestă fenomenul (circa 30 % din numărul locuitorilor) se diferențiază în trei grupuri :

1. Cei mai mulți folosesc aproape pretutindeni pe *s* și *z* în loc de *ș* și *j* (informatorii : I, II, III, V, X, XI). În vorbirea cuptorenilor din acest

grup şuierătoarele apar numai incidental (unii nici nu pot pronunţa pe *ş* şi *j*). Sunetul *ş* (pentru *ş* din limba comună) l-am notat o singură dată (în 110 forme înregistrate), iar sunetul *j* niciodată (în 61 de forme). Din grupul acesta fac parte bătrînii, de obicei de la 50 de ani în sus, precum şi copiii de vîrstă preşcolară din aceleaşi familii. Sînt cei care nu au urmat la şcoală, nu fac şi nici n-au făcut, în general, deplasări de durată în alte părţi. Toţi sînt băştinaşi. Marea majoritate a acestui grup o formează femeile şi copiii²².

2. Cîţiva cuptoreni rostesc aproape exclusiv cu *ş* şi *j* (informatorii : IV, VII şi XII). Sînt vorbitori care, în urma contactului recent cu limba literară, manifestă o tendinţă accentuată de emancipare lingvistică. Pentru că adoptarea formelor literare în pofida particularităţilor graiului bănăţean se face concomitent cu înlăturarea pronunţării cu *s*, aceşti cuptoreni integrează rostirea cu *s* printre celelalte fonetisme ce „trebuie evitate” : *ć*, *đ*, *š*, *ň* etc. Mai precis, ei conclud — prin analogie — că lui *s* din graiul lor îi corespunde în limba literară *ş* şi pronunţă : *şapă*, *batojă*, *şfatu popular*, *interjiş* etc.

3. Un al treilea grup, aproape la fel de bine reprezentat ca şi primul, e alcătuit din vorbitori care au surprins existenţa unei diferenţieri funcţionale între *ş* şi *s*, dar — din lipsa unui contact susţinut cu rostirea comună — în cursul vorbirii confundă permanent aceste sunete. În majoritatea cazurilor sînt tineri cu mai puţină şcoală, rămaşi în sat; uneori sînt şi oameni mai în vîrstă, în special femei. E grupul celor care oscilează derutaţi de diferite influenţe; acelaşi cuvînt poate fi pronunţat de aceştia diferit în aceeaşi conversaţie. (Informatorii : VI, VIII, XIII, XIV. Proporţia rostirilor înregistrate : *s* : *ş* — 43,23% ; *z* : *j* — 60%).

Din poziţia specifică a acestor grupuri de vorbitori faţă de particularitatea în discuţie se poate distinge coexistenţa, în acest stadiu al fenomenului, a trei etape evolutive diferite. Fireşte că, în realitatea vorbirii, limitele sînt extrem de mobile şi întrepătrunderile frecvente. Remarcăm, în special, instabilitatea proporţională a grupurilor şi fluctuaţia continuă de la primul spre cel de-al treilea grup.

D. Influenţa graiurilor vecine este foarte puternică în *Terova*²³. Aici nu am mai întîlnit vorbitori care să rostească exclusiv cu *s* şi *z*. Caracteristic pentru acest sat este fenomenul, înregistrat şi la unii din vorbitorii grupului al III-lea din Cuptoare, pe care Jacques Allières îl numea *polimorfism fonetic*²⁴ : în rostirea unuia şi aceluiaşi vorbitor coexistă pronun-

²² Vezi, mai recent, despre graiul femeilor articolele din „Orbis”, I, 1952, nr. 2, p. 12—86 şi 335—384; privitor la limbajul copiilor şi deformările caracteristice : Karel Ohnesorg, *Druhá fonetická studie o dětské řeči*, Brno, 1959.

²³ Localitatea este în prezent cartier al Reşiţei şi circa 30 % din locuitorii ei sînt veniţi de prin satele vecine (Tîrnova ş.a.).

²⁴ Jacques Allières, *Un exemple de polymorphisme phonétique : le polymorphisme de l's implosif en Gascon garonnais*, în „Via Domitia”, I, 1954, fasc. 4, p. 70 şi urm. Vezi atestarea unor fenomene similare la acad. Al. Rosetti, *Cercetări asupra graiului românilor din Albania*, Bucureşti, 1930, p. 28; idem, *În jurul fonemului*, în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 160; acad. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 37; B. Cazacu, *Despre dinamica limitelor dialectale*, în „Fonetica şi dialectologie”, V, 1963, p. 30, nota 1 (cu indicaţii bibliografice).

țările *s* : *s* și *s* : *s* (*z* : *j* și *j* : *j*), fără ca vreuna dintre ele să fie determinată de anumite condiții de ordin fonetic, lexical, expresiv ș.a. ; aceeași corelație există între rostirile *s* : *s* și *s* : *s* (*z* : *z* și *j* : *z*), în cuvintele care în limba comună conțin siflanta. Numărul falselor regresii este aproximativ egal cu numărul cazurilor în care se atestă rostirea *s* : *s*.

Oscilația permanentă între șuierătoare și siflantă permite o diferențiere, în grupul vorbitorilor la care se atestă, după împrejurările sociale ale comunicării : mulți dintre ei, în conversațiile cu străinii, folosesc pe *s*, *ș*, *z*, *j* conform limbii comune ; imediat ce se inițiază însă o discuție între țeroveni se trece iarăși la o utilizare total haotică a acestor sunete²⁵.

În această fază, fenomenul nu poate fi reprezentat pe baza unor răspunsuri înregistrate la un anumit chestionar.

E. În *Balta* și *Podeni* am descoperit numai urme ale fenomenului²⁶.

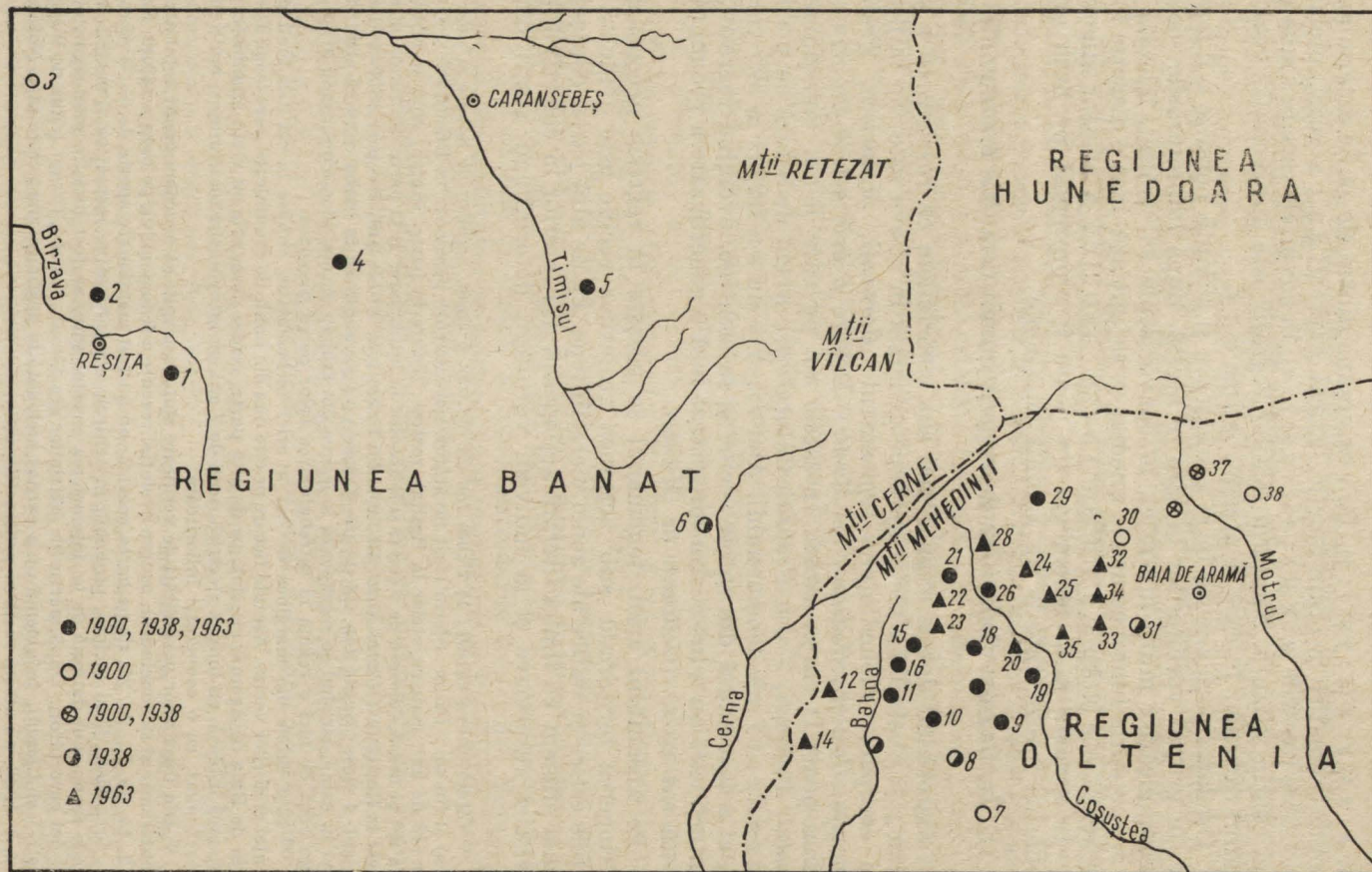
Sintetizând datele expuse mai sus, concludem că rostirea cu *s* și *z* pentru *ș* și *j* este încă vie și aproape generală în câteva sate din mijlocul ariei compacte mehedintene (epicentrul : *Gornenți*, *Malarișca*, *Prejna*, *Gornovița*, *Costești*, *Godeanu de Munte*). Despre o arie activă propriu-zisă nu mai poate fi vorba astăzi. În satele noi pe care le-am consemnat²⁷ (*Șipotul*, *Proitești*, *Valea Ursului*, *Gheorgheschi*) avem de a face cu p s e u d o i r a d i e r i ale fenomenului. Aici rostirea nu s-a impus la alți vorbitori, ci a fost adusă din satele vecine și se menține, evoluind regresiv, la vorbitorii care au adus-o. Am înregistrat însă o generalizare a pronunțării într-un sat izolat (*Godeanu de Munte*).

Pe ansamblul ariei, fenomenul se găsește în regresie accentuată. Restrângerea teritorială sub acțiunea graiurilor vecine este evidentă la limitele estice și sudice ale zonei mehedintene. Pe de altă parte, contactul tot mai eficient cu limba literară acționează din interior în colectivitățile lingvistice respective și la indivizii vorbitori, determinând stratificarea

²⁵ Cităm câteva cazuri : 1) *Uzum Ion* (78 de ani, 5 clase, „croitor de laibere și șube” în Terova) și fiii săi : *Uzum Florin* (fost învățător, actualmente pensionar în București) și *Uzum Victor* (48 de ani, maistru oțelar la Reșița) rostesc, fiecare în parte, literar ; cînd se întîlnesc însă în sat și acasă, folosesc pe *s* și *ș* (*z* și *j*) absolut la întîmplare. 2) O parte din țerovenii care muncesc la Reșița (ex. *Uzum Nufu*, alt fiu al lui *Uzum Ion*, 41 de ani, 7 clase ; *Zimbran Petru*, 37 de ani, 4 clase ; *Șutilă Ion*, 38 de ani, 4 clase ș.a.) pronunță ca în limba comună altă timp cît sînt în uzină, iar cînd se regroupează la ieșirea din schimb și, mai ales, cînd ajung în sat, nu mai țin cont de nici o regulă în întrebuintarea celor patru consoane.

²⁶ Sînt satele din marginea de sud a ariei mehedintene, supuse în cel mai înalt grad influenței graiurilor vecine. Așezate fiecare pe cîte una din liniile de comunicație care leagă Turnu-Severin de Baia de Aramă, ele sînt, pe de altă parte, centre comunale cu viață administrativă și obștească intensă, cu lumină electrică, școli de 7 ani, cu întovărășiri zootehnice și mulți muncitori sezonieri, cu o cooperatie înfloritoare.

²⁷ Din lipsa unor posibilități de verificare sîntem nevoiți să acordăm credit total atestărilor anterioare și să concludem, asupra evoluției recente a fenomenului, pe baza acestora. Punctele 12, 14, 22, 23, 24, 25, de pe harta noastră, nu au fost menționate aparte de G. Weigand și M. C. Gregorian, fiind incluse, probabil, în centrele administrative respective. Punctele 20 și 28, unde fenomenul datează de la întemeierea acestor sate, au fost însă, în mod sigur, omise de cei doi cercetători. După mărturiile bătrînilor din *Șiroca*, *Sohodol*, *Orzești* (citat de Weigand „Oriești”) și *Cloșani*, fenomenul nu a existat niciodată la băștinașii din aceste sate. Notăm că ALR I, 1, 1938, nu atestă rostirea pentru *Cloșani*.

verticală, destrămarea relativei unități de pronunție (acolo unde aceasta mai există). În acest sens putem utiliza constatarea că marea majoritate a celor care mai conservă azi integral rostirea cu *s* și *z* o constituie oameni atașați formelor tradiționale de viață rurală, care nu au urmat la școală, nu citesc cărți și ziare, nu participă direct la administrarea comunei; concludent este și faptul că, în satele de munte oltenesti și în Cuptoare, Ilova, Poiana, în general locuitorii din mijlocul satului pierd rostirea, iar cei de la margini o conservă.

Dată fiind complexitatea factorilor care acționează, o determinare precisă a evoluției viitoare ar fi imposibilă. Ceea ce se poate afirma în mod cert este că rostirea se va mai întâlni, câteva generații încă, la unele familii din Mehedinți. Pe întreaga arie însă, sfera de acțiune a fonemelor *s* și *z* devine tot mai îngustă și evoluția din prezent ne arată că, în urma influenței graiurilor învecinate și a limbii literare, ele vor fi înlocuite cu *ș* și *j* conform utilizării acestor foneme în limba comună.

mai 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, Facultatea de filologie,
str. Horea, nr. 31.

DESPRE „NATURA“ IOTACIZĂRII VERBELOR ROMÂNENEȘTI

DE

VICTOR IANCU

Iotacizarea verbelor în limba română s-a bucurat de o atenție constantă din partea lingviștilor. O. Densusianu, Al. Philippide, S. Pușcariu, Al. Rosetti, G. Ivănescu (dintre români), W. Meyer-Lübke, Alf Lombard (dintre străini) s-au referit nu o dată, în lucrările lor fundamentale ¹, la acest fenomen. Sporadic, iotacizarea verbelor a preocupat și pe I.A. Candrea ², Iorgu Iordan ³, I. Pătruț ⁴, E. Petrovici ⁵, Gr. Rusu ⁶, E. Gamillscheg ⁷, G. Weigand ⁸, E. Bourciez ⁹. Ceea ce este și mai important, Sever Pop ¹⁰ i-a consacrat un studiu separat, după ce, cu treizeci de ani în urmă, iotacizarea preocupase îndeaproape pe lingvistul bucovinean Leca Morariu ¹¹.

¹ Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, Editura științifică, 1961; Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927; Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940; vol. II, București, 1959; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, 1964; vol. IV, 1941; vol. VI (sub titlul *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*), 1956; G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948; W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, t. II, Paris, 1895; Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. I—II, Lund, 1954—1955.

² Vezi *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea și al XVII-lea traduse din slavonește*, edițiune critică, p. II, București, 1916.

³ *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, 1943.

⁴ *Probleme de fonetică și morfologie. III. În legătură cu ț și ȳ în limba română*, CL, IV, 1959, nr. 1—2, p. 43—48.

⁵ Vezi, spre exemplu, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, LR, IX, 1960, nr. 5, p. 60—78.

⁶ *Grăiuri de tranziție. În legătură cu poziția graiului vrancean în cadrul dacoromânei*, CL, VI, 1961, nr. 1, p. 83—94.

⁷ *Ollenische Mundarten*, Wien, 1919.

⁸ *Die Aromunen*, vol. II, Leipzig, 1894.

⁹ *Éléments de linguistique romane*, ed. IV, Paris, 1956.

¹⁰ *La iotacisation dans les verbes roumains*, în „Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques . . .”, t. III, Paris, 1952, p. 195—235.

¹¹ *Morfologia verbului predicativ român*, în „Codrul Cosminului”, I, 1924, p. 1—96; 2—3, 1925—1926, p. 285—346 și *Iotacizarea*, în „Glasul Bucovinei”, VI, 1924, nr. 1484—1486.

Cu toate acestea, multe din problemele originii, vechimii, răspîndirii geografice, ale naturii iotacizării verbelor românești au rămas neclarificate.

Cu excepția lui Sever Pop, toți cercetătorii fenomenului de care ne ocupăm au pornit de la constatarea că dialectele și graiurile limbii române nu sînt unitare în ceea ce privește flexiunea verbelor de origine latină cu tema în *-d*, *-t*, *-n*, *-r*. Încă Ienăchiță Văcărescu¹² și, după el, Ion Heliade-Rădulescu¹³ au observat că verbe ca *a putea* și *a pune* prezintă la indicativ prezent persoana I singular forme deosebite în diferitele graiuri daco-române: *pot* — *poț* — *pociu*; *punu* — *puu*. Mai tirziu, cercetătorii au constatat că verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu tema în *-d*, *-t*, *-n*, *-r* au, la anumite moduri și persoane, forme diferite în diversele dialecte și graiuri românești. În mod constant¹⁴, verbele cu tema în *-z*, *-ț*, *-i* au fost numite „iotacizate”, iar cele cu tema în *-d*, *-t*, *-n*, *-r*, „neiotacizate” sau „deiotacizate”¹⁵.

Lucrarea de față își propune ca, pornind de la rezultatele obținute pînă acum (și în primul rînd de la tezele expuse în studiul lui Sever Pop¹⁶), să discute cîteva din aspectele esențiale ale problemei: originea fenomenului, chestiuni legate de terminologie, definirea iotacizării, precizarea categoriilor de verbe care cunosc acest fenomen și modul în care el se manifestă. (În viitor ne propunem să revenim asupra temei prin tratarea răspîndirii geografice a fenomenului în cuprinsul limbii române, prin stabilirea vechimii iotacizării și, în sfîrșit, prin cercetarea gradului de penetrabilitate a formelor verbale iotacizate în beletristica românească.)

Cu excepția lui Gustav Weigand¹⁷, care explică apariția formelor *văzu* și *tremeațu*, întîlnite de el în textele noastre vechi, prin propagarea persoanei a II-a singular (*vezi*, *tremeți*), toți cercetătorii de pînă acum ai iotacizării sînt, într-un fel sau altul, de acord cu originea latină a acestui fenomen.

Sever Pop, fără a afirma explicit originea latină a iotacizării¹⁸, ține să precizeze că forme verbale iotacizate există și în alte limbi romanice¹⁹: dr. *vazā* are corespondente pe eng. *vet̃sa*, ital. *veggia*, franc. *voie*, prov. *veia*, span. *vea*, ptgh. *veja*. Spre deosebire însă de alte limbi romanice, romāna și-a dezvoltat în mai mare măsură formele verbale iotacizate²⁰.

¹² Cf. P. V. Haneș, *Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu*, în „Limbă-literatură”, IV, 1960, p. 84.

¹³ *Vezi Paralelism între limba română și italiană*, în *Opere*, t. II, București, 1939, p. 252.

¹⁴ Excepție face doar G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 302) care propune o altă terminologie:

a) pentru latina populară — verbe cu *i* și verbe fără *i*;

b) pentru limba română — verbe cu *-t*, *-dz* sau *-z*, *-ñ* sau *-t*, *-r* sau *-i* și verbe cu *-d*, *-t*, *-n*, *-r*.

¹⁵ Distincția între verbele neiotacizate și deiotacizate s-a făcut, după cum se va vedea mai jos, ținîndu-se seama de originea și evoluția fenomenului în diversele dialecte și graiuri românești.

¹⁶ *Op. cit.*

¹⁷ Cf. G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 275.

¹⁸ Rezultatele cercetării sale duc însă, în mod inevitabil, la această concluzie.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 195.

²⁰ Ideea aparține tot lui S. Pop (*loc. cit.*).

Cauzele care au dus la apariția formelor verbale iotacizate din limba română sînt două: a) evoluția fonetică normală a unor forme latinești și b) analogia.

Să examinăm prima cauză. În latina clasică, existau două categorii de verbe care interesează în mod deosebit cercetarea noastră. Este vorba în primul rînd de verbele aparținînd conjugării a II-a și a IV-a cu rădăcina ²¹ în *-d, -t, -n, -l, -r*. Cele de conjugarea a II-a aveau ca terminație ²² de indicativ prezent persoana I singular pe *-eo*, iar cele de a IV-a, pe *-io*: *vidēo, sēdēo, tēnēo; audīo, sentiō, salīo*. Ne interesează așadar verbele care au în terminație grupurile vocale *-eo, -io*, precedate de *d, t, n, l, r*. Cum într-o asemenea situație se află și verbe de conjugarea I (*italio, -are*), precum și unele dintre verbele conjugării a III-a (mai ales cele provenite de la conjugarea a II-a: *rideo, ardeo* ²³), numărul iotacizantelor crește considerabil.

După cum s-a afirmat mai sus, în cazul acestor verbe, iotacizarea este un fenomen firesc, este rezultatul evoluției fonetice normale a formelor corespunzătoare din latină. C.H. Grandgent ²⁴ a arătat că vocalele *e, i* și *u* în hiat și-au pierdut valoarea silabică prin veacul I al erei noastre și sporadic mai devreme. Poeții din prima perioadă a Imperiului socoteau substantivul propriu *Italia* trisilabic și nu tetrasilabic. Deci: *Italia, dormio, deorsum, alea, filius* etc. Urmarea directă a acestui fapt a fost confuzia frecventă dintre *e* și *i*. De fapt ambele vocale menționate au devenit *i*. Așadar, în această perioadă se poate vorbi deja de *vidio* (sau *vedio*), *audio*, *sentiō, ridio, tenio* (sau *tienio*), *salio* etc. Ca și în cazul altor clase lexicogramaticale (*zece < decem > diece > dzece* ²⁵; *femeie < familia > famelia fām'aie*), datorită prezenței iodului după *d, t, n, l, r*, verbele de care ne ocupăm au suferit pe teren românesc profunde transformări. În esență se poate spune că, la anumite moduri și persoane, consoanele *d, t, n, l, r* din finalul rădăcinii au devenit *z, ț, Ț* ²⁶: *vidēo > vȃz; audīo > auz; sentiō > simț; tēnēo > ții; salio > sai; pēreō > piei; videat > (să) vază; teniendo > țiind [=țiiîndi*. Fazele intermediare de evoluție trebuie să fi fost ²⁷ următoarele: (*vidēo >*) *> vedio > vedzu > vedz° > vȃz° (> vȃz);* (*ingluttio >*) *ingluttio > -ngl'ifu > -ngl'if° (> inghiț);* (*tēnēo >*) *țienio >*

²¹ În lucrările de pînă acum tratînd problemele iotacizării verbelor românești se folosesc frecvent termeni echivoci: *radical* (S. Pop, O. Densusianu), *tulpină* (L. Morariu). Socotim că cel mai potrivit este să spunem *radical* pentru limba latină și *temă* pentru limba română.

²² *Terminație* înseamnă, în accepțiunea lucrării de față, ultima parte a cuvîntului, fără nici o referire la structura morfologică a cuvîntului.

²³ Cf. A. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1964, p. 127.

²⁴ *Introducere în latina vulgară* (traducere de Eugen Tănase după ediția spaniolă a lui F. de B. Moll), Cluj, 1958, p. 114–115.

²⁵ Pentru a nu îngreua expunerea, s-a trecut peste menționarea unor faze intermediare: *diece, fām'el'e, fem'aie* etc.

²⁶ Cu rezerva că unele dialecte și graiuri mai păstrează faze intermediare: *ir. tñ (tñ)* băn. *tñ* (pers. II).

²⁷ În reconstituirea unora dintre fazele intermediare ne-am folosit de lucrările acad. E. Petrovici (în special SCL, I, 2; VII, 3–4; CL, II), acad. Al. Rosetti (*op. cit.*, în special vol. IV și VI), prof. D. Macrea (*Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 19–21 și 48–50), prof. I. Pătruț (*op. cit.*), Gr. Rusu (SCL, XV, 3), I. Stan (CL, IV, 1–2), C. H. Grandgent (*op. cit.*, p. 114–117).

tinu > *ții*²⁸ > (> *ții*²⁸); (*salio* >) *salio* > *sal'u* > *sal'°* > *sai*²⁹ (> *sai*); (*pêrêo* >) *pîerîo* > *pîer'u*²⁹ > *pîer'°* > *pîei*³⁰ (> *pîei*).

Trecem la examinarea celei de a doua cauze a iotacizării. Încă S. Pușcariu³¹ observase marele rol al analogiei în dezvoltarea fenomenului iotacizării. Pușcariu invocă analogia mai ales pentru a explica deiotacizarea unor verbe. S. Pop însă (și alți cercetători³²) se referă tot mai mult la analogie pentru explicarea nu numai a formelor deiotacizate, ci, cum e firesc, și a celor iotacizate.

Unele graiuri dacoromâne cunosc forme verbale ca (eu) *spui*, (eu) *cei*, (eu) *crez*, (eu) *trimiț*. Comparându-le cu corespondentele lor din latina clasică (*expono*, *quaero*, *credo*, *tramitto*), vom constata că formele românești menționate nu sînt rezultatul unei evoluții firești a celor dintîi. *Expono*, *quaero*, *credo*, *tramitto* s-au dezvoltat firesc spre *spun*, *cer*, *cred*, *trimit* și nu spre *spui*, *cei* etc. Se pune totuși întrebarea de unde provin formele cu *z*, *ț*, *i*. Toți cercetătorii de pînă acum ai iotacizării sînt de acord că aceste forme sînt rezultatul unei analogii. Anume, verbele cu tema în *-d*, *-t*, *-n*, *-l*, *-r* care n-au avut un *i* în temă s-au dezvoltat spre forme cu *-z*, *-ț*, *-i* prin analogie cu verbele la care *i* este etimologic (provenit, după cum s-a arătat mai sus din *eo*, *io* : *respondêo*, *subgluttio* > *respondîo*, *subgluttiô*).

Ceea ce constituie încă un litigiu este problema stabilirii perioadei din istoria limbii române (sau a limbii latine?) în care s-a petrecut analogia menționată. Pentru unele verbe s-a admis de către cei mai mulți că analogia a avut loc încă în latina tîrzie. Alf Lombard³³, spre exemplu, admite existența în latina vulgară a unor forme ca **excoțio*, **credîo*. Acestea trebuie să fi apărut prin analogie cu *sentîo*, *vedîo*. S. Pop³⁴ nu se îndoiește nici de existența unor forme ca *tramittiô* (> dr. *trimiț*), **attitiô* (> dr. *ațîț*), **ponîo* (> dr. *pui*). În schimb, pentru (eu) *mîi*, S. Pop³⁵ nu menționează ca etimon decît pe *mino*, de unde, firește, nu se poate explica decît forma *mîn*. Așadar, se subînțelege că analogia, potrivit căreia (eu) *mîn* > (eu)

²⁸ Pentru formele *țiu*, *viu*, *sau*, *tau* etc., a se vedea I. Pătruț, *op. cit.*

²⁹ Considerată fenomen regional și în româna primitivă comună (vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 52–89), palatalizarea labialelor nu va fi menționată în formele intermediare înregistrate de noi.

³⁰ Dacă *pîei*³⁰ (> *pîei* în cele mai multe graiuri dacoromâne) este o formă etimologică, se mai poate discuta. S. Pop (*lucr. cit.*, p. 220–223) deși formulează rezerva că *r + i > i* numai în partea centrală a teritoriului dacoromân, socotește forma *pîei* drept rezultatul unei evoluții fonetice normale. Aceeași opinie fusese exprimată de Al. Philippide, *op. cit.*, p. 105. Rezerva noastră cu privire la feșterea acestei ipoteze se bazează pe următoarele considerente :

a) cuvinte ca *febru(u)arius*, *molarius* nu au ajuns la formele „etimologice”, *făurai*, *morai*, ci s-au oprit cu evoluția *făurar'* (prin „depalatalizare” > *făurar*), *morar'* (prin același proces > *morar*). Or, și în aceste cazuri avem *r + i*;

b) formele neiotacizate *pier*, *acopâr*, *descopâr*, *cer* etc. (< *pereo*, *adcoperio*, *discoperio*, **quaerio*) sînt mult mai răspîndite (sau singurele existente în limba română) decît corespondentele lor iotacizate;

c) dialectele românești sud-dunărene nu cunosc forme cu *r > i*. (Cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 219–225).

³¹ Vezi *Étude de linguistique roumaine*, Cluj–București, 1937, p. 68–76.

³² Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, *op. cit.*, vol. I, p. 127–134.

³³ *Op. cit.*, p. 938–944; 988–996; 999–1012; 1030–1039.

³⁴ *Op. cit.*, p. 225–227.

³⁵ *Ibid.*, p. 217.

mîi (după *rămîi*, probabil), s-a petrecut pe teren românesc, după formarea limbii noastre. În orice caz părerea noastră este că toate procesele de analogie, indiferent dacă au avut loc în latina tîrzie sau în româna primitivă comună (eventual și mai tîrziu), au avut ca punct de plecare formele verbale a două persoane : I și a II-a singular (indicativ și conjunctiv prezent). Această analogie a fost favorizată în mod direct de impunerea desinenței *-i* la persoana a II-a singular a tuturor conjugărilor. Înevitabil, *-i* (flexionar) a alterat consoanele *d*, *t*, *n*, *l*, *r* din finalul rădăcinii, transformîndu-le în (*d*) *z*, (*t*) *ț*, (*n*) *ș* (*> ȝ*), (*l*) *l'* (*> ȝ*), (*r*) *r'* (*> ȝ*)³⁶.

Pe teren românesc, analogia trebuie să fi pornit de la dubletele (eu) *rămîn'u* - (tu) *rămîni* (sau într-o perioadă mai tîrzie *rămîi°* - *rămîi*) ; (eu) *mînu* (*mîn°*) - (tu) *mîni* (*mîi*). În aceste condiții, a fost foarte ușor ca (eu) *mînu* (*mîn°*) să devină (eu) *mîn'u* (*mîi°*).

Dacă în privința stabilirii originii iotacizării poate fi vorba de o oarecare cristalizare a părerilor, nu același lucru îl vom menționa în legătură cu definirea și terminologia fenomenului. Chiar cei mai competenți³⁷ dintre cercetătorii de pînă acum ai iotacizării lasă în suspensie, atît definirea fenomenului, cît și problemele ridicate de terminologie. (Este adevărat că din vasta expunere a lui S. Pop se poate deduce cu aproximație interpretarea pe care o dă el iotacizării, dar aceasta este totuși puțin.) Leca Morariu ține în schimb să definească fenomenul încă la începutul lucrărilor sale : „Iotacizarea, spune el, este o particularitate a verbelor de conjugare a II-a, a III-a și a IV-a cu tulpina dentală (*-d*, *-t*) și lievidă (*-n* și *-r* < *r* sau *l* latin)”. În subsol menționează și cîteva iotacizate de conjugarea I. După cum se vede, din această definiție lipsește tocmai esențialul. Ce fel de particularitate este iotacizarea? În ce constă ea? Nici celelalte lucrări care discută, pe larg sau în treacăt, iotacizarea, nu ne dau indicații mai precise.

În limita posibilităților noastre, în cele ce urmează vom încerca să clarificăm această problemă.

Mai întîi : ce se înțelege în general prin iotacizare?

*Dicționarul limbii române moderne*³⁸ ne răspunde : „Acțiunea lui iot asupra unui sunet vecin ; palatalizarea unui sunet sub acțiunea unui iot”. Tot același dicționar identifică iotacizarea cu iotacismul. *Dicționarul enciclopedic român*³⁹ mai adaugă un sinonim : *iodizare*. Acest din urmă termen este explicat astfel „1. *Palatalizare* sau înmuiere a unei consoane sub acțiunea unui iot (ex. *i*. [odizarea] unor forme ale verbelor românești de origine latină cu tema terminată în *d*, *t*, *n*, *r* : forma veche și regională *auz* < lat. *audio*). 2. Apariția unui iot înaintea unei vocale anterioare la început de cuvînt sau de silabă (ex., în limba română, *i*. [odizarea] vocalei inițiale *e* : *el* pronunțat *iel*)”.

³⁶ Procesul este identic cu cel petrecut la alte părți de vorbire : *toti* > *tofi* ; *grassi* > *grafi* ; *ursi* > *urși* ; *caballi* > *cai* etc.

³⁷ Ne referim desigur la S. Pop.

³⁸ Editura Academiei R.P.R., 1958.

³⁹ Vol. II, Editura politică, 1964.

Același dicționar la articolul *iotacism*, spune : „Evoluție a unei vocale sau a unui diftong spre *i* (numit în grecește *iota*), proces caracteristic limbii grecești postclasice și moderne, în care *e*, *y*, *ei* și *oi* au devenit *i*”.

Pe marginea acestor definiții, se pot face următoarele constatări : a) cuvintele *iotacizare*, *iodizare* și *iotacism* sînt termeni sinonimi și b) sensul lor fundamental este acela de palatalizare a unui sunet de către *iod*. (Împotriva acestor constatări nu se pot ridica obiecții esențiale. Ne permitem să facem totuși cîteva observații :

1. După cum s-a văzut mai sus, verbe ca *audio*, *mentio*, *salio*, *pereo*, *teneo* au radicalul, nu tema, terminată în *d*, *t*, *n*, *r*, *l*.

2. Este greșit să se identifice palatalizarea cu înmuierea ⁴⁰.)

O interpretare cu totul originală dă iotacizării verbelor G. Ivănescu. După părerea sa, „verbe iotacizate” ar trebui numite numai acelea care, potrivit explicației noastre, și-au creat forme iotacizate prin analogie ⁴¹. Ex. : *crez* (< lat. *credo*), *vînz* (< lat. *vendo*), *pui* (< lat. *pono*) etc. Argumentarea continuă : „A înțelege prin verbe iotacizate și pe celelalte, care deja în latinește aveau *eo* sau *io* este greșit. Prezența unui *-io* în latina populară la aceste verbe nu se poate considera o iotacizare”⁴². Despre o iotacizare se poate vorbi așadar, potrivit părerii lui G. Ivănescu, doar la verbele care n-au avut un *iod* în forma latină.

Cu privire la definirea fenomenului, se conturează astfel două păreri distincte :

a) sînt iotacizate toate verbele ale căror consoane (*d*, *t*, *n*, *l*, *r* ⁴³) din finalul radicalului au fost alterate (> *dz* — *z*, *t*, *n'-i*, *l'-i*, *r'* — poate *i*) prin acțiunea iodului sau a analogiei și b) iotacizarea aparține doar verbelor care n-au avut în forma latinească pe *i*.

Potrivit primei păreri, verbul *a vinde*, spre exemplu, are următoarele forme iotacizate : *vînz* (ind. prez. pers. I sg.), *să vînz* (conj. prez. pers. I sg.), *să vînză* (conj. prez. pers. III sg. și pl.), *vînzînd* (gerunziu). La acestea se adaugă derivatul *vînzător*. Verbul *a pieri* are, în schimb, mai multe forme iotacizate : (eu) *piei*, *să piei*, *să pieie*, *piei* (imperativ), *pieiînd*, derivatul *pieitor*. În concepția lui G. Ivănescu, aceleași moduri și persoane au forme iotacizate, cu deosebirea că verbele latinești în *-eo*, *-io* nu cunosc iotacizarea.

Privind fenomenul din alt unghi de vedere, în rindurile următoare ne vom permite să formulăm și o a treia părere. Punctul de plecare al noii păreri este teza potrivit căreia în studierea și definirea fenomenului iotacizării ar trebui să se țină seama în mai mare măsură de limba contemporană. Pornind de la starea actuală a dialectelor și graiurilor românești,

⁴⁰ Vezi, de exemplu, Al. Rosetti, SCL, VI, 1955, nr. 3—4 și Gr. Rusu, Cl., III, 1958.

⁴¹ G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 272 ; 302—303.

⁴² *Op. cit.*, p. 302.

⁴³ S. Pop (*op. cit.*, p. 231—232) vorbește și de iotacizarea unor verbe ca *subio* (> dr. *sui*), *habeat* (> dr. *aibă*), *rapio* (> ar. *arak'u*, *arap* și *arăk'escu*) etc., deci cu radicalul în alte consoane decât *d*, *t*, *n*, *l*, *r*.

vom putea face următoarea constatare: verbele așa-zis iotacizate au numai la câteva moduri și persoane forme diferite de la un grai la altul, de la un dialect la altul. Verbul *a vedea* are doar două forme iotacizate cu corespondente neiotacizate sau deiotacizate în alte graiuri (*văz* și *să văză*, întâlnite în Muntenia, sudul Transilvaniei, izolat în Munții Apuseni⁴⁴, față de *văd* și *să vadă*, specific tuturor celorlalte graiuri dacoromâne, precum și dialectelor sud-dunărene). Formele iotacizate *văzînd*, *văzut* sau derivatul *prevăzător* n-au corespondente neiotacizate în nici unul din graiurile sau dialectele limbii române și nici în limba literară. Și atunci se pune firese întrebarea: din punctul de vedere al limbii contemporane, prezintă vreo importanță studierea acestor forme la capitolul verbe iotacizate?

Un răspuns categoric negativ ne-ar conduce spre concluzii oarecum ciudate. Avînd în vedere că în cazul dubletelor *iotacizate-neiotacizate*, primele forme sînt *astăzi* regionale, iotacizarea (deși foarte veche și, cîndva, foarte răspîdită⁴⁵) ar trebui definită ca un fenomen regional constînd în transformarea consoanelor *d*, *t*, *n*, *r* din tema unor verbe, în *z*, *ț*, *i*. Este, firește, un nou punct de vedere. Dar nu cu mai puține neajunsuri decît primele două păreri despre iotacizare, expuse mai sus.

Noi puncte de vedere s-ar putea exprima și cu privire la terminologie. Avînd în vedere paralelismul *iotacizare* — *rotacizare*, *iotacism-rotacism*, cu multă ușurință s-ar putea spune că iotacizarea este transformarea unei anumite consoane în iod. Potrivit unei asemenea păreri, iotacizate ar fi doar verbele cu tema în *n*, *l*, *r*, pentru că numai la acestea consoanele finale ale radicalului devin *i*: *reman_éo* > *rămîi*; *sal_îo* > *sai*; *par_éo* > *pai*.

Încercînd o selecționare a opiniilor legate de definirea fenomenului și de acceptarea unei terminologii adecvate, vom enunța următoarele concluzii:

1. Iotacizarea verbelor românești constă în alterarea, sub influența iodului sau a analogiei, a consoanelor *d*, *t*, *n*, *l*, *r* din tema verbelor de origine latină, rezultatul final al acestui proces fiind transformarea *d* > *z*; *t* > *ț*; *n*, *l*, *r* > *i*.

Dialectul istroromân mai păstrează unele forme intermediare: *țîn*.

2. Formele iotacizate care s-au impus în toate graiurile dacoromâne au devenit literare: *văzînd*, *simțînd*, *auzit*. La modurile și timpurile care și-au creat și forme deiotacizate, acestea sînt singurele acceptate de limba literară actuală: *vînd* față de *vînz*, *să mîntă* față de *să mîntă*, *venînd* față de *vînd* [= *viînd*], *pieînd* față de *pieînd* [= *pieînd*].

3. Iotacizarea s-a petrecut la toate verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu radicalul în *-d*, *-t*, *-n*, *-l*, *-r*. Sporadic, iotacizarea s-a impus și la verbele de aceeași categorie aparținînd conjugării I: (eu) *spai*, *să mîi*, *lai*.

⁴⁴ Vezi ALRMI, vol. I, hărțile 111 și 112.

⁴⁵ Studiarea detaliată a vechimii fenomenului în limba română ne-a dus inevitabil la această concluzie. Asupra argumentării, vom stărui cu alt prilej.

4. În general formele cu *d*, *t*, *n*, *r* trebuie considerate deiotacizate la verbele latinești în *-eo*, *-io* și neiotacizate la verbele a căror iotacizare este analogică.

O ultimă observație. La unele verbe cu radicalul în *n*, *l*, *r*, fenomenul deiotacizării a pornit în două direcții : a) direcția „normală” (= revenirea la forma cu *n*, *r* ⁴⁶) : *vin*, *cer*, *sar* și b) spre formele *viu*, *ceu*, *sau*. Pentru ultima transformare, acceptăm întru totul explicația dată de I. Pătruț ⁴⁷.

martie, 1965

Institutul pedagogic de 3 ani Baia-Mare,
str. Victoriei nr. 82

⁴⁶ La *l* nu se putea reveni întrucât *l* intervocalic latin > *r* în română.

⁴⁷ *Loc. cit.*

PREDICATE VERBALE COMPUSE ?

DE

ȘTEFAN HAZY

Întrebarea dacă în limba română există sau nu un predicat verbal compus constituie o importantă și actuală problemă a sintaxei limbii contemporane. Ea se pune mai cu seamă acumă cînd ediția a II-a a *Gramaticii Academiei* ia în discuție verbele de modalitate ¹ și de aspect, a căror interpretare a dat și continuă să dea naștere unor controverse, deoarece nu există în acest sens o părere unitară, unanim acceptată. Lipsa unui astfel de punct de vedere explică faptul că unii specialiști consideră că verbele de modalitate și de aspect necesită o completare predicativă ², fie sub forma unui nume predicativ, fie sub forma unei propoziții predicative ; alții sînt de părere că propozițiile dependente de astfel de verbe sînt complementive directe, iar formele nominale ale verbelor care le urmează de obicei complemente directe.

Ne-am întilnit și cu părerea după care verbele în discuție împreună cu un verb la conjunctiv sau cu o formă nominală a unui verb formează predicate verbale compuse ³.

Ideea aceasta apare formulată, cu destulă rezervă de altfel, în ediția a II-a a *Gramaticii Academiei* ⁴, care consideră însă că această categorie a predicatului verbal compus nu e suficient de ferm delimitată din punct de vedere gramatical și, de altfel, nici verbele de modalitate și mai ales cele de aspect nu formează o categorie gramaticală precis constituită în limba noastră ⁵. Datorită acestor considerații, ediția a II-a a *Gramaticii Academiei*

¹ Cf. vol. I, p. 204—206 și vol. II, p. 98. Cele de aspect nu sînt tratate, fiind considerate de autori o categorie insuficient de precis delimitată.

² Acest punct de vedere se bazează pe insuficiența semantică a acestor verbe, trăsătură care le apropie de verbele copulative.

³ Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 583 ; Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, vol. I, p. 81 și P. Dumitrașcu (cf. *În legătură cu predicatul multiplu și cel complex*, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 64—66) susține o părere asemănătoare.

⁴ Cf. vol. II, p. 98.

⁵ *Ibid.*

propune interpretarea analitică a acestor construcții, arătînd că verbele de modalitate, în afara lui *a trebui*, cer, în majoritatea cazurilor un complement direct sau o subordonată completivă directă⁶. În subsidiar notez că, deși verbele în discuție sînt considerate tranzitive, ceea ce rezultă din tratamentul lor, ele nu sînt amintite, nici măcar în treacăt, în capitolul consacrat acestor verbe.

Pornind de la afirmația justă că în limba noastră criteriul fundamental (și uneori singurul) de delimitare a „auxiliarelor” (de mod și de aspect) de neauxiliare este cel semantic⁷, am putea ajunge la concluzia că, în cazul construcțiilor pe care dorim să le discutăm, predicatul verbal compus este o categorie sintactică real existentă și că indicația ediției a II-a a *Gramaticii* Academiei, conform căreia trebuie preferată interpretarea analitică a acestor construcții, nu respectă tocmai criteriul propus: cel semantic.

Dacă recurgem la acest criteriu de analiză, cel semantic, trebuie să recunoaștem că verbul *a putea*, de pildă, în... și un copil **putea să înțeleagă**⁸ (Creangă), nu este predicativ (și nici tranzitiv) în măsura în care este, de pildă, verbul *a înțelege* în... și înțelegea [Budulea] că dascălul nu are altă treabă... (Slavici), al cărui caracter predicativ (și tranzitiv) este neîndoielnic. Verbul *a putea* nu exprimă singur o predicție propriu-zisă, ci numai împreună cu un alt verb la conjunctiv sau la infinitiv.

Dacă am admite însă că verbul *a putea* (dar și celelalte verbe modale și de aspect), al cărui sens lexical este destul de șters, cere o subordonată predicativă sau un nume predicativ, ne-am izbi de un alt neajuns de ordin gramatical, anume că „propoziția predicativă” al cărei predicat este la conjunctiv sau „numele predicativ” exprimat printr-o formă nominală a unui verb nu poate nici califica și nici identifica subiectul acțiunii, adică ar trebui, prin urmare, să lărgim — ceea ce nu este cazul⁹ — sfera definiției propozițiilor predicative, respectiv a numelui predicativ.

Dacă am considera că într-o frază avem atîtea propoziții cîte verbe există la unul dintre modurile personale (aici facem abstracție de propozițiile eliptice de predicat), ar trebui, firește, să acceptăm că verbele de modalitate și de aspect formează singure predicatul unei propoziții, iar conjunctivul care le urmează, constituie predicatul altei propoziții. Astfel am ajunge la punctul de vedere promovat de ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei, dar și la neglijarea, cel puțin parțială, a criteriului semantic.

Nici una din aceste variante de interpretare nu ne poate mulțumi pe deplin, deoarece verbele de modalitate și de aspect, chiar dacă uneori pot avea ca echivalent un verb autosemantem (**Putea să vorbească în limbi diferite**), nu pot fi considerate întotdeauna predicative (și tranzitive), tocmai

⁶ Cf. vol. II, p. 98.

⁷ *Ibid.*

⁸ Considerăm suficient un singur exemplu în această parte a articolului, deoarece, în general, toate celelalte nu ridică probleme aparte.

⁹ D. D. Drașoveanu și M. Zdrengea considerau (cf. *Analize gramaticale și stilistice*, Edit. științifică, Buc., 1959) că verbele *a trebui*, *a putea*, *a sta (să)* sînt copulative, cerînd întregire predicativă; de altfel asupra acestei interpretări se revine (cf. D. D. Drașoveanu, *Probleme de sintaxă ridicate de „Revista de pedagogie” pe marginea volumului „Analize gramaticale și stilistice”*, în CL, VI, 1961, p. 430—437).

datorită sensului lor modal sau de aspect, dar nici copulative sau „un fel de” verbe copulative.

Mai plauzibilă ni se pare cea de a treia variantă de interpretare a acestor verbe, conform căreia ele ajută la formarea unui predicat verbal compus. În acest sens pledează și argumentele de mai jos :

1. Verbele acestea nu exprimă o acțiune sau o stare ca verbele predicative¹⁰, ele sînt doar mijloace lexicale de redare a modalității¹¹ sau a aspectului unei acțiuni.

2. Fără un verb la conjunctiv sau fără o formă nominală a unui verb, ele nu exprimă aproape nimic (în special cele de modalitate).

3. „Auxiliarele” constituie împreună cu alte verbe un complex cu sens unitar¹². Conținutul propriu-zis al comunicării vine de la ambele verbe, cel de-al doilea împrumută sensul acțiunii, iar primul exprimă modul sau aspectul sub care este privită acțiunea respectivă¹³. Accentul semantic în această construcție îl poartă conjunctivul sau forma nominală a verbului. Gramatical însă mai important este „auxiliarul”, deoarece, în afara situației cînd este urmat de un conjunctiv, el poartă semnele predicativității¹⁴. Dacă considerăm separat cele două verbe, vedem cît se poate de clar că nici unul dintre ele nu poate fi singur predicat¹⁵. Verbul de modalitate sau de aspect alcătuiește cu verbul care îl urmează o unitate ; cele două verbe fuzionează, dar în măsură diferită¹⁶.

4. Ambele verbe se referă la același subiect, ceea ce poate constitui o marcă gramaticală a unității lor.

5. În limba română nu există mijloace morfologice de a reda mai cu seamă modul sau aspectul, de aceea se recurge la perifraze verbale¹⁷, care trebuie considerate din punct de vedere semantic ca fiind o unitate căreia îi corespunde o unitate sintactică.

6. Deoarece verbele acestea arată modul sau aspectul unei acțiuni, ele pot fi considerate, în situații sintactice determinate, ca fiind nu numai mijloace lexicale de redare a modului sau a aspectului, ci chiar mijloace morfologice în curs de gramaticalizare, care ajută la formarea perifrazelor verbale ce includ în sine un sens modal sau de aspect.

7. Dacă admitem că verbe ca *a ieși*, *a însemna*, *a (se) face* etc. pot fi, în anumite situații sintactice, atît predicative cît și copulative, putem admite, prin analogie, că și verbe ca *a putea*, *a începe*, *a continua*, *a sfîrși* etc. pot fi atît elemente componente ale unor predicate verbale compuse (în majoritatea cazurilor), cît și predicative (mai rar).

¹⁰ Vezi definiția predicatului verbal (*Gramatica Academiei*, ediția a II-a, vol. II, p. 95).

¹¹ Cf. vol. I, p. 204–206.

¹² Cf. vol. I, p. 204 (Observația se referă numai la verbele ce exprimă modalitatea, dar ea poate fi extinsă și asupra celor de aspect).

¹³ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 584.

¹⁴ Cf. vol. I, p. 204.

¹⁵ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 584.

¹⁶ Cf. Valeria Guțu, *art. cit.*, p. 80 (Observația autoarei se referă numai la verbele de modalitate).

¹⁷ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 583.

8. Conform punctului de vedere promovat de ediția a II-a a *Gramaticii Academiei*, propozițiile dependente de verbele în discuție trebuie să fie considerate drept complementive directe, iar părțile de propoziție exprimate prin forme nominale ale verbelor, de obicei, complemente directe. Se pune însă problema cum pot fi calificate sintactic formele de supin și de participiu când urmează și depind de astfel de verbe. Sînt oare complemente indirecte sau altfel de complemente? Credem că însăși dificultatea de a le interpreta separat constituie un argument pentru unitatea semantico-sintactică a acestor construcții și dovedește destul de convingător că scindarea complexului este dificilă și susceptibilă de discuții.

Notez în continuare că în domeniul sintaxei există numeroase asemănări, uneori identități, chiar și în cazul unor limbi care nu sînt înrudite. În ceea ce privește existența predicatului verbal compus, e ușor de constatat că în gramaticile altor limbi, cum ar fi engleza, rusa, germana etc., se vorbește de o astfel de categorie sintactică în cazul unor construcții asemănătoare celor din limba română¹⁸. Faptul acesta ne determină să credem că și în gramatica limbii române s-ar putea recunoaște această categorie sintactică.

Construcțiile din limbile amintite nu prezintă diferențe esențiale în comparație cu cele din limba română, astfel încît tratamentul cu totul deosebit care li se aplică în *Gramatica Academiei* ni se pare insuficient justificat din punct de vedere teoretic.

Înainte de a face cîteva observații în privința tratamentului pe care îl considerăm potrivit construcțiilor în care apar verbele modale și cele de aspect, menționăm că există între ele o diferență demnă de semnalat, anume că, pe cînd primele pot fi însoțite numai de un conjunctiv sau de forme nominale ale verbelor, cele din urmă pot fi însoțite și de substantive (*Cursurile încep la oră fixă*; *O mierlă începu o frîntură de cîntec răsunător*... Sadoveanu) care au funcție sintactică de subiect sau de complement direct. În astfel de situații, verbele nu exprimă aspectul unei acțiuni, ci constituie însuși predicatul comunicării respective. Reiese, deci, că tratamentul nu poate fi unic pentru toate construcțiile în care apar aceste verbe, ele trebuie interpretate diferit de la caz la caz, ca și alte verbe, de tipul *a fi*, *a însemna*, *a ieși* etc.

În continuare ne oprim, pe scurt¹⁹, asupra verbelor de modalitate și de aspect, încercînd să stabilim, măcar cu aproximație, care sînt verbele ce intră mai frecvent în componența unor predicate verbale compuse și să precizăm situațiile cînd ele pot fi interpretate singure ca predicative.

¹⁸ Cf. M. Ganshina și N. Vasilevskaya, *English grammar*, Moscova, 1954, p. 282; *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.*, vol. II, p. 409 și urm.; Walter Jung, *Kleine Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, 1955, p. 36 și urm.

¹⁹ Deoarece problema apare destul de amplu tratată de Valeria Guțu (cf. *art. cit.* și *Semiauziliare de aspect?*, în LR, X, 1961, nr. 1, p. 3–15), care face judicioase observații în acest sens. Mai vezi C. Poghire, *Cu privire la aspectul verbal în limba română*, în LR, II, 1953, nr. 6, p. 17–22; Gh. Nedîoglu, *Predicatul verbal*, în LR, V, 1956, nr. 3, 4, 5. Gh. N. Dragomirescu (cf. *Auxiliarele modale*, în „Limba și literatură”, vol. 7, Buc., 1964, p. 231–256) promovează un punct de vedere diferit de cel al autorilor citați mai sus, în unele privințe avînd păreri similare celor exprimate în ediția a II-a a *Gramaticii Academiei*.

Pentru a exprima posibilitatea, în afară de unele moduri care pot exprima nuanțe ale acesteia, limba română recurge foarte adesea la verbul *a putea* :

Tată, eu n-oi putea merge, c-am tare multe trebi pe capul meu; nevas-tă-mea însă poate să meargă. (Creangă)

Bine, dragul tatei, dacă te bizuiești că-i putea răzbate pînă acolo... (Creangă)

Acest verb are, uneori, singur valoare predicativă :

Cînd este lipsit de sensul său modal obișnuit, fiind echivalentul unui verb autosemantem ²⁰ și constituind, prin urmare, elementul principal al comunicării :

... iar fetele numa-și dau ghiont una alteia, văzînd ce poate acum

Nică a lui Ștefan a Petrei ! (Creangă)

Cînd mama nu mai putea de obosită ... (Creangă)

Cînd se întrebunțează la diateza reflexivă, avînd sens impersonal :

Se poate ca bolta de sus să se spargă, Să cadă nimicul cu noaptea lui largă. (Eminescu)

Cînd va fi copilul mare și s-a putea, du-l părintelui său. (Sadoveanu)

Pentru a exprima necesitatea se recurge mai ales la verbele *a trebui*, *a avea* și *a fi* ²¹.

În ceea ce privește verbul *a trebui*, mergînd pe aceeași linie analitică ca și în cazul verbului *a putea*, recomandarea ediției a doua a *Gramaticii* Academiei, conform căreia propozițiile dependente de acest verb ar urma să le interpretăm ca subiective, permite aceeași obiecție ca și interpretarea analitică a construcțiilor cu *a putea* + verb, deoarece și *a trebui*, urmat, de obicei, de un conjunctiv sau de forme nominale ale verbelor (mai ales participii), constituie unități semantice tot atît de bine sudate ca cele formate din *a putea* + verb. Unitatea construcției o dovedește și faptul că *a trebui*, deși teoretic impersonal, apare raportat la un subiect și acesta este același cu al verbului care îl însoțește ²², chiar și în cazurile — de altfel cele mai frecvente — cînd *a trebui* apare la forma de pers. a III-a sing., și conjunctivul la altă persoană. Subiectul comun celor două verbe poate fi plasat atît înaintea perifrazei verbale, cît și după ea ²³ (astfel se întîmplă de regulă) :

Mădălina știa că trebuie să răsară luna. (Sadoveanu)

...și aduseră știrea că el trebuie să fie chiar la Ineu. (Slavici)

Asupra acestora trebuie îndeplinită revoluția. (Sadoveanu)

...s-a purtat așa de frumos, încît trebuiesc uitate micile neînțelegeri din trecut. (Rebreanu)

²⁰ Situațiile acestea sînt foarte rare.

²¹ Ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei (cf. vol. II, p. 98) și Valeria Guțu (cf. *Semiauxiliarele de mod*) amintesc și alte verbe modale. Pe acestea însă nu le discutăm, fie din cauză că nu le considerăm modale (*a părea, a vrea, a-i veni*), fie că ele apar cu totul accidental cu valoare modală.

²² Cf. Valeria Guțu, *art. cit.*, p. 69.

²³ Nu este exclusă nici o a treia posibilitate, adică așezarea subiectului între cele două verbe: *Începuseră ei a sări din cuib.* (Ispirescu)

Verbul *a trebui* poate fi însă și predicativ²⁴ când apare însoțit de un substantiv (sau de un substitut substantival) cu funcție de subiect²⁵, acesta putându-se subînțelege dacă a fost exprimat în prealabil sau când este folosit în sens absolut. În primul caz, verbul *a trebui* echivalează cu o expresie verbală impersonală și este însoțit, adesea, de un pronume personal în dativ :

Un gard trebuia și încă o porțiță. (Slavici)

...ie-ți bani cât ți-or trebui. (Creangă)

Așa ne trebuie, dacă sîntem proști și ... (T. Popovici)

Și verbul *a avea*²⁶ este folosit pentru a exprima aceeași idee (modală) de necesitate :

Mălurenii lui mai aveau de străbătut drumul spinos al înțelegerii. (Sadoveanu)

Din pricina ei a avut de suferit multe dezamăgiri. (Sadoveanu)

*Eu am altă treabă de făcut*²⁷. (Creangă)

Cînd are sensul de *a poseda*, este predicativ :

Mai are un sfert de pogon în luncă. (Slavici)

Verbul *a fi*²⁸, cu valoare modală, urmat de un conjunctiv, prezintă tendința de a se acorda cu subiectul verbului al doilea :

...tocmai eram să vă întreb de unde le aveți. (Creangă)

Chiar că erai să ne dăruiești cu milă. (Creangă)

Adesea verbul *a fi*, cu valoare modală, este însoțit de un supin :

Da, nu mai e nimic de făcut. (Preda)

Nu m-am însurat eu cînd am fost de însurat. (Creangă)

Verbul *a fi* este predicativ cînd are sens de sine stătător, substituind unul din verbele : *a exista*, *a se afla*, *a se găsi*, *a trăi*, *a costa* etc. :

Era o dată o capră care avea trei iezi ... (Creangă)

sau cînd este folosit cu sens impersonal, implicînd existența unui subiect sau a unei subiective :

*„Zică cine-a zice și cum vre să zică, dar cînd este să dai peste păcat”*²⁹... (Creangă)

²⁴ Considerăm că este predicativ și în exemple de tipul : *Trebule că a fost bolnav* etc., exprimînd de obicei posibilitatea și, mai rar, siguranța. Vezi în acest sens Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 425.

²⁵ Limba populară oferă construcții în care *a trebui* apare însoțit de un complement direct (*Nu-ți trebuie pe nimeni*). Ispirescu, ceea ce nu înseamnă însă că verbul are caracter tranzitiv.
²⁶ Frecvent intră în componența unor locuțiuni verbale, de obicei neanalizabile : *a avea de gând*, *a avea de furcă* etc., fără a-și păstra sensul modal.

²⁷ În construcții similare, verbul la supin, dacă nu este exprimat, de obicei se subînțelege : *Mai am multe probleme (de rezolvat, de aranjat etc.)*.

²⁸ Situațiile — de altfel cele mai frecvente — cînd apare ca instrument gramatical (copulă) nu le luăm în discuție.

²⁹ Valeria Guțu (cf. *Semiauxiliarele de mod*, p. 37) consideră că verbul *este* din citat apare cu valoare modală, deși mai degrabă poate fi interpretat ca predicativ impersonal, echivalînd cu *este dat*, *se întîmplă*.

Am afirmat mai înainte că în limba noastră nu dispunem de mijloace morfologice pentru a reda aspectul (și modul). Există însă moduri și timpuri care pot exprima acțiuni durative. Existența acestora ar putea explica, în parte, faptul că, pe cînd pentru redarea aspectului durativ al unei acțiuni se recurge numai arareori la verbe aspectuale (*a continua* și, mai rar, *a urma*), pentru exprimarea aspectului incoativ dispunem de mai multe verbe : *a începe*, *a (se) pune*, *a (se) porni* ³⁰ etc., la fel și pentru redarea aspectului perfectiv : *a sfîrși*, *a termina*, *a isprăvi*, *a găta* (popular) etc., mai uzitate fiind primele două.

Dintre verbele incoative, *a începe* se bucură de frecvența cea mai mare :

Și gura incepu să-i torăie. (Rebreanu)

Harap Alb iese mîhnit, se duce în grajd și începe a-și netezi calul pe coamă... (Creangă)

Dacă *a începe* este însoțit de un substantiv (sau de un substitut substantival), el trebuie considerat predicativ ³¹.

Verbele *a (se) pune* ³², *a (se) porni*, ca verbe de aspect, au o frecvență destul de redusă în limba literară, fiind folosite mai ales în cea populară :

Și cînd ploaia-a stat

S-a pornit să sufle

Vîntul mîniat. (Jebeleanu)

Și ne punem, dragă Doamne, la învățat. (Creangă)

Verbele acestea, ca și cele menționate în nota 30, se folosesc frecvent cu sensul lor fundamental, fiind, deci, predicative ³³.

Dintre verbele care pot exprima aspectul durativ, se folosesc, e adevărat destul de rar, *a continua* și *a urma* :

Oldul continua să plece în lume, încărcat de toate întîmplările acestor piscuri. (Bogza)

Sura continua să plîngă. (Sahia)

El le zîmbește... și urmează să amestece în ceașcă. (Caragiale)

Ziua a doua de crăciun urmau să o petreacă toți la Gogu. (Rebreanu)

Verbul *a continua* își păstrează frecvent valoarea predicativă :

Consfătuirile continuă zile de-a rîndul. (Rebreanu)

...Bologa își continua drumul. (Rebreanu)

Mai des decît cu valoare aspectuală, verbul *a urma* se folosește cu valoare predicativă, echivalînd, în aceste situații, cu *a se lua*, *a se duce*

³⁰ Mai sînt și altele ca *a sta* (Stă să apule soarele după orizont... Bălcescu), *a prinde* (... iar căfelandru a prins a sări în jurul meu lătrînd de bucurie. Sadoveanu) etc., care dispun însă de o frecvență destul de redusă ca verbe modale, fiind, deci, neglijabile în cadrul destul de limitat al unui articol de punere a problemei.

³¹ Vezi discuția privitoare la diferența ce există între verbele de modalitate și cele de aspect.

³² Poate intra și în componența unor locuțiuni verbale (*a se pune pe gînduri*, *a (se) pune la cale* etc.), fiind lipsit de sens aspectiv.

³³ Exemplele în acest sens le considerăm de prisos.

(după cineva), *a merge* (unul după altul), *a frecventa* (cursuri etc.), *a duce* (mai departe un lucru început), *a avea loc* etc. :

Iar roșul soare îi urmează-ncet pe ei. (Eminescu)

Din sfera mea venii cu greu Ca să-ți urmez chemarea... (Eminescu)

Familia s-a învoit să urmeze la liceul sășesc. (Rebreanu)

Voi încă să vă spui Ceea ce s-a urmat sub stăpînirea lui. (Alexandrescu)

Frecvența redusă cu valoare aspectuală a verbelor *a continua* și *a urma* se explică, probabil, prin faptul că există și alte posibilități de a exprima durata, continuitatea ³⁴.

Aspectul perfectiv se redă, de obicei, prin verbele *a sfîrși*, *a isprăvi*, *a termina* :

Cum a sfîrșit de zis aceste, deodată s-a stîrnit un vînt năpraznic... (Creangă)

După ce isprăviră de învățat, se întorcea acasă... (Ispirescu)

A terminat de citit ³⁵.

Ele se întrebuintează adesea cu valoare predicativă :

a sfîrși cînd are sensul de *a înceta de a mai exista*, *a sfîrși* (cu cineva, cu ceva), *a muri* etc. :

Războiul se sfîrșise. (Jebeleanu)

Ia mai sfîrșește cu lupul cela; altăceva n-ai de vorbit? (Creangă)

Căzu la pat și se sfîrși în trei zile. (C. Petrescu)

a isprăvi cînd echivalează ca sens cu verbele *a executa*, *a realiza*, *a face* etc. :

Am bună nădejde să isprăvești cu bine slujba... (Ispirescu)

Haidem... să isprăvim o dată și trebușoara asta. (Creangă)

Ce-or fi isprăvit ceilalți draci nu știm. (Creangă)

a termina cînd însoțește substantive (sau substitute ale acestora) cu funcție de subiect sau de complement direct :

...cum s-a terminat povestea nu mai știa. (C. Petrescu)

Peste cîteva luni termina și el cursul. (Slavici)

Privind folosirea „auxiliarelor” de mod și de aspect, mai notez faptul că uneori verbul la conjunctiv sau forma verbală nominală nu este exprimată, fie că a fost exprimată în prealabil, fie că se deduce din context. Această înseamnă că în comunicare mai importantă este exprimarea modalității sau a aspectului sub care este privită acțiunea decît acțiunea propriu-zisă :

Cănuțul a dat să ridice coșul și n-a putut. (Caragiale)

Cum zice, și vine la ușă; și cum vine, și începe :

Trei iezi cucuieți... (Creangă)

³⁴ Procedenul cel mai des folosit este repetarea verbului : *Și bunica spunea, spunea înainte.* (Delavrancea).

³⁵ Construcțiile formate din verbele *a termina*, *a sfîrși*, *a isprăvi* urmate de conjunctiv sau infinitiv sînt posibile, dar au o frecvență extrem de redusă. Concludent este în sensul acesta că lectura a 300 de pagini de literatură, luate la întîmplare, n-a oferit nici un exemplu.

Alteori nu se repetă verbul modal sau cel de aspect, fiind subînțeles ; esențială este, prin urmare, acțiunea și nu modalitatea sau aspectul sub care este ea privită :

Duduia Lizuca se minuna cum o ființă așa de închisă și așa de ursuză ca bursucul poate să joace și să fie veselă. (Sadoveanu)

...a început să cadă bruma și să se rărească frunza lăstarului. (Brătescu-Voinești)

Din observațiile de pînă acum, rezultă pe de o parte necesitatea unei cercetări atente privind categoria predicatului verbal compus, iar pe de alta faptul că verbele *a putea, a avea, a fi, a începe, a continua, a sfîrși* etc., care nu pot fi privite în toate împrejurările ca verbe predicative și nici tranzitive, iar *a trebui*, nici el ca predicativ impersonal, în situații sintactice determinate, trebuie considerate mai degrabă ca elemente secundare ale unor predicate verbale compuse (de obicei ³⁶) decît verbe predicative de sine stătătoare.

februarie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj,
Facultatea de filologie,
str. Horea 31.

---

³⁶ Construcțiile în care pare a fi prezent un predicat nominal compus le vom discuta cu alt prilej.

ÎNCERCARE ASUPRA GRUPĂRII VERBELOR DIN PUNCT DE VEDERE SEMANTIC

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

Una dintre preocupările lexicologiei moderne este urmărirea și stabilirea caracterului de sistem al lexicului. Problema sistemului poate fi abordată din punct de vedere formal sau din punctul de vedere al conținutului semantic al cuvintelor¹. Mai nou se acordă o atenție deosebită laturii semantice a cuvintelor, deoarece și ea poate constitui o bază de cercetare pentru stabilirea caracterului sistematic al lexicului.

Articolul de față încearcă o grupare a verbelor românești pe baza particularităților pe care acestea le prezintă sub raportul conținutului lor semantic, fără să ducem cercetarea până la stabilirea caracterului lor sistematic². Menționăm totuși că verbele incluse în aceeași grupă pe plan gramatical se comportă la fel.

---

¹ Cf. I. Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, Edit. Acad. R.P.R., București, 1959, p. 11–31; idem, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 33–47; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, Edit. Acad. R.P.R., 1960, passim; idem, *Cu privire la caracterul sistematic al sintaxei și al vocabularului*, în SCL., XV, 1964, nr. 4, p. 427–430; I. Rizescu, *Note asupra sistemului limbii*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, Edit. Acad. R.P.R., 1960, p. 49–62 și alții.

² Articolul de față face parte dintr-o lucrare mai mare din care până acum s-au publicat trei fragmente: Rita Chiricuță-Marinovici, *Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului*, în „Cercetări de lingvistică”, anul IV, nr. 1–2, p. 89–104; idem, *Cu privire la participiul în anumite funcții sintactice*, în „Cercetări de lingvistică”, anul VI, 1961, nr. 1, p. 155–159; idem, *Unele aspecte de ordin semantic în analiza raportului dintre subiect, predicat și complementul direct*, în „Cercetări de lingvistică”, anul VIII, 1963, nr. 2, p. 343–346.

Între timp a apărut lucrarea lui Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung*, în „Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung”, nr. 7, Akademie-Verlag, Berlin, 1963, în care găsim analizate în mod asemănător unele verbe din limba germană.

În vederea grupării de față am analizat o serie de verbe din care prezentăm doar câteva. Am constatat că, în general, elementele care fac parte din sfera lor semantică sînt de două feluri : elemente cu valoare verbală întregite de alte elemente care exprimă fie rezultatul urmărit de acțiune, fie modul de desfășurare a acțiunii. De pildă, analizînd verbul *a ardeia* din punct de vedere al sensului său, întîlnim în sfera lui acțiunea „a da”, un element verbal și calitatea dată prin acțiune unei mîncări, „gust de ardei”, un element nominal. Pe baza acestor elemente putem stabili corelația dintre sensurile unui verb cu indicații asupra elementelor de legătură și cele de diferențiere. La verbe de tipul acesta, elementul central este cel nominal, sensurile acestor verbe (ne gîndim la sensul fundamental și la sensurile derivative, secundare), indiferent dacă exprimă o modificare sau o stare, legîndu-se prin elementul nominal sau prin anumite trăsături ale acestui element. Astfel la verbul *a ardeia*, fie că exprimă modificarea gustului alimentelor (sensul 1.), fie că exprimă modificarea unei stări de spirit (sensul 2.) fig.), elementul dominant din punctul de vedere al precizării sensului este însușirea de „iute” a ardeiului. Acest element constituie veriga de legătură dintre sensul fundamental și cel derivativ.

În ceea ce privește acțiunea propriu-zisă din sfera semantică a verbelor urmărim dacă ea este întreruptă de rezultatul atins sau dacă este într-o desfășurare continuă. De pildă, verbele care exprimă o modificare, ca *a albăstri*, cuprind în sfera lor semantică un rezultat, în cazul de față atingerea culorii albastre, care o dată realizată, acțiunea se întrerupe. În schimb verbele care exprimă o deplasare, ca *a alerga*, necuprinzînd în conținutul lor semantic un rezultat care să urmeze acțiunii, aceasta e într-o continuă desfășurare. Acest caracter al acțiunii l-am stabilit pe baza sensurilor cuvintelor luate izolat și nu în context.

La gruparea verbelor am avut în vedere sensurile pe care ele le exprimă (modificare, raportare etc.), particularitățile acestor sensuri sub aspectul elementelor pe care le cuprind (numai elemente verbale sau și elemente nominale) și caracterul acțiunii exprimate sub raportul desfășurării sale (acțiune continuă sau întreruptă de atingerea unui rezultat). În analizele noastre ne-am oprit numai la acele trăsături din conținutul semantic al verbelor pe care le-am considerat mai importante pentru stabilirea comportării verbelor pe plan morfologic. În felul acesta am obținut două grupe mari :

I. grupa verbelor cu acțiunea limitată de atingerea unui rezultat, în care am încadrat verbe care exprimă acțiuni de modificare, de raportare și de realizare și

II. grupa verbelor care exprimă acțiuni într-o desfășurare continuă, în care am inclus verbe care exprimă acțiuni de deplasare, activitate cerebrală, manifestări și stări.

Criteriile pe care le-am adoptat în vederea grupării de față a verbelor constituie o bază pentru stabilirea valorii gramaticale a participiului ³ și pentru urmărirea mai îndeaproape a unor probleme de sintaxă, ca cea a raportului dintre subiect, predicat și complementul direct ⁴.

I

1. Verbele care exprimă acțiuni de modificare

În acest grup includem verbele care exprimă fie la un singur sens, fie la toate sensurile o acțiune de modificare. La aceste verbe elementul care precizează sensul nu este acțiunea propriu-zisă, ci elementul nominal. Indiferent dacă sensurile verbului exprimă o modificare, o stare etc., aceste sensuri se leagă între ele prin acest element nominal sau prin anumite trăsături ale lui. De exemplu, sensurile proprii ale verbului *a aburi* au ca element semantic principal noțiunea de „abur”, fie că aceste sensuri exprimă o acțiune de modificare : „1. tranz. și refl. a (se) acoperi cu picături fine provenite din condensarea aburilor”, fie că exprimă o stare : „2. intrans. și tranz. a scoate aburi”. Celelalte sensuri ale verbului se leagă de primele prin anumite însușiri ale acestui element. Sensul „3. refl. fig. (despre ochi) a se umezi” amintește de însușirea aburilor de a se precipita dintr-o dată, deci de a deveni spontan vizibili în contact cu un obiect rece, de pildă cu sticla. Pe această spontaneitate a apariției stratului de aburi de pe obiecte se bazează și sensul „4. tranz. fig. a se înroși, a se aprinde la față din pricina căldurii sau a unei emoții”. Sensul acesta poate fi explicat prin analogia dintre spontaneitatea apariției stratului de aburi pe suprafața unui obiect și cea a înroșirii. La verbul *a acidula* elementul dominant din conținutul său semantic este „acidul” ale cărui caractere se dau unui lichid prin amestecare, prin adăugare. Verbul *a aerisi* are la baza sensurilor noțiunea de „aer”, fie că acesta se introduce sau pătrunde într-o încăpere, fie că se expune unui obiect la acțiunea lui. *A arginta* are ca element semantic de bază „argintul” cu care „se acoperă, se suflă” un obiect, sau însușirea de „a străluci” a argintului prin analogie cu care verbul exprimă sensul fig. de „a face să aibă strălucirea argintului”. Analizînd verbul *a altoi* găsim ca element de bază „altoiul”, ramura unei plante, apoi acțiunea de a-l intro-

³ Pentru această problemă v. și V. Marin, *Cu privire la valoarea calitativă a participiului în limba moldovenească literară contemporană*, în „Însemnări științifice”, vol. XXXI (filologie). Edit. de stat a Moldovei, Chișinău. De asemenea Rita Chiricuță-Marinovici, *Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului*, în „Cercetări de lingvistică”, IV, nr. 1–2, p. 89–104; idem, *Cu privire la participiu în anumite funcții sintactice*, în „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 1, p. 155–159.

⁴ Cu privire la aceasta v. Rita Chiricuță-Marinovici, *Unele aspecte de ordin semantic în analiza raportului dintre subiect, predicat și complementul direct*, în „Cercetări de lingvistică”, VIII, 1963, nr. 2, p. 343–346; Wilhelm Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung*, în „Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung”, nr. 7, Akademie-Verlag, Berlin, 1963, p. 59–65.

duce în țesutul alteia, sensul acțiunii fiind de a stabili un contact între țesuturile generatoare ale altoiului și cele ale plantei, în scopul de a da plantei altoite însușirile altoiului. De la ideea de contact dintre altoi și plantă s-a ajuns la sensul de „a atinge pe cineva, a bate, a lovi, a plesni”, poate și prin asociația dintre calitatea plantei care trebuie să fie ameliorată prin altoire și calitatea omului căruia i se aplică corecția.

Acțiunile din conținutul semantic al acestor verbe sînt diferite, în funcție de natura elementului cu care se intervine și de natura obiectului asupra căruia se aplică acțiunea : *a adăuga, a sufla, a acoperi, a amesteca, a introduce* etc.

Conținutul semantic al verbelor modificării are de cele mai multe ori ca element esențial în precizarea sensului o însușire. Această însușire poate fi concretă, specificată, ca de pildă la verbul *a ascuți*. El are la baza tuturor sensurilor însușirea de „ascuțit” la propriu sau la figurat și acțiunea „a face”, „a aduce la starea de...” : „1. tranz. a face mai tăioasă (lama unei arme sau a unei unelte de tăiat); ♦ a face vîrf (întepător) (unui obiect)”. Însușirea de a intra ușor, de a pătrunde ușor a unui obiect ascuțit, a dus la sensurile fig. : „tranz. și refl. a (se) face mai ager, mai pătrunzător”, adică a dezvolta însușirea de „a pătrunde cu mintea”, și la sensul : „♦ a (se face mai dîrz, a (se) înțeți, a spori (o stare de spirit, o contradicție, un conflict, o luptă)”.

Alteori, elementul constitutiv neverbal din conținutul semantic al verbelor modificării este o însușire cu valoare generală care nu specifică concret rezultatul acțiunii, ca de pildă „actual”, element de bază al verbului *a actualiza*. Calificativul „actual” arată aprecierea, prin prisma temporalității, a unor însușiri neindicate, nespecificate. Prin el se apreciază însușirile unui obiect drept corespunzătoare cerințelor prezentului. Însușirea de „artificial”, element de bază al verbului *a artificializa*, arată calitatea trăsăturilor unui lucru prin care acesta e lipsit de naturalețe. Prin calificativul „artificial” nu specificăm însușirile obiectului, ci caracterizăm aceste însușiri. În aceste cazuri verbul nu poate specifica acțiunea prin care i se dă unui obiect însușirea respectivă. El nu poate exprima perceptibil acțiunea prin care se atinge rezultatul actualizării sau al artificializării.

La verbele care exprimă acțiuni de modificare din domeniul social sau juridic prisma de apreciere a valorii obținute este convențională și se referă la valabilitatea, la vigoarea unei hotărîri, dispoziții etc. Acțiunea prin care se săvîrșește modificarea exprimată de verb este de cele mai multe ori o întreagă procedură. Ea nu e specificată, dar se poate subînțelege, ca la verbele : *a aboli, a abroga*, „a anula, a suprima printr-un act al puterii de stat o lege, o hotărîre”, cu alte cuvinte „a tăia puterea unei legi”. *A acredita* are la baza tuturor sensurilor acțiunea de „a da credit”, de „a da crezare”, de „a inspira încredere”, indiferent dacă exprimă acțiunea de „a împuternici pe cineva ca reprezentant plenipotențiar al unui stat pe lângă guvernul unui stat străin” sau „a face ca un fapt neconfirmat, o știre etc. să apară demne de crezare, acceptabile, verosimile”. *A atesta* „a face dovada, a dovedi”, nu specifică acțiunea prin care se obține acest rezultat, ea fiind diferită de la caz la caz.

La o serie de verbe, însușirea din conținutul lor semantic e dată în raport cu ceva. În acest caz atât însușirea cât și acțiunea rămân nespecificate. *A (se) aclimatiza* dă, referitor la modificările pe care le exprimă, indicația că ele se produc în funcție de anumite coordonate climaterice sau fiziologice : „tranz. a adapta, a acomoda (o plantă, un animal) la un climat sau la un mediu nou”. Sensul fig. exprimă acțiunea aclimatizării în domeniul psihic : „refl. (despre oameni) a se deprinde cu condiții noi de viață”. Nici acțiunile sau procesele prin care se obține aclimatizarea, nici modificările rezultate nu sînt specificate. Verbul *a (se) adapta* nu delimitează domeniul în care are loc acțiunea. Aceasta se exercită asupra a tot ceea ce cade sub influența acțiunii omenești și se pretează la a fi adaptat. La refl. verbul are sensul de „a se acomoda”. Ca și la verbul precedent, acțiunea și rezultatul rămîn nespecificate. Verbele *a ajusta* și *a amenaja* delimitează domeniul în care are loc acțiunea. Primul la cel tehnic : „tranz. a adapta, a potrivi (o piesă la un ansamblu)”. Al doilea exprimă acțiuni de modificare referitor la localuri, terenuri : „tranz. a pune în ordine, a face să corespundă unui anumit scop, a aranja”, fără să arate prin ce intervenții.

Față de celelalte verbe care exprimă stabilirea concordanței față de ceva printr-o serie de modificări nespecificate, verbul *a armoniza* exprimă modificări axate pe legea armoniei : „1. tranz., intranz. și refl. a pune în armonie sau a deveni armonios, a face să fie (sau a fi) în concordanță”. Sensul 2. exprimă o acțiune de realizare, bazată tot pe intenția de a crea armonie, de astă dată a unei melodii, compunându-i acompaniamentul potrivit : „tranz. a compune acompaniamentul la o melodie conform legilor armoniei”. Nici verbul *a armoniza* nu specifică trăsăturile prin care se realizează însușirea de armonie.

Tot nespecificată rămîne acțiunea sau procesul la verbele care exprimă modificarea intensității unei stări sau a unei acțiuni. *A (se) agrava*, *a (se) amplifica* exprimă acțiunile de „a (se) face mai grav, a (se) înrăutăți”, respectiv „a mări, a intensifica”, fără să le specifice. Verbele nu exprimă procedeele prin care se ajunge la însușirea de „mai grav” sau de „mai amplu”. Aceste însușiri la rîndul lor nu pot fi reprezentate vizual, independent de starea pe care o califică, ele indicînd doar o anumită intensitate a acestei stări.

2. Verbele care exprimă acțiuni de raportare

În sfera semantică a verbelor care exprimă acțiuni de raportare, elementul dominant în privința precizării sensului este acțiunea care e totdeauna specificată. Ea are un dublu efect, fiind resimțită de ambele părți raportate. Celelalte elemente complinesc acțiunea modal. Astfel verbul *a adiona* exprimă acțiunea de „a totaliza mai multe numere într-unul singur”. *A se agrega* exprimă acțiunea de „a se uni într-un tot, a se alipi”. *A asambla*, „a reuni, a fixa, a îmbina două sau mai multe piese, mecanisme etc.”. Aceste verbe exprimă acțiuni din domenii diferite: primul din domeniul matematicii, al doilea din domeniul chimiei, iar al treilea din al tehnicii.

Nu la toate verbele raportării acțiunea este la fel resimțită de părțile raportate. Situația părților raportate este uneori de subordonare a uneia față de cealaltă ca de pildă la verbul *a anexa* tranz. „a alipi, a alătura”, de exemplu unele acte la o cerere, și „a încorpora un teritoriu prin violență”, elementul anexat fiind subordonat celui la care se anexează.

În unele cazuri, subiectul este unul din elementele între care se stabilește raportul. Verbul *a absorbi* tranz. exprimă raportarea unui element la persoana sau lucrul denumit de subiect. La baza tuturor sensurilor stă acțiunea de „a include ceva în corpul său”. În funcție de energia care exercită acțiunea și domeniul în care aceasta are loc, s-au diferențiat o serie de sensuri. Cele proprii : „a suga, a înghiți, a încorpora o substanță (lichidă) ; a reține energia radiantă care cade pe un corp”, exprimă acțiuni din domeniul fizic, acțiunea răsfrângându-se în primul caz asupra unui lichid, în al doilea, asupra unei energii radiante. La sensul fig. : „a preocupa, a captiva”, domeniul în care are loc acțiunea este intelectul. Sensul de bază al verbului *a aspira* exprimă raportarea unor elemente prin aparatul respirator al omului : „1. tranz. a trage aerul în plămâni ; p. ext. a inspira o dată cu aerul și alte corpuri sub formă de pulbere”. Celelalte sensuri s-au născut prin analogie cu acesta : „♦ (despre o pompă) a trage în sus un lichid, un gaz, praful etc.”, asemenea aerului aspirat de plămâni, și „2. intrans. fig. a năzuri, a ținti către ceva” cu aceeași intensitate și necesitate cu care se aspiră aerul.

Elementele modale care se găsesc alături de elementul acțiune sînt evidente la verbele care exprimă raportări posesivale. Aceste verbe exprimă de cele mai multe ori modul sau instrumentul prin care se stabilește raportul. Verbul *a acumula* tranz., „a aduna, a strînge, a concentra, a înmagazina”, cuprinde în conținutul său semantic, față de verbele prin care e definit, o valoare modală în plus : a aduna „în cantitate mare”. La verbul *a agonisi* elementul modal din conținutul semantic al verbului, a dobîndi „cu eforturi, cu strădanie, cu greutate”, este strîns legat de cuvîntul neogr. din care derivă, *agonizomai* „a lupta”. La verbele care derivă dintr-un substantiv, ca *a aconta* tranz., *a amaneta* tranz., sensul substantivului indică acțiunea de raportare. Substantivul „acon”, „o parte dintr-o sumă de bani care se plătește înainte, la o cumpărare sau la încheierea unei tranzacții, ca garanție”, stabilește prin sensul său împrejurarea în care are loc acțiunea exprimată de verb precum și semnificația pe care o are suma plătită. Substantivul „amanet”, denumind un „obiect de preț predat cuiva drept garanție a restituirii unei datorii”, indică acțiunea prin care se încheie raportul exprimat de verb.

Efectul dublu pe care îl exercită acțiunile raportării asupra ambelor părți raportate dispune la verbele care exprimă raportări locale. În cele ce urmează analizăm cîteva verbe care exprimă raportări locale. Sensul de bază al verbului *a (se) așeza* exprimă o raportare locală : „I. 1. refl. și tranz. a (se) pune pe un scaun, pe pămînt etc., pentru a șede”. Celelalte sensuri derivă din modificările sau stările pe care această acțiune le poate determina. Referitor la diferențierea sensurilor trebuie subliniată importanța domeniului în care are loc acțiunea. Cînd subiectul este un lichid în fermentație,

verbul are sensul de „I. 1. ♦ refl. a se limpezi”. În legătură cu caracterul omului, verbul exprimă tot o modificare : „I. 2. refl. fig. a se potoli, a se liniști” prin analogie cu efectul de liniștire al omului care se așază. Starea de oprire în loc a celui așezat stă la baza sensului „I. 3. refl. fig. a se manifesta cu stăruință (ploaia)” exprimându-se ideea de durată, de continuitate a fenomenului. Sensurile care exprimă stabilirea într-o localitate (I. 4. refl.), instalarea într-o funcție (I. 5. tranz.) au apărut tot prin analogie cu acțiunea de raportare exprimată de sensul I. 1. Sensurile care exprimă acțiunea de „a potrivi” (II. tranz.) și „a (se) pune într-o anumită ordine, a (se) rîndui, a (se) aranja” (IV. 1. tranz. și refl.) au la bază necesitatea care face ca un lucru să fie așezat într-un anumit loc și ordinea care rezultă din aceasta. *A aborda* are la baza tuturor sensurilor acțiunea „a atinge marginea, țărmlul unui lucru, al unui domeniu, al unui ținut” : „1. tranz. a începe să studieze, să trateze o problemă, a începe o discuție ; ♦ (franțuzism) a se apropia de cineva pentru a-i vorbi ; 2. intranz. (despre nave) a trage la țărml ; a acosta ; ♦ a se alătura lingă o navă bord la bord (pentru a o ataca)”. Verbul *a aborda* face parte din grupa verbelor care exprimă, printr-o acțiune de raportare, momentul inițial al unei acțiuni (sensul 1.).

Unele verbe care exprimă o acțiune de raportare sugerează spațiul sau timpul străbătut. Analizăm din acest punct de vedere verbul *a ajunge* în comparație cu *a atinge* cu care are o serie de sensuri comune. Pe cînd verbul *a atinge* subliniază realizarea unui raport, a unei legături, *a ajunge* subliniază spațiul ori timpul străbătut sau evoluția în timp care a avut loc în vederea realizării raportului exprimat. Această deosebire se observă la sensuri similare ale celor două verbe. Astfel, pe cînd *a atinge* la sensul „2. tranz. a lovi, a izbi” accentuează nimerirea chiar a țintei, verbul *a ajunge* la sensul „3. tranz. a nimeri, a lovi pe cineva cu ceva”, subliniază că piatra sau instrumentul lansat a străbătut spațiul pînă la țintă. Aceeași deosebire e între sensurile figurate ale acestor verbe, derivate din sensurile de mai sus. La sensurile care exprimă o raportare locală sau temporală, *a atinge* subliniază momentul stabilirii raportului, ca în exemplul „au atins vîrfml muntelui” ; *a ajunge* sugerează și spațiul străbătut, momentul raportării locale fiind un final al spațiului străbătut, „au ajuns (pînă) în vîrfml muntelui”. O dovadă pentru aceasta este faptul că pe cînd *a atinge* exprimă sensul raportării locale sau temporale de cele mai multe ori față de un punct considerat static : „6. tranz. a ajunge la o anumită distanță (în spațiu sau în timp) sau la o anumită limită”, *a ajunge* poate exprima această raportare nu numai față de un punct static : „1. intranz. a apărea (drept rezultat al unei avansări, al unei mișcări) undeva, (ca de pildă la ținta drumului sau într-un punct de trecere)”⁵, ci și față de un obiect în mișcare : „2. tranz. a sosi venind din urmă, lingă o ființă sau un vehicul în mișcare ; a prinde din urnă”, în cazul acesta accentuarea spațiului străbătut fiind mai evidentă.

⁵ În general definițiile verbelor din acest articol sînt luate din *Dicționarul limbii române moderne*, 1958. În cazurile cînd dicționarul nu dă o definiție propriu-zisă, ci numai sinonime ale acestuia, definiția ne aparține nouă, ca în cazul de față.

O altă dovadă a deosebirii dintre *a atinge* și *a ajunge* prin accentuarea în cazul primului verb a realizării raportului, în cazul celui de-al doilea a străbaterii spațiului, este evoluția sensurilor. Pe cînd *a atinge* poate exprima contactul cu un obiect, drept rezultatul unei acțiuni (sensul 1. tranz.), ca în exemplul „l-a atîns cu vîrfurile degetului”, *a ajunge* nu poate exprima contactul direct, fără sugerarea unui spațiu străbătut, decît sub formă de stare, și nu drept rezultat al unei acțiuni: „4. intrans. a se întinde pînă la...; a atinge; 6. refl. a se întinde, a se împreuna; a se uni; 9. intrans. și refl. a fi în cantitate suficientă”. În cazurile acestea, raportul exprimat este rezultatul unei însușiri, al extinderii volumului sau al valorii unui lucru. Verbul *a atinge* exprimă, printr-o serie de sensuri, în mod direct legătura care se stabilește între cineva și obiectul care îl preocupă: „3. refl. a se apropia de ceva cu scopul de a trage un profit, a-și însuși ceva, a beneficia de ceva; ♦ a se ocupa, a se interesa de ceva; 4. tranz. a pomeni despre un lucru în treacăt; a schița; 5. refl. (înv.) a avea o legătură sau o înrudire cu ceva”. În cazurile acestea prin asociație cu modul de săvîrșire a acțiunii concrete: „1. a lua contact direct (dar superficial, ușor, în treacăt)” s-a ajuns la sublinierea unor legături superficiale, marginale, de început. În schimb verbul *a ajunge* a dezvoltat o serie de sensuri care sugerează spațiul și timpul străbătut sau evoluția necesară pentru atingerea rezultatului exprimat de verb. Aceste sensuri s-au diferențiat în funcție de domeniul în care are loc acțiunea. Ele arată atingerea unui anumit nivel sau a unei anumite faze în urma unei evoluții: „2. tranz. (despre persoane) a deveni la fel cu altul într-o anumită privință”; „6. refl. ♦ fig. a se înțelege, a se învoi”, cu alte cuvinte a evolua în așa fel încît persoanele în discuție să se atingă în păreri, să se învoiască la tîrg etc.; „7. intrans. a realiza, a împlini”, deci a ajunge la un rezultat; „8. intrans. a deveni; ♦ (peior.) a parveni”; „5. intrans. (despre prețuri; p. ext. despre mărfuri) a atinge, mai precis a crește, la un anumit nivel”.

În ceea ce privește rezultatul acțiunii exprimate, la verbele modificării el este de obicei o însușire, ca de pildă cea de „albastru” drept urmare a acțiunii *a albăstri*, la verbele raportării o stare, ca cea de a fi „legat” drept rezultat al acțiunii *a lega*. În unele cazuri, rezultatul acțiunilor exprimate de verbele raportării poate fi o calitate, ca cea de „abandonat”, în urma acțiunii exprimate de verbul *a abandona* tranz., „a părăsi pe cineva (lăsîndu-l fără sprijin sau ajutor)” sau cea de „aliat”, în urma acțiunii exprimate de verbul *a alia* „1. refl. a încheia un tratat de alianță”. Ambele aceste verbe exprimă raporturi personale.

3. Verbele care exprimă acțiuni de realizare

Aceste verbe exprimă acțiuni care duc la realizări, de cele mai multe ori cu o existență independentă față de acțiunea prin care apar. Dintre aceste verbe analizăm pe *a construi* tranz. și *a clădi* tranz. Sensurile verbului *a construi* se leagă între ele prin modul în care se săvîrșește acțiunea, anume „a forma un întreg legînd în mod trainic și în ordinea cerută părțile lui componente, după un plan prestabilit”. În domeniul

arhitecturii sau al tehnicii acțiunea se duce în vederea realizării unei construcții de proporții vaste, în geometrie în vederea realizării unei figuri geometrice, în lingvistică materialul acțiunii sînt cuvintele care se așază în diferite construcții sintactice ținînd seama de regulile gramaticale. La verbul *a clădi* sensurile se leagă tot prin modul de săvîrșire a acțiunii, „a ridica, a construi în mod sistematic”, în arhitectură „o clădire”; referitor la lucruri de același fel, în vederea orînduirii lor, „a așeza în mod sistematic, unul peste altul, făcînd o grămadă”.

Unele verbe din această grupă exprimă o acțiune continuă, neînteruptă de atingerea unui rezultat, ca de pildă *a cînta*. Rezultatul acțiunii acestui verb se subînțelege, „un cîntec”. Acest rezultat are o desfășurare concomitentă cu acțiunea, desfășurarea acțiunii fiind continuă. Celelalte sensuri ale acestui verb se leagă de sensul de bază prin anumite elemente comune. Astfel, caracterul ritmic al cîntecelor care este propriu și versurilor a dus la sensul „2. intrans. a compune, a scrie versuri; ♦ tranz. a descrie, a povesti ceva în versuri”. De la caracterul continuu al emiterii șirului de sunete muzicale s-a ajuns la sensul „3 tranz. (fam.) a îndruga, a înșira într-una vorbe goale, minciuni”. Caracterul de solemnitate al anumitor ocazii la care se cîntă stă la baza sensului „2. ♦ tranz. a glorifica, a preamări pe cineva sau ceva”, atmosfera de tristețe la baza sensului „4. tranz. (reg.) a boci, a jeli; ♦ refl. a plînge, a se tînguî”.

II

1. Verbele care exprimă o acțiune de deplasare

În sfera semantică a verbelor care exprimă o deplasare domină acțiunea care este specificată și uneori întregită prin elemente modale. Acțiunea acestor verbe nu este întreruptă de atingerea unui rezultat, ca în cazul verbelor din grupa precedentă (I). Astfel verbul *a alerga* intrans. exprimă o acțiune continuă, „a se deplasa cu viteză”. Sensurile verbului s-au diferențiat în funcție de scopul vizat de acțiune: urmărirea cuiva (sensul 2), aranjarea unor treburi (sensul 3.) sau lipsa vreunei ținte precise în umblatul de colo pînă colo sau în străbătarea unui loc (sensul 4.). Sensul 5. exprimă acțiunea dusă în cadrul unei competiții sportive. Elementul care leagă aceste sensuri este graba sau insistența în săvîrșirea acțiunii care, în unele cazuri, subliniază interesul subiectului, ca de pildă în acțiunile sale duse în vederea unui scop (sensul 3.) sau în felul de a recurge la ajutorul cuiva (sensul 3♦). *A aluneca* intrans. exprimă sensuri ale deplasării în spațiu. Aceste sensuri se leagă între ele prin elementul modal al săvîrșirii acțiunii. Sensurile: „1. a-și pierde echilibrul, călcînd pe o suprafață lucioasă” și sensul „2. a se deplasa de la locul unde era așezat” subliniază caracterul involuntar al mișcării care se face diferit față de deplasarea voluntar întreprinsă, cu mișcări anume executate în vederea ei. Prin asociație cu lipsa de efort a acestei mișcări involuntare pe o suprafață

lucioasă, verbul *a aluneca* a ajuns să exprime însușirea de „lin” a mișcărilor care nu întâmpină rezistență (sensul 3), mișcări cu care te poți strecura, poți pătrunde (tot sensul 3).

Unele verbe ale deplasării indică direcția mișcării în raport cu un punct ca *a avansa* sau *a se adânci*.

2. Verbele care exprimă o activitate cerebrală

În sfera semantică a acestor verbe, elementul care precizează sensul e acțiunea determinată de modul desfășurării ei. De pildă, verbul *a analiza* tranz. exprimă acțiunea de „a cerceta”, și modul săvârșirii ei, anume „de aproape, examinând fiecare element în parte”. *A aprofunda* tranz. exprimă acțiunea de „a cerceta” și modul săvârșirii ei, „în adâncime”. *A aprecia* tranz. are la baza sensurilor acțiunea de „a stabili valoarea” — a ceva, a unui lucru în bani, — valoarea cuiva, a-l prețui la justa sa valoare, — valoarea unei probleme, al unei idei, a unor fapte, a socoti, a conchide.

La anumite verbe sensul care exprimă o acțiune cerebrală derivă din sensuri care exprimă o modificare. De pildă la verbul *a asimila* tranz., prin asociație cu sensul de bază, „1. a transforma în propria sa substanță materiile nutritive introduse în organism”, a apărut sensul „3. a-și însuși cunoștințe, idei etc.”. De la ideea de a face asemănător cu propriul său organism a derivat acțiunea de apreciere: „4. a considera egal, asemănător cu altă persoană”. La baza tuturor sensurilor stă acțiunea de „a face asemănător”, deci o acțiune de modificare. Pe planul intelectului, acțiunea devine de raportare. Prin urmare acțiunile cerebrale în complexitatea lor pot fi identice în desfășurare cu acțiunile de raportare. La baza lor întâlnim adesea acțiuni de modificare, ca în exemplul de mai sus sau uneori stări, după cum vom vedea în grupa verbelor stării.

3. Verbele care exprimă manifestări

Acțiunea exprimată de aceste verbe nu este întreruptă de un rezultat. Manifestările exprimate pot avea loc față de cineva sau ceva, ca de exemplu la verbul *a aclama* tranz. În sfera acestui verb întâlnim acțiunea de „a manifesta” și sentimentul manifestat, „aprobare sau entuziasm pentru o persoană, o idee, o acțiune etc.”, mijloacele de exteriorizare a sentimentului, „prin urale sau aplauze”. *A admira* tranz. cuprinde în sfera sa acțiunea de „a privi (ceva sau pe cineva)”, și sentimentul exteriorizat, „cu un sentiment de încântare, de stimă etc.”. *A aplauda* „♦ tranz. a-și exprima mulțumirea, aprobarea, admirația prin aplauze”. Toate aceste verbe specifică sentimentul sau aprecierea pe care o exprimă.

La verbele manifestării acțiunea nu e totdeauna specifică. Verbul *a afecta* la sensul „2. ♦ intranz. a se comporta altfel decât este, a-și da aere” sau verbul *a se alina* la sensul „2. tranz. și refl. a (se) răsfăța, a (se) răzgîia”, califică comportamentul, fără să specifice gesturile prin care se manifestă.

4. Verbele care exprimă o stare

Ele cuprind în sfera lor semantică elemente calificative ale stării și elemente care exprimă manifestarea ei, de cele mai multe ori într-o continuă desfășurare, ca de pildă *a agoniza* intrans. „a fi în stare de agonie” și *a aiura* intrans. „1. a delira” adică a fi într-o stare patologică în care bolnavul are viziuni, vorbește fără șir etc. De aici sensul de „♦ a vorbi fără sens, a spune lucruri absurde” și „2. (rar) a se pierde în visări”. La aceste două verbe specificarea stării este mai largă, agonia putându-se traduce în concret prin forme diferite, de la caz la caz, iar visele, vorbele fără șir, caracteristice aiurării fiind variate de la individ la individ. Verbele : *a alburî* intrans., *a asuda* intrans. specifică mai îndeaproape elementele care dau starea pe care o exprimă. *A alburî* vine din „alboare”, licărire albă, strălucire, sensul verbului fiind de „a răspîndi o lumină albicioasă, a se zări ca ceva alb”. *A asuda* are la bază noțiunea „sudoare” exprimînd starea de „1. a secreta sudoare ; a transpira, a năduși”. Prin asociație cu proprietățile sudorii și condițiile în care se secretă, s-a ajuns la sensul „♦ a se aburi” (despre pereți) și „2. fig. a se obosi, a se osteni, a se trudi ; p. ext. a munci”.

Tot între verbele stării amintim unele verbe care se apropie de cele ale modificării exprimînd trecerea la o stare. *A se anchiloza* refl. exprimă trecerea la starea de „anchiloză”. De la lipsa de mobilitate a stării de anchiloză, s-a ajuns la sensul „♦ fig. a căpăta deprinderi de lucru mecanice”. *A amorți* exprimă trecerea la o stare de insensibilitate : „a deveni insensibil, a înțepeni ; ♦ (despre animale) a intra în perioada de hibernare ; ♦ fig. a-și pierde puterea, a se diminua”. În clipa cînd s-a efectuat trecerea la starea respectivă, acțiunea de trecere face loc stării de „amorțală”, de „hibernare” sau de „epuizare” care s-a instalat. Ca și la verbele modificării, în conținutul semantic al acestor verbe întîlnim acțiunea și calitatea sau starea la care se trece.

Unele stări sînt mai latente. Elementul de desfășurare care se întîlnește în conținutul semantic al verbelor stării de mai sus e înlocuit cu elementul care exprimă existența stării respective. De exemplu *a abunda* intrans. are la bază calificativul „abundent”, „îmbelșugat”, sensul acestui verb fiind de „a fi, a se găsi din belșug, în mare cantitate” ; *a albi* are la bază însușirea de „alb” care, la unele sensuri, se întîlnește cu valoare de devenire, modificare : „1. refl., intrans. și tranz. a deveni sau a face să devină (mai) alb ; ♦ intrans. a încărunți ; a îmbătrîni”, la altele cu valoare de stare, de însușire : „2. intrans. a ieși în evidență, a se contura (din cauza culorii albe)”. Aceste verbe specifică însușirea pe care o exprimă. La fel e specificată starea care rezultă din existența unui raport, ca de pildă la verbul *a atîrna* (sensul 1. intrans.).

Elementul calificativ al stării exprimate în raport cu un obiect nu este specificat. Verbul *a (se) asemana* la sensul „1. refl. a fi la fel, similar cu cineva sau ceva ; a semăna” nu precizează însușirile din care rezultă asemănarea. *A (se) asorta* la sensul „1. ♦ refl. a se potrivi (ca nuanță, mărime

etc.) nu arată însușirile care fac un obiect potrivit cu altul. *A amenința* tranz. poate exprima o stare atunci când acțiunea arată existența unor situații în care se poate întâmpla ceva neplăcut : „3. a constitui o primejdie pentru cineva sau ceva ; 4. a fi gata să..., a fi pe punctul de a ...”. Când acțiunea e voluntară, ea exprimă un raport personal cu valoare de atitudine : „1. a manifesta față de cineva intenția de a-i face rău (pentru a-l intimida sau pentru a obține ceva). 2. A face un gest de amenințare”.

Stabilirea caracterelor verbului sub raport semantic este utilă atât pentru lexicografie, cât și pentru gramatică.

Sub raport lexicologic permite determinarea unui tip nou de grupare a verbelor : verbele care exprimă acțiuni de modificare, cele care exprimă acțiuni de raportare etc. În aceste grupe pot fi încadrate toate verbele. Grupele stabilite de noi sint largi. În cadrul lor s-ar mai putea stabili și subgrupe.

Prin anumite analize gramaticale se poate dovedi că verbele incluse în aceeași categorie funcționează la fel. Uneori o serie întreagă de grupe din cele pe care le-am stabilit se comportă unitar, spre deosebire de o altă serie care se comportă diferit. Astfel, de exemplu, participiile majorității verbelor care fac parte din grupele în care sub raportul precizării sensului predomină un element nominal, au valoare nominală, cele la care sub acest raport predomină acțiunea, au valoare verbală. La aprecierea acestor valori am avut în vedere și caracterul de continuitate a acțiunii.

Aplicarea criteriului semantic nu rezolvă bineînțeles decât unele probleme ale lexicologiei și gramaticii, dar ea completează util celelalte criterii de cercetare.

CU PRIVIRE LA EXPRIMAREA POSIBILITĂȚII ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI ÎN LIMBA MAGHIARĂ

DE

TITIANA SUCIU

Practica redactării unor dicționare bilingve, spre exemplu a *Dicționarului maghiar-român*, ridică unele probleme teoretice izvorâte din structurile diferite ale celor două limbi. În limba maghiară există anumite forme morfologice, inexistente în limba română, pentru care într-un dicționar maghiar-român trebuie găsite cele mai potrivite echivalente românești. Astfel, atenție deosebită impune redarea în limba română a verbelor maghiare iterative, factive-cauzative¹, potențiale.

În articolul de față vom studia corespondentele românești ale verbelor potențiale maghiare, privind problema sub aspect teoretic și practic.

Aceste verbe, proprii limbii maghiare, s-au format cu ajutorul sufixului *-hat, -het*², care, într-o perioadă mai veche a istoriei limbii maghiare era verb independent cu sensul inițial „a merge înainte”, „a înainta”, „a avansa”. Ulterior, tot în epoca veche a istoriei limbii maghiare, s-a dezvoltat sensul „a avea puterea să ...”, „a fi capabil de ceva”, „a putea”.

Unii lingviști, spre exemplu Gedeon Mészöly, Zsigmond Simonyi, pornind de la sensul inițial al verbului *hat*, presupun că verbul a fost al doilea termen al compuselor care exprimau mișcarea, spre exemplu *jár-hat* „poate înainta mergînd”. Cu acest sens nou, verbul *hat* s-a adăugat și la verbele care nu exprimau mișcarea și treptat și-a pierdut independența ca verb³.

---

¹ De aceste verbe s-a ocupat Rita Chiricuță-Marinovici, *Sensul factitiv-cauzativ al verbelor românești*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, 1964, 1, p. 53–58.

² *-hat, -het* sînt două variante ale aceluiași sufix și se întrebuintează alternativ, în funcție de cerințele armoniei vocalice.

³ Cf. D. Bartha Katalin, *Szóképzés*, Budapest, 1955, curs litografiat, p. 51–52; Bárczi Géza, *A magyar nyelv életrajza*, Budapest, 1963, p. 40–41.

Astăzi sufixul se alătură mai ales verbelor active factitive, rar celor reflexive și foarte rar verbelor pasive. Gramatica nouă descriptivă a limbii maghiare⁴ arată că cu ajutorul lui *-hat*, *-het* verbele maghiare exprimă diferitele nuanțe ale posibilității:

a) cineva este capabil, este în stare să facă ceva, are puterea de a face ceva: *maradjon, aki maradhat* „să rămână cine poate rămîne”;

b) cineva are posibilitatea să înfăptuiască ceva, cuiva îi este cu putință să realizeze ceva: *elkölthöztethetett volna, de gondoló: minek?* „s-ar fi putut muta, dar se gîdea: la ce?”;

c) a avea permisiunea, îngăduința, dreptul de a face ceva: *a beteg látogatókat fogadhat* „bolnavul poate să primească musafiri”;

d) a exista eventualitatea, probabilitatea realizării unei acțiuni: *ki tudja, tán csoda is történhet* „cine știe, se poate întîmpla și o minune”;

e) acțiunea, întîmplarea este cu siguranță în curs, va avea loc în mod necesar: *már egy órája elindult, bármelyik pillanatban megérkezhet* „a plecat deja de o oră, în orice moment poate sosi”.

După cum vedem, limba maghiară are formă aparte pentru verbele potențiale și cu ajutorul ei se pot exprima cinci nuanțe de sens.

Cercetînd diferite gramatici și dicționare bilingve în care prima limbă e cea maghiară, am constatat că nici o altă limbă modernă, în afara celei maghiare, nu are sufix verbal pentru redarea posibilității. Celelalte limbi folosesc diferite alte mijloace pentru exprimarea ei.

La noi, problema verbelor care arată ideea de posibilitate a format obiectul unor mai vechi cercetări. Recent se ocupă de ea, dînd și informații bibliografice, Valeria Guțu⁵. În ediția nouă a *Gramaticii limbii române*, în capitolul consacrat verbelor auxiliare de modalitate se vorbește de asemenea, pe scurt, despre această problemă⁶.

Limba română dispune de diferite mijloace pentru redarea posibilității. În cele ce urmează vom arăta care sînt aceste mijloace și cum exprimă ele nuanțele de posibilitate ale verbelor din limba maghiară.

Ideea:

a) de capacitate, de putere a cuiva de a săvîrși anumite acțiuni;

b) de posibilitate pe care o are cineva pentru a înfăptui ceva;

c) de permisiune acordată cuiva spre a săvîrși o acțiune;

d) de eventualitate, probabilitate a realizării unei acțiuni;

e) de înfăptuire neîndoielnică a unei anumite acțiuni sau întîmplări se exprimă în limba română prin verbul auxiliar de modalitate *a putea* + *conjunctivul sau infinitivul* verbului dependent. Spre exemplu: *nehezen tārheti a fájdálmát* „poate suporta cu greu durerea”; *innen jól láthatod a nagy hidat* „de aici poți vedea bine podul cel mare”; *pohárból ihatik*

⁴ *A mai magyar nyelv rendszere. Lelró nyelvten. I. Kötet. Bevezetés. Hangtan. Szótan.* Akadémiai kiadó, Budapest, 1961, p. 361–362.

⁵ Valeria Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în *Studii de gramatică*, vol. I, 1956, p. 58–67.

⁶ *Gramatica limbii române*, vol. I, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Acad. R.P.R., București, 1963, p. 204–205.

„poate bea din pahar”; *eshet az eső*” „poate să plouă”; *mivel a hajó megsérült, bármelyik pillanatban elsüllyedhet* „fiind avariata, nava poate să se scufunde în orice clipă”.

În afara acestui procedeu, mai folosim pentru redarea unor aspecte ale posibilității și alte mijloace.

Pentru exprimarea posibilității propriu-zise ne servim în limba română de :

1. Perifrazele *a avea posibilitatea* și *a fi cu putință* :

Most még meggondolhatod magad, de holnap késő „azi mai ai posibilitatea să te răzgîndești dar mâine e prea târziu”: *nem tehetem ezt* „nu-mi este cu putință să fac acest lucru”.

2. De modurile conjunctiv, condițional-optativ și viitorul indicativului :

Hogyan védekezhettem volna, amikor egyedül voltam? „cum să mă fi apărat cînd eram singur?”; *mehettem volna, ha akartam volna* „m-aș fi dus dacă aș fi vrut”; *mit tehetnél ilyen rövid idő alatt?* „ce vei mai face într-un timp atît de scurt?”.

3. De verbele auxiliare de modalitate *a fi*, *a avea* :

Mit tehettem volna éppen a helyzetben „ce era să fac în situația aceasta”; *olyan szépen viselkedett, hogy nem tehettem neki szemrehányást* „s-a purtat astfel încît n-am a-i reproșa nimic”.

Eventualitatea, probabilitatea realizării unei acțiuni poate fi redată cu ajutorul :

1. Modulul prezumtiv :

Dolgozhattál, de az eredmény nem látszik „vei fi lucrînd tu, dar rezultatul nu se vede”.

2. Adverbelor *posibil*, *probabil*, *poate* :

Ott lehetett, de nem találkoztam vele „posibil să fi fost acolo, dar n-am întîlnit-o”; *Találkozhattunk valamikor, de nem emlékszem* „poate că ne-am întîlnit cîndva, dar nu-mi amintesc”.

Din cele de mai sus rezultă că în timp ce în limba maghiară se folosește un sufix pentru redarea sensului de posibilitate, limba română dispune de variate procedee, lexicale și morfologice, pentru exprimarea acestui sens. Dintre ele, echivalentul cel mai potrivit și mai frecvent pentru verbele maghiare potențiale este perifraza *a putea + conjunctivul sau infinitivul* verbului dependent, cu ajutorul căreia putem reda toate nuanțele de posibilitate.

Problema pe care am urmărit-o în articolul de față prezintă importanță practică și teoretică.

Redactorii dicționarelor maghiar-române precum și traducătorii pot recurge la mijloacele limbii române arătate mai sus, pentru a da cele mai adecvate corespondente românești ale verbelor potențiale maghiare. Acesta ar fi aspectul practic al problemei.

⁷ În limba maghiară se poate spune și în felul următor : *lehet, hogy ott volt, de nem találkoztam vele*; *lehet, hogy valamikor találkoztunk, de nem emlékszem*.

Din punct de vedere teoretic, prin cercetarea acestei probleme se subliniază deosebirile existente între limbi ce fac parte din familii de limbi diferite.

Limbile indo-europene folosesc pentru exprimarea ideii de posibilitate în primul rând verbul *a putea*⁸. Limba maghiară, care face parte din familia limbilor ugro-finice, se folosește pentru redarea acestei noțiuni de un sufix.

Privind însă problema din punct de vedere istoric, constatăm că această diferențiere dintre limbile indo-europene pe de o parte și limba maghiară pe de altă parte este rezultatul unei evoluții care a avut loc în limba maghiară în special și în limbile aglutinante în general.

După cum am arătat, limba maghiară s-a folosit într-o perioadă veche a istoriei sale pentru exprimarea posibilității tot de un verb, și anume de verbul *hat*, care corespundea verbelor cu sensul „posse” din limbile indo-europene. Sufixul *-hat*, *-het* care exprimă astăzi diferitele nuanțe ale ideii de posibilitate are la bază acest verb.

Se pune întrebarea care au fost factorii care au determinat această diferențiere?

Se cunoaște faptul, valabil pentru toate limbile, că, în general, cuvintele cu corp fonic redus nu au o viață prea îndelungată. Astfel în latină, încă din epoca textelor clasice, se observă tendința eliminării cuvintelor cu corp fonic redus sau înlocuirea lor cu sinonime cu volum fonic mai dezvoltat, spre exemplu: *os* a fost înlocuit prin sinonimele *bucca* sau *gula*, **prex* prin *oratio* sau *rogatio* etc.⁹. Verbul maghiar *hat* avînd un corp fonic mic, slab, nu și-a putut păstra independența. La acest fapt a mai contribuit și o lege internă de dezvoltare a limbilor aglutinante, din care face parte și maghiara, anume tendința de alipire a unui afix, adesea a unui număr de afixe, la rădăcină.

Datorită acestor factori verbul *hat* și-a pierdut independența trecînd în categoria sufixelor. O dată cu aceasta s-a produs o nouă notă distinctivă între limba maghiară și limbile indo-europene.

iulie 1965

Institutul de lingvistică, Cluj,
str. Emil Racoviță, nr. 21

⁸ Gérard Moignet, *L'incidence de l'adverbe et l'adverbialisation des adjectifs*, în *Travaux de linguistique et de littérature* publiés par le Centre de philologie et de littératures romanes de l'Université de Strasbourg I, Strasbourg, 1963, p. 188.

⁹ Cf. *Istoria limbii române*, volumul I, *Limba latină*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, p. 29 și *Introducere în lingvistică*, ediția a II-a, Editura științifică, București, 1965, p. 130.

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU STABILITATEA VOCABULARULUI LATIN

DE

LILIANA MACARIE

În ultimii ani s-a manifestat un interes crescînd pentru studiile de vocabular. Ca urmare a aplicării pe scară tot mai largă a metodei statistice și la studii de acest fel, în fața cercetătorului au apărut probleme noi, ca frecvența și distribuția cuvintelor. În legătură cu această problemă, G.K. Zipf¹ a precizat că frecvența este invers proporțională cu rangul sau, cu alte cuvinte, că numărul cuvintelor cu o frecvență mare în texte și în vorbirea curentă este relativ mic în ansamblul vocabularului. El a ilustrat această constatare prin ecuația $F \cdot r = C$, în care F reprezintă frecvența, r este rangul cuvîntului în lista frecvenței — cuvîntul cel mai des folosit are, deci, rangul 1 — iar C este o constantă rezultată din produsul celor doi factori.

În strînsă legătură cu aceasta stă observația lui Pierre Guiraud² că numărul cuvintelor este invers proporțional cu frecvența lor. Aceste rezultate ale cercetărilor moderne vin să confirme constatările lingviștilor care au afirmat că în cadrul vocabularului trebuie făcută o ierarhizare a cuvintelor în raport cu folosirea lor.

La o analiză cît de sumară se poate stabili că vocabularul în totalitatea lui se compune din mai multe categorii de cuvinte care nu se comportă uniform, din punctul de vedere al importanței, al stabilității și al frecvenței. Există un număr de cuvinte de bază, de primă importanță în procesul comunicării, precum și o categorie de cuvinte, mult mai multe la număr, de mai mică importanță (derivate, regionalisme și altele).

Ideea călăuzitoare a studiului de față este de a cerceta componența nucleului de bază al limbii latine și raportul lui cu restul vocabularului. Cercetările ulterioare vor veni să stabilească în ce măsură se confirmă

---

¹ *The Psychobiology of language*, la Pierre Guiraud, în *Les caractères statistiques du vocabulaire. Essai de méthodologie*, Paris, 1954, p. 2.

² *Op. cit.*, p. 4 și urm.

păreră că acest nucleu a fost mai rezistent decît restul vocabularului. Una dintre dovezile cele mai elocvente ar fi modul cum acest nucleu a fost moștenit, în totalitatea lui sau într-o proporție foarte mare, de către limbile romanice.

Observația că o anumită parte a vocabularului — nucleul lui — are însușirea de a se păstra aproape neschimbată o perioadă foarte îndelungată de vreme a fost făcută în numeroase lucrări ³.

De la bun început însă, trebuie să precizăm că și în această parte a vocabularului au loc în permanență anumite schimbări, atît în forma cît și în sensul cuvintelor. Există unele cuvinte care, într-o anumită perioadă a dezvoltării limbii, încep să aibă mai multă importanță. Alte cuvinte încep să piardă din importanță, să circule mai puțin, să-și restrîngă sfera de înțelesuri. Cauzele care determină aceste stări de lucruri sînt complexe. Așadar, în centrul vocabularului și, cu atît mai mult, la periferia lui, au loc fluctuații neînsemnate către centru și de mai mare amploare către periferie.

Punctul de vedere comparativ poate fi adoptat cu folos pentru studierea părților vocabularului. În cazul limbii latine, perspectiva istorică se dovedește cu atît mai necesară, din motive lesne de înțeles cînd este vorba despre o limbă de care cercetătorul ia cunoștință doar pe temeiul textelor păstrate și al comparării cu limbile romanice. Din păcate, se poate recurge foarte puțin sau aproape de loc la compararea cu vocabularul de bază indo-european. În mod practic, stabilirea situației exacte și a cantității de cuvinte importante ale limbii latine se face mai ales cu ajutorul izvoarelor scrise. Vocabularul indo-european poate fi luat ca bază de comparație doar în totalitatea lui. Compararea lui cu cel al limbii latine și al limbilor romanice poate duce, de asemenea, la concluzii prețioase.

Pentru precizarea relațiilor dintre cuvintele de bază și masa vocabularului, nu trebuie neglijat aspectul popular al latinei. Nu este exclusă posibilitatea ca unele cuvinte de bază să fi circulat mai mult în limba vorbită decît în cea scrisă. Neîînd prea mult consemnate în literatură, se poate întîmpla să nu le întîlnim în texte destul de des pentru a avea azi suficiente motive să le socotim ca aparținînd grupului de cuvinte importante căruia i-au aparținut în latină. Un oarecare risc, din acest punct de vedere, se poate strecura în orice studiu asupra vocabularului unei limbi clasice.

Mai este de semnalat că nu toate cuvintele de bază au aceeași importanță. Semnul egalității între cuvinte este greu de pus nu numai din punct de vedere noțional, dar și ca frecvență ori ca posibilitate a creării de derivate.

Există o categorie de derivate care sînt de cea mai mare importanță pentru majoritatea vorbitorilor. Altele, de asemenea importante, ar putea fi socotite de mîna a doua și a treia, mișcarea centrifugă propagîndu-se pînă către periferia vocabularului. Pentru alcătuirea unei

³ Cf. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București 1954; idem, *Fondul principal al limbii române*, București, 1957; I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, SCL, 1958, nr. 3, p. 399 și urm.; I. Fischer, *Fondul principal al limbii române*, SCL, 1958, nr. 1, p. 127 și urm.; idem, *Din nou despre fondul principal lexical*, SCL, 1958, nr. 3, p. 405 și urm.

liste în care să figureze cele mai importante cuvinte latinești, am mai avut în vedere o serie de criterii de selecționare; aceste criterii au servit la cercetarea poziției fiecărui cuvânt din vocabular sau, altfel spus, fiecare cuvânt latinesc a fost analizat sub mai multe aspecte, înainte de a fi clasificat în seria celor mai importante ori în masa vocabularului.

Cuvintele de bază, incluse în lista care urmează, prezintă următoarele particularități:

— sînt, de obicei, cunoscute de cei mai mulți vorbitori și au o largă folosire;

— circulă în decursul mai multor epoci istorice; au o viață îndelungată în limbă și se continuă, măcar și numai cu unul dintre sensuri, pînă în latina tîrzie sau pînă în limbile romanice;

— au mai multe sensuri sau, în cazul că nu au decît un singur sens, acesta este de mare importanță; intră în expresii de largă circulație, servind, de regulă, drept element de bază;

— dezvoltă derivate, avînd rolul de nucleu în jurul căruia se grupează derivatele (în cazul latinei, de cele mai multe ori derivate cu prefixe).

Aceste caracteristici nu îmbracă aspectul unor reguli mecanice care funcționează permanent și în mod obligatoriu. Nu considerăm absolut necesar ca un cuvânt să corespundă tuturor criteriilor de selecționare pentru a figura printre cuvintele de bază. Cea mai mare parte a cuvintelor pe care le-am notat în listă îndeplinesc cel puțin trei dintre condițiile de selecționare.

Această stare de lucruri este rezultatul faptului că nu toate criteriile se situează pe același plan din punctul de vedere al importanței. Un cuvânt care circulă mult, este adesea folosit în vorbire și durează un timp mai îndelungat, aparține, desigur, categoriei care ne interesează, chiar dacă nu are derivate și nu constituie bază pentru expresii. Un cuvânt care dezvoltă derivate sau face parte din expresii, dar nu circulă în masa vorbitorilor, nu este foarte cunoscut și folosit, cu siguranță că nu aparține acestei categorii, ci masei vocabularului. Se poate ajunge la concluzia că unele criterii de selecționare sînt de primă importanță, iar altele au mai puțină greutate.

Consultarea listei care urmează poate duce la ilustrarea datelor enunțate ⁴.

ab	aequus	ager	alius
accipio	aer	agnus	alo
acer	aes	ago	ambo
ad	aestas	aio	ambulo
aedes	aestino	albus	amicus
aeger	aevum	aliquis	amo

⁴ Lista a fost întocmită în urma consultării unor dicționare de bază, ca: Ernout, A., Meillet, A., *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, ed. IV, Paris, 1959 (DEL); K. E. Georges, *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch* ... II Auflage, Band. I—II, Basel 1962; L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, 44-mème édition, Paris; Walde, A., *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, vol. I—III, ed. III, neubearbeitete Aufl. von J. B. Hoffmann, Heidelberg, 1938—1956; Nădejde Ioan și Nădejde-Gesticone Amelia, *Dicționar latin-român*, ed. III, București.

ango	causa	dies	fodio
animus	cedo	digitus	foris
annus	celeber	dignus	forma
ante	celer	disco	fors
aperio	celo	diu	fortis
apud	censeo	dives	frango
aqua	centum	do	frater
arbiter	cerno	doceo	fraus
arcus	cervix	doleo	frigus
arguo	cibus	domus	frons
ars	cingo	donec	fugio
artus	cinis	dormio	fumus
asper	circus	duco	funus
at	civis	dulcis	fundus
ater	clamo	dum	gaudeo
audax	clarus	duo	gelu
audio	clavis	durus	genu
augeo	coepi	ea	gero
auris	colo	ecce	gigno
aut	color	edo	gladius
auxilium	conor	ego	gratia
avis	consilium	emo	gravis
avus	contra	enim	gustus
bellum	copia	eo	habeo
bene	coquo	equus	haereo
bibo	cornu	erro	haud
bis	corpus	et	haurio
blandus	cras	ex	herba
bonus	crassus	extra	heri
bos	credo	facies	hic
bracchium	crepo	facilis	hiems
brevis	cresco	facio	haec
cado	crudus	fallo	hoc
caecus	crux	familia	homo
caedo	cum	fatigo	honos
caelum	cunctor	faux	hortus
caleo	cupio	felix	hospes
caligo	cura	femina	hostis
campus	curro	fero	humus
candidus	custos	ferveo	iacio
canis	de	fido	iam
cano	debeo	figo	ibi
capillus	decem	findo	idem
capio	decet	fio	igitur
caput	denique	fligo	ignis
careo	deus	flo	ille
carpo	dexter	flos	immo
castra	dico	fluo	in

inferus	memini	numerus	plango
inquam, inquit	mens	ob	plenus
inter	mensis	octo	ploro
intra	mentum	octoginta	plurimus
iocus	mergo	oculus	plus
ipse	metus	odi	poena
ira	meus	odor	pono
is	miles	omnis	populus
ita	mille	onus	porta
iubeo	minae	oportet	possum
iugum	minor	optimus	post
ius	minus	opus	poto
iuvenis	misceo	ordo	prae
iuvo	miser	orior	praeda
labor	mitis	orno	premo
lac	mitto	os, -ris	prior
lacrima	mollis	os, -sis	pro
laetus	moneo	ovis	probus
lana	mons	ovum	procul
lapis	mordeo	paene	prope
lateo	mорий	pando	proprius
latus	mos	pango	pudet
lavo	moveo	panis	puer
laus	mox	par	pugnus
lego	mulier	pareo	pulcher
lenis	multus	pario	puto
levis	nam	paro	quadraginta
lex	nascor	pars	quae
liber	nasus	parvus	quaero
licet	navis	pasco	quam
ligo	ne	pater	quando
lingua	nego	patior	quattor
linquo	nemo	paucus	qui
linum	nepos	pax	quingaginta
locus	niger	pectus	quies
longus	niteo	pecus	quinque
lucrum	no	peior	quisque
lux	noceo	pellis	quod
magnus	nomen	pello	rapio
male	nonaginta	per	rarus
malus	nos	persona	ratio
mane	nosco	pes	recipio
maneo	noster	pessimus	rego
manus	novem	peto	res
mare	novus	piger	respondeo
mater	nox	pinguis	retro
materies	nubes	piscis	rex
melior	nuberus	placeo	rideo

rivus	si	tam	unus
rogo	sic	tango	urbs
rota	siccus	tardus	uro
rumpo	signum	tempero	ut
ruo	sileo	tempus	utor
rus	silva	tempto	vado
sacer	similis	tendo	vagus
saeculum	sine	tenebrae	venio
saepe	sinus	teneo	venor
sal	socius	tener	ventus
salio	sol	tenuis	verbum
salus	solvo	terra	verto
sanguis	somnus	timeo	verus
sanus	seno	tollo	vester
satis	soror	tondeo	vetus
scando	sors	tono	via
scio	spargo	torqueo	vicus
scribo	spes	totus	video
se	spiro	traho	vigeo
sed	sterno	trans	viginti
sedeo	sto	tremo	vinco
semel	stringo	tres	vinum
semi	studeo	triginta	vir
senex	suadeo	tristis	vireo
sentio	sub	tu	vis
septem	suesco	tum	vitium
septuaginta	sum	tuus	vivo
sequor	super	ubi	vix
sermo	surdus	ultra	voco
sero	sus	umbra	volo
servo	suus	unde	volvo
sex	taceo	unguis	vos
sexaginta	talis	unguo	vox
			vulgus

Din punctul de vedere al distribuției substantivelor la diferitele declinări, se constată că numărul cel mai mic aparține declinărilor a IV-a și a V-a (11 de a IV-a, 5 de a V-a); din declinarea I s-au păstrat 24, din a II-a — 50, iar cele mai numeroase — 82 — sînt de declinarea a III-a.

În legătură cu verbele, observăm că cele mai multe aparțin conjugării a III-a. La prima vedere ar putea să pară curios că tocmai din această conjugare neproductivă s-au menținut cele mai multe verbe și nu din conjugările I și a IV-a, despre care se știe că au fost cele mai vii ⁵. Explicația trebuie căutată în faptul că tocmai verbele conjugării a III-a sînt mai vechi, probabil moștenite din nucleul principal al indo-europenei.

⁵ Cf. A. Graur, *La quatrième conjugaison latine*, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris,” IV, 2, no. 119, Paris, 1939, p. 127—150.

Fiindcă au fost foarte folosite, au păstrat forme flexionare arhaice, devenite iregularități într-o fază nouă a limbii.

Din lista care urmează se observă că aproape toate verbele mai importante și mai frecvente sînt neregulate : *aio, aperio, cado, cano, capio, carpo, carno, cerno, coquo, conor, crepo, do, eo, facio, fero, fido, frango, iacio, iubeo, iuvo, memini, mitto, morior, nascor, odi, oportet, orior, pareo, pasco, patior, pello, possum, pudet, quaero, rapio, rideo, sentio, sono, sum, taceo, tango, teneo, traho, venio, volo* etc.

Mentținerea cuvintelor cu forme neregulate este, în multe cazuri, un argument care pledează în favoarea frecvenței și circulației lor. Dacă n-ar fi fost mult răspîndite și mereu folosite, formele neregulate ar fi dispărut, ori, în cel mai bun caz, s-ar fi regularizat, ceea ce ar fi dus, de fapt, la același rezultat. Ele s-au păstrat însă cu multă exactitate și s-au transmis de obicei cu aceleași neregularități și în limbile romanice. Pe de altă parte, trebuie să semnalăm că în listă figurează puține verbe regulate (*amo, audio, clamo, paro, poto, rogo, servo, voco*).

Majoritatea cuvintelor formează bază pentru derivate. Există totuși și unele lipsite de derivate, care sînt, după cum era și de așteptat, instrumente gramaticale și cîteva verbe unipersonale : *apud, aut, decet, denique, donec, extra, igitur, in, licet, mox, nam, nemo, oportet, procul, quod, sed, semel, sine, suos, ultra*.

Includerea în listă a derivatelor nu trebuie să pară surprinzătoare, cu condiția ca ele să corespundă normelor. Însușirea cuvintelor de a fi sau nu derivate nu constituie un criteriu de selecționare de aceeași importanță cu criteriile enumerate mai înainte. Ceea ce are însemnătate este dacă derivatele au circulație și importanță în limbă, și acest lucru se constată uneori cu prisosință. De asemenea, trebuie luat în considerație și gradul de apropiere ori depărtare semantică dintre derivat și temă. Am stabilit o categorie de derivate care prezintă particularitatea că legătura cu tema, atît din punct de vedere semantic, cît și al formei, a slăbit ori s-a pierdut complet. Derivatele depărtate de bază sînt, prin această însușire însăși, apte de a fi considerate cuvinte de sine stătătoare. Cîteva exemple în acest sens nu sînt fără folos : legătura dintre *sum* și *possum* se simte prea puțin ; ambele verbe se folosesc mult de către vorbitori, denumesc noțiuni de bază și au multe derivate. De aceea, deși *possum* este compusul lui *sum*, atît unul cît și celălalt se găsesc pe același plan din punctul de vedere al raportului cu masa vocabularului. În aceeași situație se găsesc și alte grupuri : *do — mando, do — perdo, ex — extra, facio — interficio*.

extra prepoziție cu mai multe valori : *afară de, dincolo de, în afară de, dincolo, fără, cu excepția* și adverb : *în afară* etc. ; derivate : *exter, exterius, extraordinarius, extraneus, extraneo*.

Din punctul de vedere al conținutului, *interficio* se deosebește total de *facio* : *a lipsi de, a distruge, a pierde, a anula, a anihila, a consuma, a ucide, a masaca* ; derivate : *interfactio, intersector, intersectorix, intersectorius, interfectivus, interfectibilis*.

perdo : a pierde, a ruina, a face să piardă, a risipi, a corupe, a strica, a perverti, a nu găsi, a uita, a consuma ; derivate : *deperdo, desperdo*.

Am inclus în listă o serie de cuvinte care denumesc antonime, bine-înțelese importante ; astfel, *bonus* nu poate fi despărțit de *malus* ; de asemenea, următoarele perechi : *procul* — *prope*, *brevis* — *longus*, *gravis* — *levis*, *multus* — *paucus*, *vetus* — *novus*.

Deși lipsite de înțeles lexical în accepțiunea curentă a termenului, instrumentele gramaticale sînt bine reprezentate în lista noastră. Faptul se datorește însușirii lor de a avea funcțiune gramaticală, de a exprima relații, valori gramaticale. Este bine cunoscut că instrumentele gramaticale au un rol important în limbă ; ele stabilesc raporturi necesare între părțile propoziției sau ale frazei, fără de care comunicarea nu ar fi realizabilă. Și în cadrul lor se poate vorbi de o anumită ierarhizare, potrivit gradului de importanță a raporturilor pe care le exprimă.

Am înregistrat în listă numai instrumentele gramaticale de largă circulație, de tipul : *ab, ad, ante, apud, at, aut, cum, et, ex, ita, ne, ob, post, prae, sed, si, ut* și le-am omis pe cele rar folosite, de tipul : *adversus, cis, nedum* etc.

Alături de instrumentele gramaticale se situează numeralele. Situația lor este destul de clară, ca urmare a necesității folosirii lor în vorbirea de toate zilele.

Am ales dintre numerale pe cele mai importante și anume : numeralele cardinale pînă la zece, apoi zecile, suta și mia, fapt ușor de înțeles dacă ne gândim că din combinarea acestora rezultă celelalte numerale cardinale.

Ca și în cazul instrumentelor gramaticale, în aprecierea situației numeralelor greutatea mai mare cade asupra importanței conținutului și mai puțin asupra numărului mare de înțelesuri. Se adaugă, în același sens, observația că ele constituie o bază pentru formarea de derivate numeroase.

Înăuntrul acestei categorii se pot stabili deosebiri după frecvență sau după mulțimea derivatelor. Ca și în alte limbi, în latinește sînt mai des folosite numeralele pînă la trei.

Unus apare frecvent în texte și are un număr mare de derivate : *unitas, uniter, unicus, unice, unio, adunio, counio, uno (-are), aduno, adunatio, couno, unose, unanimis, unaninus, unanimitas, uniceps, unicolor, unicornis, uniformis, unigena, unigenitus, unimanus* etc.

duo apare de asemenea în multe texte și are și numeroase derivate : *duplex, dupliciter, duplicarius, duplicatio, duplicator, conduplico, duplicitas, duplicularis, duplicamen, duplus, duplio, duplitas, duplo (-are), duplicaris, dupondium*.

tres pare a fi cel mai rezistent dintre primele trei numerale cardinale. A dezvoltat un număr foarte mare de derivate : *tertius, tertianus, tertio (-are), tertiarus, terni, ternio, (-onis), ternarius, trinitas, triarius, tredecim, triginta, tricesimus, trigesies, tricen, tricenarius, tricennium, tricennalis, tricessis, triens* etc.

Numeralele următoare pînă la *decem* sînt mai puțin frecvente în texte. Trebuie să subliniem că toate se mențin de-a lungul întregii latini-tăți și se transmit limbilor romanice.

Numeralele care reprezintă zecile se întîlnesc și mai puțin în texte. Este de presupus că în vorbirea curentă ele ocupau un loc mai important decît în scris, mai ales în vocabularul științific, comercial, marinăresc.

Viginti are multe derivate : *vicesimus*, *vicesimarius*, *vicesimatio*, *vicesimani*, *vicenarius*, *vicenalis* etc. Acest cuvînt durează multe perioade și se moștenește în limbile romanice, afară de dacoromână.

Celelalte nume de zeci pînă la sută sînt derivate de la numeralele cardinale pînă la zece, și exprimă raporturi importante pentru comunicare.

Ultimele două, *centum* și *mille*, au valoare din punctul de vedere al conținutului, rezistă de-a lungul mai multor epoci, se moștensec în limbile romanice (afară de *centum* în românește) și au multe derivate.

centum : *centeni*, *centesimus*, *centiens*, *centenarius*, *ducenti*, *ducentesimus*.

mille : *millesimus*, *milleni*, *milliens*, *milliarius*, *milliarium*, *millepeda*.

Pronumele seamănă într-o oarecare măsură cu numeralele. Fără să aibă un număr mare de înțelesuri, ele prezintă însemnătate pentru limbă, din punctul de vedere al comunicării : *aliquis*, *alius*, *ea*, *ego*, *hic*, *haec*, *hoc*, *id*, *is*, *ille*, *meus*, *nos*, *noster*, *qui*, *quae*, *quod*, *se*, *suus*, *tu*, *tuus*, *vos*, *vester*. Din acest grup fac parte pronumele cele mai des întîlnite, cele mai necesare. În limbile romanice nu s-au transmis în egală măsură.

Adjectivele cu gradele de comparație neregulate. O serie de adjective ale căror grade de comparație prezintă neregularități sînt cuvinte de bază ale vocabularului. Sub aspectul formei și al modului de formare ele sînt cuvinte independente, fără legătură între ele. Aplicînd și în acest caz principiul enunțat cu ocazia analizării situației instrumentelor gramaticale, aceste adjective au fost supuse analizei ca oricare alt cuvînt de sine stătător.

Între un adjectiv și adverbul corespunzător am preferat să alegem adjectivul, pornind de la premisa că adverbele, subordonate pe plan gramatical în comparație cu adjectivele, se pot forma, în general, de la oricare adjectiv.

Între *multus* și *multum* l-am ales pe *multus*. Cuvîntul care denumește însușirea obiectului pare a avea mai mare importanță în limbă decît cuvîntul care arată caracteristica unei acțiuni, stări sau însușiri. Uneori, tot în funcție de frecvență și importanță, atît adjectivul cît și adverbul se află pe același plan. Acesta este cazul adjectivelor *bonus* și *malus*, alături de care *bene* și *male* figurează și ele în fondul principal. Desigur, în aprecierea situației, existența unui număr bogat de derivate, atît ale primului adjectiv, cît și ale celui de-al doilea, a jucat un rol însemnat : *beneficus*, *beneficium*, *benenuntio*, *benevolentia*, *beneplacito*, *benesentio*, *benememori*, *benedico*, *benedictio*, *benefacio*, *benefactum*, *benefactor* etc., alături de derivatele lui *bonus*, ca *bonitas*, *bonatus* etc. și *maledicus*, *maledicium*, *malefico*, *malesuadus*, *malevolus*, *malesanus*, *maleformis*, *malegratus*, alături de *malitia*, *malitiosus*, *malitiositas*, *malitas*, *malatus*, *malignus*, *malignitas* etc.

Altă serie de cuvinte importante o formează cele care denumesc relații de rudenie de bază : *mater, pater, frater, soror, nepos, avus, familia*. Aceste cuvinte sînt cunoscute de toți vorbitorii, rezistă de-a lungul mai multor epoci și au numeroase derivate.

mater : *maternus, matertera, matrastra, matrigna, matruelis, matrix, matricida, matratus*.

pater : *paternus, patricus, patronalis, patronatus, paternitas, patritus, patrimus, patrimonialis, patrimonium, patruus, patruelis, patraster*.

frater : *fratria, fraterculus, fratellus, fraternus, fraternitas, fratrueis, fratro, -are, fratrabiliter, fraterculo, fratrimum, fratricida, fratricidum*.

soror : *sororius, sororcula, sororiculatus, sororicida, sororicidium, sobrinus, consobrinus*.

nepos : *nepotulus, nepotilla, nepticula, abnepos, abneptis, nepta, neptis, nepotia, pronepos, proneptis, trinepos*.

avus : *avia, avius, aviaticus, proavus, abavus, atavus, tritavus, avunculus*.

familia : *familiaris, familiaritas, familiariter, familiaricus, familiarresco, familiola, familiares*.

O categorie de cuvinte care constituie un grup aparte o formează numele de culori importante. Corespund, în general, culorilor din spectrul solar : *albus, ater, candidus, niger, viridis, galbinus*. Nu îndeplinește condițiile pentru a intra în lista noastră cuvîntul care denumește noțiunea de „roșu”. Deși noțiunea este importantă, nu s-a specializat un singur cuvînt care să o exprime. Latina are mai multe cuvinte (*ruber, rubeus, rufus*), dar nici unul dintre ele nu s-a impus definitiv în dauna celorlalte. Obişnuitul *ruber* a fost înlocuit prin *rubeus* în limbile romanice. De aceea, este de presupus că la un moment dat sfera sa de circulație a început să se restrîngă.

Mai semnalăm cîteva categorii :

— cuvinte care denumesc părți ale corpului :

oculus, os, nasus, auris, frons, mentum, facies, capillus, manus, brachium, genu ;

— nume de animale :

ovis, equus, bos, agnus, canis, piscis, sus ;

— verbe sau nume din sfera „*sentiendi*” :

amo, gaudeo, odi, timeo, ira, metus, felix, laetus ;

— verbe de tipul :

rideo, plango, taceo, clamo, sono.

Raportul dintre cuvintele de bază și masa vocabularului oglindește o neîntreruptă mișcare internă, în ciuda faptului că baza vocabularului rămîne partea mai stabilă a lui. Așa cum este de așteptat, această parte a vocabularului nu se schimbă esențial în decursul istoriei limbii. Unele modificări — ce este drept, nu de structură — se pot înregistra. Este de la sine înțeles că nu toate cuvintele importante sînt la fel de vechi, nu toate

au devenit esențiale la aceeași dată și nu toate au pierdut din importanță ori și-au restrâns sfera în același moment. Germanicul *vicus* sau cuvinte de origine grecească, cum ar fi *aer*, *bracchium*, *cibus*, *cinis*, *lacrima*, *poena* sînt, desigur, de dată mai recentă decît cuvintele indo-europene moștenite.

Există o categorie de cuvinte de bază care nu s-au moștenit în limbile romanice : *aedes*, *aeger*, *alo*, *at*, *audax*, *bellum*, *enim*, *haud*, *hiems*, *igitur*, *iubeo*, *lateo*, *linguo*, *memini*, *mox*, *iam*, *paene*, *procul*, *pulcher*, *sed*, *spiro*, *suadeo*, *suesco*, *veho*, *vigeo*, *vir*, *vis*, *vulgus*. Aceasta nu s-ar fi putut întîmpla dacă ele nu și-ar fi pierdut din importanță în latina tîrzie. Ca un fapt particular, semnalăm că *nam* a dispărut în limbile romanice, deși s-a menținut în toată latinitatea.

O serie de cuvinte, deși au slăbit cu timpul, s-au menținut pînă în latina tîrzie și s-au transmis în unele limbi romanice : *mos* a rămas numai în fr. (*moeurs*) și v. prov. (*mors*), *nemo* numai în română și, dialectal, în italiană, *immo* numai în logudoreză, *semel* în dialectele italiene, *sus* în logudorezul *sue* și în pg. *su* ; *pango* s-a menținut numai sub forma *pactum*.

Sperăm că cele cîteva observații făcute asupra nucleului de bază al limbii latine și mai ales lista aproximativă a cuvintelor care îl alcătuiesc vor putea folosi ca punct de plecare pentru studii diacronice privitoare la vocabularul limbilor romanice, pe lîngă cele existente pînă acum.

aprilie 1965

Centrul de cercetări fonetice și dialectale,
Calea Victoriei, nr. 194

„ÎMPRUMUTURI PRIN *FILIERĂ*”

DE

I. PĂTRUȚ

1. Termenul *filieră* și procedeul de a explica proveniența unor cuvinte „prin filieră” le întâlnim frecvent în lucrările de lingvistică mai vechi sau mai recente. Pe lângă *filieră* se întrebuințează, în aceeași accepțiune, *mijlocire*, *intermediu*, *cale* etc. Astfel, în lucrările unor lingviști români:

L. Șăineanu vorbește de „filieri intermediare” prin care au intrat în limba română cuvinte orientale: „intermediu slav”, „intermediu maghiar”, „intermediu neogrec”, „intermediu sas sau german”¹. S. Pușcariu: „Certains de ces turquismes d'origine arabe nous sont revenus au siècle passé par le canal du français”²; „termeni latini în legătură cu organizația bisericească, care ne-au venit prin filieră greco-slavă... așa *chilie*, *candela*, *racă*, *rasă* etc. din cuvintele latine *cella*, *candela*, *arcula*, *rasum* etc., venite însă, toate, și la slavi, prin limba greacă”³. Acad. Iorgu Iordan: „Astfel de cuvinte latino-romanice, care apar, izolat, destul de des și la cronicarii noștri (mai ales moldoveni) din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au început a intra în limba română prin intermediul popoarelor slave vecine. Este vorba de polonezi (pentru veacurile amintite) și în special de ruși (pentru secolul al XIX-lea)”⁴. În reconsiderarea activității lexicografice a lui A. Cihac, Mircea Seche apreciază „ideea justă a autorului de a deosebi elementele slave pătrunse în limba română pe cale directă de cele intrate prin intermediul limbii maghiare”⁵.

¹ L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, I, București, 1900, p. CCLXXX—CCLXXXII; cf. „alte verbe, în fine, puține la număr, ne-au venit prin mijlocirea bulgarei” (*ibid.*, I, p. LXVI); „Limba română nu cunoaște nici un singur arhaism sau persianism care să nu fi trecut mai întâi prin filieră osmanlie” (*ibid.*, I, p. CCLXXXVIII).

² *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 407.

³ Idem, *Limba română*, I, București, 1940, p. 355. Același autor afirmă: „Tandis que chez les Transylvains de nombreux latinismes sont empruntés par l'intermédiaire de l'allemand, dans les anciennes principautés, surtout en Moldavie, les néologismes d'origine latine sont entrés par le canal des langues slaves” (*Études de linguistique roumaine, cit.*, p. 412).

⁴ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ed. II], București, 1956, p. 69.

⁵ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, VII. Activitatea lexicografică a lui Alexandru Cihac, „Limba română”, XI, 1962, nr. 3, p. 321.

Să aducem exemple, doar câteva, și din lucrări ale lingviștilor străini : P. J. Černych vorbește despre cuvinte ajunse în limba rusă prin filiera limbii slave vechi⁶. E. M. Galkina-Fedoruk se referă la influența greacă asupra limbii ruse „prin intermediul sud-slav” sau „prin alte limbi”⁷, la influența latină asupra limbii ruse nu numai direct, ci și prin alte limbi⁸ etc. L. Gáldi afirmă că în anumite cazuri sîrbocroata a servit de „intermediar” între limba maghiară și o a treia limbă⁹. Același autor vorbește despre cuvinte de origine străină pătrunse în maghiară prin „intermediul” (sîrbo) croatei¹⁰. În lucrarea *Slova romanskogo proischoždenija v russkom jazyke* (Moskva, 1958), L. Gáldi precizează, de la început, că a inclus în ea atît împrumuturile „directe”, cît și pe cele „indirecte”, care, ajunse în limba rusă prin „filiera” unei oarecare limbi intermediare, poartă totuși pecetea originii romanice¹¹.

Să menționăm și studiul — conceput în spiritul „filierii” — *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen* de C. von Sanzewitsch¹², în care, alături de formele rusești sau ucrainene (împrumutate de limba română)¹³, figurează și cuvintele romanice, respectiv germanice din care provin, după părerea autorului, cuvintele rusești¹⁴.

2. La citatele anterioare adăugăm și explicarea cuvîntului *filieră*, cu sensul care interesează aici, în DLRLC (s. v.) : „fig. intermediu, mijlo-

⁶ P. J. Černych, *Očerok russkoj istoričeskoj leksikologii*, Moskva, 1956, p. 150 : „... slova cerkovnogo, ritual'nogo žanra... popavšie k nam čerez posredstvo staroslavjanskogo jazyka : *evangelie, monastyř, diakon*”...

⁷ E. M. Galkina-Fedoruk, *Sovremennyy russkij jazyk. Leksika*, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1954, p. 101 : „čerez južnoslavjanskoe posredstvo”... „čerez drugie jazyki”; cf. *ibid.*, p. 48 : „influența greacă asupra limbii ruse prin filieră slavă veche (= čerez staroslavjanskoe posredstvo)”.

⁸ Idem, *ibid.*, p. 102.

⁹ „Studia slavica”, I, 1955, fasc. 1—3, p. 8 : „Dans certains cas le serbo-croate n'a servi que d'intermédiaire entre le hongrois et un troisième langue”.

¹⁰ *Ibid.*, p. 12 : „On peut rattacher à cette catégorie [de cuvinte din sîrbocroată] quelques mots d'origine étrangère (orientale, italienne, etc.), pénétrés en hongrois par l'intermédiaire du (serbo-) croate”.

În dicționarul etimologic al limbii bulgare al lui St. Mladenov bg. *masa* este explicat „din lat. *mensa* prin rom. *masa* (ot latin. *mensa* prez. vlaș. [rumân.] *masa*)”. (*Etimologičeski i pravopisn rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*, Sofia [1941], s.v. *masa*).

¹¹ „... my budem vključat' v dannuju kategoriju kak prjamyje zaimstvovanija, tak i neprjamyje, kotoryje, popav v russkij jazyk čerez kanaly kakogo-libo posredstvujuščego jazyka (naprimer, pol'skogo ili nemeckogo), nesut, odnako, neizgladimyj otpečatok romanskogo proischoždenija” (p. 3—4).

¹² „Zweiter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, 1895, p. 198—214.

¹³ De exemplu : pentru rom. *iarmaroc* autorul citează întîi forma rusească (*jármarka*, pop. *jármorka*) și apoi pe cea ucraineană (*jarmarók*) (p. 204); de fapt cuvîntul românesc este de proveniență ucraineană (cf. DLRM, s.v.; S. B. Semčynskij, *Leksyčni zapozvyčennja z rosijskoj ta ukrajinskoj mov u rumunskij movi*, Kiev, 1958, p. 88).

¹⁴ Autorul nu indică originea exactă a unora dintre cuvintele rusești : rus. *administrácia* nu este de origine germană sau romanică (p. 197), ci poloneză (< pol. *administracja*) (cf. M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1953, s.v.); probabil că și rus. *kavaléria* (p. 193) este în aceeași situație (cf. pol. *kawalerja*; cf. M. Vasmer, *ibid.*, I, s.v.); cu rus. *artiléria*, considerat de C. von Sanzewitsch de origine germană sau romanică (p. 197) ne vom ocupa mai jos.

cire, cale”, exemplificată prin citatul *Cuvîntul «artilerie» a intrat în limba română din franceză, prin filieră rusă*. Menționăm că *filieră* cu această accepțiune nu este de origine franceză¹⁵. Sensurile obișnuite ale fr. *filière* (derivat de la *fil* „fir”) sînt: instrument destinat a face, a produce fire; placă (de oțel) perforată prin care se trage în fire un metal etc.¹⁶, care este și sensul de bază al românescului *filieră*¹⁷; expresia *passer par filière* „a trece prin filieră” a ajuns apoi să însemne „passer successivement par les degrés d’une hiérarchie”¹⁸, deci trecerea succesivă prin mai multe grade, trepte. De aici provine, fără îndoială, sensul lui *filieră* și al expresiei *a trece prin filieră* din terminologia lingvistică¹⁹.

De fapt nu are decît valoare informativă originea lui *filieră*, mai ales că, așa cum am spus, cu acest sens se întrebuințează și alți termeni (*intermendi*, mijlocire etc.). Mai important pentru discuția noastră de aici este să ne oprim asupra procedurii explicării cuvintelor „prin filieră”. Nu putem preciza vechimea acestui procedeu. Probabil că el a apărut sau s-a propagat (fie că se numea „filieră” sau altfel) odată cu studiul comparativ al limbilor, cînd s-a putut stabili legătura și înlănțuirea cuvintelor atît înrudite cît și împrumutate din diferite limbi.

3. Originea cuvintelor într-o limbă poate fi studiată pe planuri diferite.

Pe planul lingvisticii generale, lexicologul caută să urmărească forma și totodată sensul cuvintelor pînă la originea lor, adică, în măsura posibilităților, pînă la sursa „primă”²⁰; de exemplu: un cuvînt care a trecut dintr-o limbă indo-europeană în alta poate fi urmărit și în altă familie de limbi, din care a fost împrumutat sau prin care a trecut. În cazul acesta se analizează forma și sensul (sensurile) cuvintelor în evoluția lor, căutîndu-se să se stabilească modificările la care au fost supuse în trecere prin „filiera” diferitelor limbi, precum și schimbările pe care le-au suferit în cadrul unei limbi. De obicei modificările cele mai sensibile, îndeosebi în formă, s-au produs la trecerea dintr-o limbă în alta, ca urmare a adaptării la sistemul morfonologic (morfologie și fonetico-fonologic) al limbii care împrumută.

Pe planul cel mai restrîns, etimologul caută numai originea ultimă a cuvintelor; cuvintele „moștenite” sînt raportate la formele din limba-bază (de ex.: rom. *cal* < lat. *caballus*), iar celor „împrumutate” li se caută ori-

¹⁵ Nu figurează la J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, ed. a III-a, Paris, 1951; cf. și P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, III, 1957, s.v.; A. Hatzfeld, A. Darmsteter, A. Thomas, *Dictionnaire général de la langue française du commencement du XVIIIe siècle jusqu’à nos jours*, Paris, f.a., s.v.

¹⁶ Cf. P. Robert, *op. cit.*, s.v.; A. Hatzfeld, A. Darmsteter, A. Thomas, *op. cit.*, s. v.

¹⁷ Cf. DLRLC, s.v.: „placă de oțel perforată, prin care se trage în fire sau în bare un material metal ductil, piesă de metal cilindrică, avînd orificii prin care se trage în fire soluția de mătase artificială”.

În dicționare sînt reproduse diferite tipuri de filiere, cf. *Lexiconul tehnic român*, vol. 7, București, 1960, s.v.

¹⁸ P. Robert, *op. cit.*, s.v.

¹⁹ Termenul lingvistic *filieră* nu mai păstrează deci sensul de bază, vechi, al termenului tehnic.

²⁰ Cf. V. Pisani, *L’etimologia. Storia-questioni-metodo* (Milano, 1947), ediția rusă: *Etimologija. Istoriia-Problemy-Metod*, Moskva, 1956, p. 70.

ginea directă (rom. *oțet* < v. bg. *ocitŭ*). Metoda aceasta este, de regulă, cea utilizată în dicționarele etimologice ale diferitelor limbi ²¹.

Astfel, numele măgarului din unele limbi europene a trecut prin mai multe „filieri”: vechea ebraică — greacă — latină (*asinus*) — gotică (*asilus*, cf. germ. *Esel*) — slavă, cf. v. sl. *osilŭ* ²². Termenul slav pentru „cămilă”, cf. v. sl. *velibŏdŭ*, *veliblodŭ*, rus *verbljud*, poate fi urmărit pînă în sanscrită; prin filieră arabă a ajuns în greacă (ἐλέφας „elefant”), de aici în latină (*elephantus*), de unde în gotică (*ulbandus* „cămilă”) și apoi în slavă ²³. De fapt însă termenii care numesc măgarul și cămila sînt în limbile slave de origine germanică.

4. Explicarea „prin filieră” este un fel de îmbinare a celor două procedee amintite mai sus. Cuvintele împrumutate (dar uneori și cele moștenite, deci cele provenite din limba de bază) sînt urmărite dincolo de sursa directă. Care cuvinte? De obicei numai acelea care în limba „intermediară” nu sînt „băstinașe”, ci, la rîndul lor, sînt împrumutate din alte limbi. Pînă unde sînt urmărite? Nu se poate zice că există vreo regulă. Se pare că pînă la limba în care cuvîntul este moștenit (de pildă: elementele slave pătrunse în română „prin filieră maghiară” sînt urmărite pînă în limba slavă respectivă). Se obișnuiește însă ca la așa-numitele Kulturwörter să se meargă pînă la o limbă de largă circulație.

Reiese din citatele anterioare că cuvintele „împrumutate prin filieră” sînt atribuite total sau parțial, ca origine, unei alte limbi decît celei numite „filieră”. De aceea acad. Al. Graur a crezut necesar să precizeze că a socotit de origine slavă (în lista cuvintelor care alcătuiesc, după părerea sa, fondul principal al limbii române) și acele elemente care în limbile slave proveneau din alte limbi ²⁴.

Unii lingviști nici nu mai indică „filiera” prin care au fost împrumutate cuvintele. Astfel, E.M. Galkina-Fedoruk printre semnele distinctive ale cuvintelor rusești de origine latină menționează prezența sunetului *ț* înaintea vocalelor anterioare și aduce ca exemple *цирк*, *цифра*, *церемония* ²⁵. Este adevărat că în latina rostită de germani ocluziva *c* se pronunță *ț* înaintea vocalelor anterioare. Cuvintele respective nu sînt însă „direct” din latină: primele două provin din germană (< *Zirkus* < lat. *circus*; *Zither* < lat. *cithara* < gr. *κithara*), iar ultimul din poloneză (< *ceremonj*: < lat. *caerimōnia*) ²⁶.

²¹ Ea este, principal, acceptată și în dicționarele etimologice ale limbii române (cu excepția, totuși, a explicării unor cuvinte „prin filieră”), inclusiv în *Dicționarul limbii române* (DLR), după cum se vede din normele de redactare.

²² L. A. Bulachovskij, *Vvedenie v jazykoznanie*, II, Moskva, 1953, p. 115; cf. M. Vasmer, *op. cit.*, s.v. *osel*.

²³ L. A. Bulachovskij, *op. cit.*, p. 115; M. Vasmer, *op. cit.*, I, s.v. *verbljud*.

²⁴ Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 47.

²⁵ E. M. Galkina-Fedoruk, *op. cit.*, p. 102.

²⁶ M. Vasmer, *op. cit.*, II, s.v. S-ar putea însă ca rus. *cirk* să provină din pol. *cyrk* (< germ.)

Procedeeul „filierii” este utilizat mai ales în dicționarele de neologisme, de „cuvinte străine”, cu scop predominant explicativ, în care se urmărește mai ales sensul cuvintelor împrumutate ²⁷.

6. Cuvintele împrumutate se încadrează în sistemul limbii în care au intrat; se adaptează sistemului fonetic-fonologic, accentologic, gramatical și, uneori, își schimbă și conținutul semantic. În felul acesta împrumutul devine un cuvânt al limbii în care a intrat, purtând pecetea acestei limbi, și nu poate fi considerat un element „străin” transmis unei alte limbi; cuvintele deci nu pot fi comparate cu monedele, care trec din mână în mână fără să își schimbe forma inițială.

Astfel, rom. *ciurdă*, răspândit în Ardeal, Crișana și Maramureș, și *cioardă*, cunoscut în Banat ²⁸, nu pot fi considerate cuvinte sau forme de origine slavă primite „prin filieră maghiară”, întrucât ele poartă amprente maghiare distincte. Forma slavă de sud *črěda*, bg. *čerdá*, *čárdá* a devenit în maghiara veche *csurda* (atestat din 1291) ²⁹, de unde forma românească *ciurdă*; ulterior, ung. *csurda* s-a modificat în *csorda*, din care se explică rom. *cioardă*. Prin urmare, formele românești reflectă și evoluția cuvântului în sînul limbii maghiare. Din bulgară provine forma românească *cireadă*, răspândită la sud și est de Carpați ³⁰.

În citatul din DLRLC, reproduc mai sus, se spune că „artilerie a intrat în limba română din franceză, prin filieră rusă” ³¹. De fapt accentul din forma românească coincide cu cel din limba rusă (*artillérija*) ³². Accentul rusesc (diferit de cel francez; cf. și ital. *artigleria*) ne arată că în rusă cuvîntul este împrumutat din poloneză (< *artylerja*) ³³. Deci etimologia din DLRLC și DLRM este inexactă, întrucît cuvîntul rusesc este împrumutat nu din franceză, ci din poloneză ³⁴, care i-a imprimat cuvîntului un semn distinctiv: accentul. Prin urmare *artilérie* este de origine rusă, iar, dacă îi urmărim originea mai departe, în rusă el este de proveniență poloneză.

Se vorbește de cuvinte de origine turcească intrate în Banat „prin filieră sîrbă” ³⁵. Trebuie avut însă în vedere că cuvintele trecute prin „filieră” sîrbă și-au modificat simțitor forma și se înfățișează altfel decît cele care ne-au venit direct din turcă. Pe cînd acestea din urmă au accentul pe finală în forma nearticulată de nominativ-acuzativ singular, ca în limba din care provin, celelalte au alt accent, datorită faptului că în graiurile sîrbești ștokaviene accentul s-a deplasat cu o silabă spre începutul cuvîntului.

²⁷ Cf. *Slovař inostrannych slov* pod redakciję I. V. Lěchina i prof. F. V. Petrova, ed. a III-a, Moskva, 1949. La p. 5 se precizează că în majoritatea cazurilor se indică sursa primă („pervonačal' nyj istočnik”), de ex. limba latină, greacă etc.

²⁸ ALR, serie nouă, I, h. 319; MALR, serie nouă, I, h. 204.

²⁹ Szarvas Gábor — Simonyi Zsigmond, *Magyar Nyelvtörténeti Szótár*, Budapest, 1893. s.v. *csorda*; Gombocz Zoltán — Melich János, *Magyar Etymológiai Szótár*, Budapest, s.v. *csorda*.

³⁰ Vezi nota 28.

³¹ Cf. DLRM: „fr. *artillerie* (rus. *artillérija*)”.

³² În Transilvania și Banat era cunoscută forma *artilerie* (sau *antălărle*) < germ. *Artillerie*.

³³ M. Vasmer, *op. cit.*, I, s.v. În poloneză accentul este fixat (cu puține excepții) pe silaba penultimă.

³⁴ De altfel nu este sigur că pol. *artylerja* este împrumutat din franceză; ar putea fi și de origine italiană (M. Vasmer, *op. cit.*, I, s.v. *artillérija*).

³⁵ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 67.

Astfel, în subdialectul muntean și prin Moldova este răspândit cuvântul *sarmă* articulat *sarmăua*, pl. *sarmăle*, de proveniență turcă (<*sarma*, cf. și bg. *sarmá*). În subdialectul bănățean acestui termen îi corespunde *sărmă*, articulat *sărma*, pl. *sărme*³⁶, de origine sîrbă (<*sărma* < tc.). Între cele două forme există deosebiri de accent, fonetice, dar și gramaticale. Împrumutul din turcă a fost încadrat, datorită accentului, în grupa substantivelor de origine latină ca *măsea*, *nuia*, *purcea*, avînd la plural și genitiv-dativ singular tema în *-l-* și desinența *-e*; cf. *măsel-e* — *sarmal-e*, de unde un singular nou, *sarmăl-ă*³⁷, pe cînd împrumutul sîrbesc a intrat la tipul *mas-ă*, *mes-e*, cf. *sărm-ă*, *sărm-e*. De aceea și derivatele au teme diferite: legate de primul tip sînt derivate ca *sărmăl-uț-e*³⁸, verbul *a sărmăl-i*, iar de al doilea verte ca *sărmuț* (= *sărm-uț-i*). Dar între cele două tipuri există și deosebire în privința circulației. *Sarmă* a intrat în limba comună, pe cînd *sărmă* a rămas termen regional. Fără îndoială că cele două cuvinte au și vechime diferită în limba română. Deci *sarmă* și *sărmă* sînt cuvinte diferite, de origine diferită³⁹.

7. S-a spus mai sus că trecînd în altă limbă cuvintele își schimbă forma, uneori și sensul. Astfel engl. *flirt* și *budget*, împrumutate din franceză, cu sensul schimbat față de fr. *fleurette* „floricică” și *bogète* „sac mic”, au fost „reîmprumutate” de franceză cu sensul nou. J. Vendryes afirmă, cu drept cuvînt, că ele nu pot fi considerate cuvinte de origine franceză, ci engleză⁴⁰.

Am menționat mai sus că termenul slav pentru „cămilă” trebuie considerat de origine germanică, fiindcă în graiurile germanice a primit acest sens.

8. Considerînd cuvintele intrate „prin filieră” ca fiind împrumuturi de dincolo de sursa directă, lăsînd deci „filiera” pe planul al doilea sau chiar neglijînd-o cu totul (ca în cazul cînd se indică numai o sursă îndepărtată sau punctul de plecare al cuvintelor), se ajunge la un alt inconvenient: se minimizează, se nesocotește, parțial sau total, necesitatea utilizării datelor de limbă pentru studiul relațiilor istorice dintre popoare⁴¹.

Procedeu acestă, al „filierii”, este dăunător mai ales în toponimie, fiindcă aici, cu deosebire, este necesară cunoașterea sursei directe, avînd în vedere că numele de loc oferă indicații prețioase privitor la populația

³⁶ ALR, serie nouă, vol. IV, h. 1098.

³⁷ *Ibid.*, punctele 182, 762.

³⁸ Cf. *ibid.*, punctele 705, 987.

³⁹ Exemple de acest fel se pot înmulți: *tuleă* (< tc. *lüle*), pl. *tulêlê*; băn. *lălă* (< srb. *lûla*), pl. *lûle* (*ibid.*, h. 1146); *cafeă* (< tc. *kahve*), pl. *cafele*; băn. *căfă* (< srb. *kàhva*, *kàfa*) (*ibid.*, h. 1132) ș.a.

⁴⁰ J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1924, p. 227.

⁴¹ Acad. Iorgu Iordan, referindu-se la cuvinte ca rom. *artilerie*, *cavalerie*, *infanterie*, cărora dicționarele etimologice DA și CADE le recunosc originea rusească, „dar numai parțial, fără să renunțe la ideea unui împrumut din franțuzește sau italienește”, afirmă că acest fapt „complică și falsifică lucrurile, adică istoria” (*Influențe rusești asupra limbii române*, Editura Academiei R.P.R., [1949] ([Analele Academiei R.P.R., Seria C, tomul I, memoriul 4], p. 57 [7], nota 2).

sau la populațiile care au trăit în regiunile din care avem toponimicele respective ⁴².

9. „Filierea” prezintă un neajuns și pentru statistica cuvintelor reparate pe origini. De aceea acad. Al. Graur îi reproșează lui I. A. Candrea că în dicționarul său (CADE) sînt date ca fiind de origine franceză cuvinte de altă proveniență ⁴³.

10. Stabilirea originii directe întîmpină cîteodată dificultăți mai ales în cazul cuvintelor așa-numite internaționale, a celor de cultură (Kulturwörter), dintre care unele pot avea sau par a avea „etimologie multiplă” ⁴⁴. Ele ridică, fără îndoială, probleme aparte, cu care nu ne ocupăm aici.

Nu vom urmări nici cuvintele la a căror formă și sens au contribuit diferite cauze speciale, cum sînt: contaminare, calc, etimologie populară ⁴⁵.

11. Am încercat să subliniem necesitatea de a stabili sursa directă a cuvintelor împrumutate și recunoașterea ei ca limbă de origine pentru

⁴² Astfel numele de loc românești *Gîmboș, Gîmbaș, Dumbrău* trebuie considerate de origine maghiară (nu slave „prin filieră maghiară”): < ung. *Gambuc* (< sl. *Gōbŭct); ung. *Gombás* < *gombás* < *gomba* „ciupercă” < sl. *gba* idem; ung. *Dombró* < sl. *dōbrava* „dumbravă” (cf. E. Petrovici, *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle + nasale” pour sl. comm.* *o, in *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958*, Bucarest, 1958, p. 36, cf. E. Petrovici — I. Pătruț, *O rumynskoj onomastike slavjanskogo proischoždenija*, in *Slawische Namenforschung* [Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Nr. 29], Akademie-Verlag, 1963, p. 49).

⁴³ Al. Graur, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁴ De ex. cuvîntul *telegraf*, citat în normele *Dicționarului limbii române*; cf. fr. *télégraph*, germ. *Telegraf*, engl. *telegraph*, rus. *telegraf* etc.

Exemple de acest fel pot fi găsite în lucrarea lui N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962: cf. p. 114—117 și glosarul.

⁴⁵ Astfel, în cea mai mare parte a țării e răspîndit cuvîntul *ploscă* de origine bulgară (< *ploska*); în vestul țării întîlnim formele *pălăscă* (ALR, serie nouă, vol. IV, h. 1038/53, 64, 105, 316, 325), *pălăcă* (*ibid.*/76), *palăsc* (*ibid.*/279) care, evident, ne trimit la ung. *palack* (< sl. *ploska*). Însă *pălăscă* și *pălăcă*, cu desinența -ă, nu se pot explica numai din forma maghiară, ci arată că este vorba de o contaminare cu rom. *ploscă*, care trebuie să fi fost răspîndit pînă la granița de vest a țării. Prin urmare rom. *ploscă* este de origine bulgară, *palăsc* e de proveniență maghiară (nu slavă „prin filieră maghiară”), iar *pălăscă*, *pălăcă* se explică din ung. *palack*, prin contaminare cu rom. *ploscă*. (Încrucișarea nu s-a produs în maghiară, întrucît nu sînt atestate în graiurile maghiare forme în -a [**palacka*, **palaszka*]).

Față de got. *ulbandus* „cămîlă”, formele sl. v. *velbōdŭ*, *velblōdŭ* (în loc de *valbōdŭ, cf. M. Vasmer, *op. cit.*, I, s.v. *verbljūd*) se explică, ca urmare a etimologiei populare, prin contaminare cu *velij* „mare” („mit Anlehnung an abulg. *velij* gross volksetymologisch umgestaltet”, S. Feist, *Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*, Halle, 1925, s.v. *ulbandus*; cf. M. Vasmer, *op. cit.*, I, s.v. *verbljūd*) și (pentru *velblōdŭ*) cu *blōditi* „vagari” (Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch des slavischen Sprachen*, Wien, 1886, s.v. *velbondŭ*); din v. rus. *velbūdŭ* s-a ajuns la forma de azi *verbljūd* prin disimilare. Pentru istoria acestui cuvînt a se vedea și A. Preobraženskij, *Elimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, I, Moskva, 1910—1914, s.v. *verbljūd*.

Ca exemplu de calc semantic să menționăm rom. dial. *deală*, cu sensul de boală („epilepsie” etc.) < v. bg. *dělo*, calchiat, credem, după modelul rom. *fapt*. (I. Pătruț, CL, II, 1957, p. 292—294). (Înrudit cu *deală* (din româna veche) „fapt, operă, lucru” de origine slavonă bulgară (< *dělo*) și *delă* „act, proces, pricină” < rus. *delo* [id., *ibid.*]).

cuvintele respective ⁴⁶. Aceasta este sarcina de bază a etimologiei. Fără îndoială că etimologul poate să privească mai departe ⁴⁷. Este chiar indicat, de pildă, să fie urmărite dincolo de sursa directă acele împrumuturi care au corespondente înrudite în aceeași limbă (cf. exemplele de mai sus : *cireadă* — *ciurdă*, *cioardă* ; *sarmă* — *sărmă*).

Pe planul cel mai larg etimologul studiază forma și sensul cuvintelor pînă unde ele pot să fie urmărite.

12. Spuneam că principiul precizării originii directe a împrumuturilor este cel adoptat și în *Dicționarul limbii române* (DLR), după cum reiese și din normele de redactare (vezi mai sus, nota 21). Constatăm însă că principiul la care ne referim nu este totdeauna întru totul respectat. Astfel la cuvîntul *măistru* apar ca variante (alături de altele) *măistor*, *măistur* și apoi etimologia : „Din germ. *Meister*. — Pentru *maistor*, *maistur* cf. scr. *majstor*, bg. *maĭcrop*” ⁴⁸. De fapt *maistor*, *maistur* sînt de origine sîrbocroată, respectiv bulgară.

În legătură cu *maistru*, credem că e potrivit, pentru discuția noastră, să aducem încă un exemplu de cuvinte înrudite românești, al căror fir pornește din latină, însă au, în limba literară, în dialecte și graiuri, formă, sens, răspîndire, circulație și vechime diferite, dată fiind originea și istoria lor diferită. Dicționarele noastre le și tratează pe unele ca termeni diferiți.

Este vorba de cuvintele care toate își au punctul de plecare în lat. *magister*. Iată termenii românești înrudiți — unii larg răspîndiți, alții cu o circulație regională — și originea lor :

măieștru adj. <lat. pop. *maister* (= lat.cl. *magister*) ⁴⁹

maéstru <it. *maestro* <lat. ⁵⁰

magister (învechit), *magistru* <lat. lit. *magister* ⁵¹

măister, *măistăr* (pl. *măisteri*, *măistări*), în Transilvania, Bucovina și în nordul Moldovei ⁵² <germ. *Meister* <lat.

⁴⁶ S-a spus că cuvintele împrumutate se adaptează sistemului limbii în care au intrat. Ele, prin urmare, au totdeauna, mai ales cele flexibile, ceva în formă (unele și în sens), din limba care le-a primit : desinențe, sufixe gramaticale, accent etc. Astfel în rom. *vădră*, *vadra*, *vedre*, *vedrei*, *vedrele*, *vedrelor* numai tema și sensul sînt din bulgară, desinențele, articolul, alternanța (*ă/ē* (cf. *masă-mese*), accentul (bg. *vedrô*, cf. rus. *vedrô*), genul (în bulgară e neutru) sînt ale limbii române. În formele verbului *iubi* întreaga flexiune și morfemele sînt ale limbii române (cf. *iub-esc*, *iub-im*, *iub-am*, *iub-isem*, *iub-il* etc.).

⁴⁷ Astfel, în dicționarul citat al lui M. Vasmer figurează la cuvintele împrumutate, alături de formele rusești, și cele din alte limbi slave, iar originea cuvintelor e urmărită și dincolo de sursa directă (dar aceasta este indicată). De altfel M. Vasmer, pornind de la formele rusești, indică corespondențele și etimologia și a cuvintelor slave „băștinașe”, înct *Dicționarul* său este totodată, în limitele impuse de materialul rusec, un dicționar etimologic al limbilor slave.

⁴⁸ DLR, serie nouă, tomul VI, fasc. I, București, 1965.

⁴⁹ DLRM, s.v.

⁵⁰ DLR, s.v.; DLRM, s.v.

⁵¹ *Ibid.*, s.v. În DLR (s.v. *magistru*) e dată și o formă *maghîstru*, „cf. germ. *Magister*” (*ibid.*), care poate fi raportată — fiind atestată în texte din Moldova — la rus. *magistr* (< lat.) și, pentru limba lui Țichindeal, la scr. *măgistar* (gen. sg. *măgistra*), probabil tot de proveniență latină.

⁵² ALR s.n., vol. I, h. 499 ; MALR, s.n., vol. I, h. 323 ; ALR, I, material nepublicat.

măistru (pl. *măiștri*, *măistri*), cunoscut în limba comună, în nordul Moldovei și în Dobrogea ⁵³ < germ. *Meister* < lat. — avînd formă diferită de precedentul (*maister*), datorită, probabil, încadrării într-o altă grupă de substantive românești.

mășter < ung. *mester*. Bărczi G. crede că termenul maghiar provine, probabil, din ital. *maestro* sau, mai curînd, din v. fr. *maistre* ⁵⁴ < lat.

măistor (pl. *măistori*), *măistur* „meșter”, răspîdit în Banat, sudul Crișanei, Oltenia, sudul Munteniei și Dobrogea ⁵⁵ < (în vest) scr. *măjstor*, (în est) bg. *măjstor*. În sîrbocroată și bulgară cuvîntul este de origine greacă (μαϊστωρ = *maïstros*) ⁵⁶, care provine, credem, din latină ⁵⁷. În materialul nepublicat al ALR I, punctul 116 (Șteiu, rn. Hațeg) e atestat *măistore*, un singular refăcut după modelul unor substantive ca *păore* „plugar” ⁵⁸ (cf. scr. *păor* < germ. *Bauer*), *măore* „zidar” ⁵⁹.

măstur (pl. *măsturi*) „meșter”, la aromâni ⁶⁰, fie de origine greacă (μάστορας) ⁶¹ fie, măcar în unele graiuri aromâne, din bg. sau scr. *mastor* (< gr.).

Din Banat cunosc forma *măștor*, în ALR *măstur* pl., provenită fără îndoială din scr. *mastor* (cf. mai sus), cu *st* > *št*, influențat, în forma de plural, de *r*.

În ALR este înregistrată forma *maïistor* (pl. *maïistori*) ⁶² și *maïister* (pl. *maïisteri*) ⁶³ „meșter”. Cuvîntul este de origine greacă (gr. μαϊστωρ < lat., cf. mai sus). Forma *maïister* pare a fi apropiată de *măistăr* (< germ.) ⁶⁴.

Credem că nu se poate accepta ca asemenea cuvinte să fie tratate ca variante ale unuia dintre ele (ale căruia ?) și declarate „de origine latină, prin filieră italiană, germană, maghiară” etc.

13. În legătură cu cele de mai sus s-ar putea pune unele întrebări. Astfel :

Cuvintele „împrumutate prin filieră” au totuși ceva aparte față de celelalte împrumuturi ?

O categorie constituită din împrumuturi înrudite, de origine diferită (adică, din limbi diferite), prezintă caracteristica tocmai a înrudirii între

⁵³ Vezi nota precedentă.

⁵⁴ Bărczi Géza, *Magyar Szófejtő Szótár*, Budapest, 1941, s.v.

⁵⁵ Vezi nota 52. Formele *măjstor* și *măjstur* sînt atestate (în ALR I) și la meglenoromâni. Tache Papahagi înregistrează forma *măjstur* la aromâni, pe care o explică însă din lat. *magister* (*Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, Editura Academiei R.P.R., 1963, s.v.).

⁵⁶ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, s.v.; St. Mladenov, *op. cit.*, s.v.

⁵⁷ St. Mladenov susține că termenul grecesc este din italiană (< ital. *maestro* < lat. *magister*), *op. cit.*, s.v.

⁵⁸ ALR s.n., vol. I, h. 14/29, 36, 47, 76, 105; MALR s.n., vol. I, h. 8.

⁵⁹ ALR I, material nepublicat, întrebarea 1824/9, 10, 35, alături de *măor*, *ibid.* / 1, 5, 12, 49, 79 (cf. germ. *Maurer* „zidar”).

⁶⁰ ALR I, material nepublicat; T. Papahagi, *op. cit.*, s. v.

⁶¹ T. Papahagi, *ibid.*, s.v.

⁶² ALR I, material necartografiat, punctul 885 (Orlea, rn. Corabia).

⁶³ ALR s.n., vol. II, h. 499/784 (Nucșoara, rn. Curtea de Argeș); MALR, s.n., vol. I, h. 323/784.

⁶⁴ Să menționăm și ultima formă înrudită pe care o cunoaștem, *măjstir* „meșteri”, înregistrată în ALR II, material nepublicat, de la moldovenii din nordul Basarabiei. Forma este de plural de la un singular *măjstir* < ucr. *măjster* < germ. *Meister*.

ele, datorită cărui fapt ele au forme și sensuri apropiate sau chiar sensuri identice (cf. *măistăr* — *măistor*, citate).

Se poate adăuga întrebarea : Nu cumva existența unuia dintre împrumuturile înrudite a înlesnit pătrunderea „rudei” sale în graiurile vecine sau chiar în aceleași graiuri ?

Problema e complicată, ea prezentînd diferite aspecte : alta poate fi situația împrumuturilor în limba literară și alta a celor regionale, date fiind căile diferite de pătrundere a împrumuturilor ; alta este situația cuvintelor înrudite, cu sensuri identice sau diferite, cu forme mai apropiate sau mai îndepărtate (cînd ele pot coexista în limba unei localități sau chiar a aceluiași individ ⁶⁵) ș.a.m.d. În cazul cuvintelor *maestru* și *magistru* se poate spune că unul a înlesnit împrumutarea celuilalt ? Iar cînd e vorba de termeni regionali, să nu uităm că împrumuturile din unele limbi circulă obișnuit, numai pe un anumit teritoriu (de exemplu cuvintele de origine sirbească apar, de regulă, numai în subdialectul bănățean și, mai rar, în Oltenia de vest).

Considerăm deci că la asemenea întrebări e greu de răspuns. Să menționăm totuși că în cazul împrumuturilor înrudite, care au același sens și forme apropiate, dacă unul dintre ele a intrat în limba comună sau în limba literară (de pildă, *maistru*), el poate avea șanse mai mari să fie adoptat — în procesul impunerii limbii literare — pe teritoriul „rudei” sale (*măistor*).

Celelalte cuvinte „împrumutate prin filieră”, care nu se prezintă ca perechi sau grupuri de cuvinte înrudite, nu au nimic deosebit, specific față de alte împrumuturi.

iunie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj,
Facultatea de filologie,
str. Horea nr. 31

⁶⁵ În ALR I, material nepublicat, întrebarea 1824, s-a înregistrat de la cîte un informator din localitatea 116 (amintită) termenii *mășter* și *mășlore* și din localitatea 984 (Băncasa, reg. Dobrogea) *măistru* și *mășter*. E posibil ca informatorii respectivi să nu își dea seama de înrudirea celor două cuvinte din graiul lor.

PROBLEME DE TOPONIMIE

DE

N. ORGHIDAN, G. GIUGLEA și M. HOMORODEAN

Obiectul celor de față este ca, pe lângă precizările și completările aduse explicațiilor date pînă acum pentru unele nume topice, să relevăm și să explicăm o serie de alte asemenea nume, mai puțin cunoscute. O bună parte a materialului toponomastic utilizat de noi a fost cules de pe hărți (scara 1 : 75 000 și 1 : 200 000). Faptul acesta ne-a prilejuit și o încercare de a stabili — măcar cu aproximație — aria de răspîndire a unora dintre numele topice. Menționăm însă că nu am reușit să verificăm întotdeauna în ce măsură formele înregistrate de hărți sînt corecte. De aceea, pentru a ne feri de eventuale interpretări greșite, am preferat ca, în majoritatea cazurilor, aceste forme să fie redată ca atare. Desigur că, din această cauză, o parte a materialului discutat poate prezenta unele neajunsuri. Credem însă că, cel puțin în ceea ce privește atestarea însăși și aria de răspîndire (vezi mai sus), acest material poate fi considerat, totuși, ca util.

Cereu și Cearcănu, nume înregistrate de noi cu deosebire din hărți. Primul este menționat sub următoarele forme : *D. Cercului*, 904 m, în Munții Sebeșului (*f.t.* Sebeș) și o altă înălțime (368 m) lângă satul Pietroasa, din munții Poiana Ruscăi ; *V. Cercului*, 1361 m și *Coastele Cercului*, 1263 m, în Munții Apuseni (*f.t.* Măgura)¹.

¹ În acest articol am întrebuițat următoarele prescurtări : A III = Ancheta dialectală din Valea Jiului, efectuată de institutele de lingvistică din Cluj și București ; AV = Ancheta dialectală din regiunea Bicăz—Valea Bistriței, efectuată de aceleași institute ; ALR I = *Atlasul lingvistic român*, partea I (material necartografiat) ; CDDE = I. A. Candrea și O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, 1907—1914 ; CONEA, CLOP. = Ion Conea, *Clopotiva, un sat din Hațeg*, vol. I—II, București, 1940 ; CSÁNKI, V = Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza. A Hunyadiak korában*. V, kötet, Budapest, 1913 ; DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tom. I—București, 1913—1948, DENSUSIANU, T.H. = O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915 ; DGR I—V = George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al României, înlocuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, vol. I—V, București, 1898—1902 ; DM = *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Edit. Acad. R.P.R., 1958 ; DRĂGANU, ROM. = N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933 ; *f.t.* = foaie topografică ; IORDAN, TOP. ROM. = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963 ; MOLD.-TOGAN = Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, ed. a II-a, Sibiu, 1919 ; REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1930.

Cel de-al doilea nume este întâlnit lângă Prislop, în Maramureș : *Cearcănul*, 1849 m și, tot acolo, *Podul Cearcănul*, 1423 m și *Valea Cercănelu*.

Ambele numiri aici în discuție se pot referi fie la înfățișarea (rotundă) a locurilor respective, fie, mai ales în cazul munților și al dealurilor, la îngrădituri în formă de cerc, situate pe vreun versant al lor (cf. în acest sens, *cerc* „rotocol, roată”). În acest din urmă caz, ar putea fi vorba de o accepțiune pastorală a termenului *cerc*, respectiv *cearcăn* (< lat. *circinus* *CDDĒ*, nr. 312).

Dintre numirile cosemantice amintim, printre altele, binecunoscutele *Rătunda* (*Rotunda*), *Rătundu* (*Rotundu*), ca și *Ocolu*, *Ocolașu* (cf. *Ocolu Băiceanului*, *Ocolașu Mare* și *Ocolașu Mic*, munți în masivul Ceahlău : *ocol* „îngrăditură pentru vite ; ogradă, bătătură”).

Chica. Amintim, mai întâi, numele unor virfuri din împrejurimile Turnului Roșu : *Chica Popii*, lângă Mălaia, pe Lotru ; *Chica Frasinului*, 799 m și *Chica Fedeleșului*, 1824 m, la est de Olt. În Banat : *D. Chicii*, 375 m, pe stînga Poganiciului ; *Chica*, 479 m, la nord de Crașova. În masivul Ceahlău : *Chica Baicului*, munte și *Chica Fîntinelelor*, parte de munte.

La baza acestor nume stă apelativul *chică* „culme de deal sau de munte” (sens înregistrat pe valea Bistriței moldovenești ; cf. A V). După cum se poate observa în cazul de față, evoluția semantică a lui *chică* este analogă cu cea a lui *coamă* (și *creastă*).

Cinciș. Sat situat pe valea Cernei, aparținînd de comuna Teliuc, raionul Hunedoara². După cum reiese din mențiunile lui CSÁNKI (V, 83), localitatea este amintită începînd din secolul al XIV-lea (1360), ca făcînd parte din districtul Hațegului, ea constituind proprietatea familiei *Csolnokosi* (*Csolnoki* etc.). În 1453 este menționată între proprietățile cetății Deva. După aceeași lucrare a lui Csánki Dezső, numele localității este redat în documente din secolul al XIV – XVI-lea sub următoarele forme : *Cholnukus* (1360), Poss. *Chanokos*, *Chonokos* în districtul de Haczag (1446), *Chonokos* (1453, 1465), *Cholnokws* (1475), *Cholnokos* (1480, 1494, 1498, 1513, 1515), *Chonok*, *Chonokos* (1494), *Cholnakos* (1506), *Chyolnakos* (1511). Numirea străină (ungurească) a satului este cea de *Csolnakos* (MOLD – TOGAN, disc. 48).

Vom încerca să explicăm numele discutat aici, pe baza unor fapte observate într-o anchetă toponomastică pe care am efectuat-o la fața locului. Astfel, ceea ce surprinde de la început în toponimia satului Cinciș este numărul apreciabil de nume de locuri privitoare la despăduriri. Este vorba de nume ca *Poiana* (înregistrat de peste 20 de ori) ; *Leșu* (de patru ori) : *leș* „tăietură” ; *Lazu* ; *Cături* : *cătur* „butuc rămas la rădăcină, după tăierea copacului”, sau de nume ca *Pădurea Mare*, *Codrișoru*, *Gîrnițu* : *gîrniță* „un fel de stejar” ș.a., care desemnează locuri azi total sau în mare

² Actualmente, pe teritoriul acestui sat se întind apele unui lac de acumulare, rezultat prin zăgăzuirea Cernei, în urma construirii barajului de la Teliuc.

parte despădurite. Nu este exclus ca, cel puțin parțial, intensul proces de defrișare reflectat de aceste nume, care a putut avea loc aici într-un trecut ceva mai îndepărtat, să fi fost cauzat de necesitatea furnizării de combustibil pentru cuptoarele minereului de fier. Este interesant, de altfel, că tocmai în partea de est și sud-est a teritoriului satului Cinciș, unde numele amintite abundă, se văd și azi, în mai multe locuri, urme de zgură³.

În urma acestor constatări, se poate considera că este cât se poate de firesc ca și numele acestui sat să se refere la amintitul proces de defrișare, notă caracteristică, după cum am văzut, pentru întreg teritoriul așezării. Așa fiind, numele *Cinciș* a putut să rezulte prin asimilare dintr-un **Ciunciș*⁴, formă derivată, cu suf. colectiv *-iș*, de la baza *ciunc* (*ciung*)⁵, adj. și subst. „(despre oameni) care are o mină retezată”; „(despre copaci) cu crengile rupte sau tăiate”, respectiv „butuc, trunchi de copac”, bază înrudită cu it. *cionco* „retezat, tăiat; rupt, frânt”, cu care, de altfel, e și cosemantic⁶. Adăugăm că, de altminteri, în toponimia țării noastre, numele de acest fel (*Ciuncu*, *Ciungu*) sînt destul de numeroase, prezentînd, totodată o bogată familie (vezi, de ex. nume ca *Ciungi*, *Valea Ciungii*, *Dealul Ciungilor*, *Ciungitura*, *Ciunca*, *Ciunga*, *Ciungari*, *Dealul Ciungarilor* etc., amintite de acad. Iorgu Iordan (TOP. ROM. 21), la care adăugăm numele topice *Ciuncu* și *Ciunca*, înregistrate de noi pe Valea Ampoiului).

Din explicația formulată de noi, rezultă, implicit, că cele două denumiri ale satului — românească și ungurească — sînt deosebite, distincte, fără de nici o legătură între ele. Numele unguresc *Csolnakos* (cf. ung. *csónakos* (*csolnakos*) „barcagiu”), foarte probabil, la origine, un nume de persoană, a putut să fie dat, pe cale oficială, după numele familiei nobile stăpînitore în partea locului și să se păstreze, ca atare, tot pe cale administrativă. În același timp, numele românesc *Cinciș*, creat de localnici, la început cu un caracter popular, s-a putut menține prin tradiție.

„Cazul” *Cinciș-Csolnakos* nu este unic. După cum se știe, în Transilvania există și alte asemenea cazuri de păstrare paralelă a unor numiri topice diferite — cel puțin ca formă, dacă nu și ca sens — pentru unul

³ Pentru numărul și repartitia numelor topice privitoare la defrișări, de pe teritoriul satului Cinciș, vezi și schița din articolul nostru (M.H.), *Cu privire la metoda culegerii pe teren a numelor topice*, publicat în „Cercetări de lingvistică”, X, 1965, nr. 1, p. 160. În legătură cu cele arătate mai sus, mai adăugăm că, în condițiile tehnice rudimentare din trecut, lemnul, pe atunci singurul combustibil al cuptoarelor pentru minereul de fier, era consumat în cantități considerabile. Vezi, în acest sens, și D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, tom. I—II, 1958—1959, p. 44, 45, unde se arată, textual, că cele cinci fierării (ateliere de topit și prelucrat fierul) cunoscute pe valea Cernei hunedorene în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, — dintre care una era situată chiar la Cinciș — consumau „în cîtiva ani păduri întregi”.

⁴ Cf., printre altele, *cingi* (< *ciungi*), *cingitură* (< *ciungitură*) (DA, s.v. *ciung*).

⁵ Vezi seria bogată de derivate de acest fel, de la nume de plante: *aluniș* (< *alun*), *ariniș* (< *arin*), *cărpiniș* (< *carpin*), *fâgiș* (< *fag*), *păpuriș* (< *papură*), *răchiliș* (< *răchită*) etc. În ceea ce privește sonorizarea lui *nc* la *ng* (*ciunc* > *ciung*), ea se întîlnește, de ex., și în cazul lui *păring* < *păring* (< lat. *panicum*).

⁶ Pe plan toponomastic, cf., de ex., numele topic *Tschungai*, raportat de C. Battisti (*Dizionario toponomastico atesino*, I/1, Firenze, 1936, nr. 1032) la verbul trentin *çoncar* „troncare”.

și același loc (unele întrebuintate de populația românească, altele de cea ungurească). Ne mulțumim să menționăm aici doar forma *Bălggrad* (<sl.), numele popular românesc al orașului Alba Iulia, față de numirea ungurească a acestui oraș, *Gyulafehérvár*.

Cirja. Menționăm, în primul rînd, numirile de acest fel întîlnite în partea de vest și sud-vest a țării : *Cirja Lungă*, 606 m și *Tîlva Cîrjei*, înălțimi la nord-vest de Oravița (după informațiile noastre, aceste nume s-ar pronunța de fapt *Cîrșa Lungă*, respectiv *Tîlva Cîrșei*) ; *La Cîrje*, deal, situat lingă *Osoiul Petricelii* (Tășad-Crișana : f.t. Tinca) ; *Cîrja* (pronunțat și *Cîrjița*, în graiul localnicilor din Valea Jiului), vîrf stîncos (2406 m) în masivul Parîngu.

Ținînd seama de indicațiile pe care le avem în ceea ce privește aspectul fonetic al unora dintre aceste nume, ca și de natura locurilor numite astfel — înălțimi (stîncosae) — credem că, cel puțin o parte a numirilor în discuție trebuie să fie raportate la *cîrșie* „stîncă ; vîrf stîncos”, înregistrat de DA în Banat și Țara Hațegului și explicat de acesta ca provenind dintr-un srb. *kršje*, idem (cu mențiunea însă, că o atare formă este atestată numai în croată : *krš* „stîncă“). Cf., de altfel, și numirile *Cîrșul*, *Cîrșie*, *Cîrșa Roșie*, existente în Banat (IORDAN, TOP. ROM. 91).

Cît despre modificarea *ș > j*, reflectată de numele topice discutate mai sus, fenomenul a putut avea loc și sub influența lui *cîrjă* (<v. sl. *kryž*).

După toate probabilitățile, alta trebuie să fie însă explicația unor nume din Muntenia și Moldova, precum *Cîrja*, *Pîrîul Cîrjei*, *Cîrjoaia*, *Cîrjăul*, menționate de DGR (II 503) ca indicînd mai ales pîraie sau bălți, lacuri, locuri cu revărsări de ape etc., pentru care cf. apelativele *cîrjoi* și *cîrjoaie* „cot al unei ape (sau al unei cărări)” (A V ; cf. DM), derivate de la *cîrjă*, cu suf. *-oi*, *-oaie* (cf. DM).

Fruntea, nume, destul de răspîdit, al unor înălțimi : *Fruntea Mare* și *Fruntea lui Vragovici*, 365 m (Maidan-Oravița) ; *Piatra Frunților* (977 m), *Fruntea lui Băru* (1230 m), *Fruntea Scoruşului*, *Poala Frunții*, părți de munte, *Piatra de su Frunte*, *Plaiul Frunților* (1512 m) și diminutivul *Frunțelușa*, toate în Valea Jiului ; *Fruntea Moașei*, 1706 m, lingă Virful Moașei (Făgăraș) ; *Dealul Frunții*, 1394 m, între Bistrița și Someș, la nord de Iacobeni ; *Fruntea*, două înălțimi (1350 m și 1440 m), lingă Cîrlibaba ; *Fruntea*, 1074 m, pe stînga Siretului (f. t. Vișnița) ; *Fruntea lui Birtu*, 1143 m (Borșa-Maramureș) ; *Fruntea Pietrii* 1245 m (Munții Rodnei) ; *D. Frunții*, la est de satul Bucuroaia (Bihor) ; *Măgura Frunții*, 1054 m (Poiana Ruscăi) ; *D. Frunții*, 930 m, la sud de Ilia ; *Frunțile Mari*, pe dreapta Mureșului (Vințu de Jos) ; *D. Frunțul*, în Munții Metaliferi ⁷.

Sensul exprimat de acest nume trebuie să fie cel de „parte superioară (dîn față) a unui deal sau munte” (cf. sensurile similare, privitoare la lucruri, obiecte, în DA, s.v. *frunte*) ⁸.

⁷ Vezi și numele topice de acest fel, menționate de DGR (III, 428, 429).

⁸ Pentru răspîndirea pe teritoriul lingvistic italian a numelor topice — reflexe ale lat. *frons*, *-lis* — vezi C. Battisti, *op. cit.*, III/1, 2, nr. 253, 254, 255.

Picu și derivatele. Deși, după cum vom vedea în continuare, unora din aceste nume li s-au dat și pînă acum explicații satisfăcătoare, revenim asupra numelui *Picu* și a familiei pe care o formează, pe de o parte pentru a releva o serie de nume mai puțin cunoscute (culese mai ales de pe hărți), pe de altă parte pentru a încerca să aducem cîteva precizări privind aria de răspîndire, ca și etimologia⁹.

Picu, deși este un nume relativ rar, are o arie de răspîndire destul de întinsă. Astfel: *Vîrful Picului*, 563 m (f.t. Lăpușul Unguresc); *Vîrful Chicului*, 834 m, la sud de satul Maier (f.t. Rodna Veche); *D. Pchicului*, 437 m, pe dreapta Almașului, la nord-est de Zimbru (f.t. Zălau); *Chicu*, 541 m, pe dreapta Mureșului, la est de Zam; *Picul*, deal și sat, în fostul județ Dolj, pe malul drept al Jiului; *Dealul Picului*, pe dreapta Oltului, la nord de Călinești, rn. R. Vilcea. Numele a fost raportat la o bază lat. **picc-* „vîrf de munte”, răspîndită și în România apuseană; cf., printre altele, fr. *pic*, it. *pico* (IORDAN, TOP.ROM. 39; vezi și REW, nr. 6495). Se pare că și în limba română va fi existat un apelativ topic *pic*, reflex al aceleiași baze, așa cum par să o dovedească derivatele care urmează¹⁰.

Piciu. Nume menționat, pentru prima dată, de O. Densusianu (*Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 54); în acest caz, este vorba, în fapt, de un vîrf de munte (1830 m), în Munții Retezatului (pentru forma sa ascuțită, tipică, vezi CONEA, CLOP., fig. 46). Aceeași formă, dar de proporții mult mai reduse, o are un vîrf, *Piciu*, de pe teritoriul comunei Teliuc, rn. Hunedoara¹¹. Și acest nume cunoaște o arie de răspîndire destul de întinsă. După cum reiese și din mențiunile acad. Iorgu Iordan (TOP. ROM. 39), pe teritoriul țării noastre el este frecvent cu deosebire în bazinul ardelean. Dăm numai cîteva exemple: *La Chicui*, 494 m (Tîrnăveni); *D. Chicuiului*, 450 m (f.t. Niraj); *Chicuiul Mare*, 471 m (Cetatea de Baltă); *Fața Chicului* și *Chicuiul Mare* (f.t. Ghiriș); *Chicuiul Herepei*, *Chicuiul Medveșului*, *Chicuiul Tormașului*, *Chicuiul*, 513 m și *D. Picui*, 504 m (f.t. Ludoș); *Piciu* *lui Sirtu*, 540 m, la vest de Reghin. Amintim apoi *Vîrful Piciu*, 520 m, în Maramureș, pe dreapta Izei, între Oncești și Vad. O formă feminină a fost găsită o singură dată, pe o hartă a Transilvaniei, din 1863: *Piciu* *Lersi*, în Cîmpia Ardealului¹². Apelativul topic *picui* a fost atestat în Țara Hațegului cu semnificația de „vîrf de munte, pisc” (DENSUSIANU, Ț.H. 54); „vîrf ascuțit, ales dintre alte vîrfuri, un clențuc înalt și ascuțit” (CONEA, CLOP. 131, 134). După toate probabilitățile, el ar putea fi explicat nu atît dintr-un lat. *picculeus (< **picc-*), (cf. DENSUSIANU, Ț.H. 54), cît mai degrabă ca o

⁹ Nu avem aici în vedere răspîndirea acestor nume în afara teritoriului țării noastre. Vezi, pentru aceasta, N. Drăganu (ROM. 202, 360, 382, 386, 397, 409).

¹⁰ Vezi, în legătură cu aceasta, G. Giuglea și Fl. Sădeanu, *Pe marginea unui dicționar etimologic al limbii spaniole*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, VIII, 1963, nr. 1, p. 138.

¹¹ Vezi articolul nostru (M. H.), *Cu privire la metoda culegerii pe teren a numelor topice*, în „Cercetări de lingvistică”, X, 1965, nr. 1, p. 165).

¹² I. Conea (CLOP., fig. 46) mai menționează un munte, *Piciu*, în fostul județ Gorj.

formație pe terenul limbii române, anume ca un derivat de la un apelativ topic *pic* (vezi mai sus), cu suf. *-ui* (< lat. *-uleus*)¹³.

Picuiieți, 552 m (Sig-Sălaj) și *La Ptycucce* (Nadiș-Cluj): (după un apelativ) derivat de la *picui*, cu suf. dim. *-eț* (sau *-ete*), cu pl. *-eți* sau *-ete*; cf. *copileț*, *copilete* (< *copil*); *gruiet*, *gruiete* (< *grui*); *ochet*, *ochete* (< *ochi*) etc.

Piculeu (*Picleu*), 557 m, la vest de Ciucea, pe dreapta Crișului Repede: (după un apelativ) derivat de la *pic*, cu suf. dim. *-uleu*; cf. *bobuleu* (< *bob*); *brăduleu* (< *brad*); cf. și *Căpuleu*, vîrf de munte în Valea Jiului (< *cap*).

Piculețul, 480 m, la est de Agîrbici; *Piculețe*, nume a unui grup de șapte virfuri de deal, în bazinul Ierii (Băișoara-Cluj): (după un apelativ) derivat de la *pic*, cu suf. dim. *-uleț*; cf. *cerculeț* (< *cerc*); *frîuleț* (< *frîu*); *virfuleț* (< *virf*) etc.

Piciuata, munte, 2346 m, în Munții Făgărașului, pe dreapta Vilsa-nului; *Picuetă*, deal (Prahova): la origine, cu valoare de adjectiv (cf. pentru sens, nume topice ca *Ascuțita*, *Gurguiata*), numele trebuie explicat ca (avînd la bază un apelativ) derivat de la *picui*, cu suf. *-at* (*-ată*); cf. *buzat*, *-ă* (< *buză*); *gușat*, *-ă* (< *gușă*); *moțat*, *-ă* (< *moț*) etc.

Soarbele. Munte situat între obîrșia Jiului Românesc și cea a Cerneli. În graiul locuitorilor din valea Jiului Românesc, numele acestui munte a fost înregistrat sub formele *Sârbele* (A III; cf. și *Plăiu Sârbelor*, id.), *Suârbile* (ALR I/835, material necartografiat). După toate probabilitățile, numele în cauză trebuie explicat ca avînd la bază o formă articulată de neutru plural, în *-e*, a substantivului *sorb* „vîltoare; vîrtej”, aici cu semnificația de „loc(uri) unde se absoarbe apa, unde apa este s o r b i t ă (în pămînt)”, la rîndu-i, un postverbal al lui *sorbi* (cf. DM). În sprijinul explicației noastre stau și unele fapte de ordin geografic-fizic. După cum a observat geograful Emm. de Martonne, muntele *Soarbele*, situat într-o zonă cu numeroase fenomene glaciare (circuri, morene), prezintă el însuși un astfel de circ, iar apele care se scurg de aici se infiltrează aproape în întregime, datorită unui prag calcaros care se găsește la buza acestei cîldări¹⁴.

¹³ Vezi și: G. Giuglea, M. Homorodean și I. Stan, *Toponimia comunei Rîu de Mori*, în „Fonetică și dialectologie”, V, 55; G. Giuglea și M. Homorodean, *Correspondances italo-roumaines. Éléments préromains, latins et vieux germaniques*, în VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche, Firenze, Stab. tip. Francolini, 1963, p. 84, 85.

¹⁴ Vezi Emm. de Martonne, *Notice explicative des reliefs du Partngu et Soarbele*, în „Buletinul Societății române de geografie”, XXVII, 1906, p. 164. Iată, de altfel, și textul original: „Ce petit cirque [de pe muntele Soarbele] situé juste sur la ligne de partage des eaux de la Cerna et du Jiul Românesc a échappé à l'érosion, en partie grâce à sa position même, en partie grâce à l'influence protectrice d'une bande calcaire qui s'étale à son débouché et où les eaux disparaissent presque toute l'année”. În altă ordine de idei, menționăm faptul că, după cît se pare, sensul numelui topic pare a se fi păstrat un timp relativ îndelungat. Astfel, într-o legendă locală, numele *Soarbele* este explicat prin aceea că în acest loc „ar fi fost un balaur care ar fi tras [= supt, înghițit] un cioban, dimpreună cu întreaga sa turmă de oi” (cf. ALR I/835, material necartografiat).

Date fiind cele de mai sus, explicația formulată de acad. Iorgu Iordan (TOP. ROM. 101) pentru numele acestui munte (după *sorb* = scoruș sălbatic) pare mai puțin plauzibilă. De altfel, explicația amintită pornește de la o formă *Sorbele*, greșit înregistrată în DGR V, 451 (în loc de *Soarbele*).

februarie 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai“, Cluj,
Facultatea de filologie,
str. Horea 31

TOPONIMICE DIN VALEA SEBEȘULUI

M. ZDRENGHEA

Localitățile al căror nume vom încerca să-l explicăm în cele ce urmează sînt așezate în Valea Sebeșului (raionul Sebeș, reg. Hunedoara). Ele sînt : *Sășciori*¹, *Căpîlna* și *Sebeșel*.

Sășciori

Aproape toți cei care s-au ocupat de etimologia lui *Sășciori* văd în acest cuvînt un diminutiv de la *sas*, format cu sufixul *-ior*, în varianta *-cior*.

Astfel, W. Scheiner², vorbind despre *Sășciori* și identificîndu-l în mod greșit cu localitatea înregistrată în documente ca „sub castro Petri”, ne spune că provine din rom. *sascior(i)* „kleiner Sachse”.

La fel crede și Nicolae Drăganu³: „Forma *Crișcior* este un diminutiv al lui *Criș* de felul lui *Ruscior* din *Rus*, *Sășciori* din *Sas* etc.”

Și acad. prof. Iorgu Iordan îl consideră ca format de la *sas* (ca nume de popor)⁴. D-sa ne mai spune apoi despre *Sășciori* că e „diminutiv de la *Sas*, format cu varianta *-cior* a suf. *-ior* (poate și sub influența femin. *Sasca*). Dacă ar mai fi nevoie de argumente în sprijinul acestei explicații, ele ne-ar veni pe de o parte de la *Săsicioara*,... pe de alta și, mai ales, de la *Rusciori* < *Rus*”⁵.

De altă părere este Gustav Kisch⁶. El scrie numele satului *Säs-Cioru* (p. 186), invocînd o formă maghiară veche *Szász-Csór*. La

¹ Menționăm că numele satului este *Sășciori*, cu *-ș-*; nu *Săscior*.

² Walther Scheiner, *Die Ortsnamen in mittleren Teile des Siebenbürgens*, în „Balkan Archiv”, III Band, 1927, p. 127 și 139.

³ Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 312.

⁴ Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Editura Academiei R.P.R., București, 1963, p. 284.

⁵ Idem, *ibid.*, p. 284, nota 13.

⁶ Gustav Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, Neue Folge. Fünfundvierzigster Band. 1. und 2. Heft. Hermannstadt, 1929, p. 33—329.

p. 267 îl serie *Săs-ciori* și derivă partea finală (-*ciori*) din românescul (a) *ciorăi*, cu sensul de „a murmura”, „a susura”, punându-l în legătură și cu magh. *csurgó*, *csergő* care are același sens și care, cu sufixul toponimic -*d*, a ajuns nume topic : *Csergőd* (*Csergéd*).

Credem că etimologiile expuse mai sus sînt greșite.

Dacă din punct de vedere formal etimologia dată de G. Kisch ar putea fi, eventual, acceptată, conținutul nu o justifică. O combinație între *sas* și a *ciorăi* „a murmura, a susura”, chiar și în cazul că ne gîndim — așa cum face și Kisch — la rîul ce curge prin sat, nu o vedem posibilă.

În ceea ce privește prima etimologie (formă diminutivală din *sas*), ea e greu de acceptat pentru motivul că în Sășciori *nu sînt* și nici *nu au fost* sași. Satul e atestat prima dată în 1345 ca *Nogolahfalv*⁷, adică „satul mare românesc”. Mai tîrziu, în 1446⁸ și în 1503⁹, e amintit sub numele *Nagfalv* și *Nagyfalv* și cu mențiunea că face parte dintr-un grup de patru sate românești ce aparțin de Sebeșel : *Nagyfalv* (Sășciori), *Kákowa* (Cacova) *Kápolna*, amintită prima dată ca *Nagfalv* (Căpîlna) și *Láz*¹⁰ (Laz). Noi credem că *Nagyfalv* traducea numele românesc al satului și anume pe *Satu-Mare*. În 1606 apare amintit pentru prima dată ca *Setsor*¹¹, iar mai tîrziu ca *Szászsűr*¹² și *Szászcsor*.

În nici unul din documentele în care se vorbește despre Sășciori, precum nici în conscripțiile ce ni s-au păstrat, nu sînt amintiți sași ca fiind locuitori ai satului. În această situație, paralelismul ce se face cu *Ruscior* (diminutiv din *rus* cu sufixul -*cior*) nu este bun, fiindcă *Ruscior* e amintit în documente ca „villa Ruthenica”, deci ca un sat cu populație slavă (considerată rusească), pe cînd *Sășciori* e o localitate românească. Trebuie deci să explicăm altfel numele acestui sat.

Noi credem că provine din *Szász-csűr* „șura sasului”. — La sfîrșitul secolului al XIII-lea, în apropiere de Sășciori, pe un vîrf de deal, a fost ridicată o cetate. Cel care a ridicat-o trebuie să fi fost un comite sas, Petru, care a trăit pe la 1280—1300 și după numele căruia cetatea a fost numită în documente „castrum Petri”. Cetatea a fost ridicată în scop de apărare împotriva unei invazii, dar și pentru a ajuta pătrunderea într-un ținut locuit de români. În apropierea cetății, proprietarul va fi clădit diferite dependințe, printre care și o *șură* mai mare, căreia i se va fi spus de către autoritățile maghiare din Alba-Iulia, care țineau evidența

⁷ Franz Zimmermann și Carl Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, 1897, p. 29.

⁸ Cf. K. Horedt, *O contribuție la istoria epocii prenatale a Voievodatului Transilvan*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, IX, Sibiu, 1944, p. 436 și I e z k o v i t s E m m a, *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapest, 1939, p. 75.

⁹ Antonium Szeredai, *Notitia veteris, et novi capituli ecclesiae albensis Transilvaniae ex antiquis, ac recentioribus, literarum monumentis eruta, per ~, Albae Carolinae*, 1791, p. 125.

¹⁰ Szeredai, *op. cit.*, p. 125.

¹¹ Ios. C. Kemény, *Transylvania Possessionaria*. Tomus 1. Comitatus Albensis Inferior; fila 157 v., sub anul 1606 (manuscris în Arhiva istorică a Filialei Academiei Republicii Socialiste România—Cluj, cota 952).

¹² În conscripția bisericească întocmită în 1733 și publicată de Togan în revista „Transilvania” din 1898, nr. 9—10 ; p. 202.

localităților de pe teritoriul ce-l administrau, *szász-csűr* „șura sasului”. Termenul, oficial la început, a ajuns să denumească și localitatea din apropiere și să fie folosit și de populația românească, în forma *Sășciiori*, un timp alături de vechiul nume românesc al satului, apoi înlocuindu-l pe acesta, așa cum s-au petrecut lucrurile și în cazul localității *Căpilna*, după cum vom vedea.

Numele *Sășciiori* s-ar putea explica și din cuvântul românesc *șes* + sufixul diminutival *-cior* : *șescior* > *seșcior* > *sășcior*. Înclinăm însă pentru prima etimologie, căci românii, dacă autoritățile nu ar fi impus un nume nou, nu ar fi avut nici un motiv să-l schimbe pe cel vechi (pe care noi l-am presupus a fi *Satu-Mare*, tradus în maghiarul *Nagyfalva*).

Căpilna

Căpilna este unul dintre cele patru sate românești ce aparțineau Sebeșului și pe care le-am amintit mai înainte. În 1446 e atestată — împreună cu celelalte sate românești — ca *Negfalw*, în care trebuie să vedem tradus de către autorități numele românesc „satul lui Neagu”¹³. În 1503 satul e atestat sub numele *Kápolna*, care provine din magh. *kápolna*¹⁴ „capelă, bisericuță”. Probabil în sat era o biserică de proporții mult mai reduse decât cele romano-catolice.

Pentru autoritățile bisericești maghiare din Alba-Iulia, aceasta era doar o bisericuță, o capelă (*kápolna*). Cuvântul a fost folosit apoi pentru a denumi satul și, cu timpul, a fost acceptat și de populația din Căpilna, precum și de cea din satele învecinate.

În ambele cazuri deci, și în al lui Sășciiori și în al lui Căpilna, numele vechi românesc a fost tradus în ungurește¹⁵, iar mai târziu a fost înlocuit cu un nume oficial maghiar, care a ajuns să fie folosit și de către români.

Sebeșul

Sebeșul este un sat mai nou decât cele al căror nume l-am discutat anterior. A fost întemeiat la sfârșitul secolului al XIII-lea, probabil de către același comite care a ridicat și cetatea din vecinătatea lui și a Sășciorilor. Primii locuitori ai satului au fost sași. Cea dintâi atestare a satului e din 1309, când se spune că printre preoții sași care au atacat pe preoții bisericii catolice Sf. Mihail din Alba-Iulia, fiindcă aceștia le pretindeau dijme bisericești prea mari, se află „item sacerdos de sub castro Petri”¹⁶. Cu același nume apare și între 1317—1320¹⁷, iar în 1330¹⁸ e amintit preotul *Iacobus de sub castro*. Satul îl întâlnim atestat din nou după 52 de

¹³ De aceeași părere e și K. Horedt, *op. cit.*, p. 439. Acesta crede că Neagu ar fi putut fi cneaz al comunei.

¹⁴ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 233; și K. Horedt, *op. cit.*, p. 439.

¹⁵ Cf. Em. Petrovici, în „Dacoromania”, X, partea a doua, p. 535 și articolul său *Toponimie ungurească în Transilvania medievală*, în „Transilvania”, an 74, nr. 2, p. 123 ș.u.

¹⁶ Urkb. I, p. 327.

¹⁷ *Ibid.*, p. 433.

¹⁸ *Ibid.*, p. 379—380.

ani, în 1382, ca *Sebes minor*, iar în 1384 ca *Kyssebes*¹⁹ și *Kyssebus*²⁰, nume sub care apare pînă în 1606 cînd e înregistrat de Ios. C. Kemény²¹ sub forma *Sebesel*. Același îl ortografiază în 1639 *Sebeshely*²². Evident că *Sebesel* redă numirea românească *Sebeșel*.

Populația săsească adusă în sat din Sebeș, după cum credem, a făcut ca românii din satele învecinate și apoi și cei care s-au stabilit în sat să considere așezarea ca un „Sebeș mic” și să creeze de la Sebeș²³, cu sufixul diminutival *-el*, noul nume *Sebeșel*²⁴ care nu trebuie trecut între cuvintele împrumutate direct din limba maghiară, fiindcă el a fost creat pe terenul limbii române. Avînd un nume propriu, satul nu mai e atestat ca „sub castro”, ci e amintit în documente cu noul său nume, tradus de către autorități: *Sebes minor*, *Kissebes* și *Kissebus*²⁵. W. Scheiner²⁶ crede tocmai invers decît noi și anume că *Sebeșel* traduce pe magh. *Kissebes*.

Sebeshely este o redare a lui *Sebeșel* printr-un cuvînt maghiar apropiat ca formă de cel românesc. De aceeași părere e și W. Scheiner.

Recapitulînd cele spuse mai înainte, reiese că, în cazul lui *Sășciiori* și *Căpîlna*, vechile nume românești au fost traduse în limba maghiară, apoi localitățile au primit nume noi din partea autorităților.

În cazul lui *Sebeșel* numele românesc a fost redat printr-un cuvînt maghiar apropiat ca formă de cel românesc.

mai 1965

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj,
Facultatea de filologie,
str. Horea, nr. 31

¹⁹ Urkb. II, p. 557.

²⁰ *Ibid.*, p. 592.

²¹ *Ibid.*, p. 592.

²² *Op. cit.*, fila 157 v. și 85 v.

²³ Sebeșul e reședință de raion în reg. Hunedoara și a primit numele de la riul *Sebeș* care se numește așa numai după ce se unesc cei doi afluenți principali ai săi: *Frumoasa* și *Bistra*. „Sebeș” ar putea fi o traducere a oricăruia din cele două nume de afluenți. (Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 121—123, unde e dat sub „Nume topice care arată o însușire a locului” ca « sinonim străin » pentru Repedea [tradus în slavă cu Bistra sau Bistrița]. În nota 1 de la pag. 123 se spune că ar putea proveni și din magh. *szép* „frumos”, *szebb*, *szebben* „mai frumos”, traducîndu-l deci pe *Frumoasa*).

²⁴ Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 459.

²⁵ De aceeași părere e și I c z k o v i t s E m m a, în *op. cit.*, p. 75, nota 90.

²⁶ *Op. cit.*, p. 138.

FORME HIPOCORISTICE SCURTE ALE UNOR PRENUME DIN ALR

DE

AURELIA STAN

În ancheta pentru ALR, printr-un număr de 37 de întrebări (4431, 33, 35, 37, 39, 42, 44, 47, 49, 51, 53, 55, 57, 60, 62, 64, 66, 68, 70, 72, 75, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 96, 98, 4500, 502, 504, 506) s-au căutat să se obțină „formele de dezmiere” la tot atâtea prenume (Ioan și fem., Gheorghe și fem., Petru, Pavel, Dumitru, Constantin, Nicolae, Andrei, Vasile, Teodor, Mihail, Gavril, Alexandru, Ștefan, Grigore, Anton, Lazăr, Ilie, Maria, Ana, Elena, Elisaveta, Sofia, Floare, Florea, Vioara, Paraschiva, Zamfira, Zamfir, Eufrosina, Eudochia, Eufemia, Atanasie, Anastasie, Anastasia). Din punctul de vedere al formei sub care se prezintă, răspunsurile se pot stabili două mari categorii¹, și anume:

a) derivate cu sufixe diminutive de la prenume-bază²;

b) derivate cu sufixe diminutive de la prenume-bază și apoi scurtate prin căderea unei părți de la început sau chiar a întreg prenumelui rămânând doar sufixul, sau forme scurte, gata trunchiate, dintre acestea unele apoi fiind derivate cu sufixe.

În cazul de față ne interesează formele din a doua categorie, adică cele care sînt caracterizate, în primul rînd, prin scurtime.

Pentru aceste forme, numite în DLRM *diminutive*, avem acolo următoarea definiție: „nume de persoană format cu un sufix diminutival (sau prescurtare familiară și alintătoare a unui nume de persoană”. În DA pentru formele de care ne ocupăm avem termenul: *ipocoristic* „(despre cuvinte sau forme derivate). Întrebuințat în sens dezmiereător (se zice mai ales despre formele scurtate ale numelor de botez)”. Deci

---

¹ fapt arătat încă de vornicul Iordache Goleescu în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, Buc., 1840, la p. 120, unde spune: „măngăietor nume numim pre cel ce arată că un nume să trage din alt rume, după măngăierea ce i se face spre *adaos* sau spre scădere”.

² și de care ne-am ocupat în *O problemă de antroponimie: derivarea cu sufixe diminutive ale prenumelor din ALR*, în CL IX, 1964, nr. 1, p. 97–108.

pentru cei doi termeni — diminutiv și ipocoristic — avem, în fond, aceeași definiție. Pentru o mai mare precizie, însă, noi am considerat potrivit să numim formele acestea *hipocoristice scurte*.

Problema hipocoristicelor prenumelor s-a bucurat, în mod mai izolat, și în unele cazuri numai tangențial, de atenția cercetătorilor. Cu toate acestea există unele lucrări demne de a fi luate în considerație.

După cum arată și Șt. Pașca³, se pare că cea mai veche mențiune în legătură cu aceasta este cea a vornicului Iordache Golescu, în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești* unde se spune: „unele nume atât de schimb, făcându-se mîngăietoare, încît nu sã mai pot cunoaște din ce nume sã trag ...” Dã apoi cîteva exemple din care noi amintim aici unul singur: „Cănuță din Radu prefăcîndu-se, din Radu-Răducanu, din Răducanu-Răducănuță, din Răducănuță — Cănuță, încît la numele Cănuță nici o slovă au mai rămas din Radu, de unde sã trage, și alte multe asemenea, care sînt la voința omului sã le schimbe, după mîngăierea și răsfățarea ce va face numelui”⁴. Următorul pare sã fie B. P. Hasdeu care, în *Etymologicum Magnum Romaniae* a luat în discuție un număr însemnat de forme hipocoristice ale prenumelor. O atenție deosebită, prin modul serios și temeinic în care se ocupă de astfel de forme, le-a acordat S. Pușcariu în *Die rumänischen Diminutivsuffixe*⁵. Material interesant cuprinde și studiul lui Iosif Popovici, *Rumänische Dialekte*, I⁶, sau lucrarea lui S. Fl. Marian, *Nașterea la Români*⁷, articolul lui Al. Graur, *Les noms roumains en -u(l)*⁸, și, în sfîrșit, lucrarea lui Șt. Pașca, *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*⁹, ca sã nu amintim decît pe cele ceva mai bogate în asemenea material și mai judicioase în tratarea acestor forme. De fenomenul trunchierii prenumelor s-a ocupat și V. V. Haneș: „Pin Ucea și pin Arpaș, apoi cîn” strigă „Ghiorghe” zice: mări Ghio, vorba tot pe jumătate. Tu Măriu în loc de „tu, Măriuț” sau „Măi, Lăi, găst-ai ghitili”⁹. „Da Laie cãtã Gheorghe: „Da tu Ghio” (p. 33)¹⁰. Merită sã amintim și lucrarea *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*¹¹ în care W. Meyer-Lübke a reușit sã stabileascã, în cîteva trãsãturi, esența criteriilor de formare a hipocoristicelor, bazîndu-se, ce e drept, numai pe o parte restrînsã din formele hipocoristice romanece.

³ *Nume de persoană și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 121.

⁴ p. 120.

⁵ p. 121.

⁶ p. 48—74.

⁷ p. 202—211.

⁸ în „Romania”, p. 52.

⁹ p. 117—133.

¹⁰ V. V. Haneș, *Din Țara Oltului*, București, 1921, p. 33. Asemenea forme ca *Ghió* și celelalte date de Haneș nu sînt hipocoristice ci sînt create avînd în vedere cu totul alt scop. În rostirea lor ele prezintă un accent dinamic foarte puternic pe ultima vocală.

¹¹ p. 250—251.

Asupra originii procedului formării hipocoristicelor scurte se pare că toți cei care s-au ocupat de această problemă — atît pentru limba română, cît și pentru alte limbi — au căzut de acord. Astfel s-a ajuns la concluzia că formele în discuție își au originea în graiul copiilor. De ceea ce noi putem fi absolut siguri este faptul că acest procedeu de scurtare a prenumelor — inconștient la copil și explicat prin imperfecțiunea deprinderii lor de rostire — a fost însușit de cei mari în mod conștient, datorită unor avantaje pe care formele respective le prezintă. Totuși, poate că e prea mult pusă pe seama copiilor originea hipocoristicelor. Bineînțeles, nu e exclusă posibilitatea ca unele dintre ele să-și aibă originea în felul de a rosti al copiilor. Ar fi de așteptat însă, în acest caz, ca mai multe sunete să fie rostite alterat, în special consoanele care prezintă dificultăți în ceea ce privește rostirea lor de către copii, cum este mai ales *r*, eventual *t* și altele. Mai degrabă credem că dorința de a exprima un anumit grad de afecțiune este, în cele mai multe cazuri, cauza formării hipocoristicelor. Iar tendința spre economie a limbii este cea care intervine în procesul scurtării lor. În cazul formării lor, acțiunea de scurtare se manifestă în mod variat, după imaginația și bunul plac al celui care formează un hipocoristic sau altul, din categoria celor de care ne ocupăm. O dată create, aceste forme sînt utilizate întocmai sau modificate, mai mult sau mai puțin, ajungîndu-se la răspîndirea, la generalizarea lor.

Formarea hipocoristicelor scurte ale prenumelor nu este, după cum am mai spus, un fenomen propriu limbii române ci e un fenomen care e atestat la multe¹², dacă nu chiar la toate popoarele. În expunerea noastră nu am avut în considerație faptul că în unele cazuri formele derivate au putut fi luate, în felul în care le găsim înregistrate la noi, din limbi străine. De altfel, de multe ori e greu să stabilești precis dacă forma hipocoristică este o creație pe teren românesc sau este un împrumut.

Indiferent însă de aceste aspecte ale problemei în discuție, care au un rol mai mult secundar în studierea lor, considerăm că hipocoristicelor scurte merită să li se acorde atenție deoarece ne dau posibilitatea să cunoaștem procedeele formării lor, sufixele care se adaugă uneori — aceleași sau diferite de cele din lexic — să vedem dacă și în acest caz în graiuri există preferințe pentru unele sau altele dintre sufixe, să cunoaștem răspîndirea sufixelor pe un teritoriu mai mare și la mai multe prenume etc. Pe noi aici ne interesează numai prima problemă, anume aceea a procedeelelor lor de formare.

În același timp problema ne preocupă și pentru un alt aspect al ei. Se știe că în antroponimie cele mai curînd supuse diferitelor schimbări sînt prenumele. Aceasta, deoarece în cerc restrîns, familiar, sau mai larg — colectiv de muncă etc. — rolul fundamental în numirea unei persoane îl are prenumele, menit să-l deosebească de celelalte persoane care fac parte din aceeași familie sau colectivitate etc. Or, cu ajutorul sufixelor și cu ajutorul diferitelor procedee utilizate în antroponimie, prenume

¹² Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 119—120; J. Kurylowicz, *op. cit.*; Al. Dauzat, *Les noms de personnes* ...; M. Orlando, *Raccorciature di nomi e cognomi*, în „L'Italia dialettale”, III, fasc. 1 (1932), p. 13 și alții.

mai noi sau prenume vechi, tradiționale, își schimbă aspectul, primesc un aspect diferit, nou, chiar modern, ajungînd să indice mai precis o persoană. În acest compartiment al limbii, mult mai mult ca în altele, moda își spune cuvîntul.

În problema formării acestor hipocoristice scurte mai există un aspect care trebuie avut în vedere. Anume, în unele cazuri, atribuirea unei asemenea forme se datorește faptului că în familia respectivă mai are cineva același prenume — de la care s-a format și hipocoristicul scurt — și deci, se simte nevoia unei mai mari precizări în utilizarea prenumelui, în același timp stabilindu-se o corelație între cei doi purtători ai aceluiași prenume. Așadar, pe de o parte formarea acestora — precum și mulțimea și varietatea lor — corespunde unor necesități practice, rezolvîndu-se o problemă de economie în procesul de comunicare, dar, în același timp, ele indică și spiritul de inovație, de inventivitate în acest domeniu al limbii.

Formele hipocoristice ale prenumelor de care ne ocupăm au fost culese acum 30 de ani. La studierea acestora trebuie să căutăm forma de la care au fost create. Aceasta deoarece, în multe cazuri, formele depind de felul în care este cunoscut prenumele-bază în localitatea respectivă, adică de varianta fonetică a formei de bază a prenumelui de origine. Ca și formele de bază, și hipocoristicele scurte respectă particularitățile fonetice caracteristice graiurilor în care au fost înregistrate. Totuși, ceea ce s-a spus mai sus în legătură cu formele scurte ale hipocoristicelor în general este într-un tot valabil și pentru acestea de care noi ne ocupăm mai jos: unele sînt departe sau chiar foarte departe de prototipul din care au luat naștere.

O dificultate apare și în cazul cînd o formă hipocoristică scurtă ar putea proveni de la două, trei sau chiar mai multe prenume. Asemenea omonime se datoresc mai ales trunchierilor sau contracțiilor prea mari și în aceste cazuri numai afirmațiile informatorilor ne mai pot ajuta, deși uneori nici acestea nu sînt întemeiate, fiind improvizatii, legături pe care ei le fac în momentul cînd sînt întrebați, cum se întîmplă în următoarele cazuri: *Culiță* de la *Ii u ó n* (în 537), *Golița* de la *Maríia* (în 605), *Lisăndrina* de la *Lisavieta* (în 876) sau *Lisăndrico* (voc.) de la *Ielisavéta* (!, în 899), *Săftica* de la *Lisaviéta* (în 414).

În unele localități, derivate care sînt din punctul de vedere al formei lor hipocoristice scurte sînt considerate ca prenume propriu-zise, iar informatorii afirmă că nu se utilizează în acea localitate formele hipocoristice scurte decît ca prenume propriu-zise: *Čița* și *Dočița* (în 228 pentru *Evdochia*), *Fica* (în 228 pentru *Sofia*).

În unele cazuri — acestea sînt cele mai rare — informatorul este mai sincer; astfel unul declară că nu știe dacă *Dinúțu* e hipocoristic de la *Constantin* (în 95).

Alteori informatorul voind să dea neapărat un răspuns, arată că un prenume este hipocoristicul scurt al altui prenume, de exemplu: *Dăvasta* pentru *Zamfira* (în 520), *Páscal* pentru *Pavel* (în 537), *Savasta* pentru *Lisaviéta* (în 414).

Și, în sfârșit, în unele cazuri cu totul izolate, informatorul arată că un prenume sau altul „n-ări alintătură” ca pentru *Paraschiva* (p. 531) sau au alte roluri în sistemul de denotație, ca : *Lăța* „în batjocură” pentru *Mărie* (în 172), *Dotița* „e nume de familie” (răspunsul e la prenumele *Eudochia*, 551). În punctul 95 prenumele *Eudochia* e cunoscut doar din „povestea Dót'i”; în punctul 130 informatorul spune că *Atanasie* nu este nici prenume, nici hipocoristic; numai „polică sint Tănăsă”.

În studierea materialului va trebui să ținem seama de răspunsurile, uneori hazardate, ale informatorilor și să avem în vedere mai mult forma scurtă decât afirmațiile lor.

În același timp va trebui să ținem seamă neapărat de felul, forma, în care sînt cunoscute și deci înregistrate prenumele-bază în localitățile anchetate, să pornim la studierea procedeelor lor de formare și de la variantele lor regionale cînd e cazul.

Prenumele-bază pot avea forma :

- 1) identică cu cea din limba literară
- 2) variantă fonetică : *Grigóle* în 172, *Zăkira* în 705 etc.
- 3) trunchiată : *Tănase* în 76, 95, 105 . . . , *Dochia* în 182, 705, *Frosina* în 353, 362 . . . etc.
- 4) derivată cu sufix diminutival : *Iiçonel* în 987 etc.

Am împărțit materialul studiat în două mari categorii :

I. Formate de la formele de bază ale prenumelor, din care se păstrează prima parte, care poate fi vocala sau silaba inițială, primele două silabe etc., la care se adaugă uneori o vocală, un sufix sau chiar două sufixe.

II. Formate de la forme de bază sau diminutive (derivate cu sufixe diminutive), din care cade partea de la început (inițiala, silaba inițială, două silabe de la început etc., rămînînd numai partea finală, care în unele cazuri poate fi o singură literă și se adaugă la ea un sufix sau uneori, chiar două sufixe. Acestea sînt cele mai numeroase cazuri.

I. În cadrul primei mari categorii se pot stabili, după criteriile de formare, mai multe subcategorii :

a) se păstrează din forma prenumelui-bază 1. o silabă : *Flor*¹³ (< Florea, în 605); 2. două silabe : *Ili* (< Ili/saveta/, în 29), *Nasta* (< Nasta/ sița/, în 260, 791)¹⁴, *Nicu* (< Necu/lă/, în 228); 3. trei silabe : *Eliza*¹⁵ (< Elisa/veta/, în 182).

b) se păstrează inițiala la care se adaugă : 1. partea finală a prenumelui-bază, deci în acest caz se petrece un fenomen de contragere : *Tăse*

¹³ Informatorul menționează „boierește”.

¹⁴ vezi A. Stan, *op. cit.*, în CL IX, 1964, nr. 1, p. 97—109.

¹⁵ cu sonorizarea lui *s* intervocalic.

(< T/ăn/ăse sau Tă/na/se, prin asimilarea lui *ă* la *a* din silaba următoare, înainte de scurtarea prenumelui Atanasie, în 791); 2. un sufix diminutiv: *Lică* (< L/azăr/ + -ică, în 76), *Mița* (< M/aria/ + -ița, în 182, 762); 3. două sufixe diminutive: *Mițico* / voc. / (< M/aria/ + -iț(a) + ica, în 762).

c) se păstrează o primă parte sau primele două silabe, la care se adaugă una sau două sufixe diminutive: *Nicușor* (< Nec/ulai / + -uș + -or, în 551, 605, 723, 791, 987), *Alecúță* (< Alec/sándru/ + -uță, în 520), *Nastacúță* (< Nasta/sișe/ + (c) -uță, în 219).

II. Și în cadrul celei de-a doua mari categorii se pot stabili, după criteriile de formare, mai multe grupe:

a). cade vocala inițială (aferează): *Tănasie* (< Atanasie, 64), *Ŭonica* (< Iiŭonica, 791), *Nuța* (< Anuța, 130, 172), *Néta* (< Anléta, 182), *Lena* (< Élena, 876), *Lișe* (< Ilișe 172, 791, 872, 876, *Lenuța* (< Ilenuța, 605).

b). cade silaba inițială: *Onútu* / a / (< Iionút¹⁶, 95), *Zălică* (< Lă-zărúcă, 833; remarcăm rostirea cu -l- în loc de -r-, frecventă la copiii mici), *Fica* (< Sofica, 141), *G'ită* (< Giorğıță, 2, 27, 157, 192, 705), *Tonită* (< Antonită, 414), *Fănică* (< Ștefănică, 182, 605, 791), *G'olița* (< Marg'olița, 605), *Sica* (< Tasica - dim. Nastasi'a - 987), *Niță* (< Ionită, 2, 27, 29, 76, 141), *Neéte* (< Ioneéte, 812), *Veta* (< Savetă, 284), *Gyóle* (< Gri/g^ole, 172), *H'ira* sau *Fira* (< Zamh'ira, 157, 192, 260), *Sina* (< Frosina, 172), *Viéta* (< Saveta - pentru Elisabeta - 228), *Saviéta* (< Lisaviéta, 284, 520), *Fîța* (< Sofîța, 605, 987), *Fico* / voc. / (< *Sofica*, 141), *Tasák'i* (< Nastasák'i, 605), *Firca* (< Zăfircă, 928), *Firița* (< Zamfirița, 605), *Tasița*¹⁶ (< Nastasi'a, 414).

c). cad primele două silabe: *Veta* (< Lisaviéta, 2, 27, 284, 551, 605, 682, 723, 791, 812, 987), *Súică* (< Tănăsúică, 76), *Rița* (< Zamfirița, 605), *Kiva* (< Paraskiva, 76, 130, 172, 574, 723, 791, 836, 848, 876), *Tișa* (< Parastișe, 95), *Násie* (< Antănasiē, 27), *Cútă* (< Anicuță, 551), *Nică* (< Ii^uonică, 520), *Niță* (< Ii^uniță, 172, 182), *Nélu* (< Ii^uonel, 987), *Iica* (< Viorica, 605), *Sî'a* (< Nastasi'a, 172, 228, 279, 284, 575, 605, 784, 836, 876).

d). cade și prima parte (o literă, o silabă) și partea de la urmă a prenumelui-bază: *Lisa* (< [E]lisa[veta], 192).

e). contragere: *Fina* (< [Io]f[ros]ina, 27), *Vuța*¹⁷ (< Măriuța, 76), *Vilúța* (< Ga[v[r]ilúță, 414), *Luța* (< [I]l[en]uța, 414).

Hipocoristicele scurte amintite mai sus prezintă interes deosebit în antroponimie. Spre deosebire de lexic, unde „formațiile noi — e vorba de cele diminutive — prezintă interes deosebit și prin faptul că sînt produsul mijloacelor proprii ale limbii noastre”, în cazul formelor de care ne ocupăm mijloacele de formare a lor sînt cu totul diferite de cele din lexic, fiind proprii, în toate limbile, acestui domeniu. Valabilă rămîne afirmația că, la fel ca elementele din lexic, ele satisfac, numai în unele

¹⁶ a dispărut.

¹⁷ fricativă bilabială u întărindu-și fricțiunea — în poziție inițială — > v (uăraș < varoș).

cazuri, anumite nevoi. Astfel, de exemplu, spre a evita confuzia între membrii unei familii care au același prenume, formele trunchiate sînt binevenite. Prezentînd avantajele amintite (scurtime, afecțiune, economie în rostire) se și mențin, de multe ori, pentru toată viața purtătorului.

Cercetarea materialului ne dă posibilitatea să constatăm că și aceste forme hipocoristice se integrează în sistemul limbii. Analiza poziției lor în sistemul limbii, ținînd seama de criteriile formale care se leagă cu valoarea lor semantică specială¹⁸, le asigură un loc aparte, în special forme or trunchiate, printre celelalte categorii nominale.

Baza procedului hipocoristic este adesea constituit, așa cum putem constata din materialul prezentat mai sus, nu de prenumele-bază, sub aspectul său normal, ci printr-o formă prescurtată și chiar modificată, provenind, în unele cazuri, așa cum am mai arătat, din limbajul infantil și adoptată de către adulți. Supusă unei reguli fonetice sau morfologice riguroase, i se pierde caracterul spontan¹⁹ sau, alteori, îi apare în mod foarte evident tocmai acest caracter. Importanța graiului copiilor este recunoscută, în general, de lingviști²⁰. În antroponomie ea are cel puțin același rol creator ca și în alte compartimente ale limbii. Imperfecțiunea deprinderii de rostire a copiilor duce în cazul prenumelor la trunchieri și contracții neașteptate, greu sau chiar imposibil de explicat din punct de vedere fonetic. Astfel, legătura etimologică a formelor hipocoristice cu prenumele-bază nu se mai păstrează. Nu sîntem însă de părerea lui Șt. Pașca atunci cînd susține că „această legătură se pierde tocmai fiindcă multe din formele hipocoristice date indivizilor în copilărie sau în tinerețe se păstrează pentru numirea lor și dincolo de epoca în care de obicei un individ se alintă, deci pină la bătrînețe”²¹.

Prezentarea noastră este doar o primă investigație în materialul bogat pe care ni-l pune la îndemînă ALR. O cercetare mai profundă, mai complexă, va scoate la iveală și alte aspecte ale problemei de care ne-am ocupat.

decembrie 1964

Institutul de lingvistică, Cluj,
str. Emil Racoviță, nr. 21.

¹⁸ Y. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica”, nr. 2, p. 1.

¹⁹ Y. Kuryłowicz, *op. cit.*, p. 9.

²⁰ Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 119.

²¹ *id.*, *ibid.*

NOTE ETIMOLOGICE

II

DE

E. PETROVICI

Abur, abura, aburi

Rom. *abur* este de obicei comparat cu alb. *avull*, presupunându-se că amîndouă formele provin din tracă sau traco-iliră. Apropierea formei românești de cea albaneză prezintă însă o dificultate de ordin fonetic: Un *b* intervocalic nu se menține în elementele străvechi, latine sau autohtone, ale limbii române. De aceea nu e posibil ca la baza formei românești și a celei albaneze să fie pusă o formă latină reconstruită *aburare, respinsă cu hotărîre de Eqrem Çabej¹.

Etimonul lui *abur* și a lui *abura*, *aburi* trebuie căutat într-o formă care nu prezenta un *b* intervocalic. Încă *Dicționarul Academiei* a apropiat pe *abur* de *boare*, considerîndu-l pe acesta din urmă mai degrabă „o modificare” a celui dintîi decît continuatorul lat. *boreas* (< gr. βορέας)². E greu însă de a arăta prin ce modificări a putut trece *abur*, ca să rezulte forma *boare*. Calea inversă pare mult mai verosimilă. Din substantivul *boare* a fost derivat, pe teren românesc, cu ajutorul prefixului *a-*, verbul *abura*, *aburi* (cf. *a + vînt > avînta*), care la început a avut sensul, păstrat de altfel pînă astăzi, de ‘a sufla ușor, a adia’³. *Abur* nu e decît un post-verbal al lui *abura* (cf. *înconjura* — *înconjur*, *avînta* — *avînt*, *afuma* — *afum* ‘miros (de afumătură)’ etc...). Și el și-a păstrat sensul primitiv de ‘suflare (ușoară), adiere’⁴, ca de altfel și derivatele *abureală*, *aburire*⁵. Evoluția semantică ‘a sufla (ușor), a adia’ > ‘a scoate aburi’ e cu siguranță de dată relativ recentă.

¹ „Revue de linguistique”, VII, p. 170—171.

² DA, s.v. *boare*.

³ *Din ce parte abură sau bate vîntul* (Marian, S. I., 193). *Nici un vînt nu aburea* (Sadoveanu, *Opere*, I, București, 1940, p. 98).

⁴ Cf. și diminutivul — regional — *aburel* ‘vînt ușor, vîntuleț, adiere’.

⁵ *O ușoară abureală de vînt* (Ibrăileanu, *Adela*, București, [f.a.], p. 117). *Aburire de vînt* (Sadoveanu, *Opere*, III, București, 1943, p. 301).

Trebuie remarcat că însuși termenul *boare* — care stă la baza derivatelor *abura*, *aburi*, *abureală*, *abur*, *aburel*, *aburos* — a dezvoltat și sensul de ‘abur’.

Dacă verbul *abura*, *aburi* e un derivat al lui *boare*, atunci ne-am aștepta ca postverbalul să aibă forma *abor. Dar exemplul lui *rugă* dovedește că substantivul postverbal poate prezenta și vocalismul formelor cu accentul pe sufix sau desinență.

În ceea ce privește etimologia lui *boare*, cred că lat. *boreas* (< gr. βορέας) e cea mai plauzibilă⁶.

Rom. cir, alb. qull

Dictionarul limbii române moderne (DLRM), compară rom. *cir* ‘terci de mămăligă; scrob; lipitură (din lut sau pământ frământat cu apă)’ cu ucr. *čyr*. În „Dacoromania” X (1941, p. 26 urm.) am arătat că ucr. *čyr* ‘terci de mămăligă’ a fost împrumutat de ucraineni din limba română împreună cu alți termeni care se referă la cultura porumbului și la prepararea mămăligii ca, de ex., *balmus*, *kukurudz*, *kuleša*, *malaj*, *mamalyga*, *popușoja*, *prașuvaty*. Tot acolo am încercat să explic pe rom. *cir* din v. gr. *χυλός* ‘suc, sevă, chil, decoctie’, păstrat și în greaca modernă cu sensuri apropiate de acelea ale lui *cir* în diferite regiuni românești. În dicționarul grec-francez al lui Hépîtès e tradus ‘pâte liquide; bouillie; coulis’⁷.

Am presupus că în latina orientală a existat un termen culinar și farmaceutic *chylus* împrumutat din greacă (*χυλός*), al cărui sens va fi fost foarte apropiat de acela al sensului termenului corespunzător din greaca modernă și din română, anume ‘terci, scrob, papă (din făină de grâu sau de alte cereale)’⁸.

Probabilitatea existenței în latina orientală a lui *chylus*, avînd sensul sus-amintit, e mărită prin faptul că o formă destul de apropiată de rom. *cir* se întîlnește în albaneză: *qull* ‘mîncare preparată din făină fiartă în apă la care se adaugă unt sau ulei’⁹. Eqrem Çabej neagă legătura dintre lat. *chylus* și alb. *qull*¹⁰, pe care îl consideră împrumutat direct din vechea greacă într-o epocă timpurie, cînd u avea valoarea lui *u*¹¹. Palatalizarea lui *χ* [kh], care a devenit *q* [k'] în albaneză, e o mărturie că

⁶ W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*.

⁷ A. Th. Hépîtès, *Dictionnaire grec-français et français-grec*, Atena, 1910, s.v. *χυλός*.

⁸ Înaintea introducerii porumbului, cirul (scrobul) se făcea cu siguranță mai ales din făină de mei.

⁹ Fjalorj i gjuhës shqipe, Tirana, 1954, s.v. Kristoforidhi II glosează *χυλός*, κορκοῦτι ‘scrob (de făină), terci, papă’ (Κωνσταντίνου Χριστοφορίδου Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλῶσσας, Atena, 1904, s.v. κjoῦλ-i). Vezi și G. Weigand, *Albanesisch-deutsches und deutsch-albanesisches Wörterbuch*, s.v. *kjull-i*.

¹⁰ Eqrem Çabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnwörter im Albanischen*, „Revue de linguistique”, VII, 1962, p. 193.

¹¹ Idem, *Die älteren Wohnsitze der Albaner auf der Balkanhalbinsel im Lichte der Sprache und der Ortsnamen*, in *VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche Firenze* — Pisa, 4–8 Aprile 1961, p. 250; Idem, *Einiye Grundprobleme der älteren albanischen Sprachgeschichte*, in „Studia Albanica”, I, 1964, p. 84, 87.

împrumutul s-a făcut într-o epocă mai recentă — când *u* se pronunța *ii* — poate chiar din latina orientală, care poseda termenul *chylus* păstrat în rom. *cir*¹². Dar chiar dacă împrumutul e din greacă, faptul că gr. *χολός* a pătruns în albaneză ne întărește în convingerea că el s-a putut răspîndi și pe teritoriul romanizat de pe cele două maluri ale Dunării de jos.

Existența lui *qull* în albaneză sprijină etimologia rom. *cir* < lat. *chylus* (< gr.)

De altfel termenul culinar și farmaceutic *chylus* nu era necunoscut latinei occidentale¹³.

Din punct de vedere al consonantismului, *qull* și *cir* prezintă o corespundență perfectă. Cf. alb. *qafë*, *page* : rom. *ceafă*, *pace* ; alb. *mugull*, *pyll* : rom. *mugur*, *pădure*. Vocala *i* a formei românești e însă neobișnuită, deoarece într-o seamă de elemente de origine veche grecească lui ypsilon îi corespunde *u*. Cf. lat. *cyma*, *gyrus*, *martyr*, *stylus* > rom. *čumă* (*ciumă*), *ğur* (> *jur*), *martur* (> *martor*), ar. *stur*. E probabil ca forma mai veche să fi fost *čur (pe vremea cînd reprezentantul latinescului *c(r)ibrum* era disilabic : *čiur (cf. lat. *fabrum* > *făur*). După deplasarea accentului de pe *i* pe *u* și dispariția lui *i* în africata precedentă, pentru evitarea omonimiei, mai vechiul *čur a fost înlocuit cu *cir*. Palatalizarea *u* > *i* sub acțiunea unei consoane palatale precedente nu e neobișnuită în română. Cf. *inchid*, *deschid*, *blid*, *ibovnic* (< *ȳbovnic*) < lat. *includere*, *discludere*, sl. *bljudo*, *ljubov(i)nikū*. Cf. și ar. *țir* 'ciur'.

E posibil însă ca la baza presupusei forme latine orientale să fi stat o formă grecească mai recentă, în care *y* avea valoarea lui *i*. Cf. it. *giro*, prov. *gir*, sp. port. *giro* < lat. *gyrus* ; it. *cima*, fr. *cime*, sp. *cima*, dalm. sard. *kima* < lat. *cyma* (> rom. *ciumă*).

Dólină și dolină

Cuvîntul *dólină*, accentuat pe prima silabă, cu sensul de 'vale', figurează printre elementele slave în dicționarul etimologic al lui Cihac¹⁴. I.-A. Candrea indică sîrba ca izvor de unde a intrat în limba română acest termen pe care îl glosează 'vale, luncă'¹⁵. În unele dicționare ale noastre apare și un alt sens al acestui cuvînt (accentuat însă pe silaba penultimă), anume acela de 'depresiune, în formă de pîlnie, în terenuri carstice'. Etimologia acestui termen tehnic al geografilor e dată de L. Șăineanu ca slavă¹⁶, iar de DLRM ca sîrbă¹⁷. În limbile slave, însă, *dolina* înseamnă numai 'vale' în general. Pentru a desemna o depresiune în teren carstic,

¹² Dacă termenul albanez ar fi avut la bază o formă greacă în care *u* a fost pronunțat *u*, atunci ne-am fi așteptat să aibă aspectul *kull. Cf. gr. *κῦμα* > alb. *kum*, pl. *kuma* (vezi „Studia Albanica”, I, p. 85).

¹³ L. Quicherat — A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, Paris, s.a., s.v. *chylos*, *chylus*.

¹⁴ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais*, Frankfurt a. M., 1879, p. 99, s.v. *dólină*.

¹⁵ I.-A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească”*, s. v. *dolină*. I.-A. Candrea nu dă nici o indicație asupra regiunilor unde e întrebuințat acest cuvînt.

¹⁶ Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, Craiova, 1914, s.v. *dolină*.

¹⁷ DLRM, s.v.

slavii întrebunțează alți termeni, ca, de exemplu, în sîrbocroată *dùliba*, *pònìkva*, *pònor*, *propazina*, *vřtaća*, *vrtop* etc.¹⁸; în slovenă *ponìkva*, *pònor*¹⁹ etc.; în bulgară *ponór*²⁰, în rusă *провальная воронка*, *карстовая воронка*²¹. Etimonul termenului geografic *dolină* trebuie, prin urmare, căutat nu în slavă, ci în una din limbile occidentale, în care există într-adevăr un termen geografic asemănător, întrebunțat de altfel numai de specialiști²². A. Scriban consideră termenul tehnic românesc venit din germană (unde ar fi de origine sîrbă), iar termenul popular din Banat, accentuat pe prima silabă, cu sensul de 'vâlcea', din sîrbă²³. Deoarece neologismele noastre sînt, în marea lor majoritate, de origine franceză, e de presupus că și *dolină* a fost împrumutat de geografii noștri din terminologia geografică franceză²⁴, unde a pătruns, ca și în cea engleză, din terminologia geografică germană. În felul acesta *doline* a devenit un termen tehnic internațional²⁵, neîntrebunțat însă în limbile slave, unde *dolina* are sensul general de 'vale'. Mai sus am dat cîțiva din termenii care în limbile slave desemnează o *dolină* carstică.

În cursul primului război mondial, termenul de *dolină* 'pîlnie carstică' a circulat foarte mult prin Banat, Crișana și Transilvania, în graiul celor care au făcut războiul în armata austro-ungară pe frontul „italian”, unde luptele s-au dat aproape exclusiv în regiuni carstice și unde *dolinele* au servit ca adăposturi naturale celor două armate în luptă. Termenul a fost adoptat de soldații români din terminologia militară austriacă. Fostii participanți la luptele de pe frontul „italian” îl întrebunțează și astăzi cînd povestesc întîmplări din primul război mondial.

Grel

Forma *grel* e semnalată în comuna Bulzești (reg. Hunedoara, raionul Brad), fiind glosată 'o veveriță mai mică'²⁶. Se știe că animalul mai mic decît veverița, avînd o oarecare asemănare cu ea și hrănindu-se de

¹⁸ Joseph Schütz, *Die geographische Terminologie des Serbokroatischen*, Berlin, 1957, p. 41—43. Privitor la scr. *dolina*, a se vedea *ibid.*, p. 37—38.

¹⁹ M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I—II, Ljubljana, 1894—1895, s.v.

²⁰ Najdenû Gerovû, *Rěčnikû na blûgarskij jazykû*, I—IV, Plovdiv, 1895—1908, s.v. *ponór*; *Rěčnik na sâvremennija bûlgarski knižoven ezik*, I—III, Sofia, 1955—1959, s.v. *ponor*.

²¹ *Dicționar tehnic poliglot*, București, 1963, s.v. *dolină*.

²² *Ibid.*, s.v. *dolină*.

²³ A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939, s.v.

Trebuie remarcat că termenul german e considerat ca fiind împrumutat din slovenă (vezi *Fremdwörterbuch*, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, s.a., s.v. *Doline*).

²⁴ Dicționarul Larousse (*Petit Larousse*, 1965) îl explică pe *doline* (glosat 'petite cuvette circulaire à fond plat, caractéristique de la topographie calcaire') din slav. *dole* 'bas'.

²⁵ Geografii austrieci vor fi fost primii care au descris regiunile carstice, locuite de sloveni și sîrbocroați, de pe teritoriul fostei monarhii austro-ungare. Pentru a desemna pîlniile carstice, geografii vienezi n-au avut un termen propriu, ci l-au împrumutat din graiul populațiilor slave al regiunilor calcareose pe care le-au studiat.

Termenul tehnic a pătruns și în terminologia geografilor maghiari, după toate probabilitățile tot din cea a geografilor austrieci. Noul dicționar enciclopedic maghiar (*Új magyar lexikon*) dă (s.v. *dolina*) ca etimologie a termenului maghiar cuvîntul slav care are sensul de 'vale'.

²⁶ „Cum vorbim”, IV, 1952, nr. 4, p. 34.

asemenea cu semințe de brad, alune, fructe de pădure etc., este pîrșul, numit latinește *glis*, *gliris*. O variantă latină vulgară *glirus a acestui termen stă la baza formei ir. din Jeiă *γ'ler* 'id', scrisă *hljer* de A. Glavina, care îl glosează 'un fel de șoarece' ²⁷, și a formei albaneze *gjer*, *ger*, 'pîrș' ²⁸.

Lat. vulg. *glirus ar fi trebuit să dea în dacoromînă *gher. În Banat și Hunedoara forma mai veche **gl'er* se va fi păstrat pînă prin secolul al XVIII-lea. Înainte de trecerea *gl' > ġ*, a apărut, prin metateză, forma de sg. și pl. **grel'* apoi *grei*, din care a fost refăcută o formă de singular *grel*.

Otcă, votcă

Lexiconul Budan îl traduce pe *otcă*, cu varianta *votcă*, prin lat. *protropum crematum*; magh. *votka*; germ. *der Vorlauf von Brandwein*. Cihac îl glosează 'eau de vie de première distillation, mère-goutte' ²⁹, iar CADE 'țuica rămasă pe fund, fără tărie, ce curge la urmă de tot din cazan'. Sensul termenului maghiar e identic cu cel dat de Cihac pentru rom. *otcă*, adică 'țuică fără tărie care curge din cazan la începutul distilării' ³⁰. E evident că termenul regional românesc e un împrumut din maghiară. Tratatamentul lui magh. *vo-* ca *o-* e cel așteptat. Și magh. *va-vă-* e redat în română prin *o-*. (Cf. magh. *vágás*, *város*, *Vajasd*, *Várad*, *Vásárhely* > rom. *ogaș*, *oraș*, *Oiejde*, *Oradea*, *Oșorhei*). În vechea maghiară, *v* era (și în unele graiuri regionale de astăzi continuă a fi) o fricativă bilabială, redată în împrumuturile maghiare ale limbii române prin *u*. Grupul *uo-* a devenit apoi *o-*, dar mai mult în scris. În pronunțarea regională se mai aude de obicei semivocala *u* înaintea unui *o* inițial ³¹.

Etimologia magh. *votka* este sl. *vodka* 'apșoară; rachiu' (un diminutiv direct al lui *vođa*) ³². Termenul românesc nu poate fi un împrumut direct din slavă, deoarece în elementele slave ale limbii române nu se constată trecerea lui *v* inițial la *u* (care să dispară apoi înaintea unui *o*). Varianta *votcă* e răspîndită prin Crișana, ceea ce e un indiciu că avem de-a face cu un împrumut din maghiară.

La baza etimonului lui *otcă*, *votcă* nu stă așadar o formă slavă derivată din radicalul *tok-* cu sensul de 'a curge', etimologie dată de Cihac și Candrea. Forma slavă cea mai apropiată de cea românească este, după Cihac, v. sl. *otok* 'tumor, insula, scopulus', iar Candrea îl explică pe *otcă* 'țuică fără tărie care curge din cazan la începutul sau la sfîrșitul distilării' din sîrb. *otok* 'vin care curge de la sine din strugurii zdrobiți, fără

²⁷ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, București, 1929, p. 205.

²⁸ Referitor la etimologia lui ir. *γ'ler*, a se vedea CL., VIII, 1963, nr. 2, p. 294 urm.

²⁹ A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane, Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Frankfurt a. M., 1879, p. 233.

³⁰ Szinnyei József, *Magyar tájszótár*, Budapest, 1879–1901, p. 1022.

³¹ Privitor la caracterul bilabial al lui *v* maghiar, a se vedea E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în „Studii și cercetări științifice”, Seria III, Științe sociale, V, 1954, 3–4 (Academia R.P.R., Filiala Cluj), p. 438 urm. Referitor la *otcă*, vezi *ibid.*, p. 457.

³² Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 1, Budapest, 1955, p. 561 urm.

a fi presați'. Etimologiile slave propuse de Cihac și Candrea nu satisfac nici din punct de vedere fonetic (*otok* nu poate deveni în română *otcă*, *votcă*) și nici semantic. Am văzut mai sus că magh. *votka* are exact același sens ca termenul românesc corespunzător.

Prepune

Verbul *a prepune* cu sensul de 'a traduce' e considerat ca fiind un continuator al lui lat. *praeponere* ³³. Un *a prepune* cu sensul de 'a bănuî pe cineva, a presupune; a prevesti' provine într-adevăr din lat. *praeponere*. Dar omonimul românesc cu sensul de 'a traduce' a fost creat de români după modelul slavului *prěvesti*, *prěvedo* cu același sens. Prefixul *pre-* al verbului *a prepune* 'a traduce' e prin urmare de origine slavă, ca în *preda*, *preface*, *prelua*, *preschimba*, *prescrie* 'a transcrie', formate după modelele slave *prědati*, *prětvoriti*, *prěvūzēti* (cf. scr. *preūzēti*), *prěmēniti*, *prěpisati* ³⁴.

³³ CADE, s.v.

³⁴ Cf. SCL, XI, 1960, p. 621 urm.

STUDIIND ELEMENTUL SÎRBESC ÎN LEXICUL GRAIULUI DIN TOAGER *

NOTE (I)

DE

I. MĂRII

În prima parte a notelor noastre vom prezenta un număr de cuvinte ce n-au mai fost atestate de lucrările consultate de noi sau, dacă au fost atestate, nu li s-a stabilit etimologia ori o arie mai exactă a circulației lor **.

1. bábiță

Bábiță, în graiul studiat, circulă doar cu sensul de „moașă”. ANON. CAR., după articolul *babă* „obstetrix”, notează forma *babice*. Cu sensul de „moașă” l-am mai întâlnit în *Cum vorbim*, 7–10/1951, p. 47 (din reg. Banat), ALR I/vol. II h. 219 [vezi punctele 35, 45, 47, 77 – *bábiță* [s] – și 69 – *bábiță*] și [vezi punctele 35, 45, 49, 69, 77] ALRM I/vol. II h. 293 [hartă reprodușă de R. Todoran, *Moașă*, „sage-femme”, în DR., X (1941), p. 282]. Atestările acestea ne arată că *bábiță* „moașă” este cunoscut doar în Banat, fiind o particularitate lexicală a subdialectului bănățean. În ceea ce privește originea lui subscriem afirmației lui Mile Tomici [vezi *Limba română*, XIV (1965), nr. 1, p. 103], care-l derivă din sb. *bábica* „idem”.

---

* Satul Toager, al cărui grai îl studiez de mai mulți ani, se găsește așezat în bogata cîmpie a Timișului, în apropierea graniței cu Iugoslavia. Administrativ, Toagerul aparține de comuna Giera, raionul Deta.

** Din economie de spațiu, vom renunța la citarea – sub formă de listă bibliografică – acestor lucrări, care întrec cifra de douăzeci. O parte din ele, cele care atestă cuvintele pe care le vom discuta, vor figura în contextul notelor.

2. cēsniță

De acest cuvînt, atestat doar de Lucian Costin (în *Graiul bănățean*, Timișoara, 1926, p. 75), s-a ocupat același Mile Tomici (*loc. cit.*, p. 103 – 104). La Lucian Costin este notată forma, fără accent, *cesnița* „colacul ce se pune pe masă în prima zi de crăciun . . .” Înregistrăm acest cuvînt deoarece sensul pe care-l are în graiul studiat și poziția accentului susțin etimologia propusă de M. Tomici, adică sb. *česnica* „piine sau turtă subțire ce se face de crăciun și în care se introduce o monedă; această piine este ruptă în bucăți și cel ce găsește în bucata sa moneda va fi, conform tradiției, cel mai fericit în anul viitor” (vezi M. Tomici, *loc. cit.*, p. 103). În graiul togerenilor cuvîntul este foarte cunoscut, fiind legat de un anumit obicei. Prin el se denumește un fel de prăjitură (nu colacul, acela e la crăciun, fiind legat de un alt obicei) ce se face de anul nou. Ea se face din foi subțiri de aluat care se umplu cu mac sau cremă și în care se introduce o monedă. Această prăjitură (evident, după ce s-a copt în cuptor), tăiată în bucăți, se aduce la masă și toți ai casei servesc pînă ce unul, norocosul anului nou (conform obiceiului), găsește moneda pe care, după ce o arată, o introduce în grinda casei, alături de alte monede din alți ani.

3. cîcă

În nici unul din dicționarele și glosarele consultate de noi nu l-am găsit. De altfel și în graiul togerenilor e rarisim. Se pronunță *šicā* și are sensul de „unchi”. Cuvîntul este de origine sirbească, avînd ca etimon sb. *čika* „idem”. Cf., pentru etimologie, RJA (= *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti*, Zagreb, 1880 și urm.) s.v.

4. colétcă

Colétcă „colivie” provine, credem noi, din sb. *krlětka* „idem” (vezi RJA s.v.). Lucian Costin (*op. cit.*, p. 109) înregistrează forma *galetcā* (-ci). O formă asemănătoare întîlnim și în ANON. CAR.; *kělītkē* „cavea”.

5. comăt

În graiul studiat este cunoscut cu sensul de „bucată (ceva mai mare) de piine”; *dă-m un comat dă pită*, zice togereanul. Stilistic, în opoziție cu *crișcă* „felie”, are o valoare augmentativă. Cu acest sens nu l-am găsit nici în dicționare, nici în glosare. El însă apare notat în punctul 36 (= Ghilad, comună nu prea îndepărtată de Toager) din ALR sn vol. IV h. 1067. Pe această hartă sînt înregistrate răspunsurile ce s-au dat, în diferite puncte, pentru sintagma: „un codru de piine”. În punc-

tul 36 s-a răspuns : *cuomát dă pită*. Cuvîntul provine, fără îndoială, din sb. **komat**. Cf., pentru etimologie, RJA s.v. **komat** „*vidi komad*” (= „*fragmentum, segmentum, frustum*”). A se vedea și sintagma *komad hljeba*.

6. coștác

Coștác „cocoasă” derivă, în mod evident, din sb. *koštak*, care, în RJA (s. v.), este explicat prin *kostobolja* „gută, artrită, boală de oase”. Acest cuvînt, precizăm, nu l-am găsit atestat în nici una din lucrările lexicografice (inclusiv glosarele) consultate.

7. cúpă

Cúpă, însemnînd „claie (mai mare sau mai mică) de tulei, coceni”, l-am mai întîlnit în ALR s.n. vol. I h. 118, unde, pentru „claie (de strujeni)”, s-au notat următoarele forme : (36) *cúpă, cupi* ; (37) *cúpa, cúpe* și (47) *cúpă, cúpie*. Cu acest sens, pe care-l are în această parte a Banatului, *cúpă* provine, fără îndoială, din sb. **kupa** „cumulus, acervus”. Cf., pentru etimologie, RJA s. v. **kúp** „gomila”, „*vidi 4 kupa*”. Pe lângă substantiv, togerenii cunosc și verbul *a cupi* „a aduna (pe porumbiște) snopii în cupă (14 snopi = o cupă) ; a face clăi”. Pentru această formă verbală, care putea fi creată și pe teren românesc, cf. sb. **kúpiti** „idem” (v. RJA s.v.).

8. dívăr

Dívăr, pronunțat *đivăr* cu sensul de „vătășel, vornic la nuntă” (adică băiatul și fata care însoțesc mirele și mireasa), în dicționarele noastre l-am găsit atestat doar la ANON. CAR., care notează forma *děvěr*. Cuvîntul, ținînd seama de această atestare, e vechi, dar nu cu mult mai vechi decît data la care a fost scrisă originala operă lexicografică a bănățeanului Halici. Dovadă este faptul că Halici nu-i dă sensul. Acest cuvînt, poate — deocamdată însă nu ne interesează această problemă care formează obiectul unui capitol dintr-un studiu amplu asupra lexicului subdialectului bănățean — aparține primului strat al pătrunderii elementelor sîrbești în lexicul bănățean. În ceea ce privește aria lui de circulație amintim următoarele atestări : Lucian Costin (*op. cit.*, s.v. *gievăr*) și Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 316. Cuvîntul, după cum s-a văzut, e un sîrbism și, așa cum a arătat G. Mihăilă [vezi *Elemente slave în graiurile dacoromâne*, în „Limba română”, XVI (1965), nr. 1, p. 74], provine din sb. *děvěr, djěvěr, dívěr*. V. RJA s.v., Vuk [= Vuk Stef. Karadžić, *Srpski rječnik, treće (državno) izdanje*, Beograd, 1898] s.v.

9. gar

Acest cuvînt, însemnînd „cenușă de paie, tulei sau bîte (de floarea-soarelui) arse”, provine, fără îndoială, din sb. **gar** „idem” (v. RJA s.v.). CADE îl atestă, considerîndu-l sîrbism, fără însă a indica cuvîntul sîrbesc din care derivă.

10. giúbră

În graiul togerenilor se întrebuintează mai ales la vocativ și, ca o notă aparte, în împrejurări de ceartă. *Giúbro!* = „gunoiule!”. ALR sn vol. I h. 13 (hartă „gunoiesc”) notează, pentru punctul 36, „duc gunói, *dúbră* („gunoi”)” și, pentru punctul 37, „*dúbrim zém'l'u*”. Cuvîntul provine, în mod evident, din sb. *dúbra* („vidi *dúbre*”) „stercus, fimus” (< tc. *göbre*). Cf., pentru etimologie, RJA s.v. *dúbar*.

11. góde [pronunțat : g^uodě]

Această „particulă” a fost atestată, pentru Banat, de DA, care dă următoarea definiție : „particulă care se compune cu pronumele spre a-i da un înțeles nedefinit, ca *ori-*, *oare-*, *acar-*, *-va*” (și, adăugăm noi, pentru Banat, *măcăr-*). După această definiție se dă un citat din Hodoș, P.P. III ; „*iubesc ce-gode* [= orice] *nebună*”. Se mai arată că din aceeași tulpină, în Mehedinți, avem *gódelui* adv. „parcă”. În ceea ce privește etimologia, DA îl derivă din slavă (sb. *štogod*, *kojgod* etc., bulg. *koi-gode* „oricare, oricine”).

Într-adevăr *góde*, în graiurile bănățene, are această funcție, dar definiția dată de DA este incompletă. *Góde* se compune nu numai cu pronumele (cărui îi dă o valoare nedefinită), ci și cu adverbele, așa, cum de altfel este și în limba sîrbă (v. Vuk s.v. *gōd*). Particula, în subdialectul bănățean, este foarte frecventă. A se vedea : Lucian Costin, *op. cit.* s.v. *goge* ; E. Novacoviciu, *Cuvînte bănățene*, Oravița, 1924, s.v. *gogie* ; acad. E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, III (1935), p. 56 și 147 și I. Pătruț, *Folklor de la românii din Sîrbia*, în „Anuarul Arhivei de folklor”, VI (1942), glosarul. În ultima lucrare citată, întîlnim particula compusă și cu adverbe, ca : *cum godže* (p. 380) „oricum”, *cît-godže* (p. 380) „oricît”, *undže* — *gúdže* (384) „oriunde”, toate găsindu-se și în graiul studiat : *cum-góde* (= oricum) *vrei tu*, *cît góde* (= oricît) *ceri tu îți dau*, *unde-góde* (= oriunde) *vrei tu merg*. *Góde*, credem noi, provine din sb. *gōd*, *gōde* (v. RJA s.v., unde se trimite la 3 *god*). Construcțiile însă, de tipul *ce-gode* etc., sînt calchieri după sîrbescul *štogod* etc. Înainte de-a încheia această notă remarcăm forma *oricegóde* (**orišēg^uodě*) „orice”, în care *gode* nu mai are valoarea lui *ori-*, deoarece acesta apare. E o formă pleonastică.

12. gúsu

Gúsu, „strigăt (repetat) cu care se cheamă giștele”. Nici o altă atestare. Cf., pentru etimologie, sb. *gūs*, „idem”. V. RJA s.v.

13. jívini

Jívini, însemnînd „păsări de curte, orătării”, nu l-am găsit atestat în nici unul din dicționarele noastre. L-am întîlnit, în schimb, la Lucian

Costin (*op. cit.*, p. 125) care atestă tot forma de plural *jivini* „galite”, dînd următorul citat : „dă-li cucuruz la jivini”. Localitatea pentru care dă acest cuvînt este Petroman, comună ce aparține, din punct de vedere administrativ, aceluiași raion din care face parte și satul Toager. ALR sn vol. II h.361 (harta „orătării”) notează formele : *jivina* (25) și *jivina* (37). Răspunsul acesta ne arată, în mod evident, că *jivini* (pluralul lui *jivină*, sg. ce nu circulă) derivă din sb. *živina* „kokši, patke, guske i đurke” (v. Vuk s.v.).

14. lopătiță

Lopătiță „spată, omoplat” are o atestare bogată. CADE îl dă pentru Banat și Transilvania. Acad. E. Petrovici îl notează pentru Almăj (v. *op. cit.*, p. 150), iar Ov. Densusianu pentru Țara Hațegului (v. *op. cit.*, p. 323). CADE, la etimologie, indică, în paranteze colțuroase, substantivul *lopata*. Noi propunem ca etimon sb. *lōpatica* „idem” (v. RJA s.v.).

15. mestilă

Nici o altă atestare. În graiul togerenilor el circulă (azi, mai rar) alături de *tintă* și, mai noul *cerneală*. *Mestilă* provine, în mod evident, din sb. *măstila* „idem” (v. RJA s.v. *măstilo*).

16. mîrc

Mîrc = 1. „(despre cai) cu părul de culoare închisă, castaniu ; murg” ; 2 „(substantivat) cal cu părul de această culoare”. Lucian Costin (*op. cit.*, p. 134) îl definește prin „calul roșu în păr și cu coama neagră”. ALR sn vol. II h. 275 (harta „cal roib”) notează următoarele răspunsuri : (36) *cal mîrc*, (47) *mîrc*, *rid*⁺ și (37) *mrc cón*. De atestarea din punctul 36 s-a folosit G. Mihăilă (*loc. cit.*, p. 74), care, pe bună dreptate, îl derivă din sb. *mîrk*, *mîka*, „murg, roșu deschis” (v. RJA s.v.).

După cum se observă, grupul consonantic din sîrbă, în subdialectul bănățean, a fost înlăturat prin intercalarea vocalei *î*. (Cf., pentru acest fenomen, acad. E. Petrovici, *Tratamentul grupurilor consonantice inițiale în elementele slave ale limbii române*, în DR, X , 348).

17. năticăc, năticaci, nitieăc, nitieaci

Cuvîntul acesta, însemnînd „papuc țărănesc înflorat ; cipic”, nu l-am găsit atestat, pentru graiurile dacoromâne, în nici o lucrare. El apare — alături de *istina*, *crump* (*crumpir*), *divăr*, *ceace* — la istroromâni (vezi S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, vol. III, 1929, p. 100, 102 și 231 ; Traian Cantemir, *Texte istroromâne*, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 157 — glosarul), unde, fără îndoială, e de origine croată. În graiul togerenilor el este din sb. *natikăč*, *natikača* „idem” (v. RJA s.v.), care a dat *năticaci*, iar de la acest plural s-a format, pe teren românesc, singularul, *năticăc*.

18. *nóvină*

Nóvină „ziar” este învechit. Doar bătrînii îl mai cunosc. ALR sn vol. IV h. 926 (harta „ziar”) notează, pentru punctele 37 și 25, *nóvina*. Cuvîntul provine, în mod evident, din sb. *nôvine* „Zeitung, diurna” (v. Vuk s.v. *nôvine*, RJA s.v. *novina*). De la pl. *novine* s-a format, pe teren românesc, sg. *ncvină*.

19. *obrániță*

Obrániță, însemnînd „cobiliță”, provine, fără îndoială, din sb. *òbrà-nica* „idem” (v. RJA s.v.).

20. *ormán*

În graiul studiat este cunoscut cu sensul de „scrin, dulap”. Cu același sens îl atestă Lucian Costin (*op. cit.*, p. 151) și CADE (s.v.). CADE îl consideră ca element sîrbesc, fără însă a da cuvîntul sîrbesc din care provine. Etimologia acestui cuvînt este sb. *òrmán* „armarium” (v. Vuk s.v., RJA s.v.).

21. *pășcănát*

Nici o altă atestare. *Pășcănát*, însemnînd „păstrănac”, provine, în mod evident, din sb. *paškrnat* (v. RJA, s. v.). Radu Flora, *Dicționar sîrb-român*, Virșeș, 1952, atestă o variantă *paškanat*.

22. *pecár*

Pecár „brutar” l-am mai întîlnit în *Lexic regional*, Editura Academiei R.P.R., 1960, p. 119 (din reg. Banat) și, ca variantă a lui *pec*, la Teofil Teaha, *op. cit.*, p. 251. De la *pecár*, în graiul studiat, avem *pecărie* „brutărie”. *Pecár*, credem noi, derivă din sb. *pěkâr* „idem”. Cf. și *pekár-ija* „furnaria, panificium” (v. RJA s.v.).

23. *píglu*

Píglu „fier de călcat (rufe).” Atestări : ALR sn vol. IV h. 1232 notează *píglájs* (v. punctele 2, 27, 29, 47, 76), *peglajs* (v. punctul 48) și *píglu*, *píglurj* (v. punctul 36). Cuvîntul, după cum se poate vedea din citarea acestor puncte, formează arie în Banat, fiind o particularitate lexicală a subdialectului bănățean. El provine din sb. *pégla* „idem” (v. RJA s.v.).

24. pomilăr

Nici o altă atestare. El circulă cu sensul de „mușteriu, client nepoftit și nedorit prin grădinile satului”. Ca etimon propunem sb. **pomilăr** (variantă a lui **pomeljâr**) „mușteriu, client” (v. RJA s.v.).

25. prsnî

Verbul acesta, avînd sensul de „a (se) stropi, a (se) împrășca”, provine din sb. *prsnuti* „idem”. Cf. și *prsnivati* (v. RJA s.v.).

26. rîgi

Ca și *mîrc*, *rîgi* [pronunțat *riđ*] aparține terminologiei calului. Sensul lui este 1 „(despre cai) cu părul roșu ; roib” ; 2 „(substantivat) cal cu părul de această culoare”. Petre Coman, în *Glosar dialectal*, București, 1939, p. 66, îl atestă (pentru localitatea Nerău -Sinicolau Mare) cu sensul „cal de culoarea galbenă”. În ALR sn vol. II h. 275 în punctul 47, pentru „cal roib”, s-a răspuns prin *mîrc*, *riđ* (+ = „cel rîgi e mai roșu decît cel mîrc”). Cuvîntul derivă, în mod evident, din sb. *riđ*, *riđa* „roșcat, roib” (v. RJA s.v.).

27. săgeác [pronunțat : sađác]

ALR sn vol. IV h. 1033 (harta „pirostrii”) notează : (37) *ságác* [s], *ságați* ; (48) *ságet*” [s], *ságet* și (53,64) *sájác* [s]. Cu același sens îl cunosc și togerenii, spre deosebire de vecinii lor, cei din Ghilad (punctul 36), care, pentru același obiect, întrebunțează un alt cuvînt, tot de origine sîrbească, *đágră* (<sb [<tc] *căgrije căgríjđ* „idem”).

Săgeác derivă din sb. *sadák*, *sađák* „idem”. Cf. pentru etimologii, RJA s.v.

28. scăzăică

Fără atestări. Sensul lui e de „arătător la ceas” : *scăzaica mare* = „arătătorul ce indică ora” și *scăzaica mică* = „minutarul”. Pentru etimologie, cf. sb. *skázalyka* „idem” (v. RJA s.v., Vuk s.v.).

29. schélă

Cu sensul de „pod plutitor peste un rîu ; bac” nu l-au mai întîlnit. El provine, fără îndoială, din sb. *skěla* (<tc. *iskela*) „idem” (v. RJA s.v., Vuk s.v.).

30. smug

Smugul este o specie de pește. Pentru etimologia acestui cuvânt, neatestat de nici o lucrare, propunem sb. *smuđ* „ime ribi” (RJA s.v.), „perca lucioperca” (Vuk s.v.). De la pl. smugi s-a format, pe teren românesc, sg. *smug*.

31. stobór

Stobór „gard de scinduri” este atestat și de CADE, care, în paranteze, specifică „bg. sb. ”, fără a indica cuvântul sîrbesc sau bulgăresc din care derivă. El, în graiurile bănățene, provine din sb. *stöbör* „ograda od stupaca” (v. Vuk s.v.).

32. tărhană

Cuvîntului acesta, însemnînd „trahnă”, nu i-am putut găsi o altă atestare față de cea din graiul de care ne ocupăm. El provine, în mod evident, din sb. *tarhana* „idem” (v. RJA s.v. *taràna*).

33. tēzgă

Tēzgă „masa de lucru a tîmplarului” provine, fără îndoială, din sb. *tēzga* „idem” (v. Vuk s.v. RJA s.v.).

34. vică

Nu face vică, că doarme copilul. Vică = „zgomot, gălăgie”. Cuvîntul e de origine sîrbă, derivînd, în mod evident, din sb. *vika* „clamor” (v. Vuk s.v.).

mai 1965

Institutul de lingvistică, Cluj,
str. Emil Racoviță, nr. 21

ISTORIA LIMBII ROMÂNE, vol. I. *Limba latină*. Editura Academiei R.P.R., București, 1965, 437 p.

Tratatul de *Istorie a limbii române* se înscrie, alături de celelalte lucrări de mare amploare (*Istoria României*, *Monografia geografică a R.P.R.* și *Istoria literaturii române*), ca o operă deosebit de importantă pentru cultura românească în general și pentru lingvistica noastră în special.

Această lucrare va constitui o sinteză a tot ce s-a scris pînă în prezent asupra istoriei limbii române, aducînd, în același timp, contribuții noi în lămurirea multor probleme insuficient studiate pînă acum.

Primul volum din *Istoria limbii române*, pe care îl prezentăm în cele ce urmează, elaborat de un colectiv de lingviști sub conducerea acad. Al. Graur, se ocupă de limba latină privită din punctul de vedere al structurii și evoluției ei pînă aproximativ în secolul al V-lea și are drept scop înfățișarea punctului de plecare al evoluției limbii române.

Volumele al II-lea și al III-lea vor înfățișa, pe baza metodei reconstituirii, limba din perioadă cuprinsă între secolele al V-lea — al XV-lea, perioadă din care nu avem texte scrise și care, pînă acum, a stat prea puțin în atenția lingviștilor din țara noastră.

Perioada de la apariția primelor texte românești și pînă în prezent va fi studiată în volumele al IV-lea și al V-lea.

În *Prefața* primului volum sînt prezentate metodele după care va fi elaborată întreaga lucrare. Astfel, se va face o reexaminare a faptelor lingvistice și se vor compara diversele stări de limbă succesive „cu scopul de a stabili și a descrie sistemul și structura limbii în diverse epoci”. Se vor avea în vedere, în primul rînd, schimbările structurale, iar cazurile particulare în al doilea rînd și numai în măsura în care acestea au atins structura limbii într-o perioadă sau alta a dezvoltării ei. Pentru a putea fi sesizate aceste schimbări structurale și pentru ca sistemele și structurile să poată fi examinate în succesiunea lor, în mod evolutiv, se vor face o serie de analize sincronice.

Perioadele de dezvoltare a limbii române vor fi deduse din însăși evoluția ei internă. Nu vor fi neglijate nici influențele străine, dar acestea vor fi studiate, ținîndu-se seama de faptul că, în orice fenomen, factorii interni sînt mai importanți decît cei externi. Așadar „drept esențiale vor fi considerate inovațiile produse pe calea dezvoltării interne”.

În continuare sînt arătate cele două criterii: discontinuitatea relativă de structură lingvistică și criteriul datelor istoriei sociale, cu ajutorul cărora se vor determina perioadele

de evoluție a limbii române. Potrivit primului criteriu trebuie să se țină seama că în dezvoltarea limbii există diferențe de ritm între un compartiment și altul și să se facă o ierarhie între acestea în ce privește importanța lor în determinarea evoluției limbii. Baza periodizării istoriei limbii nu o poate constitui evoluția lexicului și nici chiar a sistemului fonologic singur. Lexicul poartă amprenta raporturilor imediate dintre faptele din realitate și expresia lor lingvistică iar o transformare în sistemul fonologic nu schimbă totdeauna natura corelațiilor morfologice.

O valoare mai mare au schimbările din structura gramaticală, deoarece aceasta este mai omogenă, mai rezistentă și se schimbă mult mai greu. „Prin urmare, baza periodizării va fi în primul rînd evoluția structurii gramaticale”.

Criteriul datelor istoriei sociale ajută înțelegerea unor transformări în limbă, dar nu explică totul. Astfel, dislocarea geografică a unor unități lingvistice duce la o diferențiere a structurii lor lingvistice, dar aceasta nu se produce simultan cu dislocarea, ci mai tîrziu. Pe baza datelor istoriei sociale se poate fixa numai o cronologie relativă a faptelor lingvistice.

În ce privește însă lexicul, care reflectă imediat viața socială, sub toate aspectele ei, și care este mai strîns legat de faptele extralingvistice, istoria socială oferă un ajutor important în periodizare.

În *Cuînt înaintea* sint expuse pe scurt principiile după care s-a călăuzit colectivul în elaborarea primului volum al *Istoriei limbii române*. Se subliniază faptul că, în prezentarea evoluției structurii limbii latine nu se vor aduce multe elemente noi, ci se vor clasa, în lumina istoriei, faptele deja adunate.

Se precizează apoi că nu au existat două limbi latine, una „clasică” și una „vulgară”, ci una singură, cu diverse aspecte regionale și stilistice. Pentru o bună descriere a limbii latine este necesar să se țină seama „de toate aspectele limbii și în primul rînd de cel vorbit”.

În primul capitol al lucrării este prezentată evoluția sistemului fonologic (vocalic și consonantic) al limbii latine, pornindu-se de la epoca clasică și pînă în faza ei tîrzie. Se arată că, în perioada clasică, latina posedă 13 foneme vocalice (10 vocale și 3 diftongi). În ce privește vocalele latinei din această perioadă, acestea erau scurte și lungi. Prin diferența de durată se deosebeau atît cuvînte, cît și forme gramaticale.

Dar vocalele se diferențiau nu numai prin cantitate, ci și după gradul de deschidere: cele lungi se pronunțau mai închis, iar cele scurte mai deschis. Dacă în perioada clasică a latinei cantitatea avea un rol fonologic de primă importanță, în latina tîrzie trăsătura distinctivă devine opoziția de timbru, care o înlocuiește pe cea de durată.

În cursul evoluției limbii latine sistemul vocalic se simplifică tot mai mult, ca urmare a dispariției diferenței de cantitate și a confundării unor vocale apropiate ca grad de deschidere, ajungîndu-se ca în faza tîrzie numărul fonemelor-vocale să se reducă de la 10 și 3 diftongi, cîte erau în latina clasică, la 7 sau 5 (după regiuni) și un singur diftong (acesta din urmă cu o situație destul de precară în sistem).

În ce privește sistemul consonantic, acesta era mai sărac decît cel al limbii indo-europene, deoarece latina pierduse seria consoanelor aspirate și a consoanelor „laringale”.

Distincția între consoane se făcea prin gradul de sonoritate și prin aceea că aparțineau unor serii diferite de localizare.

Limba latina posedă și consoane geminate, care se opuneau celor simple. Această opoziție servea, însă, numai pentru a deosebi cuvînte.

În cursul evoluției sale, limba latină își completează inventarul fonemelor consonantice cu noi consoane. Astfel, în seria fricativelor labio-dentale, alături de surda *f*, apare și sonora corespunzătoare *v*, provenită din *u*. *f*, urmat de vocalele *o* și *u*, devine *g*. Velarele *k* și *g*, urmate

de *i* și *e*, devin, aproximativ la sfârșitul secolului al IV-lea e.n., *ĭ* și *ĕ*. Tot o africată, *ċ*, rezultă și din *t + i*. Dentala sonoră *d*, urmată de aceleași vocale anterioare, se transformă în *dz*.

În urma acestor transformări se ajunge ca latina tirzie să posede o nouă serie de foneme-consoane, pe cea a africatelor, sistemul consonantic fiind deci mai dezvoltat decât al latinei din perioada clasică.

Considerăm necesar să ne oprim puțin la două dintre problemele privitoare la sistemul fonologic al latinei.

E vorba, în primul rând, de vocalele din romanica orientală, din ultima fază a limbii latine. Nu credem că e conformă cu realitatea părerea potrivit căreia, în această perioadă, vocalele închise și deschise „nu se deosebeau în tratament”. Se știe că, din latina populară, romanica orientală a moștenit un *ĕ* (închis) și un *e* (deschis), primul provenind dintr-un *ē*, iar al doilea dintr-un *ē* latin. Aceste două varietăți de *e* nu au fost tratate la fel. Un *ĕ* s-a păstrat ca atare (*melum* > *meru* și apoi, prin trecerea lui *e* la *ā* în urma durificării labialei *m* și prin dispariția lui *u* final, *mār*), în timp ce *e* s-a diftongat, primul element al acestui diftong devenind mai tirziu iod (*mele > *mĭere*, *pĕctus* > *pĭept* etc.).

Prin urmare, în inventarul fonemelor vocalice al romanicei orientale trebuie să figureze atît *ĕ*, cit și *e*.

După părerea noastră nu s-a aprofundat suficient problema privind procesul de transformare a velarelor *k*, *g* și a dentalelor *t*, *d* în africatele *ts* (nu *tz* cum e transcris în volum la p. 25), *dz*, *ċ*, *ġ*.

Trecerea dintr-o serie în alta de localizare a consoanelor amintite („asibilarea”) nu a fost cauzată de vocalele *e* și *i* următoare, ci de un element palatal mai puternic, care s-a dezvoltat între consoană și vocala anterioară următoare: *tenet* > *tiene* > *tyene* > *ține*; *decem* > *diecie* > *dyecye* > (*d*)*zeċe* etc. E acel iod provenit din primul element al diftongului *ie* < *ĕ*, despre care am vorbit mai sus și care a avut un rol deosebit în formarea sistemului consonantic al limbii române, începînd din faza romanică a acesteia.

În subcapitolul *Silaba* sînt descrise procedeele de despărțire în silabe a cuvintelor, iar în cel intitulat *Accentul* se arată cum accentul muzical indo-european se transformă în accent intensiv și cu loc fix (pe penultima silabă, dacă aceasta era lungă, și pe antepenultima cînd era scurtă). În latina tirzie, accentul devine liber și îndeplinește rol fonologic; limbile romanice, cu excepția limbii franceze, îl moștenesc pe acesta.

În capitolul al II-lea, *Vocabularul*, se studiază lexicul limbii latine, urmărindu-se originea elementelor acestuia și straturile succesive care-l compun.

Nucleul cel mai important și în același timp mai frecvent folosit al vocabularului limbii latine îl constituie cuvintele moștenite din indo-europeana comună, împreună cu derivatele acestora. Datorită acestui nucleu, cu o mare putere de rezistență la inovații, se explică o serie de tipuri morfologice arhaice care caracterizează limba latină.

S-a considerat că nu e necesar să se distingă diferite straturi cronologice și nici să se facă o repartiție dialectală a cuvintelor indo-europene, deoarece structura lor morfologică este aceeași, indiferent de aria geografică din care provin.

În continuare sînt examinate împrumuturile din limbile italice, din etruscă, din limbile „mediteraneene”, elementele grecești și alte împrumuturi, arătîndu-se totodată importanța acestora în cadrul limbii latine. Cuvintele intrate din limbile italice (elementul osco-umbrian), deși reduse ca număr, au avut un rol destul de important, îndeosebi în limba vorbită și în formarea terminologiei agricole. Elementele pătrunse din etruscă, numeroase din punct de vedere cantitativ, nu au provocat schimbări în structura limbii latine. Cuvintele intrate din

limbile mediteraneene, fără să fi avut o influență prea mare asupra structurii morfologice, ocupă un loc important în lexicul limbii latine, mai cu seamă în denumirea florei și a faunei.

Împrumuturile grecești constituie cea mai puternică și mai durabilă influență asupra limbii latine. Această influență a atins într-o măsură relativ mare structura limbii. În sistemul fonologic pătrund unele foneme noi, apar unele grupuri consonantice inexistente în vechiul fond. În morfologie se introduc unele forme de declinare, folosite în poezie, și unele tipuri morfologice care, prin numărul mare al împrumuturilor, au o oarecare răspîndire.

Deși împrumuturile directe din grecește și calcurile au avut un rol important în îmbogățirea puterii de expresie a vocabularului latin literar, în limba populară au pătruns totuși puține elemente.

Existența unui număr relativ mare de texte latinești a permis colectivului de elaborare a volumului I al *Istoriei limbii române* să facă o diferențiere pe stiluri a lexicului limbii latine. Astfel, se distinge vechiul stil oficial, juridico-religios, limba comediei, stilul solemn al epopeei și tragediei, vocabularul poeziei clasice, al prozei, al stilului familiar.

În capitolul *Formarea cuvintelor*, sînt studiate mijloacele de formare de noi cuvinte: derivarea cu sufixe, derivarea cu prefixe și compunerea. Primul procedeu reprezintă cel mai important mijloc de îmbogățire a limbii. Acesta, întărindu-se în tot cursul istoriei limbii latine s-a continuat și în limbile romanice. Derivarea cu sufixe este mai bine reprezentată în ce privește substantivul și adjectivul și mai săracă în ce privește verbul. În schimb derivarea cu prefixe are o întindere și o importanță mult mai mare la verbe decît la nume. Prefixarea verbală a fost vie în toate epocile și a îmbogățit considerabil vocabularul, intrucît un singur verb simplu putea servi drept bază unui mare număr de derivații.

În cursul evoluției limbii latine s-a dezvoltat procedeu formării diminutivelor, procedeu puțin folosit la început. Acesta a devenit din ce în ce mai productiv în limba vie, vorbită.

În privința compunerii, sistemul limbii latine este mai sărac decît cel al altor limbi indo-europene. În tot cursul dezvoltării latinei procedeu rămîne limitat la anumite tipuri și e mult mai puțin productiv decît derivarea.

Capitolul al IV-lea al lucrării, *Morfologia*, studiază evoluția flexiunii în limba latină. În partea introductivă a acestui capitol, intitulată *Categoriile gramaticale ale numelui*, se fac o serie de considerații asupra genului, numărului și cazului, arătîndu-se totodată evoluția acestor categorii gramaticale din indo-europeană și pînă în faza tîrzie a limbii latine.

În cadrul subcapitolului *Substantivul* sînt analizate cele cinci declinări, arătîndu-se că cele mai productive sînt declinările mai noi (I-a și II-a), care se caracterizează printr-o flexiune mai simplă, bazată pe opoziții între desinențe, deosebită de declinarea a III-a, unde rolul important îl jucau alternanțele (mai ales cele vocalice).

În urma tendinței de simplificare a flexiunii sînt eliminate diferențele dintre subclasele unei declinări, dintre declinări, alternanțele și substantivele neregulate. De asemenea se manifestă tendința de reducere a numărului cazurilor, tendință care însă nu s-a realizat complet, pe întregul teritoriu al limbii latine.

Sînt analizate apoi, pe larg, cele două mari categorii de adjective, subliniindu-se faptul că acestea se deosebeau din punct de vedere morfologic de substantiv prin categoria gradelor de comparație și prin capacitatea de a forma adverbe. În evoluția adjectivelor se constată o simplificare a claselor și încadrarea lor în categorii mai definite. Ca și la substantive, are loc o reducere treptată a flexiunii.

În cadrul evoluției gradelor de comparație ale adjectivului latin e scoasă în evidență concurența între exprimarea sintetică, care caracteriza îndeosebi limba literară, și formele analitice, proprii limbii vorbite și care, treptat, pătrund și în literatura scrisă.

La pronume se arată că, încă din indo-europeana comună, acesta constituia o clasă de cuvinte neomogenă, cu o flexiune deosebită de cea a substantivelor și a adjectivelor. Din punct de vedere morfologic, ca și substantivele și adjectivele, participă la categoria „număr” și „caz”, dar nu toate participă și la categoria „gen”. Pronumele personale și demonstrative participă și la categoria „persoană”, fapt care le deosebește de celelalte pronume, precum și de substantive și de adjective, dar în schimb le apropie de verbe.

În cursul evoluției limbii latine, flexiunea pronomelor se apropie tot mai mult de aceea a substantivelor și adjectivelor. Are loc o concurență în cadrul unor specii de pronume, între diversele forme moștenite sau create.

Se scoate apoi în evidență faptul că, în latina tirzie, e frecventă folosirea unor combinații de pronume care se sudează. În urma evoluției sensului unor pronume apar categorii noi: pronumele de reverență, articolul (de diverse tipuri).

În privința evoluției numeralului se evidențiază unele caracteristici ale acestuia, ca pierderea trăsăturilor morfologice specifice, apropierea de flexiunea nominală și simplificarea treptată a flexiunii, precum și reducerea formelor specifice diferitelor categorii de numere. Se precizează faptul că limbile romanice nu au păstrat toate numerele din latină. Cel mai bine s-au păstrat numerele cardinale.

Ca și la celelalte părți de vorbire, și la studierea verbului se pornește de la indo-europeană. Sunt examinate diatezele, cele patru conjugări cu desinențele respective și evoluția acestor conjugări. Se dă cu aproximație numărul verbelor care intrau în fiecare din aceste conjugări.

Față de flexiunea verbală din indo-europeană, în latină se constată o serie de inovații în mai multe direcții.

În ce privește situația actuală a celor patru conjugări în limbile romanice, se arată că acestea nu s-au păstrat în mod egal pe întreg teritoriul Romaniei.

În continuarea capitolului de morfologie se studiază adverbul, prepozițiile și conjuncțiile.

În concluziile generale asupra morfologiei limbii latine se subliniază că în cursul evoluției acesteia s-a ajuns la o simplificare și sistematizare a flexiunii, la un progres al construcțiilor analitice în dauna celor sintetice și la o clarificare a exprimării.

Un spațiu mare în cadrul volumului îl ocupă sintaxa, împărțită în două capitole: sintaxa propoziției și sintaxa frazei. În primul capitol sunt analizate foarte amănunțit toate părțile propoziției, atât cele principale, cât și cele secundare. În ce privește evoluția sintaxei propoziției e scoasă în evidență, ca o trăsătură esențială, părăsirea treptată a structurii sintetice și trecerea la construcții analitice.

În capitolul *Sintaxa frazei* se examinează raportul de coordonare și subordonare cu toate felurile de propoziții care intră în cadrul acestora.

Concluziile finale rezumă problemele cele mai importante privitoare la evoluția limbii latine în decursul istoriei ei.

Volumul se încheie cu un indice de materii și cu un indice de cuvinte, afixe și foneme.

Prin lucrarea prezentată în rândurile de față, lingviștii români au la îndemână o bună și aprofundată descriere a structurii limbii latine și a evoluției acesteia din primele perioade de formare și până în faza ei romanică. Primul volum al *Istoriei limbii române* reprezintă, în ansamblul lucrării, o contribuție importantă la cunoașterea istoriei limbii noastre.

iunie 1965

Gr. Rusu

Institutul de lingvistică, Cluj,
str. Emil Racoviță, nr. 21

HANS KRAHE, *Die Sprache der Illyrier*. Zweiter Teil : CARLO DE SIMONE, *Die messapischen Inschriften*. JÜRGEN UNTERMANN, *Die messapischen Personennamen*. Wiesbaden. Otto Harrassowitz, 1964, 361 p. în 8° (p. 233–359 planșe foto, p. 360–361 două hărți), 1 planșă 57 × 33 cm cu alfabetul messapic*.

Cuprins: p. V–VII Vorwort (H. Krahe); p. 1–151 Die messapischen Inschriften (C. de Simone); p. 153–213 Die messapischen Personennamen (J. Untermann); p. 215–224 Indices; p. 225–226 Fundorte der Inschriften; p. 227–228 Aufbewahrungsorte.

Editat în optime condiții tehnice-grafice, volumul II al monografiei asupra limbii ilirice, apărut la aproape un deceniu după primul¹, conține numai inscripțiile în limba messapică² și un studiu formal-morfologic asupra numelor proprii din aceste inscripții. Precum se observă la prima vedere, comparând titlul și numele autorilor cu sumarul acestei „cărți colective”, ele sînt discordante, prezintă o abatere de la uzanțe și un echivoc ce ar putea să deruteze pe bibliografi și pe cercetătorul grăbit care citește coperta fără să dea atenție sumarului; de aceea se impune în prealabil o mică precizare, omisă în prefață. Autorul „principal” cu numele pus în fruntea volumului nu este autorul real al cărții la care el a contribuit (cel puțin în aparență, cît indică semnătura) numai cu 3 pagini de „prefață” și s-a îngrijit de editare, făcînd rost de fonduri pentru imprimarea textelor prezentate de către elevii (sau amicii) săi de Simone și Untermann. Față de proporțiile contribuțiilor individuale, este evident că titlul cărții nu e bine formulat, căci organizarea și patronarea editării cu procurarea fondurilor (eminentul comparatist și profesor de la Tübingen se vede a fi un om influent în cercurile financiare din țara sa, ca și dibaci organizator-șef de școală, al cărui nume apare citat peste tot, cu rost sau fără, în vol. II) încă nu constituie muncă de autor. Încît subtitlul trebuia pus în frunte și totul formulat cam astfel: „C. de Simone, *Die messapischen Inschriften*; J. Untermann, *Die messapischen Personennamen*. Herausgegeben und eingeleitet von H. Krahe”; este mai potrivit din punct de vedere bibliografic.

Autorul prefeței explică rostul și destinația cărții, apoi formulează o serie de confesiuni în spirit autocritic cu retractări și rectificări ale exceselor sale precedente (și ale altora) în legătură

* Abrevieri

CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj, I, 1956 și urm.

CIL = *Corpus inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863 și urm.

RL = „Revue de linguistique”, București, I, 1956 și urm.

SCIV = „Studii și cercetări de istorie veche”, București, I, 1950 și urm.

SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București, I, 1950 și urm.

StMess. v. nota 6.

ahd. = althochdeutsch. av. = avestic. got. = gotic. gr. = grecesc. i.-e. = indo-european. lat. = latin. let. = leton. lit. = lituan. r. = rîndul. v. ind. = vechiu indian (sanscrit).

¹ Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I, Die Quellen, Wiesbaden, 1955, 120 p. în 8°. Recenzia critică: *Dacia*. N.S., II, 1958 (1959), p. 516–519.

² Cîteva indicații despre limba messapică, vorbită pînă în sec. I e.n. de iapygi-messapi (calabri), sallentini, dardi, dauni, peuceti, formînd o unitate culturală și etnolingvistică în Calabria-Apulia din sud-estul Italiei, sînt date în SCL, XII, 1961, p. 601–605.

cu inchipuita „expansiune uriașă” a ilirilor în aproape toată Europa antică și chiar în afară³; p. V: „die Bezeichnung ‚Illyrisch’ in der Weise, wie wir sie weitgehend noch im I. Bande gebraucht haben, heute nicht mehr anwendbar ist; das hat seine Ursache wiederum darin, dass wir – wie auch die meisten anderen Forscher – einem (vielfach recht folgenreichen) methodischen Fehlschluss unterlegen waren”⁴. Caracterul naiv, pueril al unor asemenea teorii romantice „paniliriste” (lansate și susținute, în goană după senzațional, timp de peste trei decenii de către H. K., abandonate cu greu, parțial abia în anul trecut) a fost arătat acum trei decenii (K. Kerényi, V. Pisani ș.a.; cf. nota 1 și 3) și este inutil a reveni aici, observând însă că o colecție completă, critică, a resturilor lingvistice-onomastice ilire (inclusiv cele messapice) rămîne o necesitate urgentă și o condiție elementară pentru realizarea în continuare a unor noi progrese în acest domeniu al comparatisticii și al antichităților Peninsulei Balcanice, care interesează direct istoria limbii și etnogeneza românilor, – după eșecul lamentabil al cărții despre limba iliră de A. Mayer (cf. nota 3). Pentru H. Krahe se impune, evident, o revizuire a tot ce a spus și s-a presupus pînă acum despre iliri, spre a vedea ce poate să rămînă valabil („das gesamte bisher im Rahmen des illyrischen Problems in Betracht gezogene Namen- und Sprachgut eine neue kritische Untersuchung erfahren muss, um festzustellen, was überhaupt noch ‚übrigbleibt’, ja dass die ganze sog. ‚Illyrier-Frage’ auf eine neue Grundlage gestellt werden muss”

³ Atare teză filologică a fost susținută cu diverse fluctuații într-o lungă suită de cărți, broșuri, articole, note, începînd din a. 1925 (abundenta producție bibliografică de „illyrologie” a lui H. Krahe este înșirată în volumul omagial ce și-a organizat sub titlul straniu SYBARIS, Wiesbaden, 1958, p. 203–214), de ex. H. Krahe, *Die Indogermanisierung Griechenlands und Italiens*. Zwei Vorträge, Heidelberg, 1949, 59 p. (cf. SCIV, IX, 1958, p. 209–213); *Sprache und Vorzeit*, 1954, 180 p. (cf. CL, V, 1960, p. 177–183); ultima, *Die Sprache der Illyrier*, I (supra, nota 1); alte precizări și puneri la punct în problemele lingvistice-onomastice ilirice am dat în: SCL, VIII, 1957, p. 27–40; *Dacia*, II, p. 517–519. RL, VI, 1961, p. 63–84. Multe excese asemănătoare cu ale lui Krahe în onomastica și lingvistica ilirică (dar cu alte erori și teze aberante) a făcut A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, I–II (1957, 1959); cf. recenzia critică: CL, V, 1960, p. 166–176.

⁴ Mai pe larg dezvoltă asemenea „rectificări” H. Krahe în art. *Vom Illyrischen zum Alleuropäischen*. Methodologische Betrachtungen zur Wandlung des Begriffes „Illyrisch”, în „Indogermanische Forschungen”, LXIX, 1964, p. 201–213, explicînd geneza și istoricul unei erezii filologice, „panillyrismul”, cu multe divagații fără rost și fără legătură cu problema. Atenă exclusiv la propria operă „illyrologică” (în care a fost influențat mai ales de filologul Pokorný și de arheologul Pittioni), H. Krahe – crezînd că este aut critic – nu observă **totuși** că ce a făcut el timp de trei decenii începînd din a. 1925 (la sugestia profesorului său F. Sommer, a. 1922) sînt încercări și lucrări preliminare întocmite adesea superficial, fără suficientă critică filologică-istorică, în primul rînd din cauză că nu știa și nu se prea știa exact ce a însemnat „iliric”, care era conținutul lingvistic al acestei noțiuni. Mai regretabil este însă în „autocritica” lui H. K. faptul că (plin de sine) dînsul nu citează nimic din numeroasele lucrări (ex. supra, nota 1 și 3), care i-au arătat greșelile și la care dînsul nu se referă de loc decît prin fraze ca „... tōrichte Bemerkungen wie die von H. Kronasser und R. Pittioni ... über die Gründe, welche mich zur Änderung meiner Auffassung über das Illyrische und die Illyrier bewogen haben ...” (p. 211–212). După patru decenii de activitate în acest sector, H. K. a rămas mereu dezorientat, cum arată și afirmația sa îndemnată despre „controversa privind caracterul centum ori satem al ilirei – azi devenită aproape nesemnificativă [die Kontroverse über den Kentum- bzw. Satem-Charakter des Illyrischen, die heute nahezu belanglos geworden ist]” (p. 205), – cită vreme tocmă aceasta este problema centrală a limbii ilire, al cărei caracter satem apare azi ca neîndoielnic (RL, VI, p. 63–84); chestiunea rămîne „belanglos” numai pentru H.K. deoarece d-sa a susținut (pe baza unor etimologii fantomatice) caracterul „centum”, iar acum cînd s-a dovedit contrariul nu are curajul să renunțe la unele ficțiuni recunoscînd și rectificînd greșelile, – ceea ce nu ar fi deloc „tōricht”.

— p. VI), — adică spre a pune astfel „ilirologia” pe baze concrete, durabile, științifice⁵. Oricum, mirarea și „satisfacția” autorului descoperind (cam târziu, după ce alții relevaseră situația reală) falsitatea propriilor excese „paniliriste”, ca și campania sa din 1964 în acest sens, lasă o impresie asemănătoare cu lovitura eroului din proverb care „sparge ușa ... larg deschisă”.

Cele două părți ale vol. II („zweiter Teil”) al „opei” lui Krahe⁶ conțin contribuții parțiale la cunoașterea limbii și onomasticii messapice care formează o parte (ramura italică) a limbii ilire din Dalmația-Panonia. Se impune precizarea „contribuții parțiale”, deoarece ele nu prezintă integral materialul lingvistic al messapilor, pe care nu-l studiază deloc sub raport lingvistic-etimologic, spre a putea să constituie pe bună dreptate o parte din monografia istorică a limbii ilirice, inaugurată în a. 1955 de H. Krahe singur, sub auspicii nu tocmai favorabile (cf. nota 1). C. de Simone a întocmit un nou „corpus inscriptionum Messapicarum”, repertoriu epigrafic de valoare după criteriile noi; expunere cronologică și ilustrare integrală. Rostul culegerii sale este explicat astfel: „die Inschriften-Edition stellt sich ergänzend neben die *Studi Messapici* (1960) von O. Parlangeli, dessen *Lesungen und Wiedergabe der Schriftzeichen häufig zu wünschen übriglassen*” (p. 3). Este deci o repetare și completare cu unele corectări a părții epigrafice din marea monografie messapică a lui Parlangeli⁷, care nu se limita la materialul epigrafic și pe care nu caută și nici nu poate să o înlocuiască noul „corpus” al lui de Simone, de conținut strict epigrafic, fără vasta bibliografie, informații literare, glose, analize și studiu lingvistic-etimologic (chiar lacunos, adesea unilateral) pe care le prezentase în 1960 volumul masiv al compatriotului său calabrez. Apariția celor două „cărți messapice” la interval de abia 4 ani⁸ este produsul unui spirit de concurență între două „școli” antagoniste, nu un simptom de colaborare. Era mai bine ca cei doi eminenți cercetători italieni să fi conlucrat spre a da o amplă monografie unitară și exhaustivă, în etapa actuală, a resturilor epigrafice-literare-istorice ale limbii messapilor, lucrare ce implică, alături de materiale epigrafice, și repertorii de glose, studiul lor lingvistic-comparativ (etimologic), în măsura îngăduită de mijloacele actuale de investigație, respectind toate părerile și utilizând tot ce s-a spus valabil, — cum a făcut Parlangeli în 1960.

De Simone s-a redus la regrouparea textelor epigrafice, în a căror publicare aduce unele inovații valoroase și ameliorări de lectură, acordând mai multă atenție aspectului paleografic al textelor, prin coordonarea lor după criteriul cronologic. El îndreaptă unele erori sau lacune de lectură ale lui Parlangeli și ale înaintașilor, dar îi scapă și lui o serie de amănunte și erori

⁵ Asemenea pînă de curățenie în „illyrologie” este cu deosebire necesară din cauza numeroaselor erori și erezii în etimologie puse în circulație de Krahe, Blumenthal, Jokl ș.a. cu școlile lor; cf. nota 1 și 3; CL, VII, 1960, p. 177—179.

⁶ Oronzo Parlangeli, *Studi Messapici* (Iscrizioni, Lessico, Glosse, Indici), Milano, 1960 (Memorie dell'Istituto Lombardo — Accademia di Scienze e Lettere; Classe Lettere, Scienze morali e storiche, XXVI), 474 p., 13 planșe. Cf. recenzie: SCL, XII, 1961, p. 601—605.

⁷ Între timp apăreau „studiile messapice” ale venezului Otto Hass, *Messapische Studien*. Inschriften mit Kommentar, Skizze einer Laut- und Formenlehre, Heidelberg, Winter, 1962, 223 p. în 8°, 20 fig., 1 hartă (cf. recenzie amabilă a lui O. Parlangeli, în *Kratylos*, Wiesbaden, VIII, 1963, p. 179—186; G. Poghir, „Studii clasice”, VI, 1964, p. 399—400). Este exclus ca, în curs de doi ani de Simone să nu fi apucat a lua cunoștință de cartea lui Haas, pe care însă (indiferent de valoarea ei) n-o amintește cu nici un cuvânt, — probabil sub influența „autorului principal” al cărții colective, H. Krahe, ale cărui polemici cu Haas și cu alți „messapologi” sînt cunoscute, la fel ca și procedeele sale de lucru la revistele și publicațiile pe care le editează. Totuși de Simone citează un articol din a. 1958 al lui Haas (p. 82 și 135), neobservat de Krahe la operația de „Durchsicht des deutschen Textes” (p. 3). Modestele texte epigrafice ale limbii moarte a messapilor au stîrnit nu numai pasionate cercetări, discuții și controverse filologice-lingvistice, dar și polemici violente, însoțite de invective dușmănoase și chiar insulte (de ex. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I, p. 14, 30, 34 etc.; SCL, XII, p. 604).

ce vor fi semnalate parțial mai jos. Un studiu competent și circumstanțiat al scrierii messapice (*Chronologie des messapischen Alphabets*, p. 11–47) grupează materialul epigrafic în : a) faza arhaică, nr. 1–46, b) clasică, nr. 47–100, c) elenistică-romană, nr. 101–189, d) republicană, nr. 190–225, — după care urmează o „anexă [Anhang]” p. 121–149, nr. 226–337 cu așa-zise „Nichtaufgenommene Inschriften”, care sînt piese cu ... „prea puține litere” (sic !), ceea ce este un criteriu absolut arbitrar, fără rost, aducînd o complicație inutilă, căci epigrafe ca nr. 244 (*dalmathoa dalmaihi*) ori 281 (*dazos selte kelle agapaste*) ș.a. au mai multe litere decît unele texte cuprinse („aufgenommene Inschriften”) la p. 48–120. În total sînt înregistrate 337 inscripții messapice cunoscute azi și recunoscute ca autentice. La p. 148–149 „Nicht behandelte Inschriften” sînt menționate cele false, nesigure ca atribuire, sau nemessapice. La „indices” sînt numai niște tabele cu echivalențele (nr. piesei) din culegerile anterioare (CIM = *Corpus inscriptionum Messapicarum* al lui Ribezzo, PID = *Prae-italic, dialects of Italy II* al lui Whatmough, *Studi Messapici* al lui Parlangelî) și repertoriul simonian din a. 1964.

Dispus e r o n o l o g i c, inscripțiile sînt însoțite de : bibliografia, descrierea piesei (material, dimensiuni, topografie), observații paleografice și filologice (lectura), textul transcris cu litere minuscule consecvent cu „scriptio continua” din antichitate, fără nici o despărțire a cuvintelor (numelor) decît unde ele sînt clar distanțate pe epigrafă, dar nu în alte cazuri nici chiar acolo unde numele proprii arată în chip evident limitele între ele (de ex. nr. 32 cele două nume *dazimaihi kelonihi*, 114 *platoras palelaos* sînt scrise ca un singur cuvînt); comentariu epigrafic, variaie lectiones. Nepreocupat de separarea cuvintelor (numelor) și neinteresîndu-l conținutul filologic cu semnificația lingvistică a textelor epigrafice, de Simone nu caută și nu poate să ofere propriu-zis nici un element lingvistic, nefiind deci în măsură să întocmească un indice (ori măcar un glosar) al epigrafelor, nici cel puțin cît vreun „index principiorum” din CIL. Astfel, cine ar vrea să caute un cuvînt (sigur, sau măcar considerat probabil, verosimil) din limba messapică în „corpus”ul lui de Simone fără să aibă timp și răbdare de a citi toate cele 337 piese epigrafice, trebuie să facă apel la indicele întocmit (cu diverse „variante”) în 1960 de Parlangelî (StMess.). Cărțile celor doi italieni, una publicată la Milano (1960), alta la Wiesbaden (1964), pot fi utilizate numai împreună atît pentru materialul epigrafic, cît și mai ales în studiul limbii messapice în ansamblu; din ultimul punct de vedere, prima carte este, evident, mai utilă, indispensabilă. Dar în afară de studiul cronologiei și paleografiei, de Simone aduce, cu ajutorul tehnicii de la Wiesbaden, o splendidă ilustrare în planșe fotografice a tuturor pieselor (după originale, unde le-a putut descoperi, ori după alte reproduceri sau desene din sec. al XIX-lea ori chiar din sec. al XVI-lea); totuși, unele, avînd la bază fotocopii cu pete, nu sînt destul de clare, fiind necesar a recurge la reproducerile lui Parlangelî (de ex. nr. 217 = StMess. 15.121). Înutil a releva din nou că reproducerea integrală a pieselor în fotografii ușurează considerabil controlul lecturii și studiul arheologic-istoric al materialelor purtătoare de epigrafe (pietre funerare, votive, vase, obiecte etc.). Ceea ce lipsește la de Simone (care a vrut să rămînă aici exclusiv epigrafist-arheolog în „messapologie”) este orice observație și discuție filologică-lingvistică și etimologică, chiar acolo unde tilcuirea etimologică poate să fie utilă din punct de vedere epigrafic și arheologic (de ex. la numele *Barzid-*, *Vaikanelas* ș.a.), — căci este clar că studiul epigrafic-arheologic al unor materiale (indiferent în ce limbă) nu poate fi detașat de cercetarea lor sub raport lingvistic-etimologic.

Cu privire la l e c t u r a epigrafelor adoptată de Simone (care lasă de dorit în cîteva locuri, de așteptat : mai puține decît la predecesorul său Parlangelî) sînt de făcut cîteva observații și corectări, relevînd unele rectificări necesare și utile din punct de vedere lingvistic, aduse în 1964; în ordinea numărului din „corpus” ar fi :

Nr 1 lectura veche „Solibataos” este corectată în *Nolibataos*, antroponim, probabil compus *Noli-batas*. — 6 *avilhas balethias zaras*, ultimul cuvînt mai are (în fotografie) între P

și A un semn I, deci lectura *zarias*. — 7 cuvîntul *vareti* pare a fi formă verbală de la vreun rad. i.-e. **uer-*. — 20 inscripție greacă cu caractere laconic-tarentine Δαμόστον Βρενδεσίον, dar nu în limbă messapică. — 26f, fig. 26 g lectură confuză (?). — 29 *graivaihimoadah aloas*, a patra literă nu este simplu I, ci un Γ (ca în *dazihonnes*, nr. 153); „moad-” neverosimil, A este în loc de „delta”: *mold-* (antropon. *Moldahias*; Ribezzo). — 39 corectează vechea lectură „*plaratames*” (presupus antropon. „*Plarat-*”) în *piaratam-*, dar finalul nu este ARATO, ci mai curînd ARATA. — 44 *[vaihi]* poate fi întregit *[grai]vaihi* (?). — 45 „*lomiaiuhino*” este *loimiaiuhino*. — 70 “*[linasa]*” înainte de N se văd trei bare verticale II I, lectura trebuie reexaminată. — 84 dacă este autentică, inscripția conține cuvintele *vasno* (ca nr. 80) și verbul *zavathi* (ca nr. 142). — 87 *morkihiš* Θολιχι poate să conțină numele *soollihi*. — 90 *sigirrethos* este foarte probabil antroponim, i. -e. **k'leigh-r-* „scharfsinnig, leicht” (RL, VI, p. 72). — 101 o parte din clișeu este umbrită (era necesar un desen); elementul *-baris* pare a fi parte din antroponim (cf. tracic *Denthebaris*). — 113 citește „*agithaos*”; dar e preferabilă lectura lui Parlangeli (chiar dacă nu este sigur F, fiind eventual eroare de lapicid) *avithaos*, numele *Avil(h)as* (în nr. 6). — 114 în *platoras paletaas isareli* ultimul cuvînt este o formă verbală (cum s-a recunoscut), eventual la i.-e. **eis-*, v. ind. *isirá*, gr. *λαρός* etc. — 115 *vaššnihi* (lectura veche „*vannihi*”) stă în legătură cu *vasno* (nr. 80, 84). — 127 *sernaihihi* este sigur antroponim, eventual i.-e. **k'er-n-*, lat. *Cornutus* etc. (?). — 137 *cailomaidas* antroponim, fie compus bimembru, fie patronimic cu sufix *-d-* (RL, VI, p. 71). — 138, r. 1 *[zas]* poate fi întregit *[Do]zas*. — 142 *zavais* este același cuvînt în nr. 84, 247. — 144 *diva damatira*, cf. *deiva damatira*. — 156 *ladihi* face impresia unei grafii eronate în loc de *laidihi* (antroponim, *Laidas* illyric). — 157 IOEOS pare a fi de citit IOEOS. — 176 lectură parțială, cîteva litere necitite de Simone, în r. 2 după AN se vede AP etc.; necesar a vedea originalul. — 177 întreaga lectură a fragmentului trebuie revizuită; r. 3 verb (?) *senethi*, r. 5 *kos mala-* (?). — 183 lectură deficentă; de revăzut. — 186 lectură greșită, foto obscur; de revăzut originalul. — 191 fragment cu 10–12 rînduri mutilate; în r. 2 și 4 Parlangeli a identificat cuvîntul (nume?) *brinnaštes*; în r. 8 *[rres]* rest din *[za]rres* (același în r. 2). — 192. r. 3 *[d]azinnes*, r. 9 *[v]erriniš*. — 193, r. 2 citește *rida hipakathi*, dar în foto se vede HIIATAΘI, adică *hipanatha*. — 194, r. 2 T inițial este de fapt la finele rîndului 1 precedent. — 201 (StMess. 15.112) *dazomoasvel* pare a fi de separat în *dazomo* (mic interval) *asvel*, două antroponime. — 203, în r. 2 *k ... lihoihi* este *kilaohioihi*, cum citea Parlangeli; clișeu este răsturnat la Simone. — 217 „*andamaaeides*” ar putea fi *andamaleides* cu „lambda” redat ca A (a treia literă este A corectat în „delta” prin o bară la bază). — 218 *kaisies eoumentei*, dar în cuvîntul EoYMENTHI micul o pare a fi θ, deci, *ethymenti* (grupul vocalic ou nu apare în epigrafia messapică). — 220 „*blavit*” este corectat în *blasit*, în legătură cu numele *Blasius* messapic, ori verb (?). — 226 după *klaidihi* mai este un semn, eventual A(?). — 242 *gaorio* ca nume propriu, cf. lat. *Gaurus*, gr. γαυρός, deci *ao* reprezintă pe *au* (ca *laot-* în loc de *Teut-*). — 247 *hazavali* sau *zavathi* este verb, dintr-o bază cu palatală i.-e. ca **g'haud-* „a chema, invoca”, lit. *žavēti* „a vrăji”, let. *zavet*, av. *zavaiti* etc. — 249 FIAAIHI poate fi *[A]vita-*. — 261 sub cuvîntul *anda* pare a se vedea marginea de sus a unui rînd de scriere (?). — 262 în numele *Barzidihi* între A și Z nu este loc pentru o literă, se pare că R a fost omis de pietrar. — 268 *Dastas emi* este în limba greacă (?). — 277 în manuscrisul din sec. XVI-lea, începutul epigrafei este *dokihikohi* (etc.), cum scriau toți editorii anteriori; Simone dă *dokihohi*, posibil eroare de tipar. — 333 „*asethide ...*” întregit de Ribezzo *[d]aset[i]hi*; de preferat *[p]aset[i]hi* (antroponim cunoscut), căci *Dazes* se scrie de regulă cu z.

Aceste cîteva observații (ce desigur nu sînt complete) asupra unor amănunte „mai de seamă” arată că și „corpus”-ul messapic simonian „lasă de dorit în privința lecturilor”, eventual chiar mai mult decît înaintașul său apropiat (StMess., al lui Parlangeli), pe care-l critica. O revizuire ceva mai riguroasă de ansamblu și detalii a materialului epigrafic messapic va fi posibilă,

utilă și necesară în cadrul unui studiu comparativ larg și adâncit, care va stabili și recupera mai multe elemente valabile etimologic, poziția limbii în ansamblul indo-european și în directă legătură cu ilira și cu traco-dacia.

Tabelul de abrevieri („Verzeichnis der Abkürzungen”, p. 150–151) cu 36 titluri de cărți sau colecții, nu este utilizat în mod consecvent (de ex. în majoritatea locurilor serie StMess., dar uneori uită de „abreviere” scriind p. 47 „Studi Messapici”, p. 67 „Parlangeli, Iscrizioni Messapiche”). În corpul lucrării însă abrevierile sînt mult mai numeroase lipsind în „tabel” orice lămurire asupra lor; adevărat că unele (ca AnnInst, AttiSodGIMil, BullArchNap, GazArch, MonAnt, RinSal, RivStorSal, RömMitt) pot fi relativ ușor „ghicite” de oricine, altele și mai eliptice sînt curențe și consacrate între erudiți (AA, BCH, IF, RE, RhM etc.); dar altele ceva mai puțin (BSA, CVA, GMB, NS etc.; NS poate însemna două lucruri: p. 122, 130 etc. este N(otizie degli) S(cavi), dar p. 123 N(uova) S(erie)), deci erau necesare deslușiri, — căci cititorul riscă să nu înțeleagă totul (ex. RIASA, p. 38). De Simone era obligat să întocmească un tabel complet și corect de abrevieri, care să fie adoptate și aplicate integral și consecvent; lipsa unui asemenea instrument („cheie” a documentării), alături de alte „mărunțișuri” și scăpări, indică în această privință din partea autorului grăbit un stil de muncă superficial și neglijent. Lipsuri sînt și în bibliografie (de ex. p. 63, 128 „Papatodero, Fortuna di Oria, uns unzugänglich”; dacă în Italia, de Simone n-a putut găsi unele cărți italiene, iar lucrările lui O. Haas nu voia ori nu avea voie să le citeze, nu este de mirare că nu citează și ignorează lucrările publicate în România din ultimul deceniu; supra, nota 3).

Capitolul despre antroponime de J. Untermann este produsul unor meritorii eforturi de analiză formală-morfologică privind valoarea funcțională și eventual socială a materialului onomastic din inscripții. Analiza și schemele sînt făcute în toate sensurile și variantele posibile imaginate de autor, afară de cel lingvistic-etimologic, căci pentru el „es geht also um die Funktion, die die Personennamen bei der Benennung von Personen ausüben und nicht um die Frage, wie sich die Namen zur messapischen Sprache selbst verhalten, was sie „bedeuten” oder wie sie etymologisch mit der Sprache der Messapier verknüpft werden können” (p. 159). Deci: analiză cu caracter pur formal, mecanică și unilaterală, cu lungi tabele monotone, obositoare, dar necesare și utile în măsura în care corespund realității lingvistice, ca o încercare de a sistematiza antroponomia messapilor; dar asemenea tentativă — cu toate intențiile optime și remarcabila doctrină a autorului — nu poate să dea rezultate integral valabile în studiul antroponimiei dacă aceasta este izolată de organismul social al limbii vorbite (din care ea s-a format în chip nemijlocit, fiind adesea absolut identică lexicului cotidian). Procedul izolării celor două sfere lingvistice inseparabile nu este o metodă din cele mai fericite și juste, tocmai azi cînd se studiază toate materialele documentare și problemele sub toate aspectele și cu variate mijloace accesibile, mai ales limbile dispărute, cunoscute altă de lacunos cum este iliro-messapica. Untermann stabilește diverse categorii de nume (Vornamen, Nachnamen etc.; împărțirea după sex nu este sigură peste tot, iar între „Frauennamen” p. 179–190 unele sînt sigur nume de bărbați). Natural, în majoritatea cazurilor analiza formală făcută de autor este sigură sau verosimilă, stabilirea formelor de nominativ și de genitiv (patronimic) fiind clară, încît citeva elemente ale declinării nominale recunoscute mai de mult se pot considera ca sigure. Dar toată împărțirea migăloasă și pretențioasă nu este convingătoare peste tot, uneori din cauza decupărilor greșite adoptate de autor (: nume confecționate artificial, arbitrar) și a faptului că nu se are în vedere legătura etimologică a numelor ce au fost luate în chip evident sau foarte probabil, „rudele” indo-europene arătînd clar structura lor (radicalul, formantele etc.), care în messapică au multe echivocuri. Suficient a menționa două exemple: p. 162 *daštas-si vaanelos* (nr. 195, r. 3), p. 166 „Namen auf -etas: *vaanelos*”, p. 197 „Nachnamen auf -etas *vaanelos*, *vaikanetaos*”; în realitate este, pentru primul caz, o decupare greșită (făcută de de Simone și de alții, anterior) a silabelor

În loc de *daštas sivaanetos*, al doilea fiind un antroponim (lectura lui Mommsen, la 1850) explicabil etimologic din i.-e. **k'eiu-an-* (RL, VI, p. 73), probabil o bază cu formantul participial **k'eiu-an-l-*. Sigur o formație de acest tip este *vaikanetaos*, explicat corect și evident de A. Mayer (1959) din i.-e. **ueik-an-l-*, lat. *vinco*, got. *weihan*, ahd. *wigant*, lat. *Vincentius* etc. (RL, VI, p. 74). Atare „mărunțiș” etimologic (ce nu-l interesează pe Untermann, care nu vrea să audă de „semantismul” antroponimelor și de modul cum se leagă ele cu limba messapică) este decisiv pentru morfologia numelui, arătând că multe speculații și analize pur formale și formaliste sînt adesea pure iluzii, cum ar fi și acele „Nachnamen auf -atas, -ataos : *notibatas*”, căci acest nume poate în aceeași măsură să fie compus bimembru *noli-batas* (cf. ill. și mess. *Bato-*); p. 209 „Namen auf -edon; *baledonas, kraotedonas, laparedonas, sonedonas*”; dar toate aceste nume pot fi compuse bimembre cu elementul -*donas* (RL, VI, p. 72).

După numeroase repetări, aranjări și rearanjări a materialului onomastic în tabele variate, nu este de mirare că au scăpat în cap. II erori de tipar, ca p. 190 „malaganevas” în loc de *mala-ganetas* (p. 184), p. 194 „andamaeides” în loc de *andamaeides* (p. 171, 203). Dar aceste și alte asemenea observații și rectificări (al căror număr va fi desigur amplificat) nu urmăresc și nu ar putea să minimalizeze meritele muncii lui Untermann, ci sînt necesare spre a preveni pe cercetătorii grăbiți împotriva formalismului mecanicist generat de un iluzionism filologic, care, prin tipizare cu șabloane sterile, nu aduce servicii utile studiului limbii și mai ales al limbilor moarte.

Este de prisos a repeta necesitatea ca materialul onomastic să fie studiat nu „în sine”, izolat, ci integrat în contextul lui firesc: limba cotidiană a messapilor, prin comparație cu antroponimele populațiilor înrudite, în primul rînd ale ilirilor din Dalmația și ale traco-geților balcanici, la care se găsesc numeroase echivalențe (ca *Apulia, Barzid-, Dalm-, Dast-, Daz-, Derzinn-, Taot-* = *Teut-, Ziletes* ș.a.); la fel, stabilirea lecturilor și determinarea caracterului arheologic, a destinației economice și social-istorice a monumentelor epigrafice nu se poate face fără a ține seama de elementele filologice, de conținutul lor lingvistic, care însă pe cei doi coautori ai „cărții lui Krahe” (de Simone și Untermann) nu-i interesează de loc. De aceea aici, în legătură cu cartea lor, este deocamdată inutilă orice discuție a problemelor lingvistice-etimologice legate de materialele epigrafice ale messapilor, asupra cărora va fi necesar a reveni pe larg în alt loc.

martie 1965

I. I. Russu

Institutul de istorie, Cluj, str. Emil Isac, nr. 2

INDICELE VOLUMULUI AL X-LEA

(1965)

ÎNTOCMIT DE ILEANA NEIESCU

INDICE DE MATERII

A

ACCENTUAREA cuvintelor românești de
origine maghiară 225
ACCENTUL rusesc 331
ACCIDENTE fonetice 274
ACUZATIV fără prepoziție 214
ADERENȚA complementului la predicat 218
ADJECTIVE 215
ADVERB 214, 215
AFIX cu valoare lexicală 31
ALOFON, comportarea insulelor lingvistice
într-un mediu alofon 10
ALTERNANȚE consonantice 34
ANALIZA cantitativă, procedeu matematic
de cercetare a faptelor de limbă 187;
~ independentă 203; ~ microcontextu-
lui în limba română 203–207; ~ morfo-
logică a cuvintelor românești 35
ANALOGIA 283
ANTICIPARE 218
ANTROPONIME 381
APERTURĂ, vocale de diverse grade de
~ 105

ARIE, ~i active 273; ~i și limite dialectale
7; dezvoltarea ~ei semantice a verbului „a
ridica” 151–155
AROMÂNI, asimilarea ~lor, izolarea diverse-
lor grupuri de ~ 22; risipirea ~lor 22, 23
ARTICOLUL hotărît și cel nehotărît în proza
și în poezia românească 143–146
ARTICULAȚIE accesorie 34; ~ fundamen-
tală 34; ~ suplimentară 35
ATRIBUT 220
ASIBILARE 373
ASIMILARE 274
AUTOSEMANTEM 290

C

CACEAUNII 24
CALC semantic 333
CATEGORIA cazului, ~ genului 32; ~ gra-
maticală 31; ~ lexico-gramaticală 121,
~ sintactică 290
CAZUL ablativ 214

COMPARATIV, punctul de vedere ~ 316
 COMPLEMENT 211–219, ~e circumstanțiale (de loc, mod, timp) 212, 217; ~e directe, indirecte 218
 COMPLETIVE directe 289
 COMPUNEREA 374
 CONCEPȚIA neogramatică 254
 CONFLUENȚA surselor de înnoire a lexicului 110
 CONSOANĂ finală a temei 34; ~ refractară palatalizării 104; ~e palatale 34; ~siflante, ~șuierătoare 276
 CONSONANTIC, limbă de tip ~ 97, 99; foneme ~e 97
 CONSTRUCȚII prepoziționale 214
 CONTAMINARE 333
 CONȚINUTUL semantic 331
 CORELAȚIE, ~a de timbru „labializat-nelabializat”; ~i consonantice de timbru 97
 CRITERIUL datelor istoriei sociale 371; ~ morfologic 210; ~ semantic 210, 290; ~ sintactic 210
 CRONOLOGIA relativă a faptelor lingvistice 372
 CUVÎNT de origine slavă, ~ derivat din latină, ~ flexibil, ~ împrumutat, ~ moștenit 31; ~e băștinașe 330; ~e de bază 315, 317, 324; ~e de origine turcească intrate în Banat prin filieră srbă, ~e din turcă 331; ~e independente 323; ~e internaționale 333; ~e împrumutate prin filieră 336, ~e latino-romance 327; ~e moștenite 329; ~e orientale în limba română 327; ~e pline 215; ~e regionale 336; ~e -text 209

D

DEGRAMATICALIZARE 31
 DEIOTACIZARE 283
 DERIVARE 29; ~ cu sufixe 30, 374; ~ cu prefixe 374; ~a din forma tip 32
 DERIVATE cu sufixe diminutive de la prenume bază 349; ~ din temele substantivele și adjectivele 34
 DESINENȚE 31, 107, 334

DETERMINANTE lexico-gramaticale ale verbului 119–130
 DIALECTOLOGIE, probleme de ~ românească 3, 225; ~ structurală 3
 DIALECTUL istroromân, ~ele românești sud-dunărene 287
 DIASISTEM 99
 DIFERENȚIERE pe stiluri a lexicului limbii latine 374
 DIGRAME 212; ~ închise, ~ deschise 219, 220
 DIMINUTIVE 349
 DINAMICA izoglozelor în zonele de contact a diferitelor arii, în graiurile de tranziție sau în ținuturi colonizate relativ recent cu graiuri provenite din diverse arii 8
 DISCONTINUITATE relativă de structură lingvistică 371
 DISIMILARE 274
 DISLOCAREA geografică a unor unități lingvistice 372
 DISTRIBUȚIA substantivelor la diferite declinări; ~ verbelor la diferite conjugări 320
 DUBLETE iotacizate 287
 DUR, caracterul ~ al consoanelor 104
 DURIFICAREA CONSOANELOR 34, 103; ~ ~ labiale 101

E

ELEMENT srbesc 368; ~e slave 330
 ETIMOLOGIE 334, 346; ~ multiplă 333; ~a neologismelor 225; ~ populară 333; ~i care păcătuiesc împotriva morfologiei 30
 EVOLUȚIA sistemului fonologic al limbii latine 372; ~e fonetică normală 283
 EXPRIMARE sintetică 213
 Ê albanez în dialectul gheg 70; ~ aton tosc 71

F

FALSE REGRESII 271, 276
 FĂRȘEROȚII 24

FILIERĂ 333; ~ greco-slavă 327; ~ intermediară 327; ~ italiană 335; ~ maghiară 330, 331; ~ osmanlie 327; ~ slavă veche 327; împruturi prin ~ 327–336
FIZIONOMIA FONETICĂ a limbii 108
FLEXIUNE 29, 334; ~a oferă pentru derivare teme degramaticalizate 31
FONDUL PRINCIPAL 323; ~ al limbii române 330
FONEME CONSONANTICE 97, 105; ~ palatalizate (diezate) 106
FONETICĂ experimentală 226; ~ istorică 271
FONOLOGIA graiurilor 4
FORMA cazuală 30; ~ cuvîntului 332; ~ nominală 289; ~ tip 30, 32; ~e analitice 214; ~ de dezmiere 349; ~e deiotacizate 283, 287; ~e gramaticale 31; ~ hipocoristice scurte ale unor prenume din ALR 349–355; ~e intermediare 287; ~ neiotacizate 286, 287; ~ rusești sau ucrainene 328; ~e verbale iotacizate 282
FORMARE a cuvintelor 225; mijloacele de ~ de noi cuvinte 374
FRECVENȚA absolută 214; ~ complementelor 210, ~ cuvintelor 315; ~ relativă 214, 216
FUNCȚIA 218; ~ antroponomastică a numelor 173

G

GENUL neutru 334
GERUNZIU 214
GRADELE de comparație 323
GRAIUL bănațean 276; ~ togerenilor 367; ~ri dacoromâne 284, 367
GRAMATICA LIMBII ROMÂNE 225

H

HIPOCORISTICE scurte 350

I

IDIOM, ~urile de tip românesc din sudul Dunării 9

ILLYROLOGIA 378
ILLYRO-MESAPICA 381
IMPERFECTUL, simplificarea ~ului aromânesc 24
INFLUENȚA greacă asupra limbii ruse 328
INFORMAȚIE 203
INSTRUMENTE gramaticale 321, 322, 323
INSULE lingvistice 10
INVARIANTI, stabilirea ~lor constituie sistemul semnelor fonetice care servesc comunicării 4
IODIZARE 285
IOT, acțiunea unui ~ 285
IOTACISM 285
IOTACIZAT, categoriile de verbe ~e 282
IOTACIZARE, definirea ~ii 282, 285; ~ prin analogie 283; ~a verbelor 282; natura ~ii verbelor 281, 288; originea ~ii 282, 285; răspîndirea geografică a ~ii 282; vechimea ~ii 282
ISTORIA LIMBII 67–72, 324
ISTROROMÂNĂ, deosebiri între ~ de nord și cea de sud 27; dispariția ~ei 26
IZOMORFISM, o problemă de ~ în limba română 187–193

I

ÎMPRUMUTURI, adaptarea ~lor în dialectul istroromân 26
ÎNMUIERE 285

L

LATINA clasică 283, 284; ~ populară 214; ~ rostită de germani 330; ~ tirzie 317
LEGE fonetică 100
LEXIC, elementul sirbesc în ~ul graiului din Toager 363–370
LEXICALIZARE 31
LIMBA-BAZĂ 329
LIMBĂ clasică 316; ~a comună 332, 336; ~ de mare circulație 330; ~a greacă post-clasică și modernă 285; ~a indo-europeană

329; ~intermediară 328, 330; ~a latină 214, 215; ~a latină romană 234; ~a literară 336; ~a română contemporană 214; ~naturală 203; ~a tracilor; ~ile romane 316, 321, 323

LINGVISTICĂ GENERALĂ 187–220, 329

LINGVISTICA ROMANICĂ 224

LOCALIZARE, consoane aparținând unor clase de ~diferite 105

LOGUDOREZĂ 325

M

MEGLENOROMÂNĂ 335

METODA chestionarului 157; ~culegerii pe teren a numelor de persoane 167–172; ~culegerii pe teren a numelor topice 157–165; ~descriptivă în cercetările de lingvistică 244; ~geografică 158, 171; ~istorică 171; ~statistică 171, 315; ~e noi de cercetare a limbii 225; ~structurale aplicate la descrierea compartimentelor limbii (morfologie, derivație, sintaxă, lexic) 4; ~ele lingvisticii actuale 5

MICROCONTEXTUL 204

MIJLOACE MORFOLOGICE 212

MIJLOCIRE 327

MODELARE matematică 188; ~matematică a analizei topicii 192

MODERNIZARE, ~a sistemului de denominație cu prenume în Valea Bistriței-Bicaz 179–185; procesul de ~a lexicului românesc 117

MODURI NEPREDICATIVE 214

MORFEME 334; ~gramaticale 31

MORFOLOGIE 226; ~a și derivația 29

MORFONOLOGIE, fenomene ale structurii morfologice a graiurilor dacoromâne 4

N

NEOLOGISME de origine latină 327; ~le romanice la începutul secolului trecut 109–118

NEUTRALIZARE, ~a opoziției dintre e și â, i, și l 98

NEUTRUL în istroromână 27

NIVEL al limbii 188

NUME de loc 332

O

ONOMASTICĂ, cunoașterea limbii și ~ii messapice care formează o parte a limbii ilire din Dalmația-Panonia 378

OPOZIȚII, diverse ~fonologice în dialectul aromân 23, 24; ~între consoane cu diferite timbre fonologice proprii 105; ~vocalice 106

1

P

PALATAL, timbru ~104

PALATALIZARE 285; ~mutativă 34, 99

PARALELISMUL iotacizare-rotacizare 287

PARTICULARITATE lexicală a subdialectului bănațean 368

PENETRABILITATE, grad de ~a formelor verbale iotacizate 282

PERIFRAZA verbală 291

PERIOADE de evoluție a limbii române 371

PERIODIZAREA istoriei limbii 372

POLIMORFISM fonetic 276

PREDICATIV, element ~suplimentar 220, nume ~289

PREDICAT 216, 217, 218, 219, 220; ~e verbale compuse 289–297

PRENUME și nume de familie din secolele XVIII–XIX

PĂSTORIT, părăsirea ~ului de către aromâni, ~ul nomad, ~ul transhumant 22

PROCEDEU dialectologic 158

PRONUME 214, 215, 323; ~personal 218; ~reflexiv 216; ~personale forme conjuncte 216

PROPOZIȚII dependente 289, ~eliptice 290, ~dubitative, exclamative, imperative, interogative, optative 210, ~predicative 289

R

RĂDĂCINI 30

RECONSTITUIRE a unor faze lexice mai vechi 136; interpretarea grafiei chirilice cu ajutorul metodei ~i 3

RÉGIMUL contextual al unor cuvinte 147–150

REGIONAL 39

REGRESIA fenomenului 274

REPARTIZAREA substantivelor în stilul beletristic, publicistic și științific 195–202

ROMÂNĂ primitivă comună 287

ROSTIREA lui ș ca s și a lui j ca z în graiurile dacoromâne 269–279

S

SARACACEANII 24

SEGMENTAREA textului 203

SEGMENTE binare indestructibile 204

SEMANTICA 29

SEMANTISMUL antroponimelor 382

SENSUL cuvintelor împrumutate 331

SERIE de localizare 99

SILABĂ deschisă 100

SINTAXA structurală 226

SINTEZĂ a influențelor în lexicul neologic românesc 115

SISTEM accentologic 331; ~ de derivație 30; ~ flexional 30; ~ fonetic, ~ fonologic 271, 331; ~ lexical 271; ~ morfologic 271, 329; ~ul limbii literare 99; ~e fonetice 99; ~ele graiurilor 99

STABILITATEA vocabularului latin 315–325

STATISTICA 218; ~ cuvintelor 333; ~ fonetică, ~ fonologică 273; ~ lexicală 215

STILUL indirect liber 235

STRUCTURA dialectelor române sud-dunărene 10; ~ gramaticală 372; ~ morfologică a limbii române 226

SUBDIALECTUL bănățean 332, 336; ~ muntean 332; lexicul ~ ui bănățean 363

SUBIECT 216, 220

SUBSTANTIVE 214, 215

SUFIX 107, 349; ~ diminutival 348; ~ lexical 31; ~ toponimic 346; ~e flexionale 31; ~e gramaticale 334; ~e începătoare cu vocale centrale sau posterioare 34

T

TAUTOLOGII toponimice 164

TEMA derivatelor, ~ flexiunii, ~ lexicală 31; ~e adjectivale 30; ~e degramatizate 31; ~e extrase din forma de plural 34; ~e flexionale 34, 35; ~e gramaticale 35; ~e lexice 35; ~e nominale 32; ~e substantivale 30

TERMINAȚIE 287

TIMBRU moale 34; ~ul consoanei reglementează și sufixele unor moduri verbale 107

TIPURI de context 204

TOPICA 216; ~ complementului în propoziția principală 209; ~ părților de propoziție 210; ~ propoziției principale 220

TOPONIMIE 332; Probleme de ~ 337–342

TOPONIMICE din Valea Sebeșului 345–348

TRĂSĂTURI balcanice comune în sistemele fonetice ale românei și albanezei. Vocale de tipul ă 67–72; ~ comune ale limbilor aparținând uniunii lingvistice balcanice 67

TRIGRAMA CPC 218

Ț

ȚACAVISMUL în dialectele croate din Istria 26, ~ în dialectul istroromân 22, 26

U

UNELTE gramaticale 215

V

VALENȚE 206; ~ de distact 207

VALOAREA FUNCȚIONALĂ și eventual socială a materialului onomastic din inscripții 381

VALORIFICAREA moștenirii lingvistice 249–268

VELARIZAREA vocalelor anterioare 100; 101, 103

VERB 212, 214, 215, 219, 220; ~e de modalitate 289, 290, 292; ~e iotacizate 285; ~e iotacizante 283; ~e tranzitive 205

VOCABULAR, bază ~ului, masa ~ului 34; ~ comercial 323; ~ de bază indo-european 316; ~ marinăresc, ~ științific 323

VOCALĂ anterioară 101; ~e care și-au pierdut valoarea silabică 283; ~ele din romanica orientală 373

VORBIRE allegro 34; părți de ~ 219

INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE

A

Abraham, S. 222
 Adamescu, Gh. 38, 262, 264, 359
 Allères, J. 276
 Albina Carpaților 265
 Albina românească 56
 Albina României 262
 Alecsandri, V. 263
 Alessio, G. 131, 133, 136
 Alexandrescu 296
 Alexi, J. 55
 Alianța latino-rusă 262
 ALR 3, 7, 11, 14, 39, 69, 87, 101, 105, 134,
 135, 161, 163, 221, 243, 267, 271, 332, 335,
 337, 342, 355, 363, 364, 365, 366, 367, 368
 ALRM 34, 101, 287, 363
 Analele Acad. Rom. 251
 Analele Dobrogei 256
 Analele Institutului de istorie a Partidului
 de pe lângă CC al PMR 134
 Analele științifice ale Universității „Al. I.
 Cuza” 168
 Analele Universității București 85
 Anghel, Ioana 209–220, 221–224
 Anonymus Caransebestensis 37, 363, 364,
 365
 Antonescu, G. M. 266
 Antropologie 54
 Anuarul general oficial al României 264
 Anuarul Institutului de istorie din Cluj 133,
 161

Anuarul Institutului de istorie națională din
 Cluj 254, 255, 257
 Anuarul Institutului de studii clasice 253
 Anuarul Universității din Cluj 253
 Anuarul Universității din Iași 250
 Argezi, T. 209, 211
 Arhiva 262, 267
 Aricescu, C. 263
 Aromânii 68
 Arvinte, V. 8, 225
 Arta prozatorilor români 42
 Asan, Finuța 126, 127, 218
 Ateneul Român 266
 Atlasul graiului ceangăilor din Moldova
 18, 222
 Atlasul graiurilor maghiare din R.P.R. 221,
 222
 Atlasul graiurilor românești din Banatul lu-
 goslav 4
 Atlas lingvistic de la France 243
 Atlasul lingvistice al Maramureșului 222
 Atlasul lingvistice moldovenese 4
 Atlasul lingvistice pe regiuni 18, 221, 222
 Audebert, A. 180
 Aurelianu, P. S. 263
 Avram, A. 4, 6, 226
 Avram, Mioara 226

B

Bacalbașa, C. 263, 264, 265
 Băciu, V. 223

Bahner, W. 147, 224, 225
Bally Charles 42
Barbu, E. 209
Bárczi, Géza 311, 335
Barik, H. 165
Barik, Gh. 53
Bartha Katalin 311
Bartoli, M. 7, 14
Battisti, C. 71, 131, 133, 136, 339
Bălcescu, N. 295
Bibescu, G. 268
Bien public 263
BL 137
Bloch, O. 131, 132, 136
Bloomfield, L. 189
Bobb, Ioan 37
Bodea, Camelia 132
Bogdan-Dulcă G. 42, 54, 114
Bogdan, D. P. 87, 89
Bogdan, I. 250
Bogrea, V. 167, 249—259
Bogza, G. 209, 211
Bollac, C. 263
Bolocan, Gh. 195, 197
Borellă, M. 269—279
Bordeianu, M. 8
Bourciez, E. 281
Bölöni, E. 222
Brandeştein, W. 232
Braun, Roswitha 223
Brătescu-Voineşti, Al. 297
Breazu, I. 53—65
Breban, V. 37—40, 223, 225
Brincuş, Gr. 7, 116
Brodin, V. V. 203
Bründel, V. 246
Brückner, A. 257
Buciumul român 265, 266
Budagov, R. A. 224
Bulachovsky, L. A. 330
Buletin ştiinţific 165
Buletinul Institutului de filologie română
„Al. Philippide” 86
Dulgăr, Gh. 7, 8, 85, 93, 109—118
Bulletin linguistique 68, 97
Dyhan, A. 269

C

Čabek Eqrem 70, 224, 225, 357, 358
CADE 120, 175, 361, 362, 365, 367, 368
Calendarul de la Buda 111
Camilar, E. 209, 211
Candrea, I. A. 13, 38, 71, 262, 264, 281, 333
     337, 359, 361
Cantemir, D. 85, 93
Cantemir, T. 367
Capesius, B. 273
Capidan, Th. 21, 24, 68, 71, 139, 190
Caragiale, I. L. 262, 295, 296
Caragiu-Marioţeanu, Matilda 4, 6, 10, 225
Carte românească de învăţătură 84
Cazacu, B. 6, 8, 10, 11, 17, 22, 84, 109, 190,
     225, 276
Cazania de la Govora 84
Cazania lui Coresl 84
Călinescu, G. 209, 211
CDDE 337
Černyeh, P. J. 328
Chabudianu, A. A. 267
Chiricuş-Marinovici, Rita 147—150, 237—
     240, 223, 299—310, 311
Chomsky, N. 204
Cieognani 236
Cibac, A. de 266, 327, 359, 361,
Cimpolul 262, 263
Cipariu, T. 100
CL 4, 6, 8, 10, 34, 40, 69, 72, 99, 103, 111,
     115, 135, 138, 161, 168, 169, 179, 189, 215,
     221, 222, 223, 226, 227, 228, 273, 349, 353,
     361, 376
La Cloche 261
Cohen, M. 244, 246
Coman, P. 369
Comisla filologică 64
Comşa, N. 77
Comşulen, Elena 209—220, 218, 222, 223
Conea, I. 337, 341
VII Congresso Internazionale di Scienze Ono-
mastiche Firenze-Plsa 358
Constantinescu, N. A. 173, 180
Contemporanul 41, 86
Contribuţii la studiul istoriei limbii române
literare în sec. al XIX-lea 49, 115
Corbea, T. 37

Corpus Inscriptionum Latinarum 376

La corsaire 261

Costăchescu, M. 89

Costin, Lucian 364, 365, 366, 367, 368

Costinescu, I. C. 266

Coteanu, I. 6, 7, 9, 11, 25, 147, 195, 218, 299, 316

Creangă, I. 33, 290, 293, 294, 296

Croce, Benedetto 42

Csánki V. 337

Cugetul românesc 257

Cum vorbim 8, 360, 363

Curierul de ambe sexe 57

Curierul românesc 56

D

D. A. 337, 339, 349, 357, 366

Dacoromania 9, 76, 89, 131, 151, 249, 255, 256, 258, 363

Dalcoviciu, C. 230

Damé, Fr. 261–268

Damian, E. 195–202

Darmesteter, A. 329

Dauzat, Al. 351

Daveluy, A. 317, 359

Decev, D. 231

Delavrancea, B. Șt. 296

Demian, E. 223

Densusianu, N. 264

Densusianu, O. 42, 71, 72, 90, 100, 101, 102, 103, 163, 281, 337, 341, 365, 367

D.G.R. 343

Diaconescu, Paul 226

Diaconovici-Loga, C. 56, 261

Dicționarul dialectului aromân 9

Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească” 38

Dicționarul enciclopedic român 285

Dictionnaire encyclopédique Quillet 131

Dicționarul general al limbii române 13, 163

Dicționarul graiurilor săsești din Transilvania 221, 224

Dicționarul latinesc-românesc 37

Dicționarul limbii române 8, 37, 39, 151, 221, 330, 333, 334

Dicționarul limbii române literare contemporane 40, 50, 120, 148, 328, 331

Dicționarul limbii române moderne 29, 32, 40, 285, 305, 328, 331, 349, 358, 359

Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu 47

Dicționarul maghiar-român 221, 311

Dicționarul onomastice române 173

Dicționarul român-german 38

Dicționarul român-maghiar 221

Dicționarul românesc latinesc și unguresc 37

Dicționar tehnic poliglot 360

Dimitreșu, Florica 85, 225

Djuvara, D. G. 266

D O 174

Dragomirescu, N. 292

Drăgoșeanu, D. D. 290

Drăganu, N. 76, 84, 165, 341, 337, 345

Dreghici, M. 56, 57

Drimba, Vl. 93

Du Cange 131, 132, 136

Duleă, A. 195–202

Dumitrașcu, P. 289

Dukelski, N. I. 67

E

Edmont, E. 94, 243

Egyed, A. 133

Elemente de gramatică franceză 265

Eminescu, M. 123, 293, 296

Ernout, A. 317

Etimologia românești 136

Etymologicum Magnum Romaniae 13, 38, 350

Evoluția limbii române. Privire sintetică 97

Evseev, I. 222

F

Familia 262, 263, 267

Fant, C. 68

FD 5, 6, 9, 10, 135, 159, 276, 342

Ferrand, M. 224

Fischer, I. 316

Fitalov, S. Ja. 203

Fjalor] gjuhës shqipe 358

Flora, R. 4, 6, 7, 9, 10, 25, 26, 27, 368

Florescu, B. 261
 Florian, Aron 58
 Foala pentru minte inimă și literatură 56,
 57, 62
 Folșoara telegrafului român 65
 Fourquet, J. 273
 France, A. 253

G

Galan, V. Em. 209
 Găldi, L. 328
 Galkina-Fedoruk, E. M. 328, 330
 Gamillscheg, E. 281
 Ganshina, M. 292
 Gazeta de Transilvania 53
 Gazeta literară 41, 196
 Gatenby, E. V. 205
 Georgiev, Vl. 224, 225
 Georges, K. E. 317
 Gheorghiu, Gh. 267
 Gheșle, I. 6, 7, 115, 116, 225
 Ghibănescu, Gh. 100
 Ghica, Pantazi 263
 Ghiță, Galina 6
 Gliéron, J. 7, 13, 14, 15, 94, 243
 Glosu, Șt. 7
 Gluglea, G. 159, 337—342
 Gjinari, I. 224
 Glosar regional 8
 Goleseu, I. 349, 350
 Golopența, S. 197
 Gombocz, Z. 134, 136, 138, 331
 Gossen, C. Th. 224
 Gradea, Pia 6, 271
 Grai și suflet 255
 Gratul din Țara Hașegului 365
 Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.
 292
 Gramatica limbii române 29, 95, 105, 106,
 120, 148, 210, 226, 228, 289, 290, 291, 292
 293, 312
 Grammont, M. 243
 Grandgent, C. H. 283, 284
 Graur, Al. 9, 29, 68, 71, 97, 98, 110, 137,
 147, 225, 299, 316, 320, 330, 336, 350, 371
 Grecu, Doina 173—178, 222, 223

Green, D. H. 224, 243
 Gregorian, M. C. 91, 270, 277
 Grigora, 14
 Guillaume, G. 146
 Guillermou, A. 224
 Guiraud, P. 192, 200, 215, 244, 315
 Gunnar, M. 68
 Guțu-Romalo, Valeria 226, 289, 291, 294, 312

H

Halas Elvira 222
 Hallel, M. 365
 Halle, Moris 68
 Haneș, P. V. 282
 Haneș, V. V. 350
 Hașdeu, E. P. 38, 251, 254, 263, 264, 266, 269
 Havránek, D. 187
 Hatzfeld, A. 329
 Hazy, Ștefan 289—297
 Hellmann, L. 224
 Hellade-Rădulescu, Ion 282
 Hemingway, 237
 Herdan, G. 244
 Herezeg, Giulio 235—237
 Hépitès, A. Th. 358
 Hjelmstev L. 187
 Hodoș, E. 269
 Hodoș, P. P. 366
 Hofman, J. B. 317
 Homburger, L. 246
 Homenaje a Menéndez Pidal 32
 Homorodean, M. 157—165, 337—342
 Horedt, K. 346, 347
 Hořešl, Vl. 224, 226
 Hornby, A. S. 205
 Hristea, Th. 93
 Hušková, Jindra 224

I

Iacob, Șt. 6, 119—130
 Iakobson, R. 68
 Iancu, Victor 281—288
 Iezkovits, Emma 346, 348
 Iliescu, Maria 225

I./Independența românească 262, 263
Introducere în lingvistică 314
Ionașcu, Al. 125
Ionescu, H. M. 196
Ionică, I. 11, 17
Iordan, Iorgu 42, 86, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 110, 115, 120, 135, 136, 137, 165, 195, 224, 281, 289, 291, 327, 332, 340, 342, 345, 347
Iorga, N. 133, 250, 259, 263, 264
Iorgovici, P. 56, 64, 113
Istoria limbii române 21, 314, 371—375
Istoria literaturii române 75
Istoria României 76, 133
Ispirescu, P. 294, 296
Istrate, G. 6, 225
Ivănescu, G. 225, 281, 282, 286
Ivlă, Pavle 26
Întilul congres al filologilor români 253, 256

J

Jaberg, K. 14, 94
Jakobson, Roman 68
Jahresbericht 269, 270
Jebeleanu, Al. 295, 296
Jokl, N. 232
Jones, D. 241, 245
Le Journal de Bukarest 262, 268
Jud, J. 14, 94
Jung, Walter 292
Jurnalul Bucureștilor 262

K

Kaiser, L. 243
Karadžić, Vuk Št. 365, 366, 367, 368, 369, 370
Kleplková, G. P. 10, 26
Kelemen, B. 189, 195, 215, 222, 223
Kemeny, Jos, C. 346, 348
Kerényi, K. 375
Kis, Emese 187—193, 218, 220, 222, 223
Kisch, G. 345, 346
Kiparsky, Vl. 224
Kniezsa István 361

Kogălniceanu, M. 268
Kopp, I. A. 243
Kovács, A. 10, 27
Kovács, P. 261—268
Krahe, H. 376
Kretschmer, P. 231
Kurylowicz, J. 187, 188, 192, 351, 355

L

Labouly, E. 263
Lahovari, G. I. 163, 337
Lambrior, Al. 100
Langage 115
Laurian, A. T. 37, 266
Lazăr, Gh. 113
Leece, Y. 203
Lăchira, J. V. 331
Lexic regional 8, 368
Lexiconul de la Buda 37, 134, 361
Lexiconul tehnice român 329
La liberté roumaine 262, 263
Limbă și literatură 48, 49
Lingvistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes 270
Lingviști și filologi români 42
Litré, E. 131, 263
Lokotsch, Karl 132
Losonezi, I. 195—202, 223,
Lombard, Alf 115, 224, 226, 281, 284
Lotzeanu, I. 274
Limba română 6
LR 7, 8, 37, 46, 48, 50, 86, 87, 114, 126, 129, 168, 187, 189, 292, 263
Luceafărul 41

M

Macarie, Lilliana 315—325
Maerea, D. 13—19, 41—51, 108, 113, 117, 158, 222, 223, 225, 249—259, 283, 284
Malor, P. 55, 57, 113
Malorescu, T. 252, 268
Makaeu, E. A. 187, 188, 189
Malla, I. 265
Malmberg, B. 246

Maneca, C. 267
Manoliu, M. 226
Manzoni, 235
Marouzeau, J. 329
Martonne, Emm. de 342
Mareus, S. 187, 188, 189, 191, 192, 216
Marele dicționar geografic al României 163, 270
Marian, S. Fl. 350
Marianu, C. 263
Marin, V. 301
Marsillac, Ulise de 268
Massin, I. C. 37, 266
Materiale și cercetări dialectale 8, 271
Mátthe, I. 222
Mayer, A. 377, 382
Măril, I. 363—370
Meglenoromânii 68, 109
Mellet, A. 245, 246, 253, 317
Melciuc, I. A. 203
Melich, I. 134, 136, 138, 331
Mészöly Gedeon 311
Meyer-Lübke, W. 94, 281, 350, 359
Migliorini, B. 136, 184
Mielău, P. 198
Mihăilă, G. 225, 365, 367
Miklosch, Fr. 67, 72
Mladenov, Șt. 335
Molgnat, Gérard 313
Molsil, Gr. C. 205, 206
Moldovan, S. 337
Moll, F. 283
Molnar-Piuariu, I. 64, 113
Monografia gralului din Valea Bistriței 6
Morariu, Lecca 281, 283, 224, 225
Munteanu, Fr. 209, 211
Munteanu, M. 221—224
Mutschmann, H. 240—242
Muzeul limbii române 38, 39

N

Naghiu, I. E. 249
Nanu, C. 263
Națunea română 262, 263
Naum, A. Th. 249, 251
Nădejde-Gesticon, Amella 317

Nădejde, I. 87, 317
Nedloglu, Gh. 292
Negruzzi, I. 268
Németh, A. B. 222
Németh, Iulia 222
Nelescu Ileana 223
Nelescu, P. 4, 6, 10, 11, 18, 21—27, 137, 222, 223 226
Niculescu Al. 211, 224
Nikonov, V. A. 167
Nistor-Domonkoș, Ericea 222
Noua revistă română 266
Noul Atlas lingvistic român pe regiuni 4, 14, 15
Nouveau dictionnaire roumain-français 265
Novacoviciu, E. 366
Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények 223

O

Odale, S. 195—202, 223
Odobescu, Al. 252
Ohnesorg, K. 276
Ollănescu, D. C. 265
Omaglu lui I. Blanu 256
Omaglu lui Iorgu Iordan 10, 187
Onu, L. 6, 225
Oprescu, M. 235—237
Orășanu, Șt. 264
Orbis 276
Orghidan, N. 337—342
Orlando, M. 351
Orza, R. 224—226

P

Pamfil, V. 222
Panăltescu, P. P. 91
Papahagi, P. 21
Papahagi, T. 8, 10, 21, 335
Parlangelli, O. 378, 380
Pas, I. 209
Pașca, Șt. 161, 179, 184, 350, 351, 355
Pavel, T. 197
Pătruș, I. 5, 29—35, 89, 95, 223, 226, 281, 284, 288, 327—336, 366

Pellis, Ugo 14
 Perrot, J. 242—246
 Petrescu, Camil 209, 211, 296
 Petrișor, M. 6
 Petrova, F. V. 331
 Petrovici, E. 3—11, 14, 19, 22, 24, 34, 35, 67—
 72, 86, 87, 97, 98, 99, 101, 103, 135, 136,
 138, 158, 221, 222, 223, 225, 273, 276, 281,
 283, 333, 347, 357—362, 366, 367
 Philippide, Al. 72, 100, 102, 104, 151, 270,
 281, 284
 Plotrovski, R. G. 4, 143—146, 204
 Pirandello 236
 Pisani, V. 329, 377
 Pirvan, V. 250
 Pirvu, N. 222
 Peletersnik, M. 360
 Poghlre, C. 292
 Polysu, C. I. 262
 Pontbriant, R. de 266, 268
 Pop, S. 14, 19, 69, 281, 282, 283, 284
 Popa, Atanasie 73—84
 Popa-Lisseanu 114
 Popescu, D. R. 209
 Popescu, V. 269
 Popovici, D. 268
 Popovici, Iosif 350
 Popovici, Ivan 26
 Popovici, T. 209, 211, 294
 Potter, R. K. 243
 Preda, M. 209, 211, 294
 Preobraženskij, A. 333
 Preopovici, Al. 91
 Prodan, D. 161, 339
 Psaltirea Schelună 281
 Pușcariu, S. 14, 21, 32, 33, 38, 105, 137,
 243, 249, 270, 281, 284, 327, 350, 361,
 367

Q

Quicherat, L. 317, 359

R

Ralea, M. 209
 Raporturi lexicale între limba literară și grăni-
 rile regionale 40

Rebreanu, L. 295
 Rebreanu, V. 210
 Reche 232
 Rečnikū na blugarskij jazykū 360
 Recueil d'études romanes 9
 Relehel, C. 195—202, 223
 Revista de filologia española 94
 Revista filologică 136, 137
 Revista istorică 256
 Revista Universității „C. I. Parhon” 7
 Revzin, I. I. 203, 206, 207
 Revue de linguistique 4, 29, 72, 357
 Revue internationale d'Onomastique 167
 Revue roumaine de linguistique 41
 R. E. W. 337
 R. J. A. 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370
 Rječnik krvatskoga ili srpskoga jezika 132,
 174, 335
 Richter, Gizela 223
 R. I. O. 170, 171
 Rizescu, I. 126, 299
 RL 10, 376
 Robert, P. 329
 Robin, Fr. 268
 Rohlf, G. 94
 Romania 350
 Romanoslavica 69
 România 262
 România literară 60
 Românul 262
 Roques, A. 268
 Rosetti, Al. 21, 25, 67, 68, 72, 73, 75, 84,
 89, 97, 98, 100, 102, 103, 109, 137, 143,
 190, 225, 270, 276, 281, 283, 284, 286
 La Roumanie 262, 263, 264
 Rousselot, P. 243
 Rusu, Gr. 3, 4, 6, 7, 8, 11, 18, 68, 97—108,
 135, 221, 222, 223, 281, 284, 371—375
 Rusu, V. 6, 11, 17
 Russo, Al. 62, 63
 Russo, I. I. 229—235, 376—382
 Sadoveanu, M. 33, 124, 210, 293, 294, 295,
 297
 Sala, M. 6, 224, 273

Sandfeld, Kr. 67
 Sanzewitsch, C. von 328
 Saussure, F. de 245
 Sădeanu, Fl. 341
 Sehelner, W. 345, 348
 Sehiță de istorie a lexicografiei române 37
 Schmidt, W. 147, 237—240, 299, 301
 Schrijnen, J. 243
 Schütz, J. 360
 Schvelger, P. 203—207, 222
 Seurtu, V. 222
 SCL 6, 7, 9, 29, 35, 97, 98, 99, 103, 115, 124, 273, 276, 362
 Scriban, A. 131, 136, 360
 Seche, M. 37, 327
 Semănătorul 263
 Semčynský, S. B. 328
 Sfirlea, L. 6
 Sieglin 232
 Simek, Peter 224
 Simon, J. 263
 Simone, C. de 376
 Simonyi, Zs. 331, 311
 Sirominina, O. B. 210
 Slama-Cazacu, Tatiana 226
 Slaviel, I. 64, 290, 294, 296
 Slovař inostranných slov 331
 Smochină, N. 73
 Sommerfelt, A. 246
 Sorbală, V. 5, 8
 Spitzer, Leo 42, 236
 Stan, Aurelia 167—172, 222, 223, 226—228, 349—355
 Stan, Felicia 151—155, 222
 Stan, I. 4, 6, 10, 18, 40, 69, 159, 284, 222, 342
 Stan, I. I. 200, 195—202, 209—220, 222, 223
 Staneu, Z. 210
 Stadl, Sorin 226
 Steriade, N. 263
 Stoikov, Stoiko 271
 Studia Albanica 358, 359
 Studia Romanica et Anglica Zagrabensis 10
 Studia slavica 328
 Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” 9, 29, 34, 53, 195, 271

Studii de lingvistică generală 97, 135
 Studii literare 65
 Studii și cercetări de istorie veche 376
 Studii și cercetări științifice 7, 361
 Suciu, T. 222, 242—246, 311—314
 Szabó, Z. 222
 Szarvas, G. 331
 Székely, E. 222
 Szeredai Antonium 346

§

Șapealii 270
 Șălnceanu, L. 266, 327, 359
 Șerbănescu, T. T. 265
 Șerban, V. 223
 Șiadbel, I. 37
 Șincal, G. 113
 Șuteu, Flora, 225
 Șuteu, V. 10

T

Tamás, L. 98, 224, 225
 Taszycki, V. 167
 Tănase, E. 283
 Tătaru, A. 240—242
 Teaha, T. 3, 4, 6, 11, 17, 135, 368
 Teiuș, Sabina 179—185, 223
 Telegraful român 58, 59, 62
 Tempea, R. 64
 Theodorescu, Mirela 225
 Théot, Th. 268
 Thomas, A. 329
 Thudt, Anneliese 223
 Tiktin, H. 38, 270
 Timuș, G. 180
 Todoran, R. 9, 85—95, 111, 115, 222, 363
 Togan, N. 337, 346
 Tomescu, M. 111
 Tomlel, Mlle 363, 364
 Toș, Al. 195—202, 222
 Transilvania 76, 254
 Tratatul de istoria limbii române 221
 Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague 187, 246

Trompeta Carpaților 264, 266
Trubetzkoy, N. S. 245, 246
Tudoran, Radu 111, 210

T

Teitlin, G. S. 204, 205
Țichindeal 334

U

Ubireini, A. 263
Udler, R. J. 5, 6, 224
Ulbaeh, L. 263
Ullman, St. 245
Untermann, Jürgen 376
Ursu, D. 8
Ursu, N. A. 110, 113, 198, 225, 333

V

Vaillant, I. A. 266, 268
Vasencio, V. 110, 115
Vasile, P. 53—65
Vasilevskaya, N. 292
Vasiliu, Em. 98, 99, 105, 106, 203, 204, 216, 226
Vasiliu, Laura 113, 226
Vasmer, M. 328, 330

Vatra 266
Văcăreșu, Ienăchiță 282
Vendryes J. 332, 253
Verga 236
Vianu, T. 41—51, 117
Viața românească 41
Virgilescu, S. G. 266
Vlaslu, I. 210
Voprosi lazykoznaniia 167
Vossler, Karl 42
Vulpe, Magdalena 6
Vulpe, R. 230

W

Wakenfield, H. 205
Walde, A. 317
Wartburg, W. V. 131, 132, 136
Weigand, G. 13, 14, 19, 21, 87, 174, 269, 270, 271, 277, 281, 282, 358
Werner, Carl 346
Wiesner, I. 229—235

Z

Zanne, E. 262
Zasorina, L. N. 204, 205
Zdrenghea, M. 290, 345—348
Zimmermann, F. 346
Zipf, G. K. 244, 315

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

agj (ë) náj 71
agjëroj 71
avull 357
bari 70
bëri 70
dëshëroj 71
dishrój 71
fshat 255
gjemë 71
*kanëp 71
*kërëp 71
kërp 71
kërshillë 71
kshillë 71
kum 359
*ma-gulă 165
*magulë 165
magul 165
mëkal 72
mugull 359
nja 70
një 70
page 359
petull 72
pyll 359
qafë 359
qull 358, 359
třboj 71

ARABĂ

sukkar 132

ARMEANĂ

Daibucal 256
Dzokebiu 256
Fridzebors 256
Kapdebo 256
Kalero 256

BULGARĂ

đarde 331
đerda 331
dęlo 333
Enzo 177
koi-gode 366
Kuzma 175
Mada 175
манѣтор 334
májstor 335
masa 328
mastor 335
Neda 175
Nerandza 176
octtă 330
plosca 333
ponór 360
Rodivoj 176

sarmă 332
şeker 132
Spasjo 176
Tema 176
Toto 176
vedró 334
Velco 176
Vitomir 174
Vojo 176
Vujo 177
zahar 132

CEHĂ

cukr 132

DACĂ

Zamolxis

DAIMATĂ

kima 359

ENGADINĂ

uřtsa 282

ENGLEZĂ

budget 332
flirt 332
telegraph 333
veřsa 282

FRANCEZĂ

bogęte 332
cime 359
direction 114
ęlever 152, 154
fil 329
fleurlette 332
lever l'ancre, 151
meistre 335
Midas 232
pic 341
ration 112
relever 154
sucrer, 132
tęlégraphe 333
voie 282
Zemelo 232

GERMANĂ

(den) *Anker*
heben 151
Artillerie 331
Bauer 335
Bienenhonig 135
erheben 153
Esel 330
fein 138
Maurer 335
Meister 334, 335
Reiter 176
Telegraf 333
thor 232
Varlauf 361
Zirkus 330
Zither 330
zucker 132

GETO-DACICĂ

Zamolxis 230

GOTICĂ

asilus 330
utbandus 330, 333
weihan 382

GREACĂ

axos 231
Διογένης 233
ęléφας 330
ζάχαρ 137
ęππος 231
κιδάρα 330
μαγίστωρ 335
μπετορας 335
sakeharon 132
Phalloi 232

INDO-EUROPEANĂ

ęřu-lă 164

ITALIANĂ

artigleria 331
canamelle 131
cima 359
cionco 339
giro 359
maestro 334, 335
picco 341
Tschungai 339
veggia 282
zuccaro 136
zuccero 132, 136

LATINĂ

ab 32, 317
abavus 324

abnepos 324
abneptis 324
*aburare 357
albus 317
accipio 317
acer 317
actio 114
ad 317
adcoperio 284
administratio 111
adunatio 322
adunio 322
aduno 322
adversus 322
aedes 317, 325
aeger 317, 325
aequus 317
aer 317 325
aes 317
aestas 317
aestimo 317
aevum 317
ager 317
agnus 317, 324
ago 317
aio 317, 321
*ajunare 71
albus 324
alęa 283
aliquis 317, 324
alius 317, 323
alo 317
ambo 317
ambulo 317
amicus 317
amo 317, 321, 324
ango 318
animus 318
annus 318
ante 318, 322
aperio 318, 321
appellatio 111
apud 318, 321, 322
aqua 318
arāmus 68
aravil 69
arcula 327
arcus 318

ardeo 283
arguo 318
arbitr 318
ars 318
artus 318
asinus 330
asper 318
at 318, 322, 325
atavus 324
aler 318, 324
allitio 284
audax, 318, 325
audio, 318, 321, 283, 285
augeo 318
auris 318, 324
aut 318, 321, 322
auxilium 318
avia 324
aviaticus 324
avis 318
avius 324
avuculus 324
avus 318, 324
bellum 318, 325
bene 318, 323
benedico 323
benedictio 323
benefacio 323
benefactor 323
benefactum 323
beneficium 323
beneficus 323
benememori 323
benenuntio 323
beneolentia 323
beneplaceo 323
benesentio 233
bibo 318
bis 318
blandus 318
bonatus 323
bonitas 323
bonus 318, 322, 323
boreas 357
bos 318, 324
bracchium 318, 324, 325
brevis 318, 322
bucca 314

caballi 285
caballus 329
cado 318, 321
caecus 318
caedo 318
caelum 318
caerimonia 331
caleo 318
caligo 318
campus 318
candela 327
candidus 318, 324
canēpa 71
canis 318, 324
cannabis 71
cannamellis 131
cano 318
capido 318
capillus 318, 324
capi 321
caput 318
careo 318
carno 321
carpo 318, 321
castra 318
causa 318
cyma 359
cedo 318
celeber 318
celer 318
cella 327
celo 318
censeo 318
centenarius 323
centeni 323
centesimus 323
centiens 323
centum 318, 323
cerno 318, 321
cervi 318
cervus 99
chylos 359
*chylus 358, 359
Chanokos 338
Cholnokos 338
Cholnukus 338
Chonokos 338

cibus 318, 325
cingo 318
cinis 318, 325
circinus 338
circus 318, 330
cis 322
cithera 330
civis 318
clamo 318, 321, 324
clarus 318
clavis 318
coepi 318
colo 318
color 318
comissio 111
conduplico 322
conor 318, 321
consilium 71, 318
consobrinus 324
constitutio 112
contra 71, 72, 318
copia 318
coquo 318, 321
cornu 318
Cornutus 380
corpus 318
counio 322
couno 322
cras 318
crassus 318
*credio 284
credo 284, 286, 318
crepo 318, 321
creresco 318
crudus 318
cruz 318
cum 318, 322
cunctor 318
cupio 318
cura 318
curro 318
custos 318
de 318
debeo 318
decem 99, 283, 318, 323, 373
decet 318, 321
denique 318, 321
deorsum 283

- deperdo* 322
depost 71
desiderare 71
deus 318
dexter 318
dico 318
dīce 283
dies 318
digitus 318
dignus 318
directio 114
disco 318
discoperio 284
disperdo 322
dives 318
do 318, 321
do- 321
doceo 318
doleo 318
domus 318
donec 318, 321
dormio 283
dormio 318
dueni 323
ducentesimo 323
duco 318
dulcis 318
dum 318
duo 318, 322
duplaris 322
duplex 322
duplicanem 322
duplicarius 322
duplicatio 322
duplicator 322
duplicitas 322
dupliciter 322
duplicularius 322
duplio 322
duplitas 322
duplo 322
duplus 322
dupondium 322
durus 318
ea 318, 323
ecce 318
edo 318
elephantus 330

ego 318, 323
emo 318
enim 318, 325
eo 318, 321
equus 318, 231, 324
*eradicare 151
erro 318
eruditio 112
el 318
ex 318, 322
ex- 321
*ercotio 284
expono 284
exter 321
exterus 321
extra 318, 321
extraneo 321
extraneus 321
extraordinarius 321
faba 69
fabrum 359
facies 318, 324
facilis 318
facio 318, 321
factio 111
fallo 318
familia 283, 318, 324
familiaresco 324
familiaricus 324
familiaris 324
familiaritas 324
familiariter 324
familola 324
familiosus 324
fatigo 318
faux 318
febr(u)arius 284
felix 318, 324
femina 318
fero 318, 321
ferveo 318
fetus 72
fido 318, 321
figo 318
*fillanus 68, 71
filius 283
findo 318

fio 318
fligo 318
flo 318
flos 318
fluo 318
fodio 318
foras 71
foris 318
forma 318
fors 318
fortis 318
frango 318, 321
fraus 318
fratellus, 324
frater 318, 324
fraterculo 324
fraterculus 324
fraternitas 324
fraternus 324
fratrabiliter 324
fratria 324
fratricida 324
fratricidium 324
fratrimonium 324
fratro 324
fratruelis 324
fugio 318
fumus 318
fundus 318
funus 318
frigus 318
frons 318, 324, 340
galbinus 324
gaudeo 318, 324
Gaurus 380
gēmo 99
genu 318, 324
gero 318
gigno 318
gladius 318
glandula 68, 71
glans 68
glis 360
grassi 285
gratia 318
gravis 318, 322
grāmulus 161
grānnium 162

gula 314
gustus 318
gyrus 359
habeat 286
habeo 318
haec 318, 323
haereo 318
haud 318, 325
haurio 318
herba 318
heri 318
hic 318, 323
hiems 318, 325
hoc 318, 323
homo 318
honos 318
*horrire 103
hortus 318
hospes 318
hostis 318
humus 318
iam 318, 325
iacio 318, 321
ibi 318
id 323
idem 318
igitur 318, 321, 325
ignis 318
ille 318, 323
immo 318, 325
in 318, 321
includere 359
infernus 319
ingenuculando 68
inglutto 283
inquam, inquit 319
instructio 112
inter 319
interfactio 321
interfectibilis 321
interfectivus 321
interfector 321
interfectorius 321
interfectoria 321
interficio 321
intra 319
iocus 319
ipse 319

ira 319, 324
is 319, 323
ita 319, 322
Italia 283
isbeo 319, 321, 325
iugum 319
ius 319
iuvēnis 319
iuvo 319, 321
Iupiter 233
jaceo 136
jurisdictio 111
Kissebus 348
Kyssebus 348
labor 319
lac 319
lacrima 319, 325
laetus 319, 324
lana 319
lapis 319
lateo 319, 325
latus 319
lavo 319
lego 319
lenis 319
lēporem 99
levis 319, 322
lex 319
liber 319
licet 319, 321
ligo 319
lingua 319
linquo 319, 325
linum 319
locus 319
longus 319, 322
lucrum 319
luclamus 68
lux 319
suadeo 325
magister 334, 335
magnus 319
maister 334
malatus 323
male 319, 323
maledicus 323
maleficium 323
malefico 323

maleformis 323
malegratus 323
malesanus 323
malesuadus 323
malevolus 323
malitas 323
malignitas 323
malignus 323
malitia 323
malitiositas 323
malitiosus 323
malus 319, 322, 323
mamini 321
mando 321
mane 319
maneo 319
manus 319, 324
mare 319
martyr 359
mascor 321
mater 319, 324
materies 319
maternus 324
matrera 324
matrastra 324
matratus 324
matricida 324
matrigna 324
matrix 324
matruelis 324
medulla 100
medullaris 100
*medullarium 100
*mele 373
melior 319
mēlum 72
melum 373
memini 319, 325
mers 319
mensa 328
mensis 319
mentio 386
mentum 319, 324
mergo 319
metus 319, 324
meus 319, 323
mille 319, 322, 323
milleni 323

millepeda 323
miles 319
millesimus 323
milliarium 323
milliarius 323
milliens 323
minae 319
mino 284
minor 319
minus 319
misceo 319
miser 319
mitis 319
mitto 319, 321
molarius 284
mollis 319
moneo 319
mons 319
mordeo 319
mорий 319, 321
mors 325
mos 319, 325
moveo 319
moz 319, 321, 325
mulier 319
multum 323
mullus 319, 322, 323
nam 319, 321, 325
nascor 319
nasus 319, 324
navis 319
ne 319, 322
nedum 322
nego 319
nemo 319, 321, 325
nepos 319, 324
nepotia 324
nepotilla 324
nepotulus 324
neptacula 324
neptis 324
niger 319, 324
nileo 319
no 319
noceo 319
nomen 319
nonaginta 319
nos 319, 323

nosco 319
noster 319, 323
novem 319
novus 319, 322
nox 319
nuberus 319
nubes 319
numerus 319
ob 319
ob 322
octo 319
octoginta 319
oculus 319, 324
odi 319, 321, 324
odor 319
omnis 319
onus 319
oportet 319, 321
optimus 319
opus 319
oratio 314
ordo 319
orior 319, 321
orno 319
os 314, 324
os, -ris 319
os, -sis 319
ovis 319, 324
ovum 319
pactum 325
paen 319, 325
pando 319
pango 319, 325
panicum 339
par 319
pareo 287, 319, 321
pario 319
paro 319, 321
pars 319
parvus 319
pasco 319, 321
pater 319, 324
paternitas 324
paternus 324
patior 319, 321
patraster 324
patricus 324
patrimonialis 324

patrimonium 324
patrimus 324
patritus 324
patronalis 324
patronatus 324
patruelis 324
patruus 324
paucus 319, 322
pax 319
peccatum 72
pectus 319, 373
pecus 319
peior 219
pellis 319
pello 319, 321
pērēo 99, 283, 284, 286
pereo 283
per 319
perdo 321, 322
pes 319
pessimus 319
pelo 319
*picc- 341
pŕeculeus 341
piger 319
pŕilus 72
pŕinguis 319
pŕinnula 72
pŕirus 72
piscis 319, 324
piuă 69
placeo 319
plango 319, 324
plenus 319
ploro 319
plurimus 319
plus 319
poena 319, 325
pono 286, 319
ponio 284
populus 319
porta 319
post 319, 322
possum 319, 321
poto 319, 321
prae 319, 322
praeda 319
praepondere 361

premo 319
*prex 314
prior 319
pro 319
proavus 324
probus 319
procul 319, 321, 322, 325
pronepos 324
proneptis 324
prope 319, 322
proprius 319
protectio 111
protestatio 111
pudet 319, 321
puer 319
pugnus 319
pulcher 319, 325
puto 319
quadraginta 319
quae 319, 323
quaero 284
quaero 319, 321
quam 319
quando 319
quaro 284
quatlor 319
qui 319, 323
quies 319
quique 319
quinguiginta 319
quisque 319
quod 319, 321, 323
rapio 286, 319, 321
rarus 319
rasum 327
ratio 319
recipio 319
rego 319
remaneo 287
remanere 103
res 319
respondeo 319, 284
respondio 284
responsum 103
retro 319
reus 103
rex 319
rideo 283, 319, 321, 324

ridjo 283
ripam 103
riuum 103
riuvus 320
rogatio 314
rogo 320, 321
rota 320
ruber 324
rubeus 324
rufus 324
rumpo 320
ruo 320
rus 320
saccharum 132
sacer 320
saeculum 320
saepe 320
sal 320
salio 283, 287, 320
salus 320
sanguis 320
sanus 320
satls 320
scando 320
scio 320
scribo 320
se 320, 323
Sebes minor 348
sed 320, 321, 322, 325
sedeo 283, 320
sedet 99
semal 325
semel 320, 321
semel 321
semi 320
senex 320
sentio 283, 320, 321
sentjo 284
septem 320
septuaginta 320
sequor 320
sermo 320
sero 320
servo 320, 321
sex 320
sexaginta 320
si 320, 322
sic 320

siccus 320
signum 320
sileo 320
silva 320
similis 320
sine 320, 321
sinus 320
socius 320
sol 320
solva 320
somnus 320
soro 320, 321, 324
sors 320
soror 320, 324
sororcula 324
sororicide 324
sororicidum 324
sororius 324
sororiculatus 324
spargo 320
spes 320
spiro 320, 325
sterno 320
sto 320
stringo 320
studeo 320
stylus 359
su 325
suadeo 320
sub 320
subgluttio 284
subio 286
suesco 320, 325
sum 320, 321
super 320
surdus 320
sus 320, 324
suus 320, 321, 323
taberna 232
taceo 320, 321, 324
talio, -are 283
talis 320
tam 320
tango 320, 321
tardus 320
tempero 320
templo 320
tempus 320

tendo 320
lenebrare 320
leneo 320, 321, 283, 286
tener 320
tēnel 99, 373
tēniendo 283
tenjo 283
tenuis 320
ternarius 322
terni 322
ternio 322
terra 320
tertianus 322
tertio 322
tertius 322
tiene 99
tiento 283
timeo 320, 324
tollo 320
tondeo 320
tono 320
torqueo 320
toti 285
totus 320
traho 320, 321
trabes 232
tramittio 284
tramitto 284
trans 320
tredecim 322
tremo 320
tres 320, 322
triarius 322
tricenarius 322
triceni 322
tricennalis 322
tricennium 322
tricesimus 322
tricessis 322
triens 322
trigesies 322
triginta 320, 322
trinepos 324
trinitas 322
tristis 320
tritavus 324
tu 320, 323
tum 320

turbare 71
tuus 320, 323
ubi 320
-uleus 341
ultra 320, 321
umbra 320
unde 320
unguis 320
unguo 320
unanimis 322
unanimus 322
unanimitas 322
unicornis 322
unice 322
uniceps 322
unicolor 322
unicus 322
uniformis 322
unigena 222
unigenitus 322
unimanus 322
unio 322
unitas 322
uniter 322
uno 322
unose 322
unus 320, 322
urbs 320
uro 320
ursi 285
ut 320, 322
utor 320
vado 320
vagus 320
vedjo 283, 284
veho 325
vendo 286
venio 320, 321
venor 320
ventus 320
verbum 320
verto 320
verus 320
vester 320, 323
vetus 320, 322
via 320
vicanalis 323
vicanarius 323

vicesimarius 323
vicesimati 323
vicesimus 323
vicius 320, 325
videat 283
video 283, 320
vidjo 283
vigeo 320, 325
vigilamus 68, 69
vigilavit 69
viginti 320, 323
Vicentius 382
vinco 320, 282
vinea 69, 99
vinum 320
vir 320, 325
vireo 320
viridis 324
vis 320, 325
vitium 302
vivo 320
vix 320
voco 320, 321
volo 320, 321
volvo 320
vos 320, 323
vox 320
vulgus 320, 325

LATINA MEDIEVALĂ

s. accar 137
zaccarum 132
zachara 132
zacharum 136
zaharum 132
zucharum 136

MAGHIARĂ

Cholnakos 338
Cholnok 338
Chonokos 338
Cholnokws 338
Chyolnakos 338
Csergéd 346

csergő 346
Csergőd 346
Csolnakos 338, 339
csónakos 339
csorda 331
csurda 331
csurgó 346
cukor 132, 138 :
dolgozhattál 313:
Dombró 333
elköllözhetett 311
elsüllyedhet 313
eshet 313
fogadhat 311
Gambuc 333
gomba 333
Gombás 333
Gyula-fehérvár, 340
-hat 311
-het 311
ihatik 312
jár-hat 311
Kákowa 346
Kápolna 346, 347
kockás 134, 138
Kyssebes 348
Láz 346
láthatod 312
lehet 313
lehetett 313
maradhat 311
mász-hat 311
megérkezhet 312
meggondolható 313
mehttem 313
mester 335
Nagyfalu 346, 347
Nagfalw 346
Negfalu 346, 347
néz-het 311
Nogolahfalu 346
Sebeshely 348
Setsor 346
Szászcsor 346
Szász-sűr 346, 347
Szászsűr 346
szebben 348
szép 348

találkozhattunk 313
tehelem 313
tehetnél 313
tehettem 313
történhet 311
türheti 312
vágás 361
Vajasd 361
Várad 361
város 361
Vásárhely 361
védekezhettem 313
volka 361

MESAPICĂ

Moldahias 380
Nolibataos 379
vareti 380
Zarias 380

POLONEZĂ

administracja 328
artylerja 331
ceremonja 330
cukier 132
cyrk 331
kavalerja 328
pysk 162

PORTUGHEZĂ

açucar 132
giro 359
veja 282

PROVENSALĂ

gir 359
veia 282

ROMÂNĂ

a) DIALECTUL AROMÂN

aleu 24
ale- 24

aluplâm 68
arak'u 286
arap 286
arât 24
arâk'escu 286
arldâm 25
arstrâm 25
avqâm 24
cînipă 71
criștin 68
dahâre 138
fuu 24
fuz, 24
gl'indă 68
gl'indură
gucâm 24
h'il'in 68
këni 24
majstur 335
mâstur 335
masturi 335
mădular 100
mêdă 24
mer 72
ndzinucl'indalui 68
pëni 24
penură 72
petur 72
pical^u 72
řmëñ 24
stur 359
ŷen 24
ŷir 359
vidâm 25
vigl'em^u 68
zâhari 139
zâhâre 138

b) DIALECTUL
DACOROMÂN

A

(a) abandona 306
abia 130
(a) aboli 302
(a) aborda 305
(a) abroga 302

(a) *absorbi* 304
 (a) *abunda* 309
abur 148, 357
 (a) *aburi* 301
 (a) *acidula* 301
 (a) *aclama* 308
 (a se) *aclimatiza* 303
 (a) *acosta* 304
acopâr 284
 (a) *acoperi* 302
 (a) *acredita* 302
Actimia 117
 (a) *actualiza* 302
acție 114
 (a) *acumula* 304
ačaste 102
 (a se) *adapta* 303
 (a) *adăuga* 302
adică 126, 127, 130
 (a) *adiționa* 303
 (a se) *adlnei* 308
 (a) *admira* 308
adresarisi 117
Adrian 170
adună 107
adunăm 107
Adviga 174
 (a) *aerisi* 301
aer-is-im 31
aeris-ind 31
aeris-il 32
afară de 321
 (a) *afecta* 308
 (a se) *afla* 294
aghenție 115
 (a) *agonisi* 304
 (a) *agoniza* 308
Agostin 177
 (a se) *agrava* 303
 (a se) *agrega* 303
Agurița 169
agurizar 33
aibă 286
 (a) *aiura* 308
ajună 71
ajunge 274, 275
 (a) *ajunge* 305
 (a) *ajusta* 303

Alba Iulia 340
albeață 100
 (a) *albăstri* 300, 305
 (a) *albi* 309
 (a) *alburi* 309
aleasă 106
 (a) *alerga* 300, 307
alesă 106
Alexandru 349
 (a) *alia* 306
Alice 182
 (a se) *alinta* 308
 (a) *altoi* 301
alun 339
 (a) *aluneca* 307
aluniș 339
 (a) *amaneta* 304
amare 104
 (a) *amenaja* 303
 (a) *amenința* 310
 (a) *amesteca* 302
 (a) *amorți* 309
 (a se) *amplifica* 303
Ana 349
 (a) *analiza* 308
Anastasia 349
Anastasie 349
 (a se) *anchiloza* 309
Audeleon 331
Andrei 349
 (a) *anexa* 304
 (a) *anihila* 325
antărlărie 331
Anton 349
 (a) *anula* 325
anume 120, 126, 127, 130
apasă 106
 (a) *apăsa* 106
apelație 111, 116
 (să) *apesă* 106
 (a) *aplauda* 308
 (a) *apropia* 107
apropie 107
apropiem 107
 (a) *aprofunda* 308
ară 107
arăm 107
 (a) *ardeia* 300

(să) *are* 107
 (a) *arginta* 301
arin 339
ariniș 339
Armaca 177
 (a) *armoniza* 303
artilerie 329, 332
artilerie 331
artileria 331
Arția 176
 (a) *asambla* 303
asămăna 102
 (a) *ascuți* 302
Ascuțita 342
asemăna 102
 (a se) *asemăna* 309
asignație 116, 117
 (a) *asimila* 308
 (a se) *asorta* 310
 (a) *aspira* 304
astrucan 255
 (a) *asuda* 309
 (a se) *așeza* 304
-al 342
Atanasie 349
-ată 342
 (a) *atesla* 302
atimp^u 7
 (a) *atinge* 305
 (a) *atlrna* 309
aflî 284
auz 283, 285
auzit 287
auzînd 107
 (a) *avansa* 308, 311
 (a) *avea* 293, 297, 313
 (a) *avea de furcă* 294
 (a) *avea de gînd* 294
 (a) *avea loc* 296
 (a) *avea puterea* 311
avgar 255
azîzîș 274, 275

B

ba 130
băbiță 363
Baia de Aramă 274

Balta 270, 273 277
barat 69
basma 32
basmale 32
bat 100
bată 100
Bataria 255
Bato 231
băiat 34
băială 35
băietan 35
băiet-an 33
băiețandru 32, 33
băieț-andru 34
băiețăș 32, 33, 35
băieț-aș 33, 34
*băiețeaș 34
băiețel 33
băieți 32, 34, 35
băiețoi 32, 33
băieț-oi 33, 34
bălt-os 34
*bălt-os 34
bărbătească 32
bărbăt-esc 32
beut 100
beutor 100
beutură 100
bin 100
bind 100
Bili 174
Bitomir 174
blinde 104
Blagoe 174
batojă 276
boabă 148
bob 148, 342
Bobolaș 174
bobuleu 342
Bogrea 255
Boița 174
Bolovan 174
Bolovanu 273
bomboane 131
Bosuiică 176
bouleau 33
bouleni 33
brad 342

Brada 177
braț 106
brațe 106
brăduț 342
Brăica 174
brțier, 33
Bucovăț 271
bumbi de miere 134
bun 30
bune 104
bunică 30, 32
Busești 273
buzat 342
buză 106, 342

C

ca 126, 127, 130 214
căfă 332
cafeă 332
cafele 332
cai 285
cal 329
Camina 273
candel 131, 133
candel alb 133
candel alb fain 133
candelă 327
candi 133
Canicea 273, 274
cașelari 109
cap 33, 342
(a fi) capabil de ceva 311
capete 33
car 106
Caransebeș 274
care 106
carpân 100
carpen 100
carpin 339
carptn 100
Cartuș 169
casă 106
case 106
căsel'ei 27
Catargi 255
catifea 32

catifelat 31, 32
cavalerie 332
căier 33
căișori 35
căiuși 33
călușor 33
căl-uf 35
căluși 33
cămașă 270
căpătti 7
căpătti 7
căpetenie 33
Căpilna 345, 347
Căpuleu 342
Cărăbaș 177
cărămidă 34
cărămid-ar 33
cărămidar 33
cărămizar 33
cărămiz-ar 34
cărămizi 34
cărpiniș 339
Căta 176
cătră 71, 72
cătur 160, 338
Cături 160, 338
ceace 367
ceafă 359
cearcăn 338
Cearcănu 337
cej 284
CHENHE 89
cer 284, 288
Cerbonea 174
čerb (u) 99
cerc 338, 342
Cercu, (Dealul ~lui) 337
Cerculeț 342
Cernavirf 273, 274
cerneală 100, 367
cesnița 364
česniță 264
Cetina 174
ceu 288
Checia 271
Chesări 174
chiar 130
Chica,

~Baicului; ~Fedeleşului;
 ~Fântânelor;
 ~Frasinului;
 ~Popii 338
 chiceră,
 Dealul ~;
 Dealul Chiciora 164
 Chicui, Fața ~lui 341
 Chicui, Dealul ~ului;
 ~ul Mare; ~ul Herepei;
 ~ul Medveșului; ~ul
 Tormașului 341
 chilie 327
 chipar 93
 cică 364
 Cicerone 180
 Cila 174
 Cinciș 338, 339
 cingî 339
 cingitură 339
 (a) cinșea 89
 cioardă 331, 334
 Cioloca 174
 -cior 345, 346, 347
 (a) ciorăi 346
 ciorăi 346
 cioturos 31
 cir 358, 359
 cireadă 334
 citește 274, 275
 ciunc 339
 Ciunca 339
 *Ciunciș 339
 Ciuncu 339
 ciung 339
 Ciunga 339
 Ciungari 339
 Dealul Ciungarilor 339
 Dealul Ciungilor 339
 Ciungi 339
 ciungi 339
 Ciungitura 339
 ciungitură 339
 Ciungu 339
 ciună 359
 cumă 359
 ciurdă 331, 334
 cîmp 157

clnepă 71
 (a) cînta 307
 cîntă 107
 (să) cînte 107
 Cîrcobanu 174
 Cîrja 340
 Cîrja-Lungă 340
 cîrjă 340
 Cîrjăul 340
 (La) Cîrje 340
 Cîrjița 340
 Cîrjoaia 340
 cîrjoi 340
 Cîrsa Roșie 340
 Cîrsul 340
 Cîrsie 340
 Cîrșă-Lungă 340
 cîrșie 340
 Cîrșovanu 174
 cîl 119, 126, 127, 130
 cîl-godze 366
 (a) clădi 306
 Clemansia 181
 clipală 100
 Cloșani 270, 273
 Coada-Cornetului 273
 coamă 338
 Coasta Cercului 337
 cocușă 271
 Codrișoru 160, 338
 cojoc 274, 275
 Coleșe 175
 colétcă 364
 colțuros 31
 comăt 364
 comisie 110
 comisioner 116
 Comșa 255
 Condan 177
 confiscui 116
 Constantin 169, 170, 349
 (a) construi 306
 (a) consuma 322, 325
 (a) continua 291, 295, 297
 copil 342
 copilaș 30
 copilete 342
 copileț 342

Coplea 175
 corăz 274
 corespondenție 116
 corier 116
 (a) corupe 322
 Cosana 175
 (a) costa 294
 Costești 271, 273, 277
 costăc 365
 cōlcașă 134
 coșcaș 138
 Covacio 175
 cozóc 274
 crăciun 257
 creastă 338
 cred 284
 credet 116
 crez 284, 286
 Criș 345
 Crișa 175
 Crișana 175
 crișcă 364
 Crișcior 345
 crump 367
 crumpir 367
 a cruța 107
 (să) cruțe 107
 cruță 107
 (să) cruțe 107
 companie 116
 căpă 365
 (a) cupi 365
 Cuptoare 270, 273, 276,
 279
 curaj 274, 275
 curáz 274
 curiosnic 111
 culé^u 4
 Cuzma 175
 cvitanție 116

D

da 130
 dar 122
 deal 164
 deală 333

deasă 106
decît 119, 126, 127, 130
delă 333
desă 106
descopăr 284
desidera 71
deșartă 102, 105
deșărt 105
diece 99
dilijănț 111
dincolo de 321
dincolo 321
dințat 32
Dionysos 233
(a) distruge 325
divăr 365, 367
doar 130
dólină 359
Dorca 175
dram 148
Drăghești 273
(a se) duce 295
(a) duce 296
duios 34
duioși 34
dulceață 131
Dumbrău 333
Dumitru 349
după 71
dyecye 99
(d)zețe 99
dzece 283
șinc 136
șos 136

F

Eclimnița 184
el 285
-el 348
Elena 349
Eleverina 184
Elisaveta 349
Enșel 177
Ermil 184
-ete 342
-eț 342
-eșe 342

-eși 342
Eudochia 349
Eufemia 349
Eufrosina 349
(cu) excepția 321
excelenție 115
(a) exista 294

F

(a se) face 291
(a) face să piardă 322
faci 86
facție 111
fağ 339
fain 138
famelja 283
fapl 333
față de căpălti 7
fați 86
Fausta 182
făgiș 339
făm'aie 283
fămel'e 283
fănină 7
fără 71, 321
fărtmă 148
făurai 284
făurar 284
fecior 23
fecioraș 35
fecior^u 35
fel 60
fem'aie 283
femeie 283
fer 148
Fernanda 182
(a) fi 292, 297, 313
fin 68
fir 148
Firca 175
Fircone 175
Fiu 177
flăcăiandru 33
flăcă-iandru 33
flăcăi-aș 33
flăcăime 33
flăcăuandri 33

Floare 349
Florea 349
Flor^u 353
frași 32
frăgar 33
frățesc 32
frățeste 32
(a) frecventa 296
friu 342
fruleț 342
Frumoasa 348
frumoasă 106
Frunlea
~ lui Birtu; ~ Mare;
~ lui Vragovici; ~lui
Băru; ~ Scorușului;
~ Moașei; ~ Pietrii
 340
Frunțelușa 340
(Dealu) Frunții 340
(Dealu) Frunțul 340
frunză 106
fuži 92

G

Gabriel 170
Gaicin 175
Gaita 175
galbăn 100
galbănă 100
galben 100
galbln 100
galblnă 100
gar 365
Gavril 349
Găileta 175
Gărdăneasa 273
(a se) găsi 294
(a nu) găsi 322
(a) găta 295
гешне 89
gheneral 109
гешне 89
gheometricesc 115
Gheorghe 169, 349
Gheorghești 273, 277
ghindă 68

ghindură 68
 gem(u) 99
 giemu 99
 gyemu 99
 gioc 85
 gioc 86
 giubrá 366
 ГИМАТАТ 90
 gur 359
 giurămînt 86
 Giurgiani 273
 Gîmbaş 333
 Gîmbuş 333
 glrniŝă 160, 338
 Glrniŝu 160, 338
 gode 366
 Godeanu de Munte 273, 277
 gogie 366
 Golîŝa 354
 Gorneŝi 273, 275, 277
 Gornicu 175
 Gornoviŝa 273, 277
 Gorovei 256
 grajd 274
 graŝi 285
 grazd' 274
 grăunte 148
 grel 360
 greŝaŝte 102
 Grigorie 349
 Grig^u ôle 353
 grijă 102
 grije 102
 grui 162, 164, 342
 Gruitul, Dealul cu ~;
 Dealul ~ 164
 gruiete 342
 gruiet 342
 grui 162
 Gruŝu 162
 grumbuleu 161
 grumudéu 161
 grumuléu 161
 Grumulie 161, 162
 grumulie 162
 grumur 161
 Gurguiata 342

guscé 271
 gúsu 366
 guŝal 342
 guŝă 342

H

hire 93
 hotar 106
 hotare 106
 hotarră 104
 hronologhie 111

I

Iagoda 175
 Iana 181
 Iarmaroc 328
 ibăsc 100
 Iconia 175
 iel 285
 iepure 99
 iéstim^u 7
 (a) ieŝi 291, 292
 Iŝionel 353
 Ilca 175
 Ilie 349
 Ilova 270, 273, 274, 279
 imperator 109
 infanterie 332
 inginerlic 117
 injecŝie 274
 interjiŝ 276
 (a) introduce 302
 inunditie 114
 Ioan 349
 Ionel 170
 -ior 345
 Ioŝa 175
 Ioŝan 175
 Iovanca 175
 Isaŝta 175
 (a) isprăvi 295, 296
 istina 367
 -iŝ 339
 (să) iubască 100
 iubăsc 100
 (să) iubească 100

iuşesc 100
 iubi 334
 îzăcŝiŝe 274
 îzêcŝiŝe 274
 Izvarna 273
 Izverna 274
 izvoarră 104
 Imblîndure 257
 împărŝind 107
 Inaŝară de 321
 (a) Inainla 311
 (a) Inălŝa 151
 (a) Incepe 291, 295, 297
 Indeaŝă 106
 (a) Indesa 106
 (să) Indesă 106
 In-duios-a 34
 Induios^a 34
 Indulcăŝte 102
 Ingenunchez 107
 Ingenunchind 68
 Inŝiŝ 283
 Inghiŝind 107
 Ingraŝă 107
 (să) Ingraŝă 107
 Ingraŝe 107
 (să) Ingraŝe 107
 (a) Ingrăŝa 107
 Ingrăŝam 107
 Ingrăŝem 107
 Ingrăŝind 107
 Insătoŝa 102
 (a) Insemna 291
 (a) Insemna 292
 Insetoŝa 102
 Instelat 31, 32
 Inl'egal 93
 (a) Inŝelege 290
 Inuŝnăŝtm 101
 In-virtos-a 34

J

jale 274, 275
 jentil 86
 jenuche 86
 ЖЕНШЕ 89, 90
 jer 86

jireadă 274, 275
jlvini 366
joagăr 274
joc 275
jos 274
judecată 274
жометате 90
жорметате 90
жѣае 90
жжметате 90
жѣметате 90
juplneasă 100
jur 275

K

kyarbu 99
kierbu 99

L

lai 287
lasă 106, 107
(să) lasă 107
(să) lase 106, 107
Lazăr 349
Lazu 160, 338
a lăsa 107
lăudabil 60
leasă 100
(a) lega 306
leş 160
Leşu 160, 338
liepure 99
lyepure 99
l'epure 99
limburu 271
(să) lipască 100
lipăsc 100
(a) lipi de 325
lopătliță 367
(să) lovască 100
lovăsc 100
(să) lovească 100
lovesc 100
loyit 92
ložit 92
Lucel 184

lulă 332
luleă 332
lulêle 332
(a se) lua 295
lunea 34
luni 34
luo 69
luom 69
luplām 69
lu[çó] 69

M

ma- 164
măcăr 366
maēstru 334
maestru 336
Magdela 177
magistru 334
magistru 336
magiun 131
ma^h 164
maiēstru 334
măistăr 334, 335, 336
măister 334
măjstir 335
măistor 334, 335, 336
măjstore 335, 336
măistru 334, 336
măistur 334
măjsturⁱ 335
măiștri 335
majstor 334
Malarîșca 273, 277
măor 335
măore 335
(să) margă 100, 106
Maria 349
Mariana 170
martur 359
marșea 34
(a) masacra 325
masă 106, 328
masînă 274
mașînă 274
mașină 274, 275
Matrona 170
Mațaru 175

mazăre 164
Magdală 177
Măda 175
Mădina 175
măduuă 100
măgură 162, 164
Măgura; ~ Coseiului;
~ Geomalului; ~ Moigradului; ~ Ocnei; Singeorzului; ~ Vadului;
~ Zimbrului, 162; ~ Frunții 340
mănunkaș 34
măr 135
Mărășești 273
Mărcea 177
mărg 100, 106
mărglnd 100
(o) mărș 100
măsea 332
măsel-e 332
mășînă 274
mălăulă 62
(să) meargă 100
measă 100
Meilă 175
merg 100
(p) merge 296
mere 135
mesă 106
mestilă 367
mășter 335, 336
Midina 184
miere 131, 132, 133, 135, 138;
~ albă, ~ cofcașă 134;
~ de Asia, ~ de India 131;
~ de mintă 134;
~ de-a pruncilor;
~ de pepeni;
~ de poamă, ~ de prune 135;
~ de struguri 134;
~ de trestie 131;
~ de tuse 134
miericeană 135
miericică 134
mijloc 274, 275
Mihail 349
Mihuică 175

(să) minjă 287
miresă 106
mischie 255
Misir 256
mizloc 274
mizluc 274
Mixa 175
(să) mli 284, 287
mli° 285
mIn 284
mIn° 285
mIn^u 7
mInu 285
mirc 367, 369
moaşă 106, 363
morai 284
morar' 284
moş 342
moşat 342
mugur 359
Muică 177
*munş-os 34

N

Nadanova 273, 274
naşă 106
natikăĕ(a) 367
nătincaci 367
Neda 175
Nête 354
negreală 100
negricioasă 106
neputindure 256
Nerangia 176
Nicolae 349
nilicăc(i) 367
nişel 148, 149, 150
nouă 104
nóvină 368
nuia 332
numai 130

O

-oaie 340
oameni 31, 32, 33, 34
obeadă 100
Obtrşie 273, 274

oblojeală 39
obraji 34
obrăj-or 34
obránířă 368
obraz 34
oca 40
ochete 342
ochef 342
ochi 342
ocnă 71
Ocolu; ~ Băiceanului, 338
Ocolaşu; ~mare; ~mic 338
ogas 361
Ogrinca 178
ofică 39
-oi 340
Oiejdea 361
okos 34
oleacă 148
Olga 170
om 32, 33
omănaş 32,33
omăn-aş 34
omăneaş 34
omen-i 31
omenesc 32
omorri 104
omulete 33
omu-lete 34
omulefi 33
Oradea 361
oraş 106, 361
ormán 368
Orzeşti 273
Osoiul Petricelli 340
osteneală 100
Oşorhei 361
olcă 361
Oşa 176
oşet 330
(a) oua 107
(să) ouă 107
ouă 104, 107

P

pahar 106
pahare 106

pace 359
păore 335
paj 287
Pană 176
Papilian 256
Papinian 256
papură 339
Paraschiva 349
patral 68
Pavel 349
păcat 72
păcăleală 100
pădure 359
Pădurea Mare 160, 338
păianjen 275
pălăsc 333
pălăscă 333
pălăfcă 333
pănură 72
păpuriş 339
(a) părea 293
părinc 339
păring 339
păstrav 68
păşcădnăt 368
Pchicului (Dealul ~) 341
peană 100
peară 100, 105
pecăr 368
pecărie 368
peglaş 368
Pept 176
Perjeri 169
(a) perverti 322
Petru 170, 349
Platra di su Frunte 340
piaş 136
piaz 136
pic 148
picătură 148
Picleu 342
Picu, Dealul ~lui; Vtrful ~lui 341
Picueta 342
picui 164
Picui 341, 342; Dealul~; Vtrful~ 341
Picuia Lersi 341

Picuiata 342
Picuietși 342
Picuiu 341
Picuiul lui Sirtu 341
Piculete 342
Piculețul 342
Picleu 342
pîej 283, 284, 286
   (*să*) *pîej* 286
   (*să*) *pîeje* 286
pîejind 286, 287
pieind 287
pîeșilor 286
pier 284
   (*a*) *pierde* 322, 325
   (*a*) *pieri* 286
pierind 287
pieriu 99
pier'u 284
piğlâș 368
piğlu 368
pio 69
Piscu 162
pisc 162, 164
piuă 69
pi [uo] 69
Pirlul Cîrjei 340
Plaiul Frunților 340;
   ~ *Sărbelor* 342
plöscă 333
   (*a*) *ploua* 107
plouă 107
   (*să*) *plouă* 107
Poala Frunții 340
poale 313
poeiu 282
Podeni 273, 277
Podul Cearcănul 338;
   ~ *de la Tingrele* 255
Poiana 160, 270, 274, 275
   279, 338
pomeană 100
pomilăr 369
Ponoare 273
popol 116
   (*a se*) *porni* 295
porsór 274
porșor 274

posibil 313
pot 282
poș 232
pozărî 271
   (*să*) *preceadă* 106
precedă 106
Prejna 273, 277
prepune 361
presădînce 274
presădînte 274
președinte 274, 275
prevăzător 287
   (*a*) *prinde* 295
prinție 109
Prisăcina 273
prilînderisi 117
prîsni 369
probabil 313
Proitești 273, 277
propășire 60
proșe 271
pl'aq 136
La Płyucze 342
pui 284, 286; ~ *de miere*
   134
puiu 282
   (*a*) *pune* 282
   (*a se*) *pune* 295
punu 282
Pupu 176
purcea 332
   (*a*) *putea* 282, 290, 291,
   293, 297, 311
pușin 148, 149, 150
pyei 99
pyef(u) 99
pyeryu 99

R

raclă 327
Radivoi 176
Raico 176
rasă 327
rafă 106
răchilă 339

răchiliș 339
Răitaru 176
rămîi 285, 287
rămînea 103
rămîni 285
rămîn'u 285
răspuns 103
Rătunda 338
Rătundu 338
rău 103
Reasilvia 180
reghenerație 114
Repedea 348
repezind 107
respectarisi 117
Reșița 274
rezoluțiune 110
   (*a*) *ridica*, ~ *ancora* 151;
   ~ *cornul*; ~ *glasul*;
   (*a-și*) ~ *mască*; ~ *mă-*
   nușa; ~ *moralul*; (*a-și*)
   ~ *pălăria*; ~ *perdeaua*;
   ~ *o problemă*; ~ *ședința*
   152.
   (*a*) *risipi* 322
rlpă 103
rtu 103
Rodica 169
Rotunda 338
Rotundu 338
   (*a*) *ruina* 322
Rus 345, 346
Ruscior 345
Rușcior 346

S

sadînță 283
saj 283, 287
sal'u 284
sandlă 273
sanș 273
   (*să*) *sar* 288
sară 102
sarmă 332, 334
sărma, ~ *e* 332, 334
sarmăl, -ă, ~ *e* 332

sarmăua 332
sârpe 273
Sas 345, 346
săsă 274
Sasca 345
saş 345
sal 255, ~ul lui *Neagu*
 347
sau 284, 288
sădină 273
săgea 369
sămînfe 102
sămînţă 102
sămînţăei 102
(a) sălla 151
Săscioara 345
Săs-Cioru 345
Săsciori 345
Săşciori 347
sărbedze 102
(a) sarmăl-i 332
sarmăluţ,-e 332
(a) sarmui 332
sârpe 273
Sârbele 242
schělă 369
ścężé 275
scăzăică 369
scîrb 271
scîu 274
sculhac 274
scuđlă 274
Sebeşel 345, 347, 348
Secul 274
secure 102
Selişte 273
seminfe 102
seminţeei 102
seminţă 102
sēră 102
seşcior 347
(a) sflrşi 291, 295, 296, 297
sflrşil 60
Sfodea 273
Sibinica 176
siéğsée 274, 275
siede 99
simf 283

simfînd 287
sineală 100
Sipotul 273, 277
silă 71
stcuđlă 274
simbure 148
simfînd 107
sindilă 273
sira spinări 271
skăzălyka 369
skjopačáză 271
slobozînd 107
Slovana 176
slujaşte 102
Smada 178
smug 370
Soarbele 342
Soca 176
soclee 273
soclt'e 273
Sofia 349
Sohodol 270, 273
sorbi 342
Sorinca 178
sos 136
spai 287
Spasoe 176
spiřă 106
spuř 284
(a) sla 290, 295
Stamina 176
stea 30, 32
stelar 30, 32
stobór 370
(a) strica 322
strop 148
Suărbile 342
(a) sufla 302
(a) sui 151, 285
syede 99
Szász-Csór 345

§

şadă 105
şanř 273, 275

şapă 276
şarlă 255
şarpe 102, 273, 275
şase 269, 274
şază 102
şad 105
şcoală 274, 275
Şfatu popular 276
şede 99
şedinţă 106, 273, 275
şes 347
şescior 347
şindrilă 273, 275
Şirocă 273
şlăk'jár 138
şofei 275
Ştefan 349
Şterge 275
ştiu 274, 275
ştiulhac 274

T

Taban; Drumul
 ~ului 255
taie 107
tarăna 370
tală 30
tare 284
(a) tăia 107
tăiem 107
tămlie 30, 31, 32
tămlifă 30, 31, 32
tărhană 370
tăluřă 30
telegraf 333
Tema 176
Teodor 349
testament 110
(a) termina 295, 296
tézgă 370
Tlřa 354
limpuriu 31
Tincuřa 170
lintă 367
Tllva Ctrjei,
 ~Ctrjei 340
ttnárel 101

ItndreŃă 101
Itndziu 85
Ittrnova 276
toctmai 120, 130
toctmeală 100
toŃi 285
lovărdăsească 42

tractat 109

(a) *trăi* 294

(a) *trebui* 60, 290, 293, 294

tremeaŃu 282

tremeti 282

turba 71

Turlaba 273

(*Ńu*) *tusăsc* 271

tyene 99

T

Ńară 102

Ţăgreă 176

Ńă/să 68

Ńeră 102

Ńerbu 86

Ţerova 270, 273, 276

-*Ńie* 114

Ńi 283, 284

Ńifră 115

Ńine 99

(o) *Ńiră* 148

Ńucăr 138

Ńucor (e) 138

Ńucur 138

U

(a) *ucide* 325

(a) *uita* 322

-*uleŃ* 342

-*uleu* 342

undăze-gădăze 366

unŃaş 34

Ţonica 354

(a) *urea* 151

urŃ 68, 103, 104

urŃi 104

(a) *urma* 295

urŃi 285

UrŃica 177

UrŃina 177

uŃe 102

V

vădră 334

Varvara 170

vas (e) 106

Vasile 349

(să) *vază* 282, 283

văcar 33

văz 283

veac 60

veadră 100

vearză 100

(a) *vedea* 287

vedre 334

veghem 68

veghez 107

Velcu 176

(a-i) *veni* 293

vezi 282

vedz° 283

vŃcă 370

Victor 180

vie 69

viŃa 99

VilăŃa 354

vin 288

vind 100

viind 287

viŃe 99

Vintilani 273

Vioara 349

Virginia 180

Visag 273

visăz 107

vizitaŃie 111

Vălsan 255

vŃn 101

vŃnăŃală 101

vŃnăŃi 101

(să) *vŃnz* 286, 287

vŃrfuleŃ 342

virlos 34

Voiu 176

volcă 361

(a) *vrea* 293

Vuiana 177

VuŃa 354

Vuvă 176

Z

zăr 135, 137

zac 136

zăcăr 135, 138

zahar 133, 135, 136, 137
 138; ~ *piŃcat* 133

zahăr 131, 133, 136, 137;

candel 134; ~ *ordinar* 133

ZamŃir 349

ZamŃira 349

~ *h'ira* 353

ZăhŃr 136

zăle 274

zar 135, 136, 137

zăr 136, 137

zăhăr 134, 135; ~ *de Bra-*
şov 133

zăle 274

ZăŃică 354

zece 283

zinc 136

Zizi 170

zirŃădă 274

zos 136, 274

zădăgăr 274

zudecătă 274

z°oc 275

z°or 275

zur 275

c) DIALECTUL ISTRO- ROMÂN

eroplăn 26

camión 26

căpure 27

(o) *căsa* 27

(a) cāsē 27
cārelui 27
cel'é 27
celorē 27
čelvě 27
čiru 25
cufile 27
farira 7
farirē 7
fečórilor 27
fe! 72
firu 24
gl'inda 68
gl'indē 68
gl'irdura 68
γ!er 360
mer 72
oşore 27
pecđl 72
pičore 27
per 72
telegrđm 26
řiř 283
řiř 283
řirā 25
řirē 25
řiru 25
vapore 27

d) DIALECTUL MEGLE-
NO-ROMÂN

čonipā 71
criřtin 68
fārinā 7
gl'indā 68
gl'indurā 68
mer 72
picati 72
řik'ār 141
řik'er 141
zāre 141

RUSA

администрация 111, 328
artilérija 328

delo 333
инструкция 111
jārmorka 328
kavalérija 328
комуча 111
magistr 334
sepeljavyi 89
telegraf 333
церемония 330
цурк 330
цумра 330
vedró 334
velhbrudъ 330
verbljud 330

SÎRBO-CROATA

āeroplān 26
bābica 363
Bilo 170
Blagoje 174
Boja 174
boje moi 26
Brajca 174
cahar 132
cakar 132
čēsnica 364
čika 364
Čtle 174
cukara 132
cukor 132
cukra 132
đevēr 365
đevēr 365
djēvēr 365
Dorka 175
đūbar 366
đ"bra 366
dūliba 360
Fereo 175
Gaito 175
Gajčēn 175
gar 365
god 366

gōd 366
gōđt 366
goge 366
gōđe 366
gūs 366
Iagodič 175
Iconija 175
Ilka 175
Iōvānka 175
Iovica 175
kāfa 332
kahva 332
kamiōn 26
kojgod 366
komad hljeba 365
komat 365
K'ōnda 177
Kópijevīč 175
Kōsana 175
kostobolja 365
kořtak 365
Kozma 175
klēlka 364
kršje 340
kūp 365
kūpili 365
lōpatica 367
lāla 332
lūle 332
Māda 175
māgistar 334
Mārceo 177
mastila 367
māstilo 367
mřk 367
mřka 367
Mūjica 177
nāllkādč 367
Neda 175
Nerangā 176
nōvine 368
ōbrānica 368
ōrmān 368
Pāne 176
paor 335
pařkanat 368
pařkrnat 368

pégla 368
pëkâr 368
pekârija 368
P'épo 176
poimëljar 369
pônikva 360
pônor 360
premeniti 361
prepisati 361
preüzeti 361
propazina 360
prsiivati 369
prsnuti 369
Radivoj 176
Rajko 176
riđ 369
riđa 369
sađak 369
sârma 332
sâstajati se 192
šeđer 132
Sibinca 176
sinco moi 26
skëla 369
smuđ 370
Soka 176
Spasoja 176
Stamena 176
Stëbôr 370
šlogod 366
tarhana 370
telëgrâm 26
vika 370
vrtaca 360
vrtop 360
živina 367

SLAVĂ

Bălgrad 340
bljudo 359
čreda 331
diakon 328
đo;brava 333
dole 360

gq̃ba 333
Gobici 333
gomyla 164
kryžl 340
ljubov i niku 359
Mesta 230
*mogyla 164
monastyr' 328
Oblucica 91
okno 71, 72
osllü 330
olok 361
*piskü 162
ploska 333
predati 361
pretvoriti 361
prevuzeli 361
silo 71
völbodö 333
veliblodü 330, 333
vllibqđü 330, 333
vodka 361
zemlja 232

SLOVENA

ponikva 360
pónor 360

SPANIOLA

azucar 132
cima 359
vea 282

TRACĂ

Anagastes 230
Axios 231
Betesprios 230
Cendrisos 230
Denthebaris 380
Derzelas 233
Diobessi 233
Dioi 233
Diounsisi 233

Diuzenus 233
Drosoi 231
Esbenus 231
espo- 231
Gënucla 230
Mideia 232
Nestos 230
Odrysi 231
Oloros 233
Oroles 233
Outasprios 230
Palaistine 232
Palaistnos 232
Poltymbria 230
Ripensis 230
Sadalos 230
Semele 232
Triballi 232
Tribanta 232
Utesprios 231

TURCĂ

căgrljü 369
göbre 366
iskela 369
kahve 332
lüle 332
sarmá 332
sipahl 92
šeker 132

UCRAINEANĂ

balmus 358
cyr 358
jarmarók 328
kukurudz 358
kulesa 358
májster 335
mamal'ya 358
obluk 91
popusaja 358
prasnoaty 359
šepel'avyj 89

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor va fi dactilografiată pe pagină separată. Citarea bibliografiei în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase, gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine în exclusivitate autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție Cluj, str. E. Racoviță nr. 21

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * Istoria limbii române, vol. I. Limba latină, 1965, 439 p., 28 lei.
- * * * Gramatica limbii române, ediția a II-a, revăzută și adăugită 1963, vol. I, 440 p., 18,50 lei; vol. II, 592 p., 26 lei.
- * * * Atlasul lingvistic român (Serie nouă), vol. IV, 1965. Hărțile de la 910 la 1 236, 103 lei.
- * * * Cahiers de linguistique théorique et appliquée, I, 1962, 259 p., 9,70 lei.
- N. A. CONSTANTINESCU, Dicționar onomastie române, 1963, 470 p., 29 lei.
- * * * Dicționar român-maghiar, 1964, vol. I (AL); vol. II (M—Z), 1964, 1600 p., 100 lei.
- AL. GRAUR, Etimologii românești, 1963, 194 p., 5,15 lei.
- * * * Fonetica și dialectologie, vol. V, 1963, 292 p., 12 lei.
- IORGU IORDAN, Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode, 1962, 440 p., 25,70 lei.
- IORGU IORDAN, Toponimia românească, 1963, 582 p. + 1 pl., 34 lei.
- TACHE PAPAHAĞI, Dicționarul dialectului aromân, general și etimologie. Dictionnaire aroumain (Macédo-Roumain) général et étymologique, 1963, 1264 p. + 36 fotografii originale, 1 schiță, 1 hartă, 72,60 lei.

CL, anul X, nr. 2, p. 247—418, Cluj, 1965